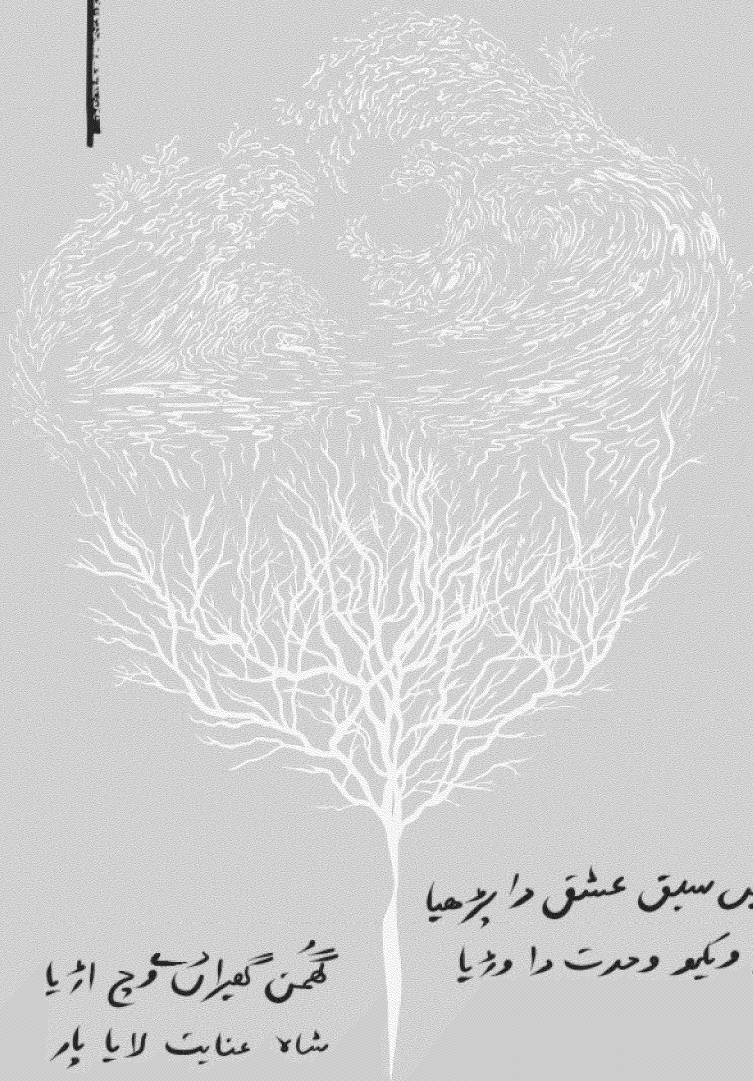

جولائی تا ستمبر 2022

گھن گھیراں موج اڑیا
شالا عنایت لایا بار

جرمیں سبق عشق دا پڑھیا
دریا ویکو وحدت دا وڈیا

پنجم

پڑ: 24 - پراگا: 3

سوجی: فائزہ رعنا، مقصود ثاقب

پر بندی: اکشا، محمد آصف بنی

کیپوزنگ: ڈیزائننگ: ولد ار سکندر

مگھ چتر: اینیل حسین

پنجم دا لکھیاراں نال اک مت ہونا سر پر نہیں

محکمہ تعلیم دی چوٹی نمبر 4-26/99 (A-iv) s.o
مورخہ 30 جون 1999 مطابق پنجاب دے
سکولاں، کالجوں، اداریاں تے پبلک لائبریریاں لئی
منظور شدہ۔

مئل: -/500 روپے

سالانہ پنچہ: -/1500 روپے

چیک راہیں: -/2000 روپے

جارجیشن: 0306 1679936

پرویس: \$60 (امریکی) سن ڈاک خرچ

سچیت کتاب گھر، 11- شرف مینشن، چوک گنگا رام
ہسپتال، 16- کوئینز روڈ، بگ سٹریٹ 1، لہور۔

فون: 042 36308265

موبائل: 0321 4260401

ای میل: suchet2001@yahoo.com

ویب سائٹ: www.puncham.com

چھاپے خانہ: شرتت پریننگ پریس، لہور

جولائی، اگست، ستمبر 2022

مگھ بول 3

مضمون

اب ہم گم ہوئے پریم نگر کے شہر: نجم حسین سید 4

حیاتی دا ہرکارا مبارک ساغر: چرچی لال گلگنی وال 6

شاعری 57 --- 12

نجم حسین سید، بلبیر ماڈھو پوری، راجہ صادق اللہ، تنویر قاضی، صفیہ حیات،
ہما صفدر، طاہرہ کاظمی، محمود احمد قاضی، صفدر ڈوگر، سید محمد زاہد

جیون کتھا

پد بیت نگر ونڈ دے اندر باہر (6): جگجیت سنگھ آنند 58

کسانیاں

انجیل: گیتا نجلی شری / معظّم شیخ 66

اک بڈھے دل دی .....: ایڈگر ایلن پوپر قیصر نذیر خاور 81

بگانے آہلنے دا پکھیرو: جنگ بہادر گوگیل / مقصود ثاقب 94

دیگجی: بلونت گارگی 122

ملاح دا پھیرا: امرتا پریتم 132

کہانویاں: محمود احمد قاضی 141

رُوم میٹ: راشد جاوید احمد 149

سلائی: خالد فرہاد دھار پوال 155

پکھیرو: قیصر نذیر خاور 172

مئی دیہاڑ: عصمت آرا عصمی 184

پنچہ دس

بغاوت تے محبت۔۔ پرکاش وئی پیشال: امرتا پریتم 187

وار وچار

توارنج نوجوان بھارت سبھا (6): کامرینڈ رام چندررم ش 195

صوفی تے داتری (2): شوذب رضار / مقصود ثاقب 207

پنجابی سلیکھ

پنجابی کلاسیکی تے اجوکی شاعری: راجہ صادق اللہ 223

شریف گنجائشی جی: نصرت انور 237

سے آسائے نرسانا: مقصود ثاقب 243

وچار لیسمہ۔۔ ریاست: شاہ محمد مری م ش 247

کلبوت تے ست: شاہ محمد مری م ش 254

پنجم جھات

لیاقت علی ایڈووکیٹ، راشد جاوید احمد 261

کھیال۔۔ جیہناں رتی تیج: نجم حسین سید 267

پنجابی لوک ریت۔۔ چونکا، آگ دینا: دنجارہ بیدی 290

تماہی پنچم لہور

منکھ بول

”اجو کے سیاسی وسبی علم مُوجب قوم اوہ انسانی وسوں ہے جیہڑی ہک مُتھویں تپے وِچ رہندی ہے، ہک اُچھی بولی بولدی ہے، جیہدا مُتھواں توارنچی، وسبی پچھو کڑ ہووے تے اُچھے چت مُہاڑ دے نال نال جو رزقالی کچھ توں وی ہک اکائی ہووے۔“

قوم دا ایہہ ویروا پھوکا وچار نہیں سگوں اوس حقیقت نوں ساردا ہے جیہڑی اجو کے راس وال چالے دے مُتھویں تپیاں چ پنڈاں نوں شہراں دا مُتھاج اتے ادھین بناون اتے وکھ وکھ نسلان، قبیلیاں ٹا بریاں دے لوکاں نوں ہک سیاسی، مالی تے وسبی یکتائی وِچ جوڑن توں اُسری ہے۔

اُتے گرنائیاں صفتتاں پاروں اطالوی ہک قوم نیں حالاں اوہ رومیاں، تیوتانیاں، اُتروشیاں، یونانیاں، عرباں دا رل گڈ نیں۔ ایہناں ای ارتھان چ فرانسیسی ہک قوم نیں جیہڑی گالاں، رومیاں، برطانویاں، تیوتانیاں دی سانجھ اے۔ ایہی حال انگریزاں، جرمنان، یونانیاں، عرباں تے روسیاں دا اے۔ ایہہ سبھ وکھ وکھ قوماں نیں۔“

(فیروز دین منصور دی قومی بولیاں والی کتابڑی چوں)

اب ہم گم ہوئے پریم نگر کے شہر
 اپنے آپ نوں سودھ رہیا ہوں
 نہ سر ہاتھ نہ پیر
 لتھے پکڑے پہلے گھر تھیں
 کون کرے زور
 خودی کھوئی اپنا پد چینا
 تب ہوئی گل خیر
 بگھا شوہ ہے دوہیں جہانیں
 کوئی نہ دسدا غیر

انور علی رہتکی دی کتاب ”قانونِ عشق“ 1900ء دے نیڑے دی اے۔ ایہہ
 بکھے شاہی کافیاں دا سنگریہہ ہے۔ نال ای رہتکی ہوراں دا کیتا ویروا وی ہے،
 کافیو کافی۔

اسیں جدوں پنجابی ادبی اکیڈمی دے جوڑے سنگریہہ وچوں کافی
 لے کے سنگت وچ پڑھ کے سمجھن دا آہر کرینے آں تاں ”قانونِ عشق“ نوں وی
 جہات لینے آں۔ ”قانونِ عشق“ نوں کابتاں نے اصل توں پرھے کرن وچ کسر
 تے کوئی نہیں چھڈی پروت وی ایہہ جہات کاری ہوندی اے۔

اسیں کافی بارے انور علی رہتکی دے ویروے دا خلاصہ ایہہ ہے: ہر ہستی دے

دو روپ ہن، اک تے اوہدی اصل۔ اوس اصل دا تت ہے رلت، ملاپ۔ رلت ملاپ نال بنی ہستی ہی حقیقی ہے واء پانی اک دی رلت تے مڈھ ہويا ہوند دا۔ اگوں آپت دا سانگا ای ہوند دا سنھن سرن ہے۔ رلت ملاپ ای تت اے سو ایہہ ہی شوہ ہے، گل اِکائی جتھے ہوند ہے اوتھے ای شوہ وی ہے۔ سو کوئی ہوند غیر نہیں۔ دو جا روپ ہوند دا اوہدی وکھری شناخت اے۔ شناخت جے تے شوہ دی ہی رہے تاں تے اوہ پریم نگر وچ گم ہے۔ پر جے اوہ اپنے وکھرپ نوں ای اپنا تت بنا کھلوے تاں اوہ اصل توں دراڑی ہو ویندی اے، غیر حقیقی۔ ایہہ مل و بہار دا کارا ہے۔ سو ہوند دا دو جا روپ بے اعتبارا ہے۔

کافی دی دوجی سطر دیندی اے جو سر ہاتھ پیر تے تاں لہسن وکھو وکھ جے اوہ پریم نگروں باہر ہوون۔

کافی دی تریجی سطر وار دی دس پاوندی اے۔ پہلا گھرتے اوہ سانجھ و سب ہے جیہدے وچ بندیکی جُون نے لکھ ورھے لنگھائے، ٹُن کھلون رل کار کرن سکھیا۔ وت سانجھ و سب نوں چھڈ کے مل و بہار دی پکڑ وچ کیوں آئی بندیکی جُون، ایہدا نتارا ”کون“ ای کر سکدا اے (”کون“ گل اِکائی اے)۔ جدوں بندیکی جُون نے مل و بہار نوں تجیا تے بھنیا، مل و بہار دا دتا وکھرپ چھڈیا تاں کرت سرت مُد اُدھری تے گل خیر ہوئی، سکھ واسا۔ ہُن حاضر ویلے تے آوندے ویلے وچ شوہ نال اک تھیون دا انند ہے۔

کافی کھیال ہے بنتر پاروں، کھیڈ۔ ایہدا کھیڈن ای جیون دی جاگ مان

ہے۔

حیاتی دا ہرکارا مبارک ساغر

مبارک ساغر اک اچھے انقلابی سن، جیہناں نے آزادی سنگرام (جنگ) وچ آگو و جھوں بھومکا (رول) نبھاؤندیاں مُصیبتاں دا ساہنا کیتا تے قیداں کٹیاں۔ آزادی توں چچھوں وی اوہناں دا سنگرام مکیا نہ، ایس نوں پاکستان دی حکومت دیاں زحمتاں نال جو جھنا (لڑنا) پیا۔ جنم توں لے کے موت تک ایس نوں کدے وی سکھ دے پل نصیب نہ ہوئے۔ بابا بھگت سنگھ بگا نے مبارک ساغر بارے لکھیا: ”آپ نو جوان بھارت سبھا اتے پنجاب سوشلسٹ پارٹی دے انقلابی آگو سن۔ آپ سچے سچے درویش، دانشور اتے اخبار کرتی لہر، میرٹھ دے ایڈیٹر سن۔ آپ نے اپنی ساری زندگی مُلک دی آزادی اتے محنت کش غریب لوکاں دی سیوا وچ لائی تے لمیاں قیداں کٹیاں۔ 1947 وچ مُلک دی ونڈ سے وی آپ ٹانڈا اُڑھ دے مزارعیاں دے گھول دے سمبندھ (سلسلے) وچ جلندھر جیل اندر قید سن۔ رہا ہون توں بعد اوہ مایوس ہو کے پاکستان چلے گئے سن۔“

مبارک ساغر دا جنم 20 فروری 1905 نوں ضلع گورداس پور دے پنڈ ماڑی پُجاں دے نبی بخش ترکھان دے گھر ہویا۔ اوہ دو سال دے ہوئے سن کہ ماتا جی وچھوڑا دے گئے۔ پنڈوں چار گُو میل دی دُوری اُتے سہری ہرگوبند پور دے پرائمری سکول وچ اوہ پڑھنے پائے گئے، 15 سال دی عمر وچ جدوں اٹھویں پاس کیتی، تاں اوہناں دے پتا دا وی دیہانت ہو گیا تے اوہ انا تھ (یتیم) ہو

گئے۔ سن 1923 وچ اوہناں دسویں دا امتحان پاس کیتا۔

روٹی دی چننا نے اوہناں نوں جلندھر ول تور دتا، جتھے اوہ اک وپاری دے گھر نوکر لگ گئے۔ بچیاں نوں کھڈاؤن توں لے کے گھر دے سارے کم کرن دے نال نال اوہناں نوں منشی پنا وی کرنا پیندا۔ ایہناں دناں وچ جلندھر دے مشہور شاعر حفیظ جلندھری نال اوہناں دی ملاقات ہوئی، جس نال اوہناں دی کاؤک رچی (شعر مہاڑ) وچ نکھار آیتے اوہ بخوبی کوتا چین لگ پئے۔ شاعری وچوں اوہ مبارک علی توں مبارک ساغر بن گئے۔ جالندھر رہندیاں اوہ اپنیاں انقلابی کوتاواں راجسی (سیاسی) جلسیاں وچ پڑھدے۔

جلندھر توں لہور پہنچ کے اوہ اسلامیہ کالج وچ داخل ہو گئے۔ اوہ ایف. اے. وچ سن کہ سیاست وچ سرگرم ہو گئے۔ جلیانوالہ باغ دے ساکے کر کے مہاتما گاندھی دی اینسک (عدم تشدد) لہر وچ شامل ہو گئے سن پر اوہناں اندر انقلابی رچیاں (مہاڑ) بھارو سن، ایس کر کے ہی اوہناں پٹھان کرانتی کاریاں (اتھلڑاں، انقلابیاں) اتے خلافت لہر نال سمبندھ جوڑن دا جتن کیتا۔ ہتھیاراں دی سکھائی لئی ٹرکی جان دے منورتھ (نشانی) نال اوہ کراچی جے پر اتھے لوئر مڈل سکول وچ ہیڈ ماسٹر لگ گئے۔ اتھے ہی اوہ جمال الدین بخاری تے شوکت عثمانی ورگے کرانتی کاریاں نوں ملے۔ ادھیپاکاں (ٹیچراں) دی یونین بنا کے اوہناں سہل ہڑتال جتھے بند وی کیتی۔ بلوچی تے افغانی پیراں دی زیارت دے بہانے اوہناں پاسپورٹ بنا کے بھارت توں باہر جان دی کوشش کیتی تاں بنوں کوہاٹ وچ دسمبر 1929 نوں سی آئی ڈی دی سوچنا (خبر) اُتے پھڑے گئے۔ ایہہ اوہناں دی پہلی گرفتاری سی۔

منشی احمد دین نال اوہ نوجوان بھارت سبھا وچ شامل ہوئے سن۔ ایس سبھا دے شہید بھگت سنگھ پہلے اتے مبارک ساغر اٹلے سیکرٹری سن۔ 1928 وچ اوہناں سائمن کمیشن دے بائیکاٹ وچ حصہ لیا۔ 1929 نوں لہور وچ ہوئے کانگریس دے اجلاس وچ وی اوہ شامل سن، جس وچ پورن آزادی دا متا پاس کیتا گیا سی۔ شہید بھگت سنگھ دی شہادت توں بعد نوجوان بھارت سبھا دا کارج بھار مبارک ساغر اُپر آ پیا تاں اوہناں سبھا دی کراچی والی دوجی کانفرنس دا پربندہ کیتا، جس دی پردھاگی سبھاش چندر بوس نے کیتی سی۔

1930 وچ سودیشی لہر وچ حصہ لین کر کے اوہ گرفتار کیتے گئے، دس مہینے دی قید دی سزا دے کے ریودا جیل وچ بھیجے گئے۔ ایسے جیل وچ سبھاش چندر بوس نال اوہناں دی ملاقات ہوئی سی۔ ایسے جیل وچ مہاتما گاندھی وی قید سن۔ پتہ لگن اُتے مہاتما گاندھی ولوں ڈیپانائی راہیں مبارک ساغر نوں ملن دی پیش کش کیتی تاں مبارک ساغر نے جیل ادھیکاریاں (ملازماں) توں اجازت لین دی شرط رکھی۔ دوبارہ پھیر اُردو سکھن دے بہانے مہاتما گاندھی نے ڈیپانائی نوں مبارک پاس بھیجیا تاں مبارک ساغر نے ڈیپانائی نوں جیل ادھیکاریاں توں ملاقات لئی اجازت لین دی تجویز پیش کیتی۔ دراصل اوہ مہاتما گاندھی دی اینسا (بے تشددی) والی نیتی (سیاست، پالیسی) نال سہمت (اک مت) نہیں سن۔ رہا ہو کے جنوری 1933 وچ اوہناں سندھ توں ”مزدور“ نامک (نامی) اخبار شروع کیتا تاں سرکار ولوں پریس ایکٹ تحت اوہناں نوں پھیر گرفتار کر لیا گیا اتے رہائی لئی کراچی چھڈن دی شرط لائی گئی۔ 1933 وچ اوہ لہور آ کے بریڈلے ہال وچ رہن لگ پئے۔ لہور وچ ”بھارت“ نامک اخبار دے اوہ سہانک سمپادک

(اسٹنٹ ایڈیٹر) لگ گئے۔

1934 وچ نوجوان بھارت سبھا اُتے پابندی لگ گئی تاں اوہناں مُنشی احمد دین نال میل کے پنجاب کانگریس سوشلسٹ پارٹی دا گھن کرن وچ اہم بھومکا نہائی۔ اوہ 1936 نوں کانگریس دے لکھنؤ اجلاس وچ شامل ہوئے۔ اوہ اکو سے کانگریس سوشلسٹ پارٹی دی قومی کارج کارنی (ورکنگ کمیٹی)، پنجاب کانگریس سوشلسٹ پارٹی اتے کرتی کسان پارٹی دے سرگرم آگرو رہے اتے میرٹھ توں چھپدے ”کرتی لہر“ دے کنٹرول بورڈ دے ممبرن۔ 9 اگست 1937 نوں دیس بھر وچ سیاسی قیدیاں دی رہائی دی منگ وجوں ”انڈیمان دوس“ (انڈیمان دن) منایا گیا۔ قیدی چھڈاؤ اہم اپنی پربل (نگڑی) ہوگئی کہ ہریپر (گجرات) وچ ہو رہے کانگریس دے اجلاس وچ ایس دی دھک چُج گئی سی۔ پنجاب وچوں گئے کھے مورچے دے ڈبلیگیشن ولوں سیاسی قیدیاں دی رہائی اتے انڈیمان جیل وچ سیاسی قیدی بھیجن وُردھ متا پیش کیتا گیا۔ متے خلاف سردار پٹیل دے رویے نوں دیکھدیاں مبارک ساغر اُٹھ کھڑے ہوئے اتے اپنا ٹیڈھا میڈھا ڈنڈا لہراؤندے ہوئے اوہناں پٹیل نوں ونکاریا، ”جیلاں وچ بند اوہ دیس بھگت ہن، چور جاں ڈاگونیہیں! اسیں اوہناں دیاں رہائیاں کروا کے دم لواں گے!“

اک پاسے پٹیل تے دوجے پاسے مبارک ساغر دی چٹھ اُتے سُمچا ہاؤس اُٹھ کھڑا ہویا تاں شور مچ گیا۔ کانگریس پردھان نوں اجلاس ملتوی کرنا پیا سی۔ ایس دن شام دی کافی پین ویلے سردار پٹیل مبارک ساغر پاس آئے تے کہن لگے، ”سناؤ بئی مبارک یہ سوٹا ہمیں مارنے کے لیے لائے ہو؟“ نتیجے وجوں اجلاس وچ قیدی چھڈاؤ منگ منی گئی سی۔ ایس گھنٹا توں پہلاں مبارک ساغر یرودا جیل

وچ گاندھی تے سردار پٹیل نال رہ چکے سن۔ جون 1938 وچ دوجی سنسار جنگ شروع ہون ویلے مبارک ساغر گرفتار کر کے دیولی کیمپ جیل وچ بند کیتے گئے۔ 1946 وچ اوہ ”پنجاب کسان پنچائت“ دے پردھان بنائے گئے۔ ٹانڈا اڑمڑ دے انگریز پٹھو شہباز خان جاگیردار دیاں زیادتیاں اتے مزارعے کساناں دی لٹ کھسٹ وُردھ 1947 دے شروع وچ مورچہ لگا تاں مبارک ساغر ایس مورچے دے آگوسن، جو گرفتار کر کے جلدھر جیل وچ نظر بند کیتے گئے۔ مورچے دی چڑھت نے ہندوستان بھر دے لوکاں دا دھیان اپنے ول کھچ لیا تاں مہاتما گاندھی ولوں مورچے بارے پتہ لاؤن لئی ڈاکٹر سشیلا نارنوں اپنی وجہوں ٹانڈا اڑمڑ بھیجا گیا۔ 16 جنوری 1947 نوں آزادی ملن دیاں کنسوآں کارن ایہہ مورچہ وچ ہی رہ گیا۔

آزادی ملن ویلے مبارک ساغر جلدھر دی جیل وچ بند سن۔ دیس دی ونڈ ویلے گوبی چند بھارگو دی سرکار نے اوہناں نوں رہا کیتا تے پاکستان تور دتا۔ پاکستان دی حکومت نے عوامی شاعراں فیض احمد فیض، دامن اتے حبیب جالب سمیت مبارک ساغر جیہے دیس بھگتاں نوں جیلاں وچ بند کری رکھیا سی۔ جیل اندر اوہناں نوں دل دی دھڑکن اتے پٹھیاں دی کمزوری دی بیماری لگ گئی۔ جدوں علاج دا کوئی وسیلہ نہ بنیا تاں چڑھدے پنجاب دے مکھ منتری پرتاپ سنگھ کیروں نے 1962 وچ پنجاب آئے مبارک ساغر نوں امرتسر رکھ کے علاج کروایا سی۔ امرتسر علاج دوران اخباراں وچ اوہناں دی ملاقات چھپی، جس وچ اوہناں کجھ غلتیاں نوں پیش کردیاں جو کہیا سی، اوہ کتھن اجو کے راج نینکاں اُپر ہور وی دُھکدا ہے۔ اوہناں کہیا، ”لیڈری ہمارے ہاں پیسے کے زور سے چلتی اور

خود فروشی سے چمکتی ہے۔ میں نے زر داروں کو دُنوں میں لیڈر بننے دیکھا ہے۔ تہی دستوں (غریباں) نے زندان خانے آباد کیئے۔ دار و رسن (پھانسی گھاٹ، سُولیاں) تک بھی پہنچے تو قوم نے توجہ کی بھیک نہ دی، حد یہ ہے کہ کفن بھی ان کے داغ ناکامی کو چھپا نہ سکا۔ پیسے پلے باندھے وغیرہ لیڈری کے لیے نکلنا جھک مارنا ہے۔ خلوص تو دیانت یہ ہے وہ لفظ کہ شرمندہ معنی نہ ہوئے.....“

ٹھیک ہو کے اوہ پاکستان چلے گئے۔ دوبارہ اٹیک ہون اُتے اوہ 1967 وچ دوبارہ علاج لئی امرتسر آئے سن۔ ایس توں بعد پاکستان دے کٹر وادی ادھیکاریاں (مُلازماں) دے اَن منٹھی (غیر انسانی) رویے کارن اوہناں دی چٹنا جنک (تشویشناک) حالت اُتے پنجاب دے مِتراں، سنبھیاں ولوں ہاء دانعرہ ماردیاں کہیا گیا سی، ”..... پاکستان وچ آسیں اوہناں دی سہائتا (مدد، امداد) کرن توں اسمرتھ (آتر) ہاں پر ساڈیاں ہمدردیاں تے شُجھہ اچھاواں (نیک خاہشاں) ایس ساتھی نال ہن، جس نے ساڈے نال قومی تے کمیونسٹ لہر وچ بڑی بہادری، نیک دلی تے بے باکی نال کم کیتا، سانوں ایس دے سیاسی جیون اُتے فخر ہے تے ایس دی یاد ساڈے دلاں اندر ہمیشاں رہے گی.....“

نینہ دے پنہہ اڑانگے جھاگدی
خواجہ غلام فرید سیاتی عام خُدائی
جیہدا گڈ پنگرایا سندھڑی کند
راکھشان تاڑ گھدا
راکھش باہروں دھائے آہے
اپنی جُوہ دیاں لاہا گیراں دے ٹورے
صاحب تھی کے جاؤ
کر نہاراں ٹوں کرو اَدھین
کیلتی اوہناں دی سانجھ گھلاؤ اِتھاں،
راکھش صاحبان نال ای اوہناں دی
مَم میم وی آہی
اوہ چمڑی پُڑیل اِتھاویاں راجیاں نواباں ٹوں
ایسے پاروں فرید چتایا مُرید ٹوں اپنے
صبح صادق خاں صاحبی مانیں
اپنے مُلک گوں آپ وساتوں
پَٹ انگریزی تھانے

آہندے نیں گلر جیہڑی رکھ ٹا بری وچوں اے
اوہ ورا نا 1 کر دیندی اے اوہناں ٹوں
جیہڑے ایہدی سنگھنی چھاویں بہندے نیں
یا چس ایہدی گولھ دی لیندے نیں،
ایہہ وی سنیائے گوتم وی
ایہدے پیٹھ ای آ بیٹھا ہا
چھڈ گھر بارتے راج کاج سبھ اپنا
سو ہو ورا نا اوہنے جگت توں
نواں جہان وسایا گل اکانی دا،
دھن گلر دا چنگھ پلپا
پوال پاپوس منس جون نویلی

1- ورا نا = اوپرا، ایلین -

1- میری جات

جات ایوں میرے سنگ

جیویں میرا رنگ

میرا پرچھاواں

اینا میل سمیل

کہ میں منفی

اوہ میری چچھان

پنڈ ہوواں چاہے شہر

سمندر دے آر جاں پار۔

بہت لکاؤندا، چھپاؤندا

سو پردے پاؤندا ہاں میں

پر اوہ پھیر

آگھڑدی ہے وار وار

جیویں کلف دے دناں بعد

دُھپ ورگے وال

لگار آئے لیڑیاں تھائیں

جسم جھا کدے خیال۔

چا ہوندا ہاں اوں دا تیاگ
جیویں کوئی لوچدا ہے طلاق
پر اوہ مینوں دسدے نیں
سجھاؤندے سجھاؤندے نیں
ایہہ تاں جہماں جہماں دا ساتھ
نہیں گل کوئی خاص۔

آخر.....

ترکش اُتے چڑھدے نیں ترک دے تیر
جاں ورتمان 1 اتہیت 2 نوں چیر
لہو وچ آؤندا ہے اُبال
جیویں دھرت اندر بھچال
تے پھیر
ساویں ہوندے دسدے نیں کھے
چڑھدے لہندے، سچے کھے۔

جات ایوں میرے سنگ
جیویں میرا رنگ
میرا پر چھاواں
اینا میل سمیل
کہ میں مننی
اوہ میری پچھان

1- ورتمان: حال، پریزنٹ - 2- اتہیت: ماضی، پچھتیا۔

پنڈ ہوواں چاہے شہر
سمندر دے آر جاں پار۔

2- گھوڑا تے بزرگ

صدیاں توں

اودھی پڑھتے سوار نیں

امانوی 1 ورن 2

ایتھوں دے دھرم

شیطانی مٹھیا کرم۔

ننگے پنڈے

جد ورحدا ہے چابک

اودہ تڑدا نہیں

سرپٹ دوڑدا ہے

بھل جاندا ہے

کناں وچ تئیا رُوں

اکھاں اُتلا پٹا

مُونہہ وچلا جال

1- امانوی: بے انسانے- 2- ورن: رنگ، درجے۔

ہُنال تے سیال۔

سمر تیاں 1

ودھاناں 2 وِچ بڈھا

جیہناں دے در

اوہ باہر کھڑا ہے

اوہی دسدے نیں

مُشی دی رَوں وِچ

فقرے کسدے نیں.....

اوہ سوندا ہے چوری چوری

بیٹھا کدے تکیا نہیں

بس لٹایا دیکھیا

جد ٹھکدیاں نیں گھریاں۔

گھاہ پھوس، بیج گھج

پھوکٹ چھلکا کھا کے

اوہ اینا پھر تیلہ

کہ سے نوں پچھاڑے

اوہ اینا طاقور

کہ زکلی غش کھاوے۔

1- سمرتی: جات بندی دی کتاب منو سمرتی دے کہیں پوتھیاں بن جان دی گل۔

2- ودھان: دستور، این۔

تے اج کل اوہ
وار وار اڑن لگا ہے
سیخ بھر کھرن لگا ہے
تے مینوں،
ہُن ایوں پیا جا پے
جیوں اوہ نیلا گھوڑا
میرا بزرگ ہووے
اَکے تھکے لوک من دی
کوئی سجری سُر ہووے۔

صدیاں توں
اودھی پٹھ تے سوار نیں
اماتوی ورن
ایتھوں دے دھرم
شیطانی مٹھیا کرم۔

3- سُنّامی لہراں

بہت کجھ روڑھ لے گئیاں

طوفانی سونامی لہراں

جینناں کھارے

چٹانی کنارے

پھیر چو جنت

کچھ مچھ

رکھ تے منٹھ

موہک 1 پر کرتک درش 2-

لہراں دی لپیٹ وچ.....

اکورب دے

وکھرو وکھرے گھر

بندے جتھوں لگھدے سی ڈر ڈر

کمب دے سی تھر تھر-

تے پلاں وچ تھل جل ہويا

دیکھدیاں دیکھدیاں

ارج کل ہويا

یاد آیا.....

ڈیجھ ازاے گریٹ لیولر

پر وارثاں دے بدلے تیور

1- موہک: موہیاں- 2- پر کرتک درش: قدرتی جھاتیاں-

جیندیاں ہتھوں مریاں تے لیبل

کوئی اُوچ کوئی نیچ

کوئی چھوت کوئی اچھوت۔

ایوں سمندر کنارے

’کوندے‘ رہے بھکھے پیاسے

زراسے تے پیاسے

’بندیاں‘ دے دانوی 1 ہاسے۔

تے جیہناں سُنامی لہراں

روڑھے سن چٹانی کنارے

سارے دے سارے

پر روڑھ نہ سکیاں

مناں وِچ اٹھیاں

اُچیاں اُچیاں لہراں

نفرت دیاں دیواراں۔

اودھر پھیر سمتل 2 ساگر

تے وِشال کنارے

کوئی سوچے وچارے.....

کدوں کوئی آکھے.....

1- دانوی: جناتی - 2- سمتل: اکو جیہا۔

منگھٹنا دے سمندر وِچ
کشتی نوں ٹھیلیے
لہراں وانگ گلے ملیے
اک دُوجے وِچ سہائیے
زہرِ یلیاں چھیاں پھڑیے
آؤ، اج ایہہ کھیل کھیلیے۔

4- آؤ میرے سمکالی

آؤ میرے سمکالی
آپاں پھیر ایوں ملیے
جیویں اک نوں دُوجا راہ
تے ایوں گھل مل جائے
جیوں سمندر وِچ دریا۔

آؤ میرے سمکالی
کیرتن سوہلا پڑھیے
سناتنی سنسکرتی دا بھرے بازار
مائو ونڈیا جس بارم بار

1- سمکالی: ہانی، سنگیتا۔

جس کول نہ کوئی ترک وچار۔

آؤ میرے سمکالی
'جیوندے' شبد ڈونگھے دفنائے
ارتھ جیہناں دے بو مار دے
'مری ماں' اے نہیں وسار دے
بہولوکاں دانت سینہ ساڑ دے۔

آؤ میرے سمکالی
قصہ کاو پر پرا تچئے
سنسکرت دی سنسکرتی چھڈیئے
جس وچ اسیں جیندے مریئے
اوس بیڑی وچ وٹے بھریئے۔

آؤ میرے سمکالی
ہور اک مہاں بھارت لڑیئے
ہور سولھواں ادھیائے رچے
وگدا تھمیئے اگن دریا
چنے کبوتر لیکاں پار اڈا۔

آؤ میرے سمکالی
زندگی جس دی ریگستان

اوس نوں کرئیے شبد دی چھاں
بجھر جیون وچ پھل کھرائیے
شبداں دا اک دھرم نبھائیے۔

آؤ میرے سمکالی
شبد بھالیئے ارتھ جیہناں دے
ہوون ڈھپ، ہوا، سمندر،
سورے وانگوں ہون جو شیلے
مہک بکھیرن خلاء دے اندر۔

آؤ میرے سمکالی
آپاں پھیر ایوں ملیئے
جیویں اک نون دوجا راہ
تے ایوں گھل مل جائیے
جیوں سمندر وچ دریا۔

پٹز برگ
(موہ محبت والا پل)

شہر اے چُپ چپیتا
جے کوئی ہیوی بانیک نہ لنگھے
ارنج لگدا جیوں
سوں رہیا اے

جاگ رہیا اے
فُٹ پاتھ تے نِکراں پائی میماں گورے نسدے
رُکھاں اُتوں بولدے پکھو صاف سُنائی دیندے
گھاٹیاں اُچیاں نیویاں

ہر یاول اے چار چوفیرے
گھر دی باری وچوں دسدیاں

ہرنیاں گھاہ چریندیاں
چرچ پُرانے دو سو سالے
تیہہ چالیہہ تے ہونے
بھاویں اندر باہر جاندا

حالے تک کوئی
 نظر نہیں آیا
 خبرے پھلیاں کیتیاں پاروں
 تھکے اکھیاں ٹوٹ گئے نہیں
 چُپ چانت اے چار چو فیرے
 شانت جیہی اے
 دریا شہر دے اندروں وگدے
 اک دُوجے دے لاگے
 اتنے لاگے
 بھیناں ایہہ اکھواون
 پورے خبرے
 سوتوں ودھ نہیں
 سارے شہر دے اندر
 اج میں جا کے پک کریاں
 پار اُرار ملاوندے
 پُلاں دا ایہہ شہر سدیندا
 لوہاراں دی وتی
 میں اک پُل توں لنگھدیاں ویکھیا
 جالیاں اُتے جندرے ٹنگے

گنیاں گن نہ سکیا
جندرے بے شمارے
پُلِ محبت والیاں دا
اوہ بولے
موہ محبت والے آوندے
آ کے جندرے لاوندے
گوہ کر کے میں ویکھ رہیا ہاں
نویں پُرانے بہت پُرانے
اُکو جیسے سبھ دِن
موہ محبت ساریاں اندروں
لشکے ڈلھکاں مارے
میں اپنے حصے دا جندرہ
لا نہ سکیا کول نہیں سی
پر میں جندریاں نال کھلو کے
اپنی اک تصویر کھچائی
اپنا حصہ پا آیا ہاں
موہ محبت والے جندرے
موہ محبت والے پُل تے
ساریاں ولوں لا آیا ہاں

پٹز برگ پنسلوانیا، امریکہ
(میلن پارک پٹز برگ وچ سواگتی پکھو نال گل بات)

جی اوئے سوہنیا
بول پیا ایں
واج تیری پئی آوندی اے
ست سمندر پاروں آئے
پردیسی نوں
جی آیاں نوں آکھ رہیا ایں
جی اوئے سجن
شاہ بلوط دی بکل اندروں
چر چر چر کیہ کہنا ایں
لگیا بیٹھا
کیوں سنکنا ایں ساہمنے آ جا
تئیں میں اندر اوہلا کاہدا
پڑدہ کاہدا
اک دوجے دے جاؤ ڈاڈھے
سجن بہت پرانے

سمجھ رہیا ہاں
جو تُوں مینوں آکھ رہیا ایں

میریاں سوچیاں

بول رہیا ایں

تیریاں بولیاں

میں نہ سمجھاں

ہونہیں سکدا

جی بجن میں کل دا آیاں

تھکيا ساں کل آ نہیں سکيا

شہر تیرے وچ

پکھو بجنا

کجھ دیہاڑے رہساں

جُوہ تیری وچ آساں بہساں

ٹھنڈی واء دے بُلے لیاں

تیریاں میریاں ہوندیاں رہسن

جی آیاں نوں آکھن والیا

چر چر چر کردا رہ تُوں

خش خش تاریاں بھردا رہ تُوں

شالا تیریاں ساریاں سُنساں

دیسی تے پردیسی رل مل

ہک دُوجے دے چھوہ مُو بھرساں
باقی رہندیاں کل فر کرساں
شام پئی ہُن جان دے بجن
کل فر آساں پھیرا پاساں

پنچام
www.puncham.com

1- ٹیبا

(خالد فتح محمد دے ناولٹ نوں مکھ رکھ کے)

مٹی دا اک سبھ دا ٹیبا
اک اسمانی رب دا ٹیبا
نیلے پائیاں ہتھوں تلکے
سونے ورگے پب دا ٹیبا
حیرانی نال ہرنیاں تگن
تیری ٹور دی چھب دا ٹیبا
صدیاں بعد گواچا جوگی
جُو ہے وڑیا لبھدا ٹیبا
ملیا سُو اُخروٹ دنداسہ
چمدا موسم لب دا ٹیبا
لمے وال پراندا بدھے
چڑھن چڑھائی پھدا ٹیبا
کنک ونے اُن جھک کبوتر
لبھدے پھرن سبب دا ٹیبا
چٹے دن وی نظریں آوے

شہرِ جِ کالی شب دا ٹِبا

2- بند باری وِچوں اِک جھات

مکھ چن جیہا دیکھی جاواں

بک وِچ پانی پندیاں

لنگھیں گلیاں وِچوں کدی ہوکے

وِیکھیں ساڈی خاک اُڈدی

کیہڑے دُکھ دے تینوں جگراتے

سرہانے میری بانہہ رکھ لے

ننگے پیر نہ کدی ایتھوں گزیریں

ہنجو ساڈے کنڈے بن گئے

گھوہ اکھیاں دا کد تک گِیرِیئے

دل دی نہ پیاس بچھدی

کتھے سانھیے اکھاں دے سُننے

موپے نے جگہ گھیر لئی

لگ جان نہ بوہے نوں گنڈیاں
دل ڈردا واج نہ مارے

دل وچھڑیا سُفناں کولوں
اکھاں دا جواب سُن کے

اساں ترنا تیرے کولوں سکھیا
اکھاں دے سمندراں وچ

پورا چڑھ پیا جن اسمانی
وکیہ تیریاں سمندری اکھاں

1- عمراں دُھپاں ہوئیاں

میری ماں نے اپنی ماں دی
میں اپنی ماں دی چُنی لے کے

رب جانے کبھڑے ویلے
دُھپ نوں پانی بچ گھول کے
اکو ساہ بچ پی گئی

پرانی اٹ نوں نویں اٹ دا تروپا لایا
وڈیاں وڈیاں کتاباں چکلیاں
چٹے ورقے کالے کر چھڈے
پیو دا شملہ اُچا کر دیاں
گل وچ سونہہ دی سُولی پالئی
کسے نے

میرے دل دی واج نہ سنی

میں بڑا کہیا

بے بے! برف بڑی تتی

میرا جُٹھ سڑ گیا

اوس گھوریا مینوں

میں کتب کے اپنے اندر وڑ گئی
اپنی ہک تے سٹاپو کھیڈ دے
اتھرو دب چھڈیا
بل میٹ کے سی وی ڈک لئی
بے بے نے فیروی
پُتیاں دا پانی بھریا
میرا نہیں

2- اتھرا جم

تکے ہوندے
دنداں نے ہاسے تے چک وڈھیا
میں پنڈے پیٹھ لگ گئی
پیو دے شریک میرے اوتوں لنگھ گئے
ماں بھل گئی سی
میری چبھ تے کونکہ رکھنا۔

میں اسماناں توں وی بھارے سفنے جمے
غلام ہواواں نے رستہ ڈکیا

میں کالی ہنیری بن گئی۔
ماں ہوڑ ہوڑ کے جتا مینوں میرے پنڈے واڑدی
میں چکھل پیری بن جاندی تے
گلیاں محلے
ٹپدی
نچدی پھر دی۔

اک دن شاماں نوں
کئی ہانڈی کوسلیاں تے روڑھ کے
میں اپنے پنڈے وچوں نس پئی
ماں فیہ بھل گئی
مینوں صبر چنگھانا

3- اتھری تے باغی عورت

میں سرگھی ویلے دی جاگی
اسی دیاں پینیاں بنا کے
ہانڈی چلھے دھر کے
ویڑھے وچ جھاڑو دیندے

اپنیاں نظماں نوں وی

سوچ دا تڑکا لایا

نکے کا کے نوں

دُدھ پیاندے

سارے ٹبر لئی روٹی پکائی

ادھی راتی

ایس توں پہلاں

فرشتے میرے تے لعنت بھیج دے

میں ادھی تیہہ 1 دا گھٹ بن گئی

پر جدوں

اوس آکھیا

لکھن والی عورت آوارہ ہوندی

میں اتھری تے باغی ہو گئی

4- ویرے میریاں پیلیاں

نکے بھتیجے نوں دتے میرے روپیے

ویرے نے کھوہ کے

1- تیہہ: تریہہ، تَس -

میرے ہتھ اُتے رکھ دتے

تے بولیا

بھلیے، کھلیے تینوں تے پتہ اے
اسیں دھیاں کولوں کجھ نہیں لیندے
میرے اندروں کوئی بولیا،

ویرے میریاں پیلیاں؟

ایہہ شربت دا گلاس وی چک لے

بھلیے، تینوں تے پتہ اے

اسیں دھیاں دے گھر دا پانی وی نہیں پیندے

میرے اندروں فیر کوئی بولیا

ویرے میریاں پیلیاں؟

ت پپ دن

انگریز ناں نویں نویں
دھر دے آئے نیں
شہراں گراواں دے
ندیان نالیاں دے
جتھے جتھے وی گئے
مُہراں آپنیاں چلاون

ہنزہ وادی وچ
پسو شہر دے لاگے
تتکریاں ٹیسیاں
پسو کونز اکھوائیاں (passu cones)

تپدن ناں سی پرانا
سر جن لو، تپپ (T-pup dan)
تے دن، پتھر

لو پتھر دی تکی اج

پہاڑی سلسلے دی
تے حیرانی مُکے ای نہ
متھے بھندے
جاپے کوئی لڑی فقیری اے

جن تپ دن (زہرناں جن)
دھرتی وچوں اُگ کھلے نیں
مٹی پتھر ہوئی اے
صدیاں جری سختی
جینی جینی دی پیڑ
لے در لے پرندار پتھرائی اے
ہکاں اُتے اُکری اے گھال نمائیاں دی
ست رنگی سرمی برہا دی
تن من لکھی کہانی

بوزلنج، زرک، ریوید، سد برگ، تمور،
کاری بوٹیاں ون سون
نسرناں سلاں تلکینیاں تے
خشبو ادنی سکھاوے
سانجھ سنبھال سبھ پتھر کیتی

چویا چویا جوڑ لڑی وچ
 وچوں وچ لنگھائی اے
 ویتریاں رگاں ہن
 گھڑ گھڑ کڈھیاں نیں
 دھاراں ناڑاں
 مڑ دیہہ آپنی تے چلائی اے
 لکھت پانی دی وگائی اے
 ویہنی ویہنی سیر رلائی اے
 پیراں تے پیر ٹکائی
 بندھ بندھ کھلے نیں
 جوڑ لیاندے نیں نہیں نالے
 پیٹھ دریا وگائے نیں
 سرساج واج ناچ
 وچ وچ ہر ہر پتھر نال بول بناون
 دن ایہہ جاپن
 ملنگ قلندری
 کیساں والے مست استے
 موڈھے نال موڈھا جوڑ کھلے نیں
 ہنزہ پانی
 گلگت پانی

شنا بروشیسکی وانخی پانی
لٹھیا سبھ سندھو دریاوے
دیس سہاوے
برہوں ڈنچھ لاہی
گھٹ اک دے ایہہ سپاہی
تے اتے مکو
جتھے دھرا سمانیں
لشکن وا تے بدل
دھوں ورگا کتے تو سیا چٹا
جھاتے کنڈھیاں توں ٹوچیاں اوہے
چھوہ ایہدی پولی
پل دے پل
پتھر نوں ڈاڈھ بھلاوے
تے پول آپنی نوں پئی لکھراوے

توں نیلا اسمان
توں بدل لٹکنا
میں پھرووی
مٹی وی
اچل پہاڑ
ہک تے گھسا لٹکائی دا اے
ازلوں وگدا عشق دا ویہن
سناجھی سناجھی اساڈی
نزل جیون دی
چھوہ لو تیری
بانہہ بیڑی میری
رلے سمندریں گھال
نت جگے تیری بھال

1- چنگلی گڑی!

مولیٰ پچھیا

قیمت کنی

کیوں لئیں گی؟

رہنا ایسے بندے نال

ساری حیاتی

دن ہووے یا راتی

جو جو آکھے

چیویں آکھے

اوہو کرنا

اوویں ای کرنا

اوہ آکھے تے بہنا

اوہ آکھے تے اٹھنا

سوناء، جاگنا

آپ پدري بنئیں نہ

پگ پیو دی ڈکن دیویں نہ
بن جائیں بی بی گروی

سوچیں پے گئی میں
کیہ دستاں، تے کیویں دستاں
رکس حسابے قیمت کڈھاں
اپنی ساری حیاتی دی
اپنا آپ مٹاون دی
اپنا آپ مکاون دی
مولی آکھیا چھیتی دسو
جلدی دسو،

ایس بچ اینا سوچنا کیہ اے
میں سوچاں ہُن کیویں آکھاں
سودا ڈاڈھا مشکل اے

حالی تے میں گجھ نہیں ویکھیا
گجھ نہیں جانیا
کیہ ہوندا اے اپنا جینا

حالی تے میں اڈی وی نہیں چڑیاں وانگوں

نہ ہسی میں گڈیاں وانگولوں

فیر کیویں قیدی بناں

چھیتی کر دھے، چھیتی کر

مولی کا ہلا

لنگی جان گوا ہواں دے مُونہ

متھے تے ول ودھدے جاون

لکھ لوو جی

آ کھدی پئی اے

لکھ لوو جی پنج سواک

مبجل.....

شرماندی اے، مولی صاب جی!

چنگیاں گڑیاں کیویں لاون، تے کیویں منگن

بوہتی قیمت

میرے پچھے کھلوتیاں ہوئیاں زنانیاں وچوں کسے نے آ کھیا

ماسی سی یاں پھٹھی سی، یاں..... اماں سی

مبارک مبارک خیر مبارک

رولا پے گیا

کسے نہیں دیکھیا کسے نہیں سوچیا
چنگی گڑی کیہ سوچدی پی سی

2- گڑی!

مُنڈا جمیں
گڑی نہیں
تے جمدی جائیں

چنے وی ہو جان گھٹ نہیں
مٹھے شہد، مصری دے ڈلے

گڑی
تے جیہھ کوڑی

نہ بابا نہ
نہیں چاہیدیاں
گڑیاں
اچار نہیں پانا

کوڑا زہر!

3- ساڈے گھر دی آخری منجی!

میں واں اک پرانی منجی

پئی رتی آں

وچ بچے، گھر پکھواڑے

ویڑھے دے کسے کونے لگی

وان دی کوئی فکر نہیں کردا

کوئی کدیں ادوین نہیں کسدا

مینہہ وچ اندر کوئی نہ رکھے

اندر چھڈ وکھڑا نہیں کردا

پانی دے وچ بھجدی رہندی

دُھپ نکلے تے تڑخدی رہندی

پاوے میرے ہوئے بدرنگے

جیہڑے آئے سن ست رنگے

کدیں میں بیٹھک وچ رہندی ساں

وڈے کمرے وچ پیندی ساں
کنے جاگے کنے سٹے
میرے تھلے، میرے اُتے

محرم واں میں سارے گھر دی
دل مُٹیاں دی، گھر رُسیاں دی
میری آخر ایہہ ہووے گی
مینوں جیواں لے جاوے گی

4- چھیتی کر چھیتی

چھیتی کر چھیتی، چبھ کڈھ، جتی چٹ
گوڈیاں تے ہو ذرا ڈھوے نوں اُتے کر
اپنی توں کر لئی اے چل ہُن میری کر

چھیتی کر چھیتی، نہ نہ، اُتوں اُتوں نہیں
گل وی نہیں بندی، سواد وی نہیں آئے گا

چل کوئی گل نہیں، کیہ یاد کریں گی
خیال اسیں رکھنا اے تیرا، تیری مرضی دا

پہلے اُتوں چٹ لے تے فیر تلا چٹ لیں

گوڈیاں تے ہوئی رہ،

اُتوں چٹ، تلا چٹ

چبھ کڈھ، تلا چٹ تلا

اُتوں چٹ، تلا چٹ تلا

تھلوں چٹ، تلا چٹ تلا

■ چھیتی کر چھیتی، شادا شادا چھیتی کر

نہیں نہیں کیتا سی نا تیری ایسے چبھ نے

مزا ہن چکھاواں گے اسپیں ایسے چبھ نوں

چٹ چٹ اُتوں چٹ، چٹ چٹ تلوں چٹ

توں ای تے آکھدی سپیں،

جُستا وی میرا اے

تے

مرضی وی میری اے

من لیا وئی من لیا

مرضی وی تیری اے تے جُستا وی ایہہ تیرا اے

چبھ کڈھ، تلا چٹ تلا

اُتوں چٹ، تھلوں چٹ تلا

توں نہ کیہتی سی تے نہ اساں مئی اے
رماں رواجوں والی حد اسیں ٹھی نہیں
رماں رواجوں والی حد توں ٹھی ایں

ساڈے اُتے فرض اے تینوں سمجھاونا
جیہڑا سدھا رستا اے اُس تے لیاونا

تینوں تیرے مایاں نے کیوں گل دسی نہیں
جیہڑی تھلے گدھی نہیں اوہ کدے وسی نہیں

چھیتی کر، چھیتی، گل سُن چھیتی کر

چڈی جا، سندی جا، ہر گل پندی جا

چھیتی کر چھیتی

جاندی نہیں جتی ایں توں

پیریں جاگی سستی ایں توں

چھیتی کر چھیتی، چبھ کڈھ تلا چٹ

جُتیاں نوں چٹ چٹ لگے پتہ چبھ نوں

اتھریاں شیواں نوں تے اوکھیاں نصیب نوں

فوٹواں وی کھچو نالے فلم بنائی جاؤ
ایہدے جیہیاں ساریاں نوں سبق سکھائی جاؤ
نہ کہن لئی بے کوئی جیہھ ہلاوے گی
اپنے تے ماپیاں لئی ایہو کماوے گی
پلے پنھ لین ایہدے جیہیاں، گل ایہہ ساریاں
آ کھو گیاں نہیں نہیں تے آن گئیاں واریاں

پنچم
www.punham.com

فلتھ ڈپو

میں اک فلتھ ڈپو آں
غصہ مینوں اوس وقت آوندا اے

جدوں اپن چیت

کسے رے پجے گھر دا

فالتو

زاید از ضرورت کھانا

میری جھولی وچ آ ڈگدا اے

کسے اک لئی

وافر، امن اُمن کیوں

سارا کجھ، سبھ لئی

اکو جیہا کیوں نہیں

لنڈا

رج کے ویکھو پیا دکھالا

لنڈے دا

لنڈے دا سبھ چٹا کالا

لنڈے دا

لنڈے دا صندوق تے تالا

لنڈے دا

لنڈے دی شلوار تے نالا

لنڈے دا

لنڈے دی بھر جانی سالالا

لنڈے دا

لنڈے دی اے جت جتالا

لنڈے دا

لنڈے دا اے سَکھ سَکھالا

لنڈے دا

لنڈے دی اے پھوک پھوکالا

لنڈے دا

لنڈے دا گھٹ پانی کھالا

لنڈے دا

لنڈے دی اے پیگھ پنگھالا

لنڈے دا

لنڈے دی اے اکھ تے جالا

لنڈے دا

لنڈے دی علمائی پھالا

لنڈے دا

لنڈے دی اے چنڈ چنڈالا

لنڈے دا

لنڈے دی اے دُھپ تے پالا

لنڈے دا

لنڈے دی اے سانجھ سنجھالا

لنڈے دا

لنڈے دا اے آل دوالا

لنڈے دا

کوہلو

کالیا تے بگیا
کوہلو دیا ڈھکیا
تتا وگنا ایس
لاریاں تے لکیا
دینہہ وی تُوں وگیا
تے رات وی تُوں وگیا
تیل توں نکالنے میں
کدھ کے دکھانے میں
بھٹھیاں چج بالنے میں
دضیا دے مگھیا
سارا امی جہان جیہناں
جوڑیا تے ٹھگیا
رکھدے حساب تیرا
موتیا تے بگیا
کوہلو دیا ڈھکیا
جولیاں پنجالیاں نے

سنگھی نت گھٹنی ایں
کو بلونوں تروڑیں گاتے
جان تیری چھٹنی ایں
نہیں تے ایویں چیاں ای
چندڑی نکھٹنی ایں
جانا ایں توں چکھیا
کالیاتے بکيا
کو بلو دیا ڈھکيا

www.puncham.com

پید و رنگ بزوری ہوسی
ناف اوہدی کستوری ہوسی
کے نہ لہیا دل دا جانی
کعبے بُت ضروری ہوسی
کدی نہ بندا راہ دا روڑا
رب دی کوئی مجبوری ہوسی
بندے تیرے کچے پکے
جنت وی اڈھوری ہوسی
مگدی جاندی چندری چندری
کدوں در حضوری ہوسی

پریت نگر ونڈ دے اندر باہر

کئی بھاگاں بھری سی اوہ بھویں جس وچ پریت قافلہ اُتریا، تے کیویں اک نویں سبھیتا اُسارن دے میتاں دے نتیجے وچوں وڈیاں پُلانگھاں بھردا ایہہ نکا جیہا نگر اپنے آ لے دوالے نوں تاں کیہ، امرتسر شہر نوں وی تچھے چھڈ گیا: سسہیا چارک پکھوں ہی نہیں، عمارتی کلا دے پکھوں وی۔ اکو جیسے ڈیزائین والیاں کوٹھیاں ویونٹیاں گئیاں، ہر کوٹھی دے متھے اُتے بگن ویلیا دیاں لال سُوہے پُھلاں والیاں ویلاں چڑھوائیاں گئیاں، گرمیاں وچ گھر ٹھنڈا تے سر دیاں وچ نگھا رکھن واسطے اپنے مُول کتے وچوں انجینئر گربخش سنگھ نے وچوں خالی تے دو ایلیوں اک انچ موٹیاں کنکریٹ دیاں اٹاں ویونٹیاں، جیہناں وچلے خلاء کارن باہر لے تا پیمان نالوں اندر لا گرمیاں سر دیاں دوہاں وچ ہی ودھیرے سکھدائی رہندا۔ نہ پانی واسطے پائپاں ہوندیاں سن، نہ کوئی فلش والیاں ٹٹیاں، پر سردار جی نے وکھری ہی قسم دے پخانے ہر غسل خانے دی اک ٹکرے بنائے، جیہڑے ایہی ڈھالویں ویونت والے ہوندے سن کہ جنگل پانی والے ہتھاں دا سدھارن جیہا ریڑھ ہی سبھ مل موتر نوں کوئی تن ہتھ کندھ توں ہٹویں تے چار ہتھ دھرتی توں ڈونگھے، چاراں پاسیاں توں تاں پکے پر پٹھوں کچے چبچے وچ لے جاندا، جیہڑا پانی وی سوکھ لیددا تے بدبو وی کھلرن نہ دیدا۔

امرتر شہر بیجا ہال گیٹ توں لے کے سلطان ونڈ گیٹ، بھگتاں والا گیٹ تے ہتھی گیٹ آدِ نال گھر یا پُرانا شہر ہوندا سی، بھیریاں گلیاں تے چار چار منز لے مکاناں والا۔ بیٹیاں سکھر تے ہوندیاں تے سوڑیاں پوڑیاں تھانیں میلے دے ٹوکرے چُک کے بھنگناں بھنگی اوس نوں باہر لجاندے۔ بدبو تاں پھیلنی ہی پھیلنی سی۔ پر سردار گُرجن ش سَنگھ دی کاراگری نے پریت نگر دے واسیاں نوں پہلے دُنوں ہی ایس بو توں مُکت کر رکھیا سی۔ ایسے دی چرچا سُن کے گیٹاں توں باہر بن رہیاں نویاں کوٹھیاں والے امرترئیے پریت نگر دیاں کوٹھیاں ویکھن، خاص کر اوس دے غسل خانیاں تے پچانے دے نکاس دے پر بندھاں دا جائزہ لین تڑے آؤندے۔

ایس پریت نگر وچ دار جی آپنے پُرانے گھر، (جیہڑا بعد وچ نوتج والا گھر بن گیا) وچ ہی واس رکھدے سن تے ہُن والا گھر ابے اُساری ادھین ہی سی کہ ونڈ دا اجیہا دُگاڑا و جا کہ نواں گھر پورے چار سال وچے کھلوتا رہ گیا مسلمان مستری دے بچرت کر جان کارن۔ ہُن والا ایہہ گھر دی، جس وچ دُور دُراڈے دے دیاں دے اُگھے لیکھکاں تے کلاکاراں دے پیر پیندے رہے ہن، اج پورا ہون توں پنجاہ سال اُپر بیت جان دے باوجود، گھر اُساری دا اک وکولترا نمونہ پیش کردا ہے۔ تدوی میریاں رومانچک یاداں تاں اوس پہلے گھر نال ہی جُویاں ہویاں ہن۔

ایہہ اوہ گھر سی جس دے عین وچکاروں لنگھدیاں چھتیاں پوڑیاں چڑھ کے جدوں اسیں گرمیاں وچ سون جاندے، اک پاسے پیاں نوں لہور شہر دیاں بجلیاں اُپر لے اسمان دا چان صاف لبھدا تے دُوجے پاسے لیٹیاں امرتر دیاں دا۔ تے پریت نگر سی دوہاں شہراں دے وچکار جیسے وسیا ہویا۔

پریت نگر جان والیاں نوں کھے ہتھ سبھ توں پہلاں لھدا اکیٹیوٹی سکول، تے پُرانا تلاء تے اوس نال گلدیاں نکئی اٹ والیاں ہٹیاں دُو جے پاسے۔ تلاء ملکن سار دوویں پاسے پریت سینکاں دیاں کوٹھیاں شروع ہو جائدیاں۔ سدھا اگے جا کے اک پاسے اوہ کوٹھی آؤندی، جس وچ بلراج ساہنی نے بمبھوں آن کے واس کیتا سی تے دُو جے پاسے اوہ کوٹھی جس وچ دار جی دے بڑے مہربان مَتر جنگلات افسر اُدے سَنگھ جی تے اوہناں دی سُپتی ہرنام بھوآ جی رہندے سن۔ ہرنام بھوآ جی بھادویں دار جی دے سکے بھین جی نہیں سن، پر نیڑا اینا سی کہ ایس گل دا کسے نوں گھٹ ہی پتہ ہے۔ سردار اُدے سَنگھ جی تاں ڈھیر چر پہلاں تَر گئے، پر ہرنام بھوآ جی دی سوویں ورھے گنڈھ اجے چکھلے دینیں ہی منائی گئی ہے۔ ایہہ اوہناں پہلیاں چار لڑکیاں وچوں سن، جیہڑیاں پنجاب یونیورسٹی توں اوڈنیں دینیں بی۔ اے پاس کر کے نکلیاں، جیہنیں دینیں وڈے گھراں دیاں دھیاں وی اپنی پڑھائی تک پہنچن توں پہلاں ہی ڈولے پا دیتیاں گئیاں سن۔ تے ایہہ بھوآ جی مینوں ایس لئی نہیں بھلدے کہ اوہناں دی سوہنی سواری کوٹھی توں ہی میں 1951 وچ گھوڑی چڑھیا ساں، مسال چار گُو پیلیاں پرے پیندی دار جی دی اوس پُرانی کوٹھی تک پہنچن واسطے، جس وچ ساڈا ویاہ ہويا۔

ویاہ نال جُو یا وی اک پرسنگ ایسا ہے، جس نوں بیان کرنوں نہیں رہ سکدا۔ کوٹھی دی پٹھ والے وڈے بچے ویاہ دا منڈپ بنایا گیا۔ پھیرے گرو گرنتھ صاحب دوالے ہی ہوئے، کیونکہ میرے پتا جی کپکے گرسکھ سن تے دار جی وی اپنے پتری سھیا چار نال جُوے ہوئے۔ میں دلیوں آیا ساں، مہرولی دے بھول بھلایاں ساہمنلے گھر توں اپنے پتا تے وڈے بھرا پریتم سَنگھ سفیر سمیت چوداں گُو

بندیاں دی جج لے کے۔ تے نال چار گُو جُو گئے ترن تارنوں آئے میرے بیلی،
 جیہناں وچ سردار گردت سنگھ لوہے والے دا پُتر نتھا سنگھ وی سی، جیہڑا اپنے
 تھمبیاں والے مُونہہ دے باوجود مینوں بڑا پیارا سی۔

گرو گرتھ صاحب دی تالچ بیٹھے سن سری تیجا سنگھ ڈھڈمبر والے، آپے گرتھی
 آپے راگی تے آپے سکھیا دین دا کارج نبھا رہے۔ پتہ نہیں کیوں، اوہناں دے
 دکھیاں توں میں وی بھاؤک ہو اٹھیا تے سارے مانجھے دے ویہاں موقعے دکھیاں
 لئی پرسدھ میرے پتا جی وی۔ دار جی نے مٹھ رکھیا سی کہ لاٹواں سے اسیں
 دوویں برا برابر تڑاں گے۔ ہو یا ایہو، پر دو گلاں ہور واپر گتیاں اوس ویلے۔ اک
 تاں مینوں تے میرے پتا جی دوہاں نوں خوشی نال اتھر و آ گئے، تے دُو بے ترن
 ویلے اُر ملا جی میرے نالوں اگے لنگھ گئے، کیونکہ اوہناں نوں پتہ نہیں سی کہ ہر لاں
 دے اُچارن چکھوں راگی اوس نوں گاؤن واسطے کنا گوسماں لیندے ہن۔ اُر ملا
 جی دی تور اُتے تاں ڈھڈمبر ہوراں ایہہ اُچار یا، ”بیبی کاہلی نہ پیو، ہُن اسیں تینوں
 نال جانو ڈکنا نہیں۔“ دُو بے ہر نام بھو آ جی نے ایہہ آکھ کے ہاسے دی جھڑی
 چھیڑ دتی کہ ”کڑی والیاں وچوں تاں کوئی رونہیں رہیا، پر مُنڈا تے اوس دا پیو
 جے ایسے بھاؤک ہو اُٹھے ہن تاں اسیں لاٹواں وچے کھلہار دیندے ہاں؟“

اوسے رات دار جی نے سانوں دوہاں نوں کول بٹھا کے جیہڑیاں دو گلاں
 پلے پنھن لئی آکھیا، اوہناں نوں وی بھلایا نہیں جاسکدا: ”لوک سمجھدے ہن کہ
 میں سبھاء ولوں بڑا لسا ہاں تے سارا پریت نگر ماتا جی دے کنٹرول کارن ہی چلدا
 ہے۔ پر اصلیت ایہہ ہے کہ گلاں جے دس ہون تاں اوہناں وچوں زرنی دو گُو ہی
 ہوندیاں ہن۔ میں ماتا جی دیاں باقی سبھ گلاں وڈے ہنکارے نال منی چلیا جاندا

ہاں، پر جیہڑی اک منواؤن والی ہووے اوہ منوا کے ہی رہندا ہاں۔ اوہ آپنے تھاں خوش رہندے ہن کہ ہر کم وچ اوہناں دی ہی چلدی ہے، تے میں آپنی تھاں۔ دوجی گل، بھانڈے نال کول پیا بھانڈا کھڑکدا ہی ہے۔ پر روسے اُتے رات نہیں پین دینی چاہیدی، بھاویں ساری رات لگ جائے۔“

چل بھاویں پوری طرحاں نہیں سکلیا اوہناں ولوں دتیاں ایہناں متاں اُتے، پر ایہناں وچلا سچ ساری عمر کم آیا۔

پریت نگر والا کمیون رل بہن، رل کھان دی راہ دکھاؤ مثال سی۔ پر اوس نگر وچ کسے گھر وچ وی روٹی نہ پکدی ہون کر کے گناں دی گتھلی اُر ملا روٹی پکاؤن دے گن توں وروی ہی رہی ہے۔ سبزیاں بھاجیاں تاں، سنے میٹ دے جیہڑا اوہ نہیں کھانندی، واہوا سوادی بنا لیندی ہے، پر توے اُتے روٹی پاؤن پر تاؤن دا ول اوس نوں اج تک نہیں آیا۔ بھاویں اوہناں دناں دے پریت نگر وچ چاہ وی نہیں سی بندی، لویرے اپنے ہوندے سن کہ ددھ ممکن وچ ہی نہیں سی آؤندا، پر کامریڈاں وچ رہ کے چاہ ودھیا بناؤنی آ گئی ہے اوس نوں۔

دار جی دے اوس پہلے گھر دا رسوئی نال لگدا بانساں دیاں جا پھریاں نال ڈھکیا براڈا وی نہیں بھلدا، کیونکہ اوسے وچ سوھویں سال وچ پیر پاؤن توں پہلاں ہی اُر ملا جی نے پہلی وار آپنے دوویں ہتھ میرے ہتھاں وچ پا کے مینوں کول کچھ سینے نال سینہ لایا سی۔

نہ ہی بھلدا ہن نوتیج دے تن جگری دوست: دیو چاننا، اندرجیت تے شوکت جی۔ پچھوں جا کے فرانسسیسی تے سنسکرت وچکار نیڑ ودھاؤن والا اگھا سکالر ڈاکٹر دیو راج چاننا گجرانوالے دے اوس پرسدھ وپاری بہاری لال چاننے دا

بھتیجا سی، جیہڑا ونڈ توں پہلاں دے دناں وچ وچ وک اُتے پہلی وار سیلز ٹیکس
 لگن وِردھ اُٹھی و پاریاں دی زوردار لہر دا نامنے والا آگوس۔ ایہو دیو راج چاننا
 دار جی دے مہرولی جا رہن تے اوتھے پریت لڑی دا پریس لاؤن ویلے کمیونسٹ
 پارٹی دے سیکل دے سچجے لیڈر وجوں اُبھریا سی، تے اوسے پریس توں
 اُمرلا جی دے ناں اُتے ڈاکٹر ایم. ایس رندھاوا کولوں ڈیکلیریشن لے کے پارٹی
 غیرقانونی ہون دے دینیں آپنا سپتاپک ’نویں راہ‘ کڈھیا چلایا سی۔ اندرجیت
 اوہیں دینیں نو توج نال رل کے بھارت انشورنس کمپنی دی پلڈنگ والے اوس
 کمرے وچ رہندا سی، جس وچ دار جی نال مینوں پہلی وار ملایا گیا۔ اوہ ڈینٹل
 کالج دا ویدیاتھی سی تے نو توج ایف. سی کالج دا، جدوں پہلاں پہلاں اسیں لیڈی
 فضل حسین پلڈنگ وچ آئے۔ اوس کالج دا ہوسٹل کوئی ترن گوفرانگ ڈراڈا پیندا
 سی تے اوس دے کچن وچ چھ آئیاں نوں بڑی سوادی روٹی ملدی سی۔ اسیں
 ادھے بھکھے، جدوں وی داء لگے، اندرجیت دیاں روٹیاں پاڑن تڑ پیندے۔ ونڈ
 چکھوں رندیوے دور وچ پارٹی دے غیرقانونی ہو جان اُپرنت اندرجیت نے کرول
 باغ دی نویں نویں وس رہی ایکسٹینشن وچ اک ہٹی لے کے کباڑیاں کولوں
 خریدی اک ڈینٹل چیئر اگے دھری سی لوکاں دیاں داڑھاں پٹن واسطے، تے اوس
 ہٹی دے چکھے رکھ لئی سی گپت لٹریچر چھاپن والی سائیکلو سٹائل مشین۔ ایسے ڈاکٹر
 اندرجیت دی ووہٹی بی بی سمپورن بنگلہ دلش دے حیثو جرنیل جگجیت سنگھ دی سبھ
 توں چھوٹی بھین ہے تے ایہناں دیاں پریم پینگھاں دی پریت نگر وچ ہی پئیاں
 سن۔ ساڈا اوہ شاندار ساتھی تاں جہان وچ نہیں رہیا، پر ایس دا چھوٹا بھرا
 گرشرن، اوہو گرشرن بھاء جی ہے، جیہڑا انقلابی ڈرامیاں نوں آپنی کمال دی لگن

نال پنجاب دے پنڈ پنڈ لے کے گیا ہے۔

چیک لوکاں دے قومی ہیرو جُولینس فریوچک دی موت جینرے وچ بیٹھ کے
رچی امر لکھت ”پھانسی دے تختے توں“ دا جیل وچ کیتا میرا اُوواد وی ایسے
ڈاکٹر اندرجیت نے مہرولی والے دناں وچ پورا کیتا تے چھاپیا سی۔

تیجا دوست شوکت شہر قصور دے وڈے زمینداراں دا لاڈلا پُتر سی۔ کالج دے
دناں وچ نوتیج، دیوتے اسلم نال رل کے کمیونسٹ بنیا شوکت، ونڈ چکھوں دے
اوس مشہور راولپنڈی سازش کیس دے ملزماں وچوں سی، جیہناں وچوں دوجے سن
بھارت دی اگے وڈھولہر دا موڈھی کامریڈ سجاد ظہیر تے اُردو دا سر موہر شاعر فیض
احمد فیض۔

شوکت جی پریت نگر پرپوار نال آپی رہندی عمر تک جُورے رہے۔ پاکستان
دی سیاست وچ وی تکرے سرگرم رہے۔ اک سے تاں اوہ ویلے دے ڈکٹیٹر حاکم
دی قہری نظر اُتے ایسے چڑھ گئے کہ اوہناں دی چند بچاؤن لئی آدھی دے سمگلر
ٹولے راہیں سرحد ٹپاؤن تے دُور آندھرا پردیش دے شہر کاغذ نگر بھجوا دین دا
پروگرام وی وڈیا گیا، جتھے پریت نگر دی اُساری دے کم دے سچا لک رہے سردار
زرندر سنگھ جی جاو سے سن۔

نوتیج، اسلم، شوکت تے ڈاکٹر اندرجیت چارے ہی ایس جہان وچ نہیں
رہے، پر اوہناں دے پرپواراں دے سبندھ اسان چکھے رہ گیاں نال بھلے سمیاں
چنے ہی نگھے تڑے آؤندے ہن۔

ونڈ توں چکھوں دے دناں دے پریت نگر نال جُویاں گجھ ہور یاداں انکت
کرنوں وی رہ نہیں سکدا۔ پہلی ایہہ کہ سردار ٹیل دے قہر توں بچن لئی ہورناں

ٹکانیاں تے رہندا بچدا اکیراں میں پریت نگر جا پہنچا۔ جا سر لکایا دار جی دی اُجڑی ہوئی کوٹھی وچ۔ اے دو دن نہیں سن ہوئے کہ باؤ جی (سری نانک سنگھ ناولسٹ) دا رتا تیکھا پتر گلوٹ سنگھ سُوری اوتھے آن دھکیا۔ اوس دا آؤنا تاں سسبھی ہی سی، تے اوس نوں بھروسے مند وی سمجھدے ساں، پر اوس دے مُزن سار مینوں گوانڈھ وچ پیندی برما والیاں دی کوٹھی چُچا دتا گیا۔ ایس کوٹھی دوالے تکڑی واڑتاں پہلاں توں ہی بنا رکھی سی، اوس وچ اک مکھورا جیہا کر دتا گیا جس تھائیں کمیون والے دناں دا وفادار لانگری کچھمن ڈوگھی رات سے مینوں دوہاں ویلیاں دی روٹی چُچا جاندا۔

پر ایہہ انتظام وی تسلی والا نہیں سی لہدا، ایس لئی دو گو میل دی واٹ تے لنگھدے سکئی نالے دے پار دی جھنگی وچ کامریڈ شام سنگھ کول جا پہنچیا۔ ایہہ شام سنگھ اوہو لہور ضلعے دی بھنگالی والا سردار سی، جیہڑا 1939 والے لہور دے کسان مورچے دے دناں توں ساڈا وڈا پرتیا لک بنیا چلیا آؤندا سی۔

پر کتھے اوہ دن تے کتھے ایہہ، کتھے رے جے سردار دا گھر تے کتھے اُجڑ کے گئے مسلماناں دیاں جھگیاں وچ ڈٹھے پُرانے ڈھنگ دے منجے۔ تد وی سردار شام سنگھ تاں پہلاں والا اعتباری کامریڈ ہی سی، کسان مورچے دے ہیرو کامریڈ ٹہل سنگھ بھنگالی دا ہر حال ساتھ نبھاؤن والا۔ ٹہل سنگھ تاں ونڈ چکھوں پروفیسر پریم سہارنپور جا بیٹھتے اک طرحاں نال سیاست توں باہر ہی ہو گیا، پر شام سنگھ پہلاں وانگ ہی ساڈا بنیا رہیا کنا چاء کیتا اُجاڑے دے مندے حال وچ وی اوس نے۔ ایہہ وسپا تھوڑے دن ہی رہیا۔

اجکل

میں ہر رات برائڈے چ آ کے بہہ جاندا تے اُنچ ای بیٹھا رہندا۔ جیویں
کسے نائک چ ایہی میرا سانگ ہووے۔ نیندر بھج گئی سی تے دوروں کدھروں
آوندے رولے چ جا رلی سی، جیہڑا میرے کناں چ وہم دے زور نال وجد
رہندا۔ جو آوندی پئی اے بھیر ایں پاسے وی۔

آ وی جاوے تاں میرا کجھ نہیں وگاڑے گی، اُنچ دا گجھ میں جاندا ساں،
حالاں شرم پاروں ایہہ گل کھل کے آپنے نال نہیں کردا ساں۔

شرم بڑی آن لگی سی اوہیں دینیں۔ اکھ رگی ہو جاندی۔ خبرے میں بڈھا
ہون لگا ساں۔ کہندے نیں بڈھپے چ سارے دفاع ڈھلے پین لگ پیندے نیں
سریر دے نال نال۔ اتھرواں والا روندو غدود کمیٹی دا نلکا ہو جاندا اے، کھولو تاں
سُکا، چھہو و نہ تاں جدوں چاہوے پھکا مار کے پھس پوے یا من مانی ٹپ ٹپ
ٹپ کرن لگ پوے۔ حال ایہہ سی جو شیشے چ تکلنوں ولاندا ساں جیویں ڈر
ہووے آپنی داڑھی اُچھ دی یاد چ رو پواں دا۔ تے عالم ایہہ سی شیشے توں دور
ہوندیاں وی روندو غدود (لیکریہوس گلینڈ) دیا جاندا۔

داڑھی اُچھ صاف کرن نال چہرہ بدلایا بدلیا سی پر مینوں کوئی ڈر نہیں سی، مینوں
ڈر کاہدا، جدوں سارے ڈھنڈورا دوا دتا سی کہ اجکل آیا میں ہویاں، اتھے ہاں،

اوہ نہیں ہے اتھے، اتے جاندیاں بچھدیاں گھر دا بوہا کھلا رکھدا تے انجے بہندا
 بی آہنڈھ گواہنڈھ دے مینوں صاف صاف ویکھ سکے لیکن خاصکر اص صُح
 جدوں کَلوآ آپنی کوٹھڑی توں پوجا دی آرتی لے کے آؤندا تے میں اوہدے لحاظ
 صدقہ آرتی لے لیندا تے فیر پہلاں وانگ کہندا، جیویں اتھے آن دی فرمیش
 کردا ہوندا ساں، ہُن ذرا بم پلاٹ کڑک چاہ پیا، تے اُنج وی کوئی گل ہووے یا
 نہ ہووے باہر نکل آؤندا، اتھے برانڈے بچ میں کہے تے اوہ جے ہے اوکے، ویکھ لو،
 پچھان لو، میں آں، ہور کوئی نہیں، اوہ نہیں، شانت رہو۔

شانت کیہ، سناٹا رہندا اجکل۔ دسری وی تے کوئی ادھ کھڑ گھرستن دسری،
 سودا سلف دی تھیلی پھڑی یا کوئی نوکر سیکل تے ددھ دی بالٹی لکائی۔ جدوں
 سویرے کچھ گھنٹیاں لئی کر فیوچ نرمی کر دتی جاندی۔ سیکل تے ددھ دی بالٹی ہُن
 وی ٹھنک جاندی جے، پر نوکر دے مونہوں گانا نہ نکلدا، ”کہہ دونا کہہ دونا یو آر
 مائی سونیا۔“ ایہدے نال سماں کچھ متخوس ہو گیا سی۔ پہلاں سی ہی ایس گانے نوں
 سُن کے انج کن پکے کہ پہلاں گدیاں ای میں دند پیدسا چھڑپا ماردا تے ’ٹھک‘
 دینی ٹی وی بند کر دیندا تے جیویں ای ’ٹھک‘ نال ٹی وی بند کرنا سارے شہر دے
 ٹی ویاں دے آن کرن دا سوچ سی، ہر پاسیوں اوہو گانا وجن لگدا۔ پر ہُن گانا
 کسے بل بچ سہم گیا سی۔

ہور تے ہور جوان لہو وی سہم نال سہیت ہو یا پیا سی، تے چاہندیاں گڑیاں
 تاں نڈر گھم سکدیاں سن بی گواہنڈھ دا چھوہر چھکر سیٹی و جا کے اوہناں توں
 ستاؤنوں ہٹ گیا سی۔

جیہڑا منڈ گھنڈ نکلدا پیا سی دوجا سی۔ دوجیاں تھاواں دا۔ پر نہیں، لوک

دسدے۔ اوہ شہر دے گھنٹہ گھر دے دوالے اکٹھے ہوندے، فیر بختھے بنا کے کدی ایس پاسے تے کدی اوس پاسے بھالیاں، ترشولاں دی نوک اُتے اپنے نعریاں نوں اُچھالدے نکل پیندے سن۔ افواہ سی جو ہُن ایدھر آؤ نہیں۔

پر میں نڈر ہو کے برانڈے وِچ بیٹھنا سی، بیٹھے رہنا۔ مینوں اتھے سارے جاندے آ، کسے توں پچھ لئو، ناں، دھرم، جو چاہو دیکھ لئو، پچھان لئو، مینوں ڈر نہیں۔ پر ڈر کوئی سدھی سادی شئے تے ہے نہیں بئی تدوں ہے جدوں کہہ سکے ایس کر کے ہے۔

دن جو گے ہوئے لئو جی ایس کر کے ہے۔ ہوا وِچ اوہ سنسنی بن کے اک وار جیہڑا جاملے، فیر جیہڑا وی غلطی نال ساہ دے نال کھچ لئے، اوسے وِچ سما جاوے۔ جیویں بھٹکدا پریت (بھوت) ہووے جیہڑا کسے دے وی سر رِچ وڈ سکدا اے، فیر بچے دے مونہوں بڈھا بولدا اے، تے تینویں دے مونہوں موویا بندہ۔ انج ہوندا جے ڈر دا وی معاملہ۔ ایہہ جانداں ہویاں وی کہ مینوں کائی خطرہ نہیں، مینوں کیہ خطرہ ہو سکدا اے، اوہ میرے نڈر جذبے دے پچھے بڈھی گنڈھ جیہا اُچھل کے گھلن لگدا، گھل جاندا، نڈرتا نوں پدا پار کر جاندا، میرا توازن اینا گڑبڑاندیاں ہویاں کہ ایہی اک میں، ایس پل ہیرو ہو سکدا آں، بئی لئو لومڑیو مینوں مارو، ایس لہو دے اک اک چوئے دا مل ہے، تے ایہی اک میں، اگلے پل پوچھ دبائی، آپ لومڑی بنیا، ایدھروں اودھر جھاڑی لہ سکدا ہاں بئی کتھے چند لگاواں؟

میں اُٹھ کے برانڈے دیاں ساریاں بتیاں بال دتیاں۔ ایہہ وی کر دیندا ہاں۔ رات دے مریل بلب نال ایہہ وہم پیدا ہو سکدا ہے بئی میں چھپنا چاہوندا ہاں، غلط بندہ ہاں۔ جیہنوں اوہ نہیں چھڈن گے۔ پورے چانن وِچ بہہ گیا جو پورا

دساں، اُجلا، ابھئے، صبح.....

اصل سچ کل ہوئی اے۔ چھوٹی ہوئی۔ کل ہولیکا بلدی اے تے آسے پاسے
بیٹھے لوک ہوئی گاؤندے نیں تے جو گہیوں دے نوں نوں سٹے بھندے نیں۔
میرے بلپن سچ ہولیکا الاؤ دی بڑے اُتساہ نال اڈیک ہوندى۔ کئی دن پہلے
لکڑاں ونڈن داکم شروع ہو جاندا اے۔ نگر چوراہیاں تے ڈھیریاں تیار۔ ماں
ساڈے بدن اُتے اُبتن ملدی تے رگڑ رگڑ کے میل لاهندی، جیہوں اک
بھانڈے سچ اکٹھا کر دیندی، ہئی ساڑ چھڈاں گے ساری بدی دے نال گندگی نوں
ہولیکا وچ۔ صاف ہون دا دیہاڑسی۔ دھماچوکڑی مچان دا۔ اسیں پچھی تے ساں
نہیں کہ اور جتل سن دے بوجھ تھلے دے ٹٹے صدیاں در صدیاں پئے تڑپدے۔
اسیں پوربی ساں، ہاں وی، اک پل سچ میللا صاف، ہر گل سچ رنگ، ہر کم سچ
رنگر لیاں، ہر دھم سچ تیوار۔

ساڈی یونیورسٹی سچ وی ہوئی بلن دے دن منڈیاں گڑیاں دی موج دا ٹھکانا
نہ رہندا۔ سچ رہے نیں، چھیڑ چھاڑ، رومانس فرما رہے نیں، ہر لپٹ وچ، ہر منک
وچ، آن والے کل دی یعنی ہوئی دے رنگاں دی شرارتی اڈیک اے ہئی ویکھنا
کیہو جیہی محبت نال تہانوں شرابو رکر دیاں گے۔

کیہ کجھ بدل گیا ہے؟

آہو کجھ بدل گیا اے۔

اجکل لکڑ اکٹھی ہووے تاں ہولیکا بالن دی تیاری ہے، پر ایسی گل نہیں۔ ہور
کوئی بالن دی ہو سکدا اے۔ آگ تے آگ اے اوتوں دل ایسے سکے رکھے کہ
بھڑکن نوں اُکا دیر نہیں لگدی۔ فیر کیہ ہولیکا دا سچ تے کیہ شہر دا بالن بلکہ سارے

سنسار دا ای، اگ دا کیہ بھروسا کتھوں تا میں اپڑ جاوے۔

تے سارے دے سارے مسلسل چوکنے ہوئے پے سن تے جدوں تیوہار

نیڑے آن لگا چیتناواں پڑجیاں وانگ اڈاریاں مارن لگ پیندیاں۔

مینڈا جی گھبراون لگا جیویں سون تے بھل ای جاواں گا۔ اج تے کُلا وی

دسدا سی ہی اوس توں وی پچھ گچھ کہتی ہے، ایہہ کدوں آئے، اجکل اتھے ای رہ

رہے نیں، نہیں رہنا ٹھیک نہیں، اوہ نہیں ہین، فیر کتھے نیں؟

ایس توں مینوں شانتی ملنی چاہیدی سی۔ مطلب میں پچھان لیا مینوں تے

ساریاں نوں پتہ ہی میں اتھے سوندا آں تے میرا فکر فاقہ وی ہے۔ یا نہیں سوندا

پیا پر میری چنتا وی ہے! اتھے۔

پر کدھروں من بے چین ہو پیا۔ ساریاں دی اکھ میرے تے۔ مینڈا ڈھنگ

نہیں ساریاں دی اکھ میرے تے ہووے۔ میں تاں معمولی جیہا سرکاری نوکر آں،

آپنی کھڈ بچ شانتی نال پیا رہنا چاہندا آں۔ ایہہ کیہ دکدیاں بتیاں وچ پھڑیا

جانا؟ ایہہ بتیاں کیویں مینوں پھڑدیاں نیں، بالدیاں نیں، میں سُن پے جاناں،

گھابر جاناں۔ کسے کیڑے ہار کسے گھپ اندھیری دراڑ اندر وژن نوں کلبلاناں۔

ڈرناں ہی جے بتیاں چکھا کیتا تے کدھرے وی پھڑیا جاسکدا ہاں، تے فیر کتھے

لگاں گا، ایس لئی شیر دا مکھوٹا پائی بیٹھا رہناں گھلم گھلا، گِدڑ دل اندر لگائی۔

جی آہو، ڈر تے ایس دا وی سی ہی میں بچتی آں، گھلم گھلا ویڑھے بچ

اعلان بنیا بیٹھا ہاں، لوو جی ویکھ لئو اسی ہاں، اوہ تے نہیں نا، ہور اسی تاں ہاں

حفاظت دے حقدار!

بیٹھا ہاں برانڈے بچ تے میرا روم روم ایہہ محسوسدا پیا اے ہی چارے پاسے

کھلوتے گھر جیویں بندے ہون تے اوہناں پنج کھلداں باریاں اوہناں دیاں اکھاں جیہناں توں اسی بچن دی بھیک منگدے ہوئے، ویکھو، نوٹ کرو، لگن دی کوئی کوشش پئے کردے آں، کیوں کراں گے، پچھان رہے او نا میں ای آں، ہندو آں۔ بتی ڈاڈھی بال دتی جے، تے بلدے پئے آں اوس دے وچ کہ تکلے رہو، اسی آں، اسی ای آں بھاجی، بخش دیو سانوں۔

باقی گھر انھیرے وچ ڈُپیا ہويا۔

متر نال کنے مکان تکے، کنا لھن لبھان ہويا، کئی بحث تے کئی گل بات، فیر کتے جا کے ایس گھر تے گل مگی۔ کیوں، ول اے، اپارٹمنٹ یا پلاٹ؟ تحفظ، سوکھی دیکھ بھال، ایس دی سوچو۔ پر آپنے من نال گھر بنان دے چس بارے گویرو۔ فیر محلیاں دی جانچ پڑتال ٹری۔ کیہڑا محلہ ٹھیک؟ اتھے بزار وی کول۔ اتھے لوکاں وچ ونڈ، اوہناں وچ باڈر وانگ کندھ۔ اتھے سارے پڑھے لکھے ہن، سبھ ملے جُلے، کوئی پروفیسر، کوئی ڈاکٹر، کرپشن، پارسی، ہر کوئی۔ وچ کسے دے کوئی کندھ نہیں۔

ہر لحاظ نال ایہہ محلہ چنگا گدا پیا سی تے متر نے ایس لئی قرضہ چک کے گھر خرید لیا۔

پُرانا ٹٹا بھجا گھر جوسی میں چیتے کرن لگا۔ پرانی پیڑھی جان گمروں، پُتر نویں سوچ دے دباء تھلے ایس چکر وچ سی بنی سارا گھر ڈھا دتا جاوے تے اوس دی تھاں ملٹی سٹوری اُساریے۔ ایہہ سارے رُکھ کٹ دینے سن سڑک تائیں پلاٹ بھر دیندا، کوڈی کوڈی منافعے لئی۔

میں متر دی اکھ نال کمپاؤنڈ چ کھلوتے رُکھاں ول تکیا۔

رُکھاں نوں بچاون لئی اوس ایہہ گھر خریدیا ہونا! اک پاسے سیمبل دے رُکھ،
 ویڑھے وچ چمبیلی دی پرانی وگی ٹہنی، ساہمنے کچنار تے امب، بارہ ماسی نمبو، تے
 نم۔ پرانے رُکھ، جیہناں دیاں جڑاں اتھے سن۔

کیہو جیسے منافعے لئی پٹناسی؟ خوشی وی ہوئی نئی لوکاں نے جتھوں شروع کرنا
 ہوندا اے، اتھے تے ساہمنے چھاں والا رُکھ پہلاں توں اے۔ اسی سمجھدے آں
 کہ اسی اوہناں نوں کچھڑ چُک لوواں دے، حق ایہہ ہے کہ اوہناں سانوں کچھڑ چُکلیا
 ہويا ہے۔

ممتا ساڈے توں نہیں، اوہناں توں پھلدی پھلدی پئی ہے۔
 اوہ سویرے سویرے میرے ول ٹر آؤندا اسی سیر کردا کردا۔ اپنے مٹر کول۔
 رُکھاں دی سوہنی واء وچ چاہ پین۔
 اوہ ننگے پیر لان وچ ٹہلدا کلیاں، پھلاں نوں نہاردا۔
 جی نوں کدی ایسں ٹہنی تے ٹکا دیندا، کدی اوس پتے تے جھلا دیندا۔
 اوہ پنکھ کدی اوس رُکھ تے بیٹھے پنچھی دے سنگ پساہ لیندا، اوہ چُچھ کدی
 اوہدے نلکے چُوں چُوں کردے پنچھی دے نال چلاؤندا۔

کیہنوں پتہ ایہہ رُکھ بچن گے، میرے من وچ آیا تے میں فیر بے چین
 ہون لگا۔ بھیڑ دی واج وی آن لگی، دُوروں پر زوردار۔ جیویں ہیرونگ ایڈ لگی
 ہووے تے ماڑی جیہی واج کن پاڑ دیندی آ۔ سوئی ڈگے یا بمب چلے۔

تدوں مینوں دِسیا۔ اک پر چھاواں۔ سمجھیا کوئی نہیں سی تک سکدا اوہنوں، پر
 میں وکھ لیا۔ محلے دیاں کوٹھیاں نوں چھڈدا ہويا ساہمنے دی سڑک تے ٹردا آ رہیا
 سی۔ اوہ سڑک سدھی اتھے ای آؤندی اے، اوس تے ٹرن والا وی اتھے ای

اڑدا اے۔ اوہ سڑک دے لاگے رُکھاں دا پرچھاواں بنیا کھلوتا سی۔

چور اُچکا ای انج کر سکدائے، میں گھاہر کے سوچیا۔ عجیب جیہا ڈر اوس پل میرے اندر آؤن لگا۔ گھر لگن لئی اوس نوں سڑک دے وچکار ہون دی لوڑ اے، کمیٹی دی بتی تھلے، پھانک دے اوہلے۔ فیر میں کیہ کراں گا؟ فیر تے اوہ گھل نال دیکھے گا۔ حالاں پھانک تے لگے گول لیمپ مین رات کھانے مگروں بند کروا دتے سن بئی انھیرا رہوے۔

پر اوہ پھانک دی سائمنے نہ آؤندا پاسے دی سرحدی کندھ نال کھیندا ٹرن لگا۔ پرچھاواں بنیا۔ کندھ دے اُتے غوطے کھاندا اگانہہ ددھا اوس داسر۔
اوتھے کتھے وڑ رہیا ایں، میں حیران ہويا۔ اوتھے تے بس سیمنٹ دا اک گھیرا بے جتھے مکلے دا گُوڑا سڑدا اے۔ پرچھاویاں وچوں اک پرچھاواں اوہ اوس دل ای جا رہیا سی۔ بے نہ تکتو تے رُکھ دا پرچھاواں بے تکتو تے چور اُچکا!

اوس دی منشا کیہ اے، میں سوچن لگا۔ پر جڑ پھڑی بیٹھا رہیا۔ من زورا زور دھڑکن لگاتے تن گھسدا جائے۔ کجھ نہ ہووے، کجھ نہ ہووے، دل کہوے نالے انج بیٹھا ہاں جیویں شریش دے اُتے۔ یا فیر ایس نرالے زمانے چچ میں سوچیا یویں پئے رہنا ای ٹھیک اے، ایہو آکھے گا لوک؟

کنکھی تکتاں پرچھاواں گند دے ڈھیر تے رُک جاندا اے۔ جتھوں کندھ دے اک پاسے، گھر دے احاطے وچ، اک وڈا سیمل دا رُکھ اے، ٹانہیاں اوس دیاں جتھے گلی پاسے اوہ کھلوتا اے لکھدیاں پتیاں نیں۔ کندھ دے دوویں پاسے پسر یا رُکھ۔

سیمل دا رُکھ۔ ہولی دے دیہاڑاں چچ، پھلکن دے مہینے سیمل پھلدا اے۔

سارے پرانے پتر جھڑ پئے نہیں۔ پھنڈنگاں تے نکلے نکلے پھکے ہرے حالی اُگن
 ای لگے نہیں۔ سیمل دے رتے پھلاں توں اینا گھرے ہوئے لگ بھگ لکے۔
 رتے پھل، کالے بھورے تے رتیاں رتیاں پنکھڑیاں، انج کھلریاں ہویاں
 جیویں کالی پُچھ والے رتے پنچھیاں دے جھنڈاں دے جھنڈ رُکھ دیاں ٹانہیاں
 تے پال بدھی بیٹھے ہن پنکھ پھڑ پھڑاندے بی اُڈیئے کہ اُڈیئے۔
 ہُن اُڈاں کہ تد اُڈاں، کہ پھر آکاش وچ، کہ تدوں پرچھاواں اُڈیا تے
 پُھر توں سیمل دی ڈارتے۔

چڑی!
 تے کندھ اُپر اُچکن، ایس پاسے دی ٹہنی تے لمک گیا۔
 باندر!

ایہو اک قدم اگے تے ویہہ قدم چھچھے مُرن دا ساڈا وڈا ہنر!
 لمکیا رہیا کہ جیویں سیمل تے لمکن آیا ہووے! میرے من نے پاگل ہاباکار
 دے وچ سوچیا، میں دعوا کر سکدا ہاں کہ ایہہ جیون وچ پہلی وار باندر بنیا اے۔
 پر دعوا وی کس نال تے دعوا وی کیا!
 میں عجیب ٹونٹ جیہا بیٹھا آں، تے کیا آں! ہلاں؟ نہ ہلاں؟ ساہواں توں
 دبے پیریں کھچن تے کدھن دے ابھیاں وچ ست۔ اج تے ایہہ نہیں پتہ کہ
 ہلدیاں جو کھم بلاندے نیں یا کاٹھ بنیاں۔

اجکل تے بڈھی ست بندھ اے۔ جیہڑا جتھے ہے اوہ اوتھے پیا رہن وچ خیر
 جاندا اے تے اگ جتھے لگی اے لگے تے بچھ جاوے تے ایدھر نہ ای آوے
 تے تھنڈی ہو پئے، اسی تدوں اُٹھیے۔ فیر ای اُٹھیے۔ اُٹھ کے کھلو جائیے۔ ہو

جائیے شید۔

میں دی پیا رہیا۔ سُن۔ گم سُم۔ جیویں پل اوہ اپڑ گیا ہے، جدوں سبھ قسمت
دے حوالے ہوندا اے، جو ہونا سو ہووے، آپنا واہ ساہ سارا مک مکا گیا اے۔
پر چھاواں اوتھے اپنی قسمت وچ اڑیا۔

بعد وچ سوچاں گا کیہ کھیڈ سی جو اسی کھیڈ رہے ساں، دونویں دکھرے، ککے،
اک دوجے دی ہوند دی جانکاری توں بھرے، پر دوویں ایویں جیویں اک دوجے
توں انجانو۔ اوہ سیمبل دے انھیرے وچ، میں برانڈے دے چان وچ۔ اوہ
کندھ دے اوس پار، میں ایس پار۔ چوکس شکاری وانگ بے پرواہ دسدیاں، اندرو
اندر کایا ساھی بنی اچھلیے..... پھڑ لینی۔ شید۔

بے واجا اوہ ٹاہن توں چھال ماردیاں ایس گھر دے احاطے وچ۔
میں اِکدم بجھ گیا۔

ہاں ایہو ای کہواں گا کہ میں اِکدم بُجھ گیا نہیں تاں اِنج تے نہ بیٹھا رہندا
جیویں کجھ پلے نہ پے رہیا ہووے۔

آہو ایہو ای کہواں گا میں، کجھ پلے نہیں سی پے رہیا تدا ای اِنج ای بیٹھا
رہیا، عجیب انگ نال، بجھیا جیہا۔ موت دی پیر چاپ تے شانت ہو جاوے۔
مرن نوں تیار ہو جاوے۔ پلے بنا، گھا برے بنا۔

اوہنے جتھے چھال ماری سی اوتھے ای بیٹھا رہیا۔ اک اکڑوں پر چھاواں سیمل
دے تنے تے ٹکلیا ستاؤندا ہویا۔

دیر تائیں، دیر تائیں اسی اِنج ای اپنی اپنی تھان ڈگے رہے۔ عجب کھیڈ وچ
بدھے۔ اڈیک وچ بدھے۔ شانت ڈرساڈے اندر گھر دا ہویا، بنی جو کرنا اے کر

دیو، جیویں وی۔ ملے چھنکارا کسے طرحاں۔

میں دن دیکھے دیکھ لیا، اوہ اٹھیا، اک گھڑی لئی بتی دی پکڑ وچ آ گیا سی۔
میرا دل اچھلایا، کدھرے مجبور نہ ہونا پے جائے، کہ دھون اوس ول گھماواں، گجھ
کم بچ رُجھاں۔ اوہنے سر دھون وچ دھسا لیا سی۔ جیویں کنہنی جیہی پٹھ تے دوڑ
جاوے، اوہ روشنی توں فیرا نہیرے وچ آ گیا۔ گھر دے پاسے والے بوہے ول۔
سپ جیویں کنہندا لہر اندا رستیوں غیب ہو جاوے۔

پرچھاواں، لکڑ۔ چڑی، باندر، سپ۔ ہور کیہ کیہ بننا رہندا اے؟

سنگل اٹکا دیو تے گنڈی نہ لاؤ، جیویں میں نہیں لائی سی، تے بوہا ہولی جیہا
اُتانہہ چُک کے، ہتھ بدوہدی اندر واڑ کے، سنگل کھولیا جا سکدا سی۔ میں سوچیا
سارے مینوں بے پرواہ آ کھن گے، تے ساہ سنگھ وچ روکی رہیا، ہئی دم سادھیان
پران بچ جاں۔

پتہ نہیں کیویں اسی سارے پاگل ہو رہے ساں۔

میں فیرا لیس گھر دے بارے سوچن لگا جیویں پرچھاویں نوں بھلاون دا ایہو
ای ول اے۔ جیویں پرچھاواں وکھرا، تے گھر وکھرا جے۔ جیویں ایس پل وی
ایس گھر اندر اوہ پرچھاواں نہیں۔

جلسی ایہہ گھر وی۔ میرے نال۔ اوہدے نال۔ اج۔ ہنیں۔ کل۔ ہولیکا
مُج۔ آ کھ دتا آ کھ دتا یو آر مائی سونیا۔

کسے دی اڈائی یا سچ؟ پر اجکل اڈائی نوں سچ بندیاں دیر نہیں لگدی۔ کسے
نے اڈائی تے ساریاں اوس نوں انواہ نیا ہئی سنگیت دے اُستاد دا بیچ سو سال
پرانا مزار نہ چھڈاں گے، تے نہ چھڈیا، تے انواہ انواہ نہ رہی۔ اُستاد بیچ سو سال

بعدوں مویا۔

موت تڈوں ای آوندی اے نا جدوں آتما جل جاوے۔

کون کون مرے گا ایس گھر دے بلن تے؟ فیر کدوں تائیں اتھے سونی
بھوت پریت بھٹکیا کرے دی؟

میں ہور ٹھس، سُن، ہون لگا۔ جیویں لاش توں لاش تر ہوندا جا رہیا ہوواں۔

پرچھاواں سٹڈی بچ سی۔ بہت ڈھیرے۔ ڈھیرے توں وی ڈھیرے۔ پر مینوں
تاں جیویں سُنن والا آلہ لگا سی۔ ہر واج میگنیفائیڈ ہو جاندی۔ دراز کھولن، بند
کرن دی واج۔ خط پتر دے سرسراں دی۔ اوہدے ساہواں دی۔

پرچھاواں ہلیا تے پیر دا موہرا حصہ روشنی بچ دسیا۔ بیڈ روم دے بوہے نوں
ٹھیلدا ہویا کیونجے روشنی دی پھانک سٹڈی بچ باڈر وانگ کھچی جاوے۔ میرا ای کم
سی، بیڈ سائیڈ لیمپ جلا چھڈنا۔ اوہنوں میں تہ بجھاندا جد سون لگدا۔ جد دا اتھے
آیا ہاں انج ای کر رہیاں جے۔

ہن اوس دے نکے نکے حصے کمرے بچ بھلک جاندے۔ کدی ہتھ الماری
دے پلے تے، کدی پیر قالین تے، کدی موڈھا سوئچ بورڈ دے نال۔ ٹکڑیاں
نال گھر دیاں شیواں وی ٹر پھر رہیاں سن۔ باقی ہنیرا۔ پلنگ دے تھلیوں ہرا
ڈفل بیگ کھسکدا آیا۔ بیگ سٹڈی بچ گیا نالے کھڑ پٹر، اوتھے دیاں شیواں
بھرن لگا۔ فیر انگلاں نے غسل خانے بچ نہان دھون دیاں شیواں نوں چھیڑیا تے
اوہ اوہناں ول آن لکیاں۔ وڈی الماری نے ہیگنر باہر کیتے تے ہیگنراں نے اپنے
اُتوں لدے کپڑے پھسلاؤندیاں ہنیرے نوں تھما دتے۔ لا کر دی کنجی گدے
تھلیوں ہولی ہولی وجدی نکلی تے اکدم لگے سیف دیاں چیزاں اک ذرا جیسے

ہتھ نون بہلاندياں گئياں۔

بعء چ ايہو اى سوچاں گا کہ جءوں ميں باہر مريا بيٹھا ساں، گھر دے اندر
دياں ماڑياں موٹياں شيواں پرچھاويں دے ہنيرے چ، پرى کہانیاں وچ جيوين
جيون پياں سن۔ تے اپنے کونے کھڈرياں تون نکلدياں پرچھاويں دے ٹوٹياں
نون چھوندياں، ڈفل بيگ چ بھر بيندياں گئياں، کہ اوتھے رل مشورہ بيٹھک
کراں گياں نويان پرانیاں ہونياں تے۔

هور تے ہور، رسوئى دى ميز تے گھر دے پچھواڑے بنچے دياں ترکاریاں،
جیہڑياں اج اى کلوئے توڑ کے رکھياں سن، اک پل لئى جاگ پياں۔ تے جيوين
جڑ بوٹياں دا دستور ہے، اپنى مہک چ جس مٹی تون اوہ اُگرياں ہن، اوس دا
سوندھا پن پا کے، دُور تائين پھيلن لکياں۔ لگے جس دى اُڈیک سی اوہ آ گیا۔
ويڑھے چ نمبو، لوکى، ٹماٹر دياں دکھرياں دکھرياں خشبواں آئياں، جيہناں نون
ميں بعء چ ياداں اندر سوچاں گا۔

ميں دھسدا چلا گیا، بھڑکيلي روشنى چ۔ بے بس جانيا کہ اگ آؤندى اے
تے بھانويں ورھياں تون شانت گھراں نون جھپکياں وچ مٹاسکدى اے۔ ميں
دھسيا رهواں؟ ميں کجھ کراں؟ ميں نہ کجھ کراں؟ رکھے رکھيا اے تے رکھے اُن
رکھيا! ميں کيہنوں چُتاں! کدوں اُٹھنا اے، کدوں بہنا اے، کيويں پتہ کراں؟

ايہہ اوہ سوال نين جیہڑے بعء چ اپنے دل دى حالت دن دے کم آنے سن۔
پرچھاواں ہُن چکھے مڑ گيا سی۔ اوہا گند دے ڈھير پاسيوں۔ اندر دے ٹاہن
تون باہر دے ٹاہن ول۔ اندر دى مٹی تون باہر دى مٹی ول۔ وچ کھچى آؤندى
سرحدى کندھ دے پار۔

اوعے، میری گرسی جیویں ہڑ بڑائی اے۔ تے اوہ جا رہیا اے، چلا جاوے گا،
گرسی نے جھٹکا جیہا ماریا۔ میں سمجھ گیا۔ میں پھرتی نال برانڈے دیاں پوڑیاں
لہندا سیمل دے رُکھ نیڑے آیا۔ جیویں ایہہ وی او سے کھیڈ دا انگ ہے۔ اوہ
اودھرتے میں ایدھر نپے قداماں نال ٹرن لگ پئے۔

اک دیہاڑ ایس بارے وی سوچاں گے نئی اوہ اودھرتے میں ایدھر! کندھ
دے۔ ہنیرے دے۔

پھانک دے کول اسی دوویں اپڑ گئے، میں اندر، اوہ باہر۔ پر اتھے کھیڈ دی
چال بدلن لگی۔ میں رُکیا، اوہ ٹردا رہیا۔

اوہ سڑک تے ٹردا جا رہیا سی ہرے ڈفل بیگ نوں وی پرچھاواں بنائی۔
میں اونہوں تک رہیا ساں تے اوہ جاؤسی نئی میں اونہوں تکدا پیا ہے۔ جتھوں
تیکر سڑک سدھی سی اوہ وی سدھا ٹردا گیا۔

نہیں، میں سڑک تے نہیں نکلیا۔ ہُن تیکر نہیں نکلیا تے ہُن کیہ نکلدا؟ ایہو
ای کہہ سکدا اے کوئی کہ ہُن تیکر نہیں پھڑیا تے ہُن کیہ پھڑدا؟ ایہہ وی کہہ سکدا
اے کوئی نئی ٹھیک وی اے، کون جانے اجکل کیہنہ کیہڑا ہتھیار لکایا ہویا اے؟

جتھے سڑک مُردی اے اوہ اوتھوں مُر جاندا اے، میں ایدھر، تے بس۔ پر
اوس سے کدھروں کسے نے بوہے وچ دھڑام نال اپنے آپ نوں کھولیا۔ میں
اچک گیا۔ دوویں! ہوا وانگ لزدیاں۔ اکو جیہا چونکدیاں۔ میں ڈردیاں گھمیا،
اوہ ایدھر، میں اودھر۔ ساڈیاں اکھاں دیاں پُتلیاں گھمیاں، جیوں گھڑی دی سُونی
اگلے پل تے۔

اوس اک کله پل تے، جس دے وچ اسی یکدم اک دوجے نوں تکدے

سی۔ کل اندھیرے نوں چیر دیاں۔

ایہو جیہا پل جیہڑا ہمیش لئی رُک جاندا اے۔

ایہو جیہے پل کدھرے نہیں جاندے۔ ایہو جیہے پل بولے نہیں جاندے۔ ایہو جیہے پل سبھ کجھ سمیٹ لیندے نہیں۔ تے سبھ کجھ مٹا دیندے نہیں۔ ایہہ پل اوہ نہیں جیہناں دی پرکھ، چیر پاڑتے سماج شاستری، کہانی کار، مذہبی عالم، ماہر نفسیات سو سو سال کردے نہیں فیرووی کتے نہیں اپڑدے۔

ایہو جیہے پل اوہ نہیں جیہڑے ننگا کر چھڈدے نہیں، تے ننگا ہون تے اصل بچ بھونڈا ہوندا اے، اوس ننگ پنے دے بعدوں کیہ بچدا اے، کجھ وی تے نہیں بچدا۔

میں سر جھکایا تے غصے دی کوئی کجھ، انج پھسیا پھسیا ہون پاروں، میرے اندر اٹھی۔ اوس مسلمان متر دے نال پرچھاواں ہو کے جیہڑا اتھے آیا اے، اپنے ای گھر سنھ لان، مینوں اپنے ایس کم لئی کھلی جیہی آڑ بنا کے، کیونجے کوئی ویکھے تاں مینوں ویکھے تے اوہنوں کوئی نہ ویکھے، تے اوہ ڈفل بیگ بچ اپنے جیون بھر دی جمع پونجی بھر لوے تے دفان ہو جاوے، ایس لئی کہ افواہ اڈی اے کہ گھر نے بلنا اے تے اوہنے وی تے اُنج وی اک نوں بال دینا دوجے نوں وی بالن ہار اے تے نالے ایہو جیہی افواہ اڈانا وی دوواں نوں ساڑ چھڈنا اے۔ ہور بس اگے سڑک خالی سی تے پچھے سیمل دے رُکھ دے رتے پھل کھمب پساری اک لیک بچ بیٹھے سن کہ جھلس کے ڈگن توں پہلاں اڈ جاویئے نہ جانیے بے اُمیدی وچ یا کھوکھلی اُمید وچ.....

اک بڑھے دل دی دھڑکن اُتے----

(1843، The Tell-Tale Heart)

ایہہ سچ اے، آہو، ایہہ سچ اے، میں چرتوں بیمار ساں، بہت ای بیمار۔ پر
 ٹسی ایہہ کیوں آکھدے او کہ میرا اپنے دماغ تے وس نہیں رہیا۔ ٹسی ایہہ کیوں
 کہندے او کہ میں پاگل ہو گیا آں؟ کیہ ٹسی دکھ نہیں سکدے کہ میرا اپنے دماغ
 تے پورا وس اے؟ کیہ ٹسی نہیں جاندے کہ میں پاگل نہیں آں؟ ایہہ ضرور ہو یا
 اے کہ میری بیماری نے میرے دماغ، میریاں سدھراں اتے میریاں حساں نوں
 بھتا بگڑا کر دتا اے۔ میرے سُنن دی جس اچھی بگڑی ہو گئی اے۔ میں ہُن
 اجیہیاں واجاں وی سُن سکدا آں جیہڑیاں میں پہلاں کدے وی نہیں سُنیاں
 سن۔ میں جنت دیاں واجاں سُن سکدا آں اتے جہنم دیاں واجاں وی!
 سُو! سُو، میں تہانوں دسنا آں کہ ایہہ کج ہو یا۔ ٹسی دیکھو گے، ٹسی دیکھو گے
 کہ میرا دماغ کنا بگڑا اتے دل اے۔

ایہہ دسنا بہت ای اوکھا اے کہ ایہہ خیال میرے سر وچ کج وڑیا۔ میں جو
 کیتا اوس دا کوئی کارن نہیں سی۔ مینوں اوس بڑھے نال کوئی نفرت کوئی ویر نہیں
 سی۔ میں تاں اوہدے نال پیار کردا ساں۔ میں اوس نوں کدے وی نقصان نہیں
 سی چکھیا۔ کدے پڑ نہیں سی ہون دتی۔ مینوں اوس دا مال، دولت، پیسا وی نہیں

سی چاہیدا۔ میرا خیال اے کہ ایہہ اوس دی اکھ سی۔ اوہدی اکھ اک گر جھ ورگی سی۔ اوہناں بھیانک پنچھیاں ورگی سی، جیہڑے مردے ہوئے جانور نوں ویکھدے رہندے آتے اڈیک وچ رہندے نیں کہ ایہہ کدوں پورا ہوندا اے۔ اوہ فیر اوس دی لاش اُتے ٹٹ پیندے نیں آتے بوٹی بوٹی کر کے کھا جاندے نیں۔ اوہ بڈھا جدوں مینوں آپنی گر جھ ورگی اکھ نال ویکھدا تاں مینوں اپنے اندر ٹھنڈ دی اک لہر ورڈی محسوس ہوندی آتے میری پک وچ اُتوں توں تھلے تیکر نسدی جا پدی۔ ایہہ ٹھنڈ ایڈی ڈاڈھی ہوندی کہ مینوں آپنا لہو وی جدا لگدا۔

ایس لئی میں اخیر فیصلہ کیتا کہ میں اوس بڈھے نوں مار دیواں آتے اوس اکھ نوں ہمیش لئی بند کر دیواں!

ٹسی مینوں ایسے لئی پاگل سمجھدے او؟ اک پاگل بندہ یوجنا نہیں کر سکدا۔ ٹسی، پر ویکھو گے کہ میں اوس سارے ہفتے اوس بڈھے نال اپنی یاری لائی رکھی جتی میں لاسکنا ساں۔ میں اوہدے نال گُوڑھا پیار جتایا آتے اوہدے نال چوکھا نگھا ورتاوا رکھیا۔

میں ہر رات باراں وجے دے نیڑے اوہدا بوہا ہولی ہولی کھولدا۔ جدوں بوہا پورا کھل جاندتاں میں آپنا ہتھ آتے سر اندر کردا۔ میرے ہتھ وچ اک لیڑے وچ لپیٹی اک بتی ہوندی تاں جے اوس دی روشنی نہ کھلے۔ میں چُپ چپیتا اوتھے کھلوتا رہندا۔ فیر میں احتیاط نال ماڑا جیہا کپڑا ہٹاندتاں جے روشنی دی ماڑی جیہی لیکر اوس دی اکھ تے پوے۔ میں ایہہ کم ست راتاں، ست لمیاں راتاں، ہر رات، ادھی رات ویلے کیتا۔ ہر واری اوس دیاں اکھاں بند ہوندیاں، ایس لئی میرے لئی ایہہ ممکن نہیں سی جے میں آپنا کم کر سکدا۔ ایہہ اوہ بڈھا نہیں

سی، جس نوں میں مارنا چاہندا ساں۔ ایہہ اوہ اکھ سی، اوہدی شیطانی اکھ جس دا میں ویری ساں۔

میں ہر سویرے اوہدے کمرے وچ جاندا آتے چوکی نگھی تے یاری بھری واج وچ پچھدا کہ اوس نوں راتیں نیندر کنج دی آئی۔ اوہ کدے وی اندازہ نہ کر سکیا جے میں رات نوں باراں وجے اوس نوں سٹے ہوئے دیکھن آنا واں۔

اٹھویں رات میں کجھ بیہتا ای چوکس ہو کے بوہا کھولیا۔ گھڑی دیاں سُونیاں میرے ہتھ توں تیز گھم رہیاں سن۔ اوس ویلے مینوں پہلی وار اپنے اندر چوکی شکتی محسوس ہوئی پر فیر وی مینوں آپنی جت تے یقین نہیں سی۔

بڈھا بستر وچ لیٹیا سی آتے اوس نوں گمان وی نہیں سی کہ میں بوہے کول کھلوتا ساں۔ اوہ اک دم بستر وچ ہلایا۔ تہاڈا خیال ہووے گا کہ میں ڈر گیا ہوواں گا، پر نہیں۔ بڈھے دے کمرے وچ گھور ہنیرا سی۔ مینوں پتہ سی کہ اوہ مینوں بوہا کھولدے نہیں ویکھ سکدا۔ میں ہولی ہولی بوہا کھولدا رہیا آتے آپنا سر اندر کیتا۔ فیر میں کپڑے وچ لھٹی بتی والا ہتھ اندر کیتا۔ بڈھا اچانک اٹھ کے بستر وچ بیٹھ گیا آتے اُچی ساری بولیا: ”اوتھے کون اے؟!“

میں چپ کر کے کھلوتا رہیا آتے ہلایا وی نہ۔ اک گھنٹہ ہو گیا پر میں اوتھے ای جیا، کھلوتا رہیا۔ میں نہ ہلایا آتے نہ ای میں اوس دے لیٹن دی واج سنی۔ اوہ بیٹھا کجھ سُنن دی اڈیک وچ سی۔ فیر مینوں اک ہولی جیہی واج آئی۔ ایہہ ڈر بھری چیک سی جیہڑی اوس دے مُونہہ وچوں نکلی سی۔ مینوں تہ سمجھ لگی، اوہ ڈر خوف مارے بستر وچ بیٹھا ہویا سی۔ مینوں ایہہ وی پتہ لکیا کہ اوہ جان چکلیا سی کہ میں اوتھے کھلوتا ہویا ساں۔ اوہ مینوں ویکھ نہیں سی سکدا۔ اوہ مینوں سُن نہیں

سکدا سی۔ اوہ بس مینوں محسوس کر سکدا سی۔ اوس نوں پتہ لگ گیا سی کہ موت اوتھے کھلوتی سی۔

میں ہولی ہولی بتی دا لیڑا ہٹایا۔ تھوڑا تھوڑا چانن ہویا اتے روشنی دی شعاع اودھی گر جھ ورگی اکھ تے پین لگی۔ ایہہ کھلی ہوئی سی..... پوری، پوری طرحاں کھلی ہوئی سی اتے میرے ولے ویکھ رہی سی۔ اوس وچ غصہ سی اتے ایہہ ودھدا جا رہیا سی۔ مینوں بڈھے دا چہرہ نظر نہیں آ رہیا سی، بس اودھی اکھ ای سی، نیلی وڈی غصے وچ لال ہوئی اکھ۔ اوس نوں ویکھ کے میرے پٹنڈے وچ میرا لہو برف وانگوں جمن لگا۔

میں پہلاں تہانوں دس نہیں چکلیا کہ میری سُنن دی جس بہت ودھ گئی سی؟ میں اک اک اجیہی ہولی، نرم، تیز تیز چلن والی واج سُن رہیا ساں جیویں کندھ اتے لگی گھڑی دی ہوندى اے۔ ایہہ اوس بڈھے دے دل دی دھڑکن دی واج سی۔ میں چُپ کر کے اوتھے ای کھلوتے رہن دا جتن کیتا پر واج اُچی، ہور اُچی ہوندى گئی۔ لگدا سی جیویں بڈھے دا ڈر ودھ رہیا سی۔ جیویں جیویں واج اُچی ہو رہی سی میرا غصہ وی ودھ رہیا سی اتے ایس دی پڑ وی چوکی ہو رہی سی۔ پر ایہہ غصہ نہیں ایس توں وی ودھ کے کوئی ہو رہی سی۔ اوس خموش رات وچ، سنجے کمرے دے انھیرے وچ میرا غصہ ڈر وچ بدل گیا..... بڈھے دے دل دی دھڑکن دی واج اپنی اُچی ہو گئی سی کہ مینوں لگا، کوئی ایس نوں سُن نہ لوے۔ ویلا ہو گیا سی! میں کمرے وچ تیزی نال اگے ودھدے ہوئے اُچی ساری بولیا: ”مر جا! مر جا!“ نال ای میں بڈھے تے جا پیا۔ بڈھا ڈر نال اُچی ساری گر لایا۔ میں بستر دی چدر اوس دے سرتے چاڑھ کے اودھا ساہ گھٹنا شروع کر دتا۔ اودھا دل

فیر وی دھڑک رہیا سی پر میرے مُونہہ تے مسکان سی۔ مینوں لگ رہیا سی جیویں
 میری جت نیڑے اے۔ بڈھے دا دل کجھ چڑھور دھڑکدا رہیا پر اخیر ایہہ دھڑکن
 بند ہوگئی۔ بڈھا مر چکيا سی۔ میں چدر اوس دے سرتوں ہٹائی اَتے سینے نال کن
 لا کے سُنیا۔ دل دی واج بند ہو چکی سی۔ آہو، اوہ مر چکيا اَتے پتھر وانگوں پیا
 ہویا سی۔ ہُن اوس دی اکھ نے مینوں تنگ نہیں کرنا سی۔

تُسی آکھدے او کہ میں پاگل آں؟ ہُن تہانوں پتہ لگا کہ میں رِنا
 ساودھان ساں۔ میں بڈھے دی لاش نوں ایس طرحاں ٹکانے لانا چاہنا ساں کہ
 کوئی وی ایس نوں نہ لہ سکے۔ میں پہلاں اوس دا سر وڈھیا، فیر بانہاں اَتے
 مگروں لتاں۔ میں زمین تے خون دی اک بوند وی ڈُھن نہ دتی۔ میں فرش
 دے تئوں پھٹے چُکے اَتے لاش دے ٹوٹے اوتھے رکھ کے پھٹے واپس ایس طرحاں
 جوڑ دتے جے کوئی نہ جان سکے کہ پھٹے آہنی تھاں توں پہلے سن۔

میں جس ویلے کم مُکا کے ویہلا ہویا تاں مینوں لگا جیویں کوئی بوہے تے
 ہے، اوس ویلے سویر دے چار وج رہے سن پر حالے وی ہنیرا سی۔ مینوں کوئی ڈر
 خوف نہیں سی پر جدوں میں بوہا کھولن لئی تھلے اُتریا اَتے بوہا کھولیا، ساہنے تن
 بندے، تن پُلَس افسر سن۔ ہمسایاں وچوں کسے اک نے بڈھے دی چیک سُن
 کے پُلَس نوں بُلا لیا سی۔ اوہ تئوں میرے توں سوال پچھن اَتے مکان دی تلاشی
 لین آئے سن۔

میں ایہناں پُلَسیاں نوں اندر آن لئی آکھیا۔ میں اوہناں نوں دسیا کہ چیک
 دی واج میری سی جیہڑی سُننے وچ نکلی سی۔ میں ایہہ وی آکھیا کہ بڈھا نہیں
 اے، اوہ آپنے کسے بلی نوں ملن لئی پنڈ گیا ہویا اے۔ میں اوہناں نوں لے

کے سارے گھر وچ پھر یا آتے آکھیا، اوہ سارے مکان دی تلاش لے سکدے
 نیں۔ میں اخیر وچ اوہناں نوں بڈھے دے کمرے وچ وی لے گیا، جیویں میں
 اوہناں نال کوئی کھیڈ پیا کھیڈ دا ہواواں۔ میں اوہناں نوں پٹھن لئی آتے کجھ چر
 لئی گلاں کرن واسطے وی آکھیا۔ میرے سوکھے ورتارے نوں ویکھدے ہوئے
 پلس افسراں میری کہانی نوں من لیا آتے بہہ کے میرے نال دوستاں وانگوں
 گلاں کرن لگے۔ میں وی اوہناں دیاں گلاں دا جواب دیندا رہیا پر من وچ ایہہ
 آساہی کہ اوہ چھیتی اوتھوں چلے جان۔ میرے سرو وچ پیر ہور ہی سی آتے میرے
 کناں وچ سٹییاں وچ رہیاں سن۔ میں بہتا بولن لگا آتے نالے میرے مونہہ توں
 اکھر تیز تیز نکلن لگے۔ کناں وچ آون والی وچ ہور اُچی آتے صاف ہو گئی۔
 اوہ بیٹھے آتے بولدے رہے۔

میںوں اک دم لگا کہ وچ میرے کناں وچ نہیں، ایہہ میرے سرو وچ وی
 نہیں، کتے باہر اے۔ میں ہور تیز تیز آتے اُچی وچ بولن لگا۔ وچ وی اُچی
 ہو گئی۔ میرا رنگ پیلا پے گیا۔ ایہہ وچ نرم، بیویں پر تیز چلن دی سی جیویں
 کندھ پار لگی گھڑی دی سُونیاں چل رہیاں ہون۔ ایہہ وچ اجیہی سی جس نوں
 میں چنگی طرحاں جاندا ساں۔ ایہہ اُچی ہوندى گئی، ہور اُچی۔ ایہہ بندے ایتھوں
 جاندے کیوں نہیں؟ وچ ہور اُچی ہو گئی۔ میں اُٹھیا آتے کمرے وچ ٹرن لگا۔
 میں آپی گرسی زور نال گھسیٹی تاں بے اوہ ہولناک وچ ایس دی وچ وچ دب
 جاوے۔ میں ہور اُچی بولن لگا۔ پلس دے بندے بیٹھے ہسدے رہے۔ کیہ اوہ
 وی ایہہ وچ سُن رہے سن؟؟

نہیں! اوہ سُن رہے سن! میںوں پکا یقین سی۔ اوہ جاندے سن! ہن اوہ سن

جیہڑے میرے نال کھیڈاں کھیڈ رہے سن۔ مینوں اوہناں دے بُلاں تے مسکان
 دیکھ کے ہور بُہتی تکلیف ہون لگی۔ واج ہور اُچی ہو گئی اتے اُچی توں اُچی! فیر
 اک دم مینوں واج آونی بند ہو گئی۔ میں فرش دے پھٹیاں ولے اشارہ کیتا اتے
 زور نال آکھیا: ”آہو! آہو، میں اوس نوں قتل کر دتا اے۔ پھٹے ہٹاؤتے آپے
 دیکھ لوو۔ پر اوہدے دل دی دھڑکن بند کیوں نہیں ہوئی؟! ایہہ رُکدی کیوں نہیں!؟“

سٹائلس، ریون اتے جاسوسی فکشن
 (امریکی شاعر ادیب ایڈگر ایلن پو دا تعارف)

’دی سٹائلس‘ (The Stylus) دا ناں میں پہلی وار اپنے دوست ظفر
 یاب احمد توں سُنا سی۔ اوہ ایس ناں دا اک ناول لکھ رہیا سی۔ اوس مینوں
 دسیا سی کہ اوس نے ایہہ ناں ایڈگر ایلن پو دے اوس رسالے دے ناں توں لیتا
 اے جیہڑا اوہ کڈھنا چاہندا سی جیہدے لئی اوہنے پہلاں ’دی پن‘ (The
 PENN) دا ناں سوچیا سی۔ میرا دوست ایہہ ناول پورا نہ کر سکیا کیوں جے
 شراب نے اوس نوں اُنج گالیا کہ اوہ اویلے ای جگر دے سرطان دا شکار ہو
 کے ایڈگر ایلن پو دے دیس توں ای مرن لئی لہور آ گیا اتے 25 جنوری
 2006ء نوں موت دے مُونہہ وچ چلا گیا۔ اوس دے ایس اڈھورے ناول
 دے لکھے کجھ حصے اج وی میرے کول اُنج ای پئے نیں، جیویں ایڈگر ایلن پو
 دی حیاتی بارے لکھن والیاں کول اجیہیاں گلاں کہ اوس دی اویلڑی موت نے

اوہنوں وی 'دی سٹاکس' کڈھن نہیں دتا سی۔

امریکی رومانوی تحریک نال جُویا ایہہ پہلا امریکی لکھاری ہے جیہڑا ادب نوں روزگار دا ذریعہ بنانا چاہندا سی۔ اوہ 19 جنوری 1809ء نوں بوٹن وچ ایڈگر پو دے نال نال جمیا۔ جاسوسی فکشن دا آگو ایہہ لکھاری آپنیاں کہانیاں اتے نظماں وچ اجیہا پُراسرار ماحول اتے موت دی اجیہی برقیلی فضا کھڑی کر دیندا کہ پڑھن والا کب دے ہوئے جھُجھڑی لئے بغیر رہ نہ سکدا۔ گوتھک ادب لکھدے ہوئے اوس جتھے رومانیت نوں اک نویں راہ دکھائی اتے بلیک رومانیت (Dark Romanticism) دی صنف نوں پالیا اتھے ای اوس 'Transcendentalism' توں وی نہ کیستی۔ اوہ اوس مذہبی اتے روحانی فلسفے دے منن والیاں نوں 'بوٹن دے پبلک پارک دے تلاء دے ڈُو' آکھدا سی۔

اوہ اک ورھے دا وی نہیں ہویا سی کہ اوس دے پیو ڈیوڈ نوں اوس دی ماں دی منجی ٹھنڈی لگن لگی اتے اوہ اوس نوں چھڈ کے کسے ہور دی نگھی تے جا کے سون لگا۔ اک ورھا لنگھیا تے ماں، الزبتھ پو، وی قبرے جاسٹی انج اوس دے تے بال ہنری، ایڈگر تے روزیلی لاوارث تے ہوئے ای پر نال اک دوجے کولوں وچھڑ وی گئے۔

ایڈگر اپنے رشتے داراں جان ایلن پو اور فرانس ایلن پو دا لے پالک بن چمٹڈ، ورجینیا وچ وڈا ہویا۔ جان ایلن نے 6 سال دی عمر وچ اوہنوں پڑھن لئی برطانیہ گھل دتا جتھے اوس انگریزی دے نال نال فرانسیسی، لاطینی اتے حساب دی مڈھلی پڑھائی کیستی۔ یاراں (11) ورھے دا ہویا تے واپس پرتیا

آتے واپس آ کے سکول وچ پڑھن لگا۔ جان ایلن چوکھا مالدار سی پر کجوس سی۔ اوہ ایڈگر پونوں خرچے لئی بہتے پیسے نہیں دیندا سی ایس لئی اوہ ورجینیا یونیورسٹی وچ گجھ مہینے ای پڑھ سکیا۔ جان ایلن نال اوس دی ایس لئی وی نہ بنی کہ ایڈگر پونوں شراب دی عادت آتے جوئے دی لت پے چکی سی آتے اوہ آپنے آپ تے چوکھا قرضہ چاڑھ چکيا سی۔ اوہ جان ایلن توں دکھ تے ہو گیا پر ایلن دا ناں اوس نال ہمیش لئی جویا رہیا۔

اوہ بوسٹن چلا گیا، لکھنا اوس کدوں شروع کیتا ایس بارے کوئی گجھ نہیں جاند، پر 1827ء وچ اوس دیاں کی نظماں دی کتاب ’تیمر لین آتے دو جیاں نظماں‘ چھپ چکی سی۔ ایس آتے اوس دا آپنا ناں نہیں سی، صرف ’اے بوسٹونین‘ (A Bostonian) لکھیا ہویا سی۔ جیویں کتاب دے ناں توں ظاہر اے کہ ایہہ نظماں لارڈ بائرن توں متاثر سن آتے ایہناں نظماں دا موضوع محبت، عزت نفس آتے موت سی۔ اوسے سال اوس اک ہور فرضی ناں رکھیا آتے قسمت ازمان لئی فوج وچ بھرتی ہو گیا۔ اوہ اوتھے وی نہ چل سکیا۔ اوس نوں ویسٹ پوائنٹ فوجی درسگاہ توں وی کڈھ دتا گیا۔

دکھن توں پیسے کمان لئی اوہ 1931ء وچ نیویارک آ گیا۔ چار سال دی خواری توں بعد اوہنوں اک اخبار وچ نوکری مل گئی ایس دی وجہ اوس دی کہانی ’بوتل وچ بند مسودہ، 1833ء‘ (The Manuscript Found in a Bottle) سی جس نے اک مقابلے وچ انعام حاصل کیتا سی۔ اگلے ورھے اوس اپنی کزن ورجینیا الیزا کلیم (Virginia Eliza Clemm) نال ویاہ کر لیا، اوہ حالے چوداں سال دی وی نہیں ہوئی سی۔

1845ء تک اوہ بہت ساریاں کہانیاں، نظماں اُتے مضمون لکھ چکيا سی۔

اوسے ورھے 29 جنوری نوں اوس دی شاہکار نظم ’دی ریون‘ (The Raven) چھپی جس نوں لوکاں بہت پسند کیتا پر اُتے بیٹھے تقدیر لکھن والے نوں ایہہ کجھ چنگی نہ لگی اُتے ایس نوں شیطانی کم سمجھیا۔ ایہہ منحوس ٹھہری کیوں جے محبت نال ویاہ کے لیاندی گڈی ورگی ورجینیا الیزا کلیم دو سال بعد ای 30 جنوری نوں پوری ہو گئی۔ موت دا کوئی نہ کوئی بہانا تے قدرت کھڑا کر ای دیندی اے، ورجینیا الیزا کلیم دے حوالے نال ایہہ بہانہ ٹی بی بنیا۔

’یوریکا؛ ایک نثری نظم‘ دے عنوان تھلے اوس دا مضمون اک اجیہی تحریر اے جس وچ اوس فرکس اُتے کاسمولوجی دے حوالے نال ’بگ بینگ‘ تھیوری، جیہڑی کدھرے 1927ء وچ سامنے آئی سی، توں وی کئی دہاکے پہلاں ’’اولبر زز پیراڈوکس‘‘ (Olbers's paradox) اک منطقی حل دتا سی گو ایہہ سائنسی بنیاد نہیں سی رکھدا، ایڈگر ایس نوں اک الہام دا ناں دیندا سی۔ اوس دی ایہہ تحریر بہت ساری سائنسی غلطیاں نال بھری ہوئی اے پر اوس دی شاہکار لکھتاں وچ شمار ہوندی اے۔ اوہ ایس وچ کائنات دی ہیئت توں دکھ خدا اُتے انسان دے آپسی تعلق تے وی گل کردا اے۔

ایڈگر ایلن پو ’کریپٹوگرافی‘ (Cryptography) وچ وی دلچسپی رکھدا سی اُتے ایس نوں اپنی کہانیاں وچ ورتدا سی۔ ایس دی اک مڈھلی مثال اوس دی کہانی ’The Gold-Bug‘ اے، جیہڑی 1843ء وچ چھپی سی۔ ایہہ ولیم لیکنارڈ دی کہانی اے جس نوں اک سنہرے مکوڑے نے وڈھ لیا اے۔ اوس دے نوکر دا خیال اے کہ اوس دا مالک پاگل ہو گیا اے۔ اوہ اوس دے دوست

نال رابطہ کر دے کہ اوہ اوس نوں آ کے ملے۔ ایہہ کہانی اپنے اندر بہت ساریاں بھارتاں رکھدی اے، اتے ایس وچ اک دے ہوئے خزانے دے اشارے وی ملدے نیں۔ ایس دے چھین تے ایڈگر ایلن پونے پڑھن والیاں نوں آکھیا سی کہ اوہ ایس کہانی دیاں پرتیں کھولن۔ ایہہ اوہی کہانی سی جس نے اوس نوں سو ڈالر دا انعام دویا سی۔ ایہہ اک مقابلے وچ پیش کیتی گئی سی۔ ایہہ مقابلہ 'Philadelphia Dollar Newspaper' نے کروایا سی۔

قدرت دا دتا، ورجینیا الیزا کلیم دی موت دا صدمہ ایڈگر ایلن پونوں وی موت ولے دھکا دین لگا۔ شراب دی لت سی کہ ہر حد پار کر چکی سی، ڈپریشن ایسا کہ آخری حدوں نوں ہتھ لا رہیا سی۔

”لوکی میری کہانیاں چوری کر رہے نیں“، ایہہ وہم سی کہ ووہدا جا رہیا سی۔

27 ستمبر 1849ء نوں اوہ اپنے گھر رچمنڈ، ورجینیا توں نیویارک جان لئی نکلیا۔ فیرا ہنوں آسمان چک لیا یا زمین کھا گئی کسے نوں کجھ پتہ نہیں سی۔

3 اکتوبر نوں اوہ ’بالتی مور‘ دی اک گلی وچ آپی ای کہانیاں دا اک کردار بنیا بُرے حالاں اُوٹ پٹانگ کپڑیاں اتے پاٹے بوٹاں وچ فٹ پاتھ تے بھیڑی حالت وچ جوزف ڈبلیو واکنوون ملیا۔ لگدا سی جیویں اوہدے نال کسے شیطانی طاقت نے انج دا ای سلوک کیتا سی جس دا شکار اوہدیاں کہانیاں دے کردار ہوندے سن۔

7 اکتوبر تک اوس نوں واشنگٹن کالج ہسپتال وچ رکھیا گیا جتھے اوہ سویرے پنج بجے موت دی برفیلی فضا وچ ہمیش لئی انج گواچا کہ اوس دی موت انج

تیکر بھارت بنی ہوئی ہے۔ اوس دی آپنی کہانیاں دی ای کوئی شیطانی طاقت سی جیہڑی اوس دے اوس میڈیکل ریکارڈ نوں وی لے اڈی جیہڑا واشنگٹن کالج ہسپتال دے ڈاکٹراں نے اوس دے اوتھے رہن دے وچکار بنایا سی۔

موت تیک اوس دیاں ستر (70) توں ودھ نظماں، پینٹھ (65) توں ودھ کہانیاں، اک ناول اُتے دس دے نیڑے مضمون چھپ چکے سن، جد کہ اک اڈھورا ناول، اک اڈھورا ڈرامہ اُتے کجھ مسودے اوس دے سامان وچ لھے۔ ایڈگر دی لکھی فکشن اپنے گوٹھک (Gothic) ہون کارن مشہور ہے۔ اوس دیاں کہانیاں وچ 'موت' دی تھیم بار بار نویاں شکلاں وچ ابھر کے سامنے آوندی ہے۔ ایڈگر ایلن پونے 'ہورر' توں دکھ طنزیہ، مزاحیہ اُتے اجیہیاں کہانیاں وی لکھیاں جیہناں وچ قصہ گوئی 'حقیقی' بن کے سامنے آوندی ہے۔ اوس دیاں شروع دیاں جاسوسی کہانیاں، جیہناں وچ 'سے آگسٹی ڈوون' دا کردار ہے، اوس ادب دی عینہہ رکھی جیہدے وچ بعدوں آرتھر کونان ڈوئل دی شرلاک ہومز اور ڈاکٹر واٹسن دی سیریز سبھ توں سر کڈھویں ہے۔

ایڈگر دا اثر بہت سارے امریکی اُتے مغرب دے ادیبوں تے ویکھیا جا سکدا ہے، جس دی اک وڈی مثال امریکی ادیب 'میتھیو پرل' (Matthew Pearl) اُتے اوس دا ناول 'The Poe Shadow' ہے جیہڑا 2006ء وچ چھپیا اُتے ایڈگر نوں چُک کے اکیہویں (21) صدی وچ لے آیا ہے۔

ایہہ اثر آپنی تھاں تے اوس دا ساڈے لکھاریاں تے وی چوکھا اثر ہے۔ ایس دا اندازہ ایس گل توں لایا جا سکدا ہے کہ میرا جی اوس دے چاہن والیاں وچ پہلے نہیں جیہناں اوس دیاں کئی نظماں دا ترجمہ کیتا اُتے اوس تے اک

مضمون وی لکھیا۔ ابن انشاء نے وی اوس توں اثر لیا۔ اوہناں وی اوس دیاں
کہانیاں ترجمہ کر کے 'اندھا کنواں' ناں دی کتاب چھاپی۔ اوہناں دی آپنی
شاعری دے مجموعے 'چاندنگر' دا عنوان وی ایڈگر ایلن پو دی اک نظم 'ایلڈوراڈو'
(Eldorado) توں لیا گیا اے۔

پنجم
www.punjam.com

ہندی: جنگ بہادر گوئیل

پنجابی: مقصود ثاقب

بگائے آملنے دا پکھیرو

دُنیا چ ان گنت لوکاں پیار کیتا اے۔ پیار مورتی بنے نیں۔ کدیں پیار دیاں
پہنگھاں جھوٹیاں تے کدیں برہا دے گاؤں گنویں۔ اکٹھیاں جین مرن دیاں
سُونہواں کھا دیاں۔ جنم جنم ساتھ نبھاون دے قول وی کیتے۔ پر قصے تاں اوہناں
دے ہی ہوئے جیہناں بچیاں دی حدوں پریرے پک دُوئے دے رُوح بچ لہہ
پون دا گن سکھیا تے آپنا آپ مٹا چھڈیا۔ پیار اُتے مل نہیں ماری سگوں اوہنوں
اپنی سیہان بنا کے حیاتی کڈھ چھڈی۔

رُوس دے اُگھے لکھیاں ایوان ترگنیف تے فرانس دی جگ جاتی گائیک تے
ساگ کار پاولین وائار ڈوٹ وچالے پریت دا جو پھل ٹھکلیا اوہ بے دُوج سی۔
وہ وکھ ملکہاں دے وسنیک، بولی تے وسپے دے وی اڈو اڈ، تاں وی اوہناں
وچ پریت دا اجیہا ساگ جویا جیہڑا بے غرض، پاک پوتر تے نرول سی جیہڑا لفظاں
وچ دس اوکھا اے جیہنوں چھڑا سہی ای کیتا جاسکدا اے۔

اک جینی تے جنے دی انٹ ورتی۔ اصل چ سُلکھ تے سنگیت دی تپیانے
اوہناں دی پریت نوں سحر تے اڑا دتا۔

حیاتی دے سُنھپ نوں فنا ہوندیاں وکھ کے مُونجھا ہون والا تے پھلاں
دیاں دُساں تک کے جیوں پین والا سگراہی (سچیت، حساس) ناولاں کہانیاں دا

رچنا کار، سوچوان تے پارکھ ایوان ترگنیف دی ہستی بابت امریکہ دے ناول کار
ہنری جیمز لکھیا:

”ترگنیف سوہنا تے ات سُر تیل جی سی۔ سوہنپ دی مورتی۔ بے اوڑک
ساو، دل تے جیہہ دا سُچا، ملوک دلا، نگھاتے گولے سبھا دا بندہ سی۔ اوہدی
شکل توں بے انت امیری دی جھلکار پیندی سی۔ دماغ تے سریر ولوں کوئی وڈا
منوکھ لگدا۔ میں اوہدے توں کدیں کسے دی بُرائی نہیں سنی۔ اوہ تاں اپنے ملکہ
لئی لکھن والیاں دیاں لکھتاں وی پک نال لائی رکھدا سی۔ اوہدی ہستی دا تانا
پیٹا ای اجیہا سی جیہدے اُتے بندیا ئی وی مان کردی جا پدی سی۔“

ایوان 9 نومبر 1818 نوں ماسکو نیڑے اوریل وچ جمیا۔ اوہدے پو نکلو لوچ
ترگنیف (1793-1834) ہوریں گھوڑ فوج دے کرنیل سن اتے ماں وارورا
(1787-1850) ہوریں چھ جاگیراں دی مالک سی۔ اوہدی اک لکھ دس ہزار ایکڑ
بھوئیں، پنج ہزار بانھے (باندے، گولے، غلام)، کرنڈے سن۔ نکلو لوچ نے اپنے
توں چھ سال وڈی وارورا نال اوہدی انھی دولت پاروں ویاہ کیتا سی۔ ایوان اپنے
ماپیاں دی دوجی اولاد سی۔

ایوان نم دے رُکھ اُتے لگا مٹھا رسیلا امب سی۔ اوہدی ماں حدوں چوکی
ہنکاری، پتھر چت، کھڑھب تے جیہہ دی ات زہری سی۔ اپنے کامیاں نال اوہ
ڈنگراں والا ورتارا کردی سی۔ ایٹھوں تیک جو ویاہیاں ورھیاں بانھیاں (گولیاں،
باندیاں) جنیاں نوں ماں بن دی چھوٹ دی نہیں سی۔ اوہدی جکیر دا ہر واسی،
پشو، پنچھی تے بنیرے تے بیٹھی بلبل وی اوہدی نجی ملکہ سی۔

ایوان ترگنیف نے اپنی کہانی ”مومو“ وچ اپنی ماں دے پتھر دل تے بے

کرک سبھاء دا خاکہ اُلکیا اے۔ اوہدی ماں کسے نوں ہسدیاں ویکھ نہیں سی سکھاندی۔ کدھروں کسے بال دے روون دی واج کنیں پے جاندی تے اوہ بھڑک کھلوندی۔ کسے گتے دی بھونک سُندی تاں آپیوں باہری ہو جاندی۔ ہال وچ تخت ورگی کُرسی اُتے بیٹھی حکم چلاوندی۔ کسے نوں کوڑے مرواندی تے کسے نوں جیل وچ سٹواندی۔ ”مومو“ دی کہانی بہوں دُھی۔ ایہہ کہانی ہے گوئنگے ڈورے بانھے گیکسیم دی۔ اوہ سارے دینہہ دی کرڑی گھال گروں اپنے گتے مومو نال ویلا گزار کے پورے دن دا تھکیواں لاہ لیندا سی۔ اک دیہاڑے وارورا مومو دے بھونکن توں اینا غصے ہوئی جو اوہنے گیکسیم نوں اپنا سٹا مار دین دا حکم دے دتا۔ نماں گیکسیم نے ماری دیاں پہلاں مومو نوں پک تندور توں ٹکر کھوایا تے پھیر کھیجے تے پتھر دھر کے مومو نوں دریا وچ ڈوب دتا۔

نوبل انعامیے جان گائزوردی نے ”مومو“ نوں دُنیا دی سبھ تھیں دردیلی کہانی منیا اے۔ رُوس دے مہا وچاروان الیگزینڈر ہرزن نے آکھیا ہا، ”مومو کہانی پڑھ کے میری رت گرہلکن لگ پئی آہی۔“

ایوان دی ماں وارورا دے اتیا چاری سبھاء دا کارن خبرے اوہدا زہر بھنا پچھو کڑسی۔ وارورا دی ماں دے مرن پچھوں اوہدے مترے پیو نے اوہدے نال سائس (ریپ) کرن دا حیلہ کیتا تاں اوہ اپنی پت بچاندی ہوئی اوس دے سر اُتے پیپر ویٹ مار کے اوہنوں زخمی کردی اوتھوں بھج دگی۔ دھکے دھوڑے کھاندی نے اپنی ماں دی جلیگر سپاسکوئے جا ہاتھ لئی۔ اوہدا ماما چھڑا سی۔ اوہدا ورتارا دی اوہدے نال کوئی ساٹواں آلا نہیں سی۔ جیویں تیویں اوہ اوتھے دینہہ کٹی کردی رہی۔ اک دیہاڑا چن چیتی اوہدا ماما وی مر گیا۔ ہُن اکو اک وارث ہون پاروں

اوہ سارے مال منال دی مالک بن گئی۔ ہونی داکم دیکھو اک نیاسری تے ماں پیو
 مٹھر گڑی جیہڑی کل تیک آسرے دی بھال چ بھٹکدی پھر دی سی راتو رات ایڈی
 وڈی جگیر دی مالک بن بیٹھی۔

وارورا نوں کسے شے دا گھاٹا نہیں سی، تاں وی کوئی مُنڈا گھنڈا اوہدے نال
 ویاہ کرن نوں راضی نہیں سی۔ اوہدی ویاہ دی عُمر لنگھدی جاندی سی۔ چنگے گھراں
 دے مُنڈے اوہدی شکل دیکھدیاں ای بھج جاندے۔ ترگنیف دا پیو وارورا دے
 گھڑسال (اصطبل) توں فوج لئی گھوڑے ویہاجن آیا تاں وارورا اوہنوں
 دیکھدیاں ای اوہدے تے رہ گئی۔ نکولوچ باہلا ای سوہنا گھروسی اُتوں گھر وی
 نگڑے دا سی پر مالی اوکڑاں ہتھوں مویا پیا سی۔ وارورا دا اُلا دیکھدیاں ہویاں
 گھر دیاں نے نکولوچ نوں اوہدے نال ویاہ تے منا لیا۔ اوہ اوہدے توں چھ
 ورھے وڈی سی پر اوہدی مل ملکھ، اوہدا رُتبہ عُمر دی ایس وٹھ نوں پور گیا۔

وارورا اپنے خوند نوں وی اپنا زرخید گولا ای سمجھدی سی۔ اوہدا ورتاء اپنے
 دوواں پُتراں نکولس تے ایوان نال وی کرڑا سی۔ اوسراں اپنی اولاد نوں پیارتاں
 کردی سی پر چاہوندی سی اوہ پالتو کُنیاں واکن اوہدے اگے چکھے پُچھ ہلانڈے
 پھرن۔ اوہدے بھاء دے ایہہ دوویں وی تاں اوہدی مل ملکھ ای سن۔

نکولس تے ایوان دی مُدھلی سکھیا گھروں ای فرنج بولی وچ ہوئی۔ جرمن
 وی اوہناں بلین چ ای سکھ لئی۔ اوہنیں دِنیں رُوسی زبان وچ گل کرن والے
 منس (انسان، بندے) نہیں سن سمجھ جاندے سن۔ اچنھا دیکھو جو آؤندے
 زمانیاں وچ جس ترگنیف نے رُوس تے رُوسی زبان دا جھنڈے جھلاوا بنا سی
 اوس نے اپنی ماں بولی اپنی ماں توں نہیں سکوں اپنی جگیر دے اک بردھ

(بڈھے) ہانھے توں سکھی جیہڑا اوہنوں رُوسی بولی چ لوک گاؤن تے اوہنوں دیاں لوک باتاں سُناوندا ہوندا سی۔ اک دیہاڑے جدوں اوہدی ماں نے اوہنوں رُوسی کہانیاں دی کتاب پڑھدیاں وکھ لیا تاں چمڑے دی چابک نال اوہنوں اینا گُو پَنجیا جو اوہ ادھ مویا ہو گیا، اجیہیاں ہونیاں نت ای دوواں بھراواں نال ورتدیاں رہندیاں سن۔

گھر دی گھنویں واء توں خلاصی لئی اوہنے کتاباں دا سہارا لے لیا۔ نرم چت، چُپ چپتا، اُلیلی ایوان گھر دی لائبریری وچ جاسکھ بھالدا۔ اپنے پیو دے اوہ بہوں نیڑے سی۔ تے نت اوہدے نال شکار تے گیا رہندا سی۔ شکار دا اوہ ساری عمر ای شوقی رہیا۔ فرانس تے جرمنی چ لوک اوہنوں ”رائٹر وداے گن“ (بندوک والا لکھیار) آکھدے اوہدی عمر اچے پندراں ورھے سی جدوں اوہدا پیو 41 سال دی عمر چ گزر گیا۔ پیو دی بے وقتی موت دے دھکے پاروں اوہنوں موت دا سہم لگ گیا۔ ہاپو کوڈریا دا روگ ہو گیوں۔ ایس بیماری دے روگی نوں ہر ویلے بھاسدا اے جو اوہنوں کوئی نہ کوئی روگ سر پر لگا ہویا اے تے اوہنے چھیتی ای مر جانا اے۔

ایوان اُشناک چھوہر سی پڑھائی وچ ترکھا۔ پہلاں ماسکو یونیورسٹی پھیر پیٹرز برگ یونیورسٹی توں صحت تے فلسفے دی سند لئیوس۔ اُچی پڑھائی لئی اوس نے برلن کالج وچ داخلہ لے لیا۔ خوند دے گزر جان مگروں وارورا ایوان تے چوکھا دھیان دین لگ پئی سی۔ ماں دے ایس وٹے ہوئے سہاء توں اوہ ہکا بکا تے گھابریا ہویا سی برلن چ پیر دھردیاں ای اوہنوں سکھ دا ساہ آیا، کھل اوہنوں ات سکھالی سہی ہوئی۔ 1831-1841 توڑی برلن اوہدا وسنیکا رہیا۔ اودوں ای اوہدی

رُوس دے اُتھکار (انقلابی) آگوائیکزینڈر ہرزن تے بیکونین نال ملنی ہوئی۔
ایوان 1841 وچ جدوں رُوس مریا تاں اوہدی سوچ اُتے لہندے دارنگ
چڑھ گیا ہویا سی۔ اوہدی ڈاڈھی تانگھ سی جو لہندے دیساں واکن اوہدا اپنا دیس وی
اگوترا (اگے ودھن) دے راہے پوے۔ اوہ پڑھاوہنار بننا چاہوندا سی پر اوہدی ماں
اوہنوں کوئی وڈا لاکڑی (پربندھی افسر) بناونا لوڑی سی۔ سُلکھ ٹینی نوں پر بندھ
لاکڑی بننا نہیں سی چنگا لگدا۔ تے سُلکھ نال جُوے سیانے سوجھواناں نال میل
جوڑ اوہدی ماں نوں نہیں سی بھاوندا۔ اوہ نکولس توں ڈھیریاں ڈھا بیٹھی سی۔ اوہنے
ماں توں چوری جرمن کھڈوی دی دھی نال ویاہ کر لیا سی۔ اوہنوں ڈرسی مت
ایوان وی کوئی اجیہا ای چن چاڑھ دیوے، ایس کر کے اوہ اوہنوں ہر ویلے واک
وچ رکھنا لوڑی سی۔

ایوان نے اپنی ماں دی بخشی لئی مقابلے دے امتحان وچ بہن دا فیصلہ کیتا
تے چنگے بھاگیں اوہ سپھل وی ہو گیا۔ اوہدی پہلی نوکری گھر وکے وزرالے (داخلہ
وزارت) لگی۔ اوہ ہر روز چھیتی چھیتی دفتری کم مکا کے دفتر چ ای شاعری لکھن
بہہ جاندا۔ 1843 وچ اوہ پنجبیاں سالاں دا ہویا تاں اوس دی شاعری دی پہلی
کتاب ”پراشا“ چھپ کے آئی۔ ایہہ کتاب اوہنے ماں نوں نذر کیتی ہوئی سی۔
کتاب نوں ہتھ لاندیاں ماں دے متھے اُتے ست بیربج گئے سن پر جس ویلے
پڑھیوس تاں سارا روہ مک گیوس۔ راضی ہو کے پُتر نوں خط وچ لکھیوس ”تیری
”پراشا“ وچوں جنگلی بیراں دی بشکوء آوندی اے۔“

اوسے ورھے نومبر دے پہلے دن ایوان ترگنیف دی حیاتی وچ اجیہی اُتھل
آئی جیہنے اوہدا جیون ای بدل دتا۔ پیٹرزبرگ دے رہتلی آل دوالے وچ اچرچ

جیہا دھچرا پے گیا۔ سارا شہر ای امپیریل اوپیرا ہاؤس ول اُلردا پیا سی۔ ایس عالی شان منڈپ وچ ترے ہزار بندے دے سما جان دی تھاس سی پر ورتی ایہہ بی جے لوک اندر بیٹھے سن اوہناں توں کتے چوکھے باہر کھلوتے اندر وٹن نوں اُتاو لے سن۔ ایہہ سبھ فرانس دی اُگھی گائیک تے ساگ کار پاولین و اٹار نوں ویکھن لئی اوتھے پجے سن۔ ”باربر آف سیوایل“ گیت نائک پہلی واری اٹلی دے پرسدھ سنگیت کار گیوشنیو رسینو نے 19 ویں صدی وچ رچیا سی رُوس دی پک پوری پیڑھی ایہہ دُہماں پا دین والا گیت نائک ویکھنوں وانجی رہی سی کیونجو ابھدوں پہلوں ایہہ پیڑز برگ وچ ہو یا سی۔ ایس کر کے ہُن لوکیں ایہہ ویلا گھنجانا نہیں سن چاہوندے۔ گیت نائک دی مکھ پاتر پاولین و اٹار دی گائیکی تے ساگ کاری ویکھ کے لوکاں دی مت وج گئی۔ ایون سُدا نیاں ہار اپنی گُرسی توں اُٹھ کے دوویں تھہ اُتانہہ چائی پاولین نوں وڈیائی جاندا سی۔ اوس دا ایہہ مکمل پُنا ویکھ کے لوکاں اوہنوں گھوریاں وی پائیاں۔ پر اوہ کسے دی پرواہ کیتے پنا سکاہرا اودہی سلاہنا وچ جٹیا رہیا۔

پاولین سوئی نہیں سی۔ دُہلی تپلی، لما مُونہہ، کھا کھاں اندر نوں وڑیاں تے نین نقش کڈھے، باہلی ای کوچھی دسدی سی پر جدوں گاؤن لگدی، اودہیاں اکھاں وچ اجرچ جیہا چان اُتر آوند تے اوہو کوچھا مُونہہ روشن تے من کھچواں لگن لگ پوند۔ کماے ہوئے واج وچ جدوں اوہ سُر لاوندی تاں اودہے واج دا جاڈو سنیراں نوں مُٹھ لیندا تے سارا آل دوالا کیلیا جاندا۔

22 ورھیاں دی پاولین ویاہی ورھی تے اک بال دی ماں سی۔ قُدرت نے اوہنوں گولا واج دے چھڈیا سی۔ اوہ پیرس دے انجیے پُری واس گھر وچ جمی سی

جیہڑا پیڑھیاں توں اپنے گانے پاروں منیا جاندا سی۔ اوہدے پیو مینول گارشیا
 ہو ریں پیانو دے نامی وجنتزی سن۔ ماں جو لیوانا سیٹیز گڑھی ہوئی سانگ کار تے
 گویا سن۔ اوس دے دو وڈے بھرا وی سنگیت کار سن۔ اوہدی وڈی بھین ماریا میلی
 بران تاں سنگیت دی رانی آکھی جاندی سی لوک تاں ایہہ وی آکھدے سن جو اوہ
 سنگیت دیوتا اپولو دی دھی اے۔ اوہ سوہنی وی راج کے سی پر سوہنیاں شیواں نے
 منگنا وی چھیتی ای ہوندا اے۔ سوہنپ چوکھا چر اپنا جاؤ نہیں رکھنڈا رسکدا۔ سو
 ماریا دا سوہنپ وی چوکھے دن نہ کڈھ سکیا۔ اوہ گھوڑ سواری کردی ڈھٹھی تے دُنیا
 توں اوہلا کر گئی۔ پاولین دا جنم 18 جولائی 1821 بچ پیرس بچ ہويا۔ چھ سال دی
 سی جدوں اوہ اپنے گھر والیاں نال امریکہ گئی تاں نیویارک وچ ہوئے سنگیت
 سملن وچ اوہدا پیانو سن کے لوک مست ہو گئے۔ اوہ بڑی گئی سیانی بالڑی سی۔
 سنگیت توں اڈ اوہنوں فرنج، انگریزی تے اطالوی بولیاں وی فر فر آوندیاں سن۔
 اپنے پیو دی اوہ بہوں لُوڈی سی تے اوہ اوہنوں اپنے ورگی ہی پیانو دی وجنتزی
 بنانا چاہوندے سن۔ اچے پاولین 11 ورھیاں دی ای سی جو اوہدے پیو جی فوت
 ہو گئے۔ اوہدی ماں نے اوہنوں گاؤن والے پاسے لالیا۔ دل تاں اوہدا پیانو بچ
 ای سی پر اوہ اپنی ماں دیاں سدھراں دی اُلنگھنا نہیں سی کرنا چاہوندی۔

گارشیا گھرانہ اچے مینول گارشیا دی موت دے دھکے توں ای نہیں سی سنھلیا
 جو گھر دی وڈی دھی وی گزر گئی۔ اپنی وڈی بھین دے مرن چکھوں پاولین نے اپنا
 پورا مہاڑ گاؤن ول کر لیا۔ مسال سولاں سالاں دی نے ای کولیز تھیٹر لندن وچ
 ہوئے گیت ناک ”اوتھیلو“ وچ ڈیڈیمونا دا پاتر اِنج نبھایا جو ڈٹھیار صدقے واری
 ہو ہو گئے۔ اوس دی گائیکی تے سانگ کاری وکھ کے لوک اچنھت ہو گئے

مہارانی وکٹوریہ نے پاولین دے کلاگن ویکھ کے آکھیا:

”میں سوچ وی نہیں ساں سکدی جو کوجھ وی اینا سوہنا ہو سکدا اے۔“

اودھی کلا ویکھ کے انگلینڈ دے شکھر لکھیار چارلس ڈکنز تے لکھیارن جارج ایلٹ وی اچنبھے ج ڈب گئے۔ اوہ دوویں پاولین دے گوڑھے بیلی بن گئے۔

اگلے ورھے جدوں پیرس وچ پاولین نے اپنی کلا دے چتکار دسائے تاں فرانس دا پرسدھ شاعر الفرید موسیٹ تے لکھیارن جارج سینڈ اوس تے مر مٹے۔ الفرید نے تاں اوہنوں ویاہ لئی وی آکھ دتا۔ جارج سینڈ یورپ وچ مرداویں کپڑے پان والی پہلی سوانی سی اوہنے پاولین نوں اپنے گھر روٹی تے سدیا، سدے اُتے اوس نے لکھیا،

”مہارانی جدوں توں میرے گھر آوسیں تاں میں دیویاں تے نرگس دے پھلاں نال گھر نوں سجاوساں۔ تیرے پیراں ج ایرانی قالین کیہ آکھ میں اپنا دل وچھا دیساں۔ میں سُر تے وان لوکاں دی چاہ وان آں تے جے اوہ وڈ دے وی ہون تاں میں اوہناں ساہمنے وچھ جان توں وی پرہیز نہیں کھاندی۔“

جارج سینڈ نے مگروں پاولین دی حیاتی اُتے ناول وی لکھیا۔ اوسے دی صلاح تے پاولین نے رنگیار (ڈائریکٹر)، لکھیار تے اُلٹھاکار لُوئی وائار ڈوٹ 1800-1833 نال ویاہ کر لیا۔ اوہدا خوند اوہدے توں 21 سال وڈا سی۔ لُوئی انتاں دا پریت پال، کھرا سجن، وجرى صلاح کار تے سچا رکھوال بڑیا۔ پاولین نوں لُوئی چوں اپنے بیو دی بھانور (مماثلت) پوندی تاں کدیں کدیں لُوڈ ج اوہ اوہنوں پاپا وی آکھن لگ پوندی۔

اوس دینہہ گیت نائک مگروں ایوان نوں پاولین نال ملن لئی چوکھا چر

اڈیکنا پیا۔ ملنی بڑی پھوکی جیہی سی پر اوہ تاں پہلاں ای اوہنوں دل دتی کھلہا
 سی۔ ہُن اوہ روز دیہاڑی اوپیرا ہاؤس جاوَن لگ پیا کجھ دناں چ ای اوہ لُوئی
 دے بہوں نیڑے ہو گیا۔ دوویں ای سُلکھ تے شکار دے شوقی سن۔ ویہل
 لگدیاں ای لُوئی تے ایوان شکار لئی نکل جاندے۔ ایوان بڑے سوہنے ڈھنگ
 نال فرنج جرمن بولیاں چ گل کر سکدا سی۔ پاولین تے لُوئی نہال سن جو پردیس
 وچ اوہناں نوں ودھیا بلی لبھ پیا سی۔

پنا شک پاولین ایوان دی ماں واکن ای سوہنی نہیں سی پر دوواں دے سہاء
 وچ زمین آسمان دا فرق سی۔

اوس دی ماں دے اُلٹ پاولین سُرتی، اُللی، نرم دل تے مٹھ بولڑی سی۔
 پاولین دی نیڑ اوہدی رُوح نوں چس نال بھر دیندی۔ اوہ مان متا ہو جاندا۔ ایوان
 نے اپنا جیون اوہدے ناویں لا دتا۔

پاولین -- لُوئی تے دُوئے ساکلیاں نال فرانس پرت گئی۔ اگلے ورھے اوہ
 پھیر اپنی کلا دکھالی پاروں رُوس آئی۔ ماسکو دے نائک چ جان لئی ایوان نے اپنی
 ماں نوں وی منا لیا۔ اوہدی ماں پاولین نال پُتر دے جھل دیاں گلاں اُرنہوں
 پرنہوں سُنی بیٹھی سی۔ دل چ اوہ اوہدی ویرن سی پر جدوں اوس پاولین دی کلا ڈٹھی
 تاں اچنبھے نال بولی:

”منا پینا اے پُری واسن دے واج چ منتر اے۔“

ایدوں پچھے اوہ وسنت رُتے پھیر رُوس آئے پر پاولین رُوس دا پالا نہ سہار
 سکی۔ اوہدا گلا اپنا وگڑ گیا جو اوہنوں اپنیاں ساریاں رُجھاں چھڈنیاں پے گنیاں۔
 جاندی وار پاولین نے اپنی سچی گلھ ایوان دے اگے کردیاں ہویاں آکھیا، ”آ

اسیں چھینے تے نکھڑ جائیے ہور ساڈے وس کجھ نہیں۔“

اودے جان مگروں ایوان بہوں موبخا رہن لگ پیا ہر ویلے اودیاں ای سوچاں وچ گویچا رہندا۔ اوس نے پاولین نوں خط پایا:

”تیرے لئی میرے دل وچ جو ایل نیں اوہ سدا انجے ای رہسن۔ بہوں ساریاں گلاں میں تیرے نال کرنیاں چاہناں پر چُپ رہنا بہتا چنگا سمجھدا ہاں۔ جانناں میریاں ان آکھیاں گلاں توں بنا لفظاں دے وی سمجھ سکدی ایں۔“

پاولین باجھوں ایوان نوں آپنی حیاتی سزا جاپن لگ پئی۔ اوہنے اپنی نوکری توں استعفیٰ دے دتا۔ اوہنوں پاولین چکھے فرانس جاون دی بے کلی لگ گئی سی۔

اودہی ماں نوں پتہ لگا تاں اوہ روہ نال وپھر گئی۔ پتر نوں نوکری چھڈن دا کارن چُٹھیا تاں ایوان نے آکھیا اوہ اپنیاں اکھاں دے علاج لئی فرانس جانا چاہوندا اے۔ ماں جاندی سی جک پیا کردا سی۔ اوہنوں سچائی دا پتہ سی۔ گھر وچ پٹ سیایا پے گیا۔ اک دینہہ ماں پتر جاگیر وچ بانھیاں دی مند حالی اتے کھہیہڑ پئے۔ ایوان نوں اُلہا سی اوہ بانھیاں نال چنگا نہیں سی وردی۔ اوہ بھڑک کھلوتی۔ اک تاں کنیاں دناں دی دھکھدی پئی سی، موقع لکيا تاں مچ پئی۔ ایس واپری دا مادام جنووا دی کتاب ”دا ترگنیف فیملی“ وچ قصہ ہے۔ اوہ اوس گھڑی اوتھے ای سی۔ اوہنے ایہہ سبھ اکھیں ڈٹھا سی۔ ایہہ دن دی وی اتھے لوڑ اے ہی جنووا وی وارورا دی لکھوں ای سی۔ اودے پیو جی ڈاکٹر آندرے بے ہرس سن جیہڑے اگے جا کے ٹالسٹائی دے سوہرے بنے۔ ڈاکٹر آندرے ترگنیف پر یوار دے خاندانی ڈاکٹر سن تے ایوان دے پیونوں ویکھن اکثر اوہناں دے گھر آ جاندے ہوندے سن۔

ایوان دی گل سُن کے ماں نے لوہے لاکھی ہوندیاں پچھیا، ”کیہ میں ایہناں لوکاں نال بھیڑا ورتی آں؟ ایڈوں ودھ کیہ چاہیدائے ایہناں نوں ڈھڈ بھر کے کھاندے گرانڈے نیں، تن کجی نوں کپڑا لہدا نیں مزوری وکھری دینی آں۔ ایہہ تاں دس کدیں کسے بانھیاں نوں مزوری وی دتی اے؟“

”میں کدوں آہناں اوہ ہکھے مردے نیں یا ننگے پھر دے نیں پر تہاڈے ساہنے آکے اوہ مرکیوں جاندے نیں۔“ اوس نے بڑی پوڑ (پچھن) نال آکھیا۔

”ایہدا میں کیہ کراں؟“

”میںوں ایہہ دسو ایہناں وچوں کسے نوں کسے ویلے وی ایہتوں کڈھ سکدے او کہ نہیں؟“

”اصلوں کڈھ سکنی آں۔“

”پھیر تسیں ایہناں نوں منس تے نہ نہ سمجھدے ہوئے۔ تہاڈے بھا دے تاں اوہ نرا ویلوا ای ہوئے!“

”تیری خاہش اے میں ایہناں نوں آزاد کردیاں۔“

”اوہ ویلا نہیں آیا اے۔“

”آؤنا وی نہیوں کدیں، متے بھلیا پھریں“ وارورا بولی۔

”آؤسی ماں سر پر آؤسی۔“ ایوان رولا پاندا بولیا۔ روہ نال بھریا اوہ کمرے وچ ٹہلن لگ پیا۔ اوہدی ہلترسی جدوں وی روہ آؤندا اے ای کمرے وچ ٹہلن لگ پوندا۔

”بہہ جا تیرے اےج ٹہلن توں میرا جی کاہلا پین لگ پیندا اے۔ اےج جا پدا اے جیویں شُدائی ہو گیا ہوویں۔ میں چاہواں تاں تینوں وی کڈھ سکنی آں۔ اےج

توں چھ تینوں گزارا ای ملیا کرسی۔“

ایس بے کرک بول بُلارے مگروں ایوان نے جاگیر چھڈی تے پیٹرز برگ
دے پویے پے گیا۔ اوتھے ٹکن دے زمانے اوہنے پُشکن دے سکاہرے
(continuously) چھپدے رسالے ”کنٹمبریری“ وچ مضمون کہانیاں تے نظماں
لکھنیاں چھوہ دتیاں تاں جو روز دا خرچہ پانی تاں تڑدا رہوے۔ پھیر اوہنے اپنے
اک امیریلی توں ادھار پھڑیا تے فرانس وگ گیا۔

سونے دے پنجرے وچوں نکل کے پکھیر وٹنے لمی اڈاری ماری تے بگانے
دیس وچ جا آہلنا پایا۔

وائر ڈوٹ خاندان پیرس وچ رہندا سی۔ پیرس لاگے کورٹ و نیل وچ محل
ورگے گھر وچ اوہ ٹبر و سدا سی۔ گھر نوینتا تے پُرانتتا دا سوہنا میلاب سی۔ 16 ویں
صدی دے بنے ایس محل دا اک حصہ پُرانتن وارے دے ٹوہر ٹپے والا ای سی۔
دو جا حصہ ویلے دے حساب نال بنیاں لوڑاں سہر کجھ کجھ وٹیا ہو یا سی۔ ایہدے
وچ ماڑی موٹی گھاٹ وادھ ہوئی ہوئی سی۔ گھر وچ لوکاں دی آء جاء لگی رہندی
سی۔ ایوان لئی ایہہ بڑی اچنھت تے من پھکویں واپری سی۔ اوس اپنے گھر وچ
اجیہی گھل کدی نہیں سی ڈٹھی۔ جدوں کدیں پاویلین جوڑا آپنے گائِن ناٹکاں لئی
یورپ وگدا تاں چکھوں ایوان بچیاں دی تے گھر دی سامھ سمھال کردا۔ پاویلین
دی ماں کول بہہ کے اوہناں دے ڈکھ سکھ سندا، بالاں نال کھید دا، اوہناں دا
ہانہہ دھروا سدا انج اوہ اوس ٹبر دا انکھڑواں انگ بن گیا۔

پاویلین دے گھر وچ رہ کے ای اوس اپنی جگ منی کتاب ”سپورٹس مین
سیکچر“ دے بابے مضمون لکھے جیہڑے رُوس وچ لڑی دار چھپدے رہے۔ ایہناں

مضمونناں پاروں رُوس وِچ اوہدا ناں بہوں وجیا۔ ایسے گلوں اوہ ایس گھر نوں اپنی دُہم دا پینگھا وی مندا سی۔ رُوس دے پرسدھ لکھیار دوستوئیفسکی نے چھیڑ کیتی، ”ترگنیف فرانس وِچ بیٹھا دُور پین نال رُوس نوں دیکھ کے لکھداے۔“

پاولین پاروں اوہنوں کنیں وڈ ناویں لکھیاراں نال میل میلاپ دا ڈھوہ لگا۔

جانے فلاہیر، جارج سینڈ، موپاساں تے گونکارٹ برنال۔

جیہنیں دینیں پاولین فرانس ہوندی اتوار دے اتوار ایوان، لُوئی تے پاولین شکار لئی نکل پوندے۔ کنیں واریں پاولین تے ایوان پیدل ای سیل کرن رُ پوندے۔ کدیں کسے سوہنی تھاں جا بیٹھدے تے کدیں کسے رُکھ دی چھانویں۔ پھیر اوہ اوہنوں اپنی نویں غزل یا کوئی کہانی سناوندا۔ چرتائیں دوویں سنگیت تے سُلکھ دیاں گلاں کردے رہندے۔ اکثر اوہناں دے گھر رات دی روٹی دا اُچھ کیتا جاندا۔ اچھے واندک تے دُزر چھوں ناچ وی ہوندا تے اوہ پاولین نال ناچ دا جس ماندا۔ ایوان ناچ دا گنی سی۔ دوواں وچالے تھیکی مکدی جاندی سی۔ اُچھی گل ایہہ سی جو دوویں پک بے دے اُلیلاں تے ترنگاں دی آدر بھاء کردے سن۔ پاولین چُپ چپیتی، اپنے آپ وِچ گنجی لھیٹی سوانی سی۔ اوہ اپنیاں بھادناواں کدیں نہ ساجھیاں کردی سگوں ایوان دا کدیں ٹانگ لگ جاندا تاں اوہ اپنا دل کھول کے اوہدے اگے دھر دیندا۔ جدوں کدیں پاولین دورے تے جاندی تاں اوہدی ماں ولوں خط ایوان ای اوہنوں لکھدا۔ خط دے اخیر تے اوہ جرمن بچ اپنیاں بھادناواں وی لکھ دیندا۔ اک خط بچ اوہنے پاولین نوں لکھیا:

”میرے دل دی پیاری پری تیرا امنت تھورا۔ تینوں پتہ ای اے میں ایہہ کیوں پیا آ کھدا آں۔ تُوں میرے لئی ہبھو کجھ ایں۔ تُوں مینوں سبھ تھیں چوکھی

پیاری ایں۔ اپنے گولے تے دلجوئی بھرے ہتھ میرے ہتھماں تے دھر دے جو
میں ایہناں نوں چم سکاں۔“

اک ہور خط بچ ایوان لکھیا:

”بیٹے دیاں ساریاں یاداں تے ماکیو دے تپکے بن کے میرے روح تے
ترپدے رہندے میں میرے دل میرے سریر میری جند اُتے چھڑا تیرا حق اے۔
کدیں میں اپنا وجود تیرے پیراں بچ وچھا سکدا تاں جو ایہناں پیراں دی پوہ نال
سہج رتا ہو پواں۔ رب سدا تیرے تے اپنیاں مہراں رکھے۔“

جولائی 1849 بچ ایوان پیرس نیڑے اک پنڈ بچ میلہ ویکھن گیا۔ او تھے
اوپنے مُرھکیو مُرھکی ہوئیاں ناچ کر دیاں نچنیاں دے مکھ بہوں بچھ نال ڈٹھے۔
گھر آ کے اوہنے اک کہانی ”دا ڈانس“ لکھی۔ نال ای اوہنے پاویلین نوں خط
لکھیا:

”توں گوڑ وی نہیں لاسکدی اج میں تینوں رنا چھیتے کیتا۔ میں مستی بچ بے
سُرت ہو یا تیرا ناں لے کے واجاں ماردا رہیا۔ توں ایہہ ویکھ وی لیا ہوسی تے
سُن وی لیا ہوسی۔“

امریکہ دے سلیکھ کار وی ایس پریشیٹ نے ایوان ترگنیف دی سرورتی ”دا
جینٹل بار بیرین“ وچ لکھیا اے:

”ایوان دے خطاں دے ولدے بچ پاویلین نے کدیں وی اپنے بھاو دے
ہون ایہدا کوئی ثبوت نہیں لبھدا۔ پاویلین سچی کلاکار سی تے کلا ای اوہنوں پیاری
سی۔ اوس دی ہول بھارتے خوند نال صدق ساہویں ایوان دا عشق ”افلاطونی“
ای آکھیا جاسکدائے۔ پر اوہناں دے سانگے دا وصف سی جو اوہ اک دوجے لئی

بہوں لوٹیندے ہن۔“

ایوان نُون جون 1850 بچ خبر چئی جو اوہدی ماں ڈاڈھی بیمار اے۔ سُنیاں سارا ای اوہ جہاز تے بہہ گیا۔ اوس ویلے ای اوہنے وائار ڈوٹ جوڑے نوں تار لکھی:

”میرے پیارے پرپوار۔ میرے اکلم اکلے پرپوار ودائیگی میں تینوں تھسی بھر کے دل نال لاواناں۔ ساری حیاتی تینوں میں پیار کردا رہساں۔“

ایس تار دے چھوٹے جیسے نیاپے (میچ) بچ اوہدے ڈونگھے خیال لکھے ہوئے سن جیہناں توں سُر ہوندی سی جو وائار ڈوٹ پرپوار ای اوہدا اپنا پرپوار سی۔ اپنے لوکاں توں دُور جان تے اوہ رنجول سی۔

ایوان جدوں رُوس پرتیا اوس ویلے اوہ بتیاں ورھیاں دا سی پر اپنی عمر توں کہتے بابا پیا لگدا سی۔ والاں بچ چٹیا پئی ڈلھکدی سی۔ گھر وچ گجھ وی نہیں سی وئاں آیا سگواں اُنجے دا اُنجے سی جیویں دا چھڈ کے گیا سی۔ ماں اگے نالوں چوکھی سڑیل ہوگئی سی خبرے بیماری پاروں۔ اوہ اپنی منال کوڈیاں دے بھاء وچن نوں ٹہلی ہوئی سی۔ گھر دے وست ولبوے نوں اوس پُھوک کے سواہ کر دینا سی جے اوہنوں ڈاکٹر آندرے نے ہوڑیا نہ ہوندا۔

ایسے ویلے بچ ای ایوان ترگنیف دے جیون دی بہوں وڈی سچائی ساہمنے آن واندی ہوئی جیہدا اوہنوں آپ نوں وی کوئی پتہ نہیں سی۔ اک دیہاڑے ایوان دی ماں نے اٹھ ورھیاں دی پاٹے پُرانے کپڑے پائی بالڑی نوں ساریاں دے ساہمنے سدّیا تے چُکھیا:

”وس ایہدی شکل کیہدے تے اے؟“

سبھ چُپ سن پھیر وارورا نے چُپ ترڈی تے ایوان نوں گھراکھی
(گھور دیاں اکھاں) دیکھدیاں آکھیا، ”ذری سنگھنآء (نظر ٹکاء) کے دیکھ ایہدی
شکل تیرے تے اے، دھی اے تیری ایہہ۔“

ایہہ سُن دیاں سار اوہدے پیراں پٹھوں زمین سرک گئی۔ لُختے لئی اوہ پتھراء
گیا۔ اپنا سامھاں کردیاں اوس نے بالڑی گچھڑ چُک لئی۔ تے اوہدے کھلے
ہوئے والاں اُتے بڑی نرمائی نال ہتھ پھیرن لگ پیا۔

ماں نے وِس بھریا ہاسہ بلاں بچ لگان دیاں کہیا،

”ایہدی ماں دا نہیوں کُجھ جانا؟“

ایوان نوں تاں جیویں سب سنگھ گیا ہووے۔ اوہ چُپ کیتا رہیا۔

”ماسکو بچ پیشہ کردی اُوالیں دی ماں ہُن۔“

ایہہ سُن دیاں ای اوہ کنب گیا۔ اوس دا بتیت اوہدے ساہویاں سی۔ پینے
بانھیاں دے حق لئی لڑن والا اج آپ ای اوہناں دا جُرمی بنیا پیا سی۔ اوس دی
ماں دی جگیر وچ رہندی اک تریت نال اوس دے بیج سبندھاں دا پھل ایس
بے دوسی بالڑی دے رُوپ بچ اوہدے ساہمنے سی۔

ایوان نے پاویلین نوں ویروے نال خط لکھیا اپنے گناہ مندیاں ہویاں ساری
کہانی دسیوس۔ وڈے دل دماغ دی مہر بھری پاویلین نے جوابی خط بچ اپنے
بچیاں نال اوس بچڑی دی پال پوس دی ڈھڈوں صلح ماری ایہہ پڑھ کے ایوان
دے دل تے پیا مناں مونیہیں بھار واہوا سارا گھٹ گیا۔ پیٹرز برگ اپڑ کے اوس
نے پیرس جاندی ہوئی اک سوانی روبرٹ نال اوس بالڑی نوں پاویلین کول گھل
ڈتا۔ پاویلین دے ناں دی پوہ صدقہ ایوان نے اپنی دھی دا ناں ”پال نیٹی“ رکھ

پیٹرز برگ بچ و سپے ویلے اِک دینہہ اوہ اوس گھر بچ گیا جتھے ست سال پہلاں اوہ پاویلین نال ملیا سی۔ چیتے دیاں لانگھیاں چوں لنگھدیاں ہویاں اوس نے پاویلین نوں خط لکھیا:

”اج میں اوہ گھر دیکھن گیا جتھے اج دے دن 1 نومبر نوں ست سال پہلاں تیرے نال پہلی وار ملن دا سہاگ ہویا سی۔ ایہہ گھر تھیڑ دے اُکا ای نال اے۔ تیرا وسیرا نگر بچ سی۔ چیتے ای؟ تیرے نال جُوی ہر شے مینوں بہوں پیاری اے۔ تیریاں یاداں سَورج دیاں سوئینے رنگیاں رِشماں داکن میری حیاتی نوں روشناوندیاں نیں میرے بچ نوں درڑتا آوندی اے۔ میں ساری عمر تیرے پیار دا حقدار بنیا رہنا چاہناں۔ تُوں مینوں اپنے پیراں تے سر دھرن دی کھل دے دے۔“

جیہڑے ویلے ایوان نے پاویلین نوں ایہہ خط لکھیا سی اوس ویلے اوہدے وہم بچ وی نہیں سی جو اوس نوں اگلے چھ ورھے اوہدے توں دُور رہنا پوسی۔ چاہت ہوندیاں ہویاں وی اوہنوں مل نہ سکسی۔

ایس خط توں دو مہینیاں مگروں اوہدی ماں گزر گئی۔ پیٹرز برگ توں اپنے پنڈ اپڑن بچ اوہنوں بچ دن لگ گئے۔ جدن ماں مری اودن اوہدا وڈا بھرا نکولس اوہدے کول سی۔ اخیر ویلے ماں نے ایوان نوں چیتے کردیاں پچھیا سی:

”دیکھ اوہ پُشکن بن گیا اے؟“

ماں دی موت چچھوں اوہنے پاویلین نوں جیہڑا خط پایا اوہدے وچ ماں دی ہستی دے کنیں پکھ وی کھولیوس۔ ایڈا ان جھک ہو کے اوہ چھڑا اوس نوں ہی دس

سکدا سی جیہڑی اوہدے دل دے ات نیڑے سی۔

میری ماں لد گئی اے۔ اوہناں کسے لئی وی گجھ نہیں کیتا۔ اوہناں دے اوہین لوک اپنے آپ نوں بے سکت تے بے وس سہی کردے رہے۔ جو گجھ اوہناں لوکاں لئی ماں نوں کر کے جانا چاہیدا سی اوہ ہُن سانوں کرنا ہوسی۔ اوہناں دا اخیری ویلا بہوں اوکھا سی۔ رب کسے نوں وی اجیہی موت نہ دیوے۔ اوہناں دی اخیری خاہش سی جو اوہ ڈوری ہو جائے کوئی واج وی اوہناں دے کنناں تیک نہ اپڑے۔ جدوں اوہناں نوں موت دے پیراں دی بڑک سُنیوں لگ پئی تاں اوہناں اُچی واج وِچ آرکسٹرا وجان دا حکم دتا۔ میں ایہہ سارا گجھ تینوں دس کے دل دا بھار ہولا کرنا چاہوناں۔ بے اوہ چاہوندی تاں سبھ نوں راضی خوشی رکھ کے اوہناں دی لُوڈی بن سکدی سی۔ پر اوہناں دے کرڑے ورتارے نے اوہناں نوں سبھ توں دُور کر دتا۔ ایستھوں تیک جو دوویں پُتر وی کول نہیں سن میں۔ جیہناں نال اوہناں پیار دی اُمید لائی ہوئی سی۔ رب میری ماں دے روح نوں سکھ دیوے۔“

ماں دے رُ جان چچھوں دوواں بھراواں رل کے جائیدات وِٹ لئی۔ دوواں نے سارا گجھ ہوندیاں سوندیاں بھکھ دی زندگی کئی سی ہُن اوہ جائیدات والے ہو گئے سن۔ ایوان اپنی جگیر دی سانجھ راکی نہیں سی کر سکدا اوہنے اپنے اک نیڑے دے ساک سبندھی نوں جگیر دا بندوبستی رکھ لیا۔ گھر دے معاملے سدھے پدھرے کردیاں اوہنوں دو ورھے لگ گئے۔

ایوان ترگدیف دی کتاب ”اے سپورٹسمین سیکچر“ 1852 وِچ چھپ کے لوکاں تیک اپڑی تاں سلیکھ، سیاست تے وسیب داریاں وِچ اوہدی بہوں چڑھ

مچی۔ ایہہ کتاب بانھے مزدوراں دی مندحالی وُردہ اوہناں دے حق وچ آواز چکدی اے۔ ایوان نے اپنی جگیر دے سارے ای بانھے مزدوراں نوں آزاد کر دتا۔ ایس کتاب دی پوہ ایڈی دُکھی ہوئی جو 1861 وچ رُوس سرکار نوں بانھے مزدوراں دے حق وچ بل پاس کرنا پیتے سٹے وچ سارے بانھے آزاد ہو گئے۔

رُوس دے پرسدھ لکھیار گوگول 4 مارچ 1852 نوں فوت ہو گئے۔ ایوان لئی اوہ آدرشی بندے سن۔ اوہناں دے چلے جان دا اوہناں نوں بڑا دکھ ہویا۔ اوہناں نوں پیار بھیٹ کر دیاں اوہ لکھدے نیں:

”زے گھٹ عقل دے لوک ای اوس نُوری لاٹ دا چانن ویکھنوں وانجے رہے نیں جیہڑی گوگول دے اکھر اکھر وچوں ڈلھکاں ماردی اے۔“

گوگول بارے چھ مضمون نے رُوس سرکار نوں تڑپھاٹ پا دتا۔ ایوان نوں پھڑ لیونیس۔ اک مہینے دی قید گروں اوہنوں 18 مہینے دی خانہ بندی دی سزا سُنائی گئی پہلی مئی 1852 نوں پاویلین نوں اک خط وچ اوس نے لکھیا:

”میں اک ٹھانے وچ قید آں۔ میرا گناہ اے میں ماسکو توں چھپدے اک اخبار وچ گوگول تے مضمون لکھیا سی تے پلس نے مینوں پھڑ لیا۔ ایہہ تاں ایویں وچ ای سی۔ اک مدت توں اوہناں دی میرے اُتے نظر سی۔ مینوں زار نال کوئی گلہ نہیں۔ اوہنوں تاں اوہو ای دِسناسی جو اوہنوں وکھاندے سن اوہدے کردے۔ اصل وچ اوہ گوگول دی فونگی تے لوکاں دے مُونہہ کھولن توں بھیڑے پیندے سن۔ پندراں دناں وچ مینوں کسے دُور دُراڈے پنڈ وچ گھل دین تے اگلے حکماں توڑی مینوں اتھے ای رہنا پوسی۔ اُنج میرے نال بھیڑا نہیں پئے ورتدے۔ کمرہ وی ٹھیک اے۔ کتاباں وی ہن۔ میں پڑھ لکھ سکدا آں۔ پر لوکاں نال ملن

دی مناہی اے۔ گھنے لوک ملن آوندے نیں پر گھل نہیں نیں جُودی ملن دی،
دُکھ دی وڈی گل تاں ایہہ ہے ہُن میں ماسکو چھڈ کے کدھرے نہیں جاسکدا
تیتھوں مینوں اتنا چر دُور رہنا پوسی کدیں سوچیا وی نہیں سی میں۔ ایس ورھے
وسنت رُت میرے لئی نہیں ہوسی تے ایہہ کوئی چنگی گل نہیں۔

بڈھپے ول پیا ودھناں۔ اُنج نوبر نو آں۔ اپنے چٹے والاں دی لٹ تینوں
گھلدا پیاں جو تینوں میریاں گلاں دی سچائی دا پتہ لگ سکے۔

اک ترلا اے مینوں خط ضرور لکھیں۔ تیریاں یاداں ای ایس اوکھے ویلے
میرے جین دا آسرا نیں۔ لنگھے پلاں دیاں یاداں تے تیرے خط میرا ان مُلا
خزانہ نیں۔ آکھن والی گل تاں نہیں جو میرا دل تے اگے ای تیرے کول اے
میری حیاتی چوں رومانچ اڈ پڈ گیا اے۔ میں لگی روٹی ساری کھا بیٹھاں ہُن تاں
میرے کول بھوری ای بچی اے۔ اوہ تیرے نال بہہ کے کھان دا دل اے۔ رب
ساتھے ترس کرے۔

رب راکھا میری دوست۔ مٹس رہ، زروٹی نویلی۔ خط ضرور پائیں۔ چیتے رکھیں
میرے دل بچ میرے خیالاں بچ تُوں میرے کول آیں۔ میں تینوں چُمد اہاں۔
میریاں دُعائیں تیرے لئی نیں۔ اپنے گھر ”کورٹ ونیل“ وچ میں تینوں وی متھا
ٹیکداں۔ اخیر تے میں اک واری پھیر تینوں چُمد اہاں۔“

مہینے دی قید مگروں، حکومت نے اوہنوں 18 مہینیاں لئی اوہدی اپنی جکیر
”سپاسکوئے“ بچ جوہ بند کر دتا۔ اوہ نہ ہُن کسے نوں خط پاسکدا سی تے نہ ای
کوئی خط اوہنوں اپڑ سکدا سی جس کر کے اوہدی پاولین نال گل بات دی تنی ٹُٹ
گئی۔ جوہ بندی سے اوہنے جیہڑی کتاب لکھی اوہدا ناں ڈاڑی آف اے سُر

فلوئس مین (اک پتلی بندے دی ڈاری) سی۔

1853 وچ پاویلین اک واراں مُرُوس دے پھیرے تے آئی۔ ماسکو اڑی
تاں ایوان اوہنوں بھیکھ وٹاء کے ملن اڑ پیا۔ چھوٹی جیہی ای ملنی ہو سکی۔
اوہنوں سی نئی کدھرے اوہدی پاروں پاویلین وی کسے وخت نوں نہ پھری
جاوے۔

ایوان ترگنیف نے رُوس بچ ایہہ جیہڑے چھ ورھے پاویلین توں وچھوڑے
دے کٹے اوہدے لئی بڑے کم دے ثابت ہوئے۔ پاویلین توں دُوری اوہدی سر جنا
کاری لئی رب دیاں داتاں تھیں گھٹ نہیں سی پر محبت بچ سچ رتے بندے لئی ایہہ
وچھوڑا امتاں دا ماروسی اوہدی حیاتی سکے دریا واکن ہو گئی سی۔ اوہنوں سہی ہوندا
سی ایس دھرتی تے زرا پاویلین دا گھراں اپنی آخری اوٹ اے۔ اوہ گھراں
اوہدا بھروسے جوگ آہلنا اے۔ بنا شک ایہہ آہلنا بگانا سی بدلیں بچ سی پر اوہدا اپنا
سی۔ اوہ پاویلین کول جان لئی سہکدا رہندا۔ اوس دے نیڑے سٹیکھ کار بیلے نے
اوہنوں پیرس جانوں ورجیا وی پر ایوان نوں دل تے وس نہیں سی۔ اوہنے بیلے دی
اک نہ منی تے پیرس اڑ گیا۔ اوہنے جاندیاں ای اوہنے اپنے بیلے نوں خط پایا:

”وکیہ لے پھیر میں پہنچ ای گیاں۔ موٹیا سی تُوں مینوں۔ پر میں کیہ کردا
میتھوں رہن نہیں سی ہوندا۔ جانناں حیاتی دا راہ جیہڑا میں پھریا اے سوکھا نہیں۔
ہونہیں سکدا نئی بندہ کسے بگانے آہلنے نوں اپنا سمجھ کے اوس وچ لَمکدا رہوے پر
میں کیہ کراں میرا اپنا تاں کوئی آہلنا نہیں مینوں بگانے آہلنے بچ ای سر لگانا
پوسی۔“

نیکروسیو پیرس گیا تاں ایوان ترگنیف نوں ملیا۔ دوواں اک دوجے نال دل

پھولے۔ رُوس پرت کے اوہنے ٹالسٹائی نوں خط پایا جیہدے جج اوہنے ایوان تے پاویلین دے سمبندھاں دی گل کیتی:

”اوس دن پریت دے مُدے تے گل کردیاں ایوان نے آکھیا، ”اج پندراں ورھیاں چکھوں وی میں پاویلین نوں اینا کو چاہوندا آں جو اپنے پنڈے تے بستنی رنگ مل کے چھت تے گھلے اسمان تھلے نچاں۔“ اوہنے ایڈے روح نال ایہہ آکھیا جو میرے دل وچ پہلاں توں وی ڈھگ چوکھی اوہدے لئی مانتا ودھ گئی اے۔“

پاویلین سُھاگن سی۔ اوہ یورپ دے پھیرے تے ہوندی تاں اوہدے نال اوہدا صدقی کونت ہوندا تے چکھے اوہدے گھر پر یوار دی سامھ سمھال لئی ایوان۔ اوہدے روح دا سپر۔

ایوان ترگیف نوں 1859 جج رُوس مُرنا پیا۔ اوہدی جگیر دا بندوبستی گھیلے پیا کردا سی۔ ایس لئی اوہنوں واہوا چر اتھے ٹکنا پیا۔ ایسے ویلے جج اوہنے کہیں بے مثل ناول لکھے۔ ”اے نیسٹ آف جینٹری“ (1859)، ”آن دا ایو“ 1860 تے ”فادرز اینڈ سنز“ 1863۔

”فادرز اینڈ سنز“ نوں جگت سُلکھ دے وڈے ناول دا مراتبہ ملیا۔ ایہدے جے سلاہن والے سن اودوں چوکھے نولن والے۔ ودھدی گھدھوتی (ٹوک) دی واچھڑنے اوہدا ساہ لینا اوکھا کر دتا۔ اوہ اک واری مُر رُوس چھڈ کے پیرس جا چُجا۔

اوہنیں دینس پاویلین لندن تے یورپ جج چھیکڑی وار گا سیکھی تے پیکھنا پئی کردی سی۔ اوہنے چھڑا 42 ورھیاں دی عُمرے ای تھینٹر کرنا چھڈ دتا۔

فرانس دے سیاسی واپرے کدیں ستھر نہیں سن رہے جدوں نیولین تریجا تخت تے بیٹھا تاں لُوئی وایدات لئی فرانس بچ رہنا تسیہا ہو گیا۔ اوہ لوک راج دے حق وِچ تے شہنشاہی دا ورودھی سی۔ اوہ پکا نابرسی۔ ایس واپردی بچ اوہنے پیرس چھڈ کے جرمنی دے شہر بیدن بیدن بچ جا وِن دا من پکا لیا۔ تے اوہناں دا سارا ٹبر اوتھے رہن لگ پیا۔ ایوان کیہڑا چکھے رہن والا سی اوہنے وی اوہناں دے نیڑے ای گھر مل لے لیا۔ پاویلین نے اوتھے جا کے سنگیت دی سکھیا دینی چھوہ وِتی اوہ نویاں نویاں واناں (طرزاں، دُھناں) سارن (بنان، جوڑن) لگ پئی۔ ایوان پر سدھ تے وڈا لکھیاری ای نہیں سی سگوں سنگیت رسیا وی سی۔ سنگیت دیاں نازکیاں تے بریکیاں سمجھدا سی۔ پاویلین دیاں بنائیاں واناں وِچ اوہدے سُبھاء وی ہوندے۔ اوہنے ”پشکن“ دیاں غزلاں وی سُراں بچ ڈھالیاں۔ اوتھے رہ کے ای اوہنے اپنا ناول ”سموک“ پورا کیتا تے نویں ناول ”رجن سوائل“ دا مڈھ بدھا۔

فرانس دے سیاسی واپے (حالات) 1870 وِچ اک واری مُر پلٹا کھادا۔ نیولین تریجے نوں تختوں لاہ دتا گیا تے لوک راج لاگو ہو گیا۔ وائٹار ڈوٹ پر یوار پھیر پیرس مُر آیا۔ ”رسیوں دا دُے“ جوہ بچ نواں گھر ویمہاج لیونیں۔ ایوان ترگنیف وی اوہناں نال اوتھے ٹر گیا۔ تے اوہ گھر دی پہلی چھت تے رہن لگ پیا۔ ہُن تیک سبھ نوں پتہ لگ گیا سی جو ایوان اوہسے ٹبر دا جی اے۔ ایس لئی لوکاں نے گلاں کرنیاں چھڈ دتیاں۔ ایوان نے ”باگی وال“ وِچ اپنا وکھرا بنگلہ وی پوا لیا سی جیہڑا اگے جا کے اوہنے پاویلین نوں ڈھویا (تخہ) دے دتا۔ دِن گوچری گل اے جو پاویلین نے ایوان دی فونگی چچھوں ایہہ گھر فرانس دی رھتل وزارت نوں سونپ دتا جیہوں ”ترگنیف عجائب گھر“ بنا دتا گیا۔

پاولین اپنے سیکھ کاں نوں سنگیت دی سکھیا دیندی تے پہلی چھت تے ایوان ترگنیف اپنے سلیکھ کار بیلیاں دے ٹھمر وچ بیٹھا ہوندا۔ پیرس دے پرسدھ لکھیار فلاییر، جارج سینڈ، موپاساں، گان کارٹ بھرا تے جولاسے نال اوہدی گوڑھی یاری سی۔ ایسے گھر وچ ای دوستوئیفسکی، چارلس ڈکنز تے ہنری جیمز ورگے مہان لکھاری اوہنوں ملن آئے۔ پروہنا چاری وچ اوہدا کوئی ثانی نہیں سی۔ اوہ وڈے دل والا وڈا لکھیار ای نہیں سی سگوں اُتم پدھر دامنس وی سی۔

ترگنیف نے اپنی وھی پولینیٹ دا ویاہ اوہدی پسند دے مُنڈے نال بڑا وچ و جا کے کیتا تے وڈملیاں داتاں دیتاں۔ پاولین دی وھی ڈائیڈی دے پرنیوے تے وی اوس دل کھول کے پیسہ لایا۔ ڈائیڈی نال اوہدا اُچھا سنیہہ سی۔

جنوری 1879 دے پہلے ہفتے جدوں اوہ آکسفورڈ یونیورسٹی توں سمنائی (آنری) ڈگری لے کے پرتیا تاں اوہنوں نکولس دے فوت ہون دی منکھ بھری خبر ملی۔ جھدے رُوس گیا۔ سال اوتھے رہیا۔ اوسے سال 7 جون 1880 نوں ماسکو وچ پُشکن دی مورتی دے اُکھ وچ ایوان نے بہوں ودھی تقریر کیتی۔ ایس وانڈک (موقعیا) تے دوستوئیفسکی نے یادگیر تقریر وچ ایوان دے ناولاں دی سرموہر پاتر دی رچ کے سلاہنا کیتی۔ ٹالسٹائی ول نہیں سن ایس لئی ایس سملن وچ آ نہیں سن سکے۔ ایوان اوہناں دی سکھ ساند چُٹھن اوہناں ول چلا گیا۔ دوویں 17 سالان چکھوں ملے سن۔ ایس لے کھے پاروں دوواں وچالے کئیں پڑ پے گئے سن جیہڑے میلنے اوکھے سن۔ پر جیویں ای دوویں بیلگی لگے سارے ای گلے اُلاہے جاندے رہیویں۔

پتر کیر دی رُتے ایوان ترگنیف نوں موڈھیاں وچ کس جیہی رُکی تے نالے

گھسنی سہی ہوئی۔ اوہ ترلو مچھی ہو پیا تے پیرس مُن لئی تیا ریاں وٹن لگ گیا۔
 او تھے پہنچدیاں ای اوہدی طبع چوکی وگرن لگ پئی۔ ڈاکٹراں اوہنوں تک کے
 ارام کرن دی کچی کیتی پر اوہدی صحت بدتوں بدتر ہوندی گئی۔ 1882 دے انت
 تے پتہ لگا جو اوہنوں ریڑھ دی ہڈی بچ کینسر ہو گیا اے۔ دوجے بنے لُوئی وی
 برین سٹروک پاروں بسترے تے پے گیا سی۔ پاولین دی کرڑی ازیش دا ویلا
 سی۔ اوس دے جیون دے دوگٹڑے رشتے موت نال بھڑدے پئے سن۔ 5 مئی
 1883 نوں لُوئی نے ایس دُنیا نوں ودعیا آکھیا۔ پاولین تے لُوئی دا تر تالی
 ورھیاں دا لما ساتھ چھٹ گیا۔ اوہ چھٹرا اوہدا خاوند ای نہیں سی اوہدا سنگی تے اوہدا
 راکھ تے سر دا چھت وی سی۔ ایوان نوں وی لُوئی دی وفات دی ڈوگھی سٹ
 لگی۔ اوہدا اک سچا بیلی تے دردی کھڑیچ گیا سی جہینے کدیں وی اوہدی تے
 پاولین دی نیڑ، تے اوہناں دے رشتے اُتے نہ کوئی عذر کیتا سی تے نہ کوئی
 شک۔ لُوئی نے اپنی وڈ دلی تے ان سر نے (نہ ہوسکن جوگ) نوں سرنا (ہوندا)
 کر دکھایا سی۔ اوہنے سدھ کر دتا سی جو اک میان وچ دو تلواراں وی رہ
 سکدیاں نیں۔

ایوان جان کڈھویں پیر پیا جھلدا سی۔ پاولین ہر ویلے اوہدی پنہ نال لگی
 رہندی اوس دی بھرویں ٹہل سیوا کردی پاولین دی دھی ڈائیڈی وی اوہدی ویدن
 سُن کے دیکھن اپڑ پئی۔ اوہ ہک پرسدھ چترکاری سی۔ اوہنے اپنا چترکاری دا سارا
 سمیان ایوان دے کمرے وچ ای رکھ لیا۔ اوہ چترکاری وی کردی تے بیمار دا
 دھیان وی رکھدی۔ ایوان دا وجود جھینا ہو گیا سی پر اوہدے چت بچ کہانیاں دے
 تانے پیٹے تے پاتر گر بل گر بل کردے رہندے۔ اوس نے ایجیے حالے وی بڑی

ای سوہنی کہانی ”دا کوئل“ لکھی۔ پاولین دی سہایتا نال اوہنے اک ناول ”آرٹ بیفور لائف“ لکھنا چھوہیا جیہڑا پاولین دی حیاتی تے سی۔ پراج توڑیں اوہ ادھورانا کھرڑا کسے نوں لہھ نہیں سکیا۔ موت دی پیڑ بہوں نیڑے سہی کردیاں ایوان نے ٹالسٹائی نوں خط پایا جو ناول لکھنا کدیں وی نہ چھڈے۔ اوہنیں دینس ٹالسٹائی دا مہاڑ سلکھ دی تھاس ”دھرم“ ول ہو گیا سی۔ اوس نے اوہنوں اپنے اخیری خط بچ لکھیا، ”میں موت دے اصولوں کنڈھے اُتے ہاں ہُن زویاں ہون دی رتی آس نہیں رہی۔ مینوں مان اے جو میں تہاڈا سنگیتا (سمکالی، ہمعصر) سلکھ کار ہاں۔ میں اپنی اخیری خواہش تہانوں دینی چاہوناس تئیں سر جناکاری پھیر توں کرن لگ پوو۔ ایہہ دت (نعمت) وی تہانوں اوسے سوے توں ڈھجی اے جیہدے توں سانوں وی سمھو کجھ جُویا اے۔ مینوں خوشی ہوسی جے تہاں میری ممت پروان کر لئی۔ میرے دہس دے مہا سلکھ کار تئیں سدا ہرے بھرے تے تہکدے رہوو۔ میری درخاس تے گہو ضرور کریا جے۔“

ٹالسٹائی نے اپنے وطن دے آہری لکھیار دی اخیری سدھر دا آدر کیتا تے اک ناول ”کریوزر سوناٹا“ رچیا۔ جو 1889 وچ چھپ کے پڑھا کاں تیک اپڑیا۔ ایوان ترگنیف نے اپنے جیون دے ڈرامے دی اتلی جھاکی اپنے ناول ”فادر اینڈ سنز“ دے آخر بچ پہلاں ای لکھ دتی سی۔ ناول دا ہیرو بجاروف اپنی زندگی دے اخیری ساہ لیندیاں ہویاں اپنی پرہمتا اینا نوں کنبدے وانج بچ کہندا اے،

”میں سوچدا ساں میں سبھ تھیں پُرانیاں، بے دانتیاں، کھدیاں ریتاں نوں فنا کر دیں۔ پر میرے ساہویں اے وی کنیں گجھلدار اوکڑاں میرے چینگھے پٹیاں

لاہندیاں نہیں۔ پر ہُن تان میں آپ اک گنجھل بن گیا ہویاں۔ میں تینوں اودن
 چم نہیں ساں سکیا۔ ایس بچھ بچھ جانڈے دیوے نوں اپنیاں ساہواں نال بچھا
 دے۔“ اینا دیاں اکھاں ہنجواں نال بھریاں پیناں سن۔ اوس نے نیوں کے اوہدا
 متھا چُمیا تے بجا روف دا پنڈا لرز گیا۔ اوس نے کنڈی واج وچ کہیا،

”اینا ای بڑا اے۔“ تے پھیر اوہ سدا لئی سوں گیا۔ 3 ستمبر 1883 نوں
 ایوان نے پاویلین دی جھولی وچ سر دھریا۔ بڑی اوکھیاں نال اپنیاں اکھاں کھول
 کے اخیری وار اوہنوں ویکھیا۔ پاویلین نے نیوں کے ایوان دا متھا چُمیا تے اوہ
 ہمیش لئی گوڑھی نیندرے سوں گیا۔

ایوان دی میت نوں اوہدے بگانے آہلنے توں اوہدے وطن روس لیاندا گیا
 جتھے اوہنوں قومی آدر بھانال پیٹرز برگ دے گُستان وچ پور دتا گیا۔

دیگیچی

نکے جیبے کمرے وچ اسیں دو چھڑے رہندے ساں۔ دوویں بیکار، دوویں گھولی، دوویں شاعر۔ دوہاں دی کوئی گڑی واقف نہیں سی، ایس لئی اکثر کلپنا دے سنسار وچ ہی اسیں سوہیاں گڑیاں نال عشق کردے۔

اسیں دن چڑھے آرام نال اٹھدے۔ ہولی ہولی چاہ بناؤندے، اخبار پڑھدے، تے پھیر اوس صفحے نوں تن وار گھوکھدے، جس اتے شادیاں تے نوکریاں دے اشتہار ہوندے۔

میرا ساتھی دیوندر سنگھ جوش موچنے نال داڑھی دے وال پُندا ہویا بولدا: ”لے بی، ایہہ گڑی تیرے کم دی اے..... عمر 30 سال، بی. اے، بی. ٹی. پاس، سرکاری سکول وچ پکی نوکری، باپ ریٹائرڈ سول سرجن.....“

”اوتے کوئی شکل صورت دی گل وی کر! کوئی موٹیاں عینکاں والی پھنڈر ماسٹرانی ہوو۔ چھڈ ایس نوں۔ اگلا اشتہار پڑھ۔“

”لے سُن، لمی سوہنی گڑی، گورا رنگ، تکھے نین نقش، بی. اے. پاس، عمر ویہہ سال، ستار و جاؤن دی شوقین، ور دی لوڑ ہے جس دی آمدن گھٹ توں گھٹ اک ہزار روپیہ مہینہ ہووے.....“

”ایہہ تاں سالی کسے ٹھیکیدار نال ویاہ کرو۔ ایس نوں چنگے ور دی نہیں، چنگے روپے دی لوڑ اے۔ اگے پڑھ۔“

اسیں واری واری سبھ گڑیاں نوں رد کر دیندے۔ پھیر نوکریاں والا کالم پڑھدے۔ ایس وچ وی انجینراں تے اکاؤنٹینٹیاں دی لوڑ ہوندی۔ کدے کوئی اجیہا اشتہار نہیں سی پڑھیا جس وچ شاعر دی لوڑ ہووے۔ پھیر اسیں دلی وچ ہوئیاں چوریاں تے اُدھالیاں دیاں خبراں پڑھدے۔ گیاراں وجدے نوں دوویں داڑھیاں چڑھا کے تے بوٹ لٹکا کے پٹیل نگر توں کنٹ پلیس ول نکل تڑدے۔ شام نوں تھکے ٹٹے گھر آؤندے تاں اک دووے نوں مل کے بڑے مٹس ہوندے۔

اساں دوہاں نے اپنے اپنے کم ونڈے ہوئے سن۔ سویرے دُدھ میں لیاؤندا، اگ اوہ بالدا، پیالے میں دھوندا، چاہ اوہ بناؤندا، آٹا میں گنھدا، روٹی اوہ پکاؤندا۔ پر بھانڈے مانجن توں اسیں دوویں نلڈے ساں۔ روز ایہو سوچدے کہ جس دن ساڈے وچوں کسے نوں نوکری مل گئی، اوہ دن بھانڈے مانجن والی مائی رکھ لواں گے۔ ایس لئی بھانڈے اکثر اوہ سے طرحاں پئے رہندے۔ جس برتن دی لوڑ ہوندی، اوں نوں تڑنت مانج دھو کے ورت لیددے تے پھیر اوہ سے طرحاں سٹ دیندے۔ پنجیں ستیں دینیں سھناں بھانڈیاں دے مانجن دی واری آجاندی، پر موٹے تھلے والی بھرت دی دیکھی دی، جس وچ چاہ بناؤندے ساں، کدی وار نہ آؤندی۔

ایہہ دیکھی میں اپنے پنڈوں لے کے آیا ساں، جو میری نانی نوں داج وچ ملی سی تے اوں نے اگے اپنی دھی نوں میرے چھوچھک وچ دیسی گھیبو نال بھر کے دتی سی۔ پنڈ دے دُدھ کھناں دا پلایا، جدوں میں پنجابی کوتا لکھن لگا تاں چاہ پینی شروع کر دتی۔ کئی سالوں توں میں پنڈوں اپنی قسمت از مائی کرن لئی

دلی آیا ہو یا ساں تے ایسے دیکھی وچ چاہ بنا کے پندار رہیا ساں۔
 ایس دیکھی وچوں چاہ دی دھوا نکھی کڑتے دی بو آؤندی، جو مینوں بہت چنگی
 لگدی۔ ایس دے باہر کھنگھریلی کالکھ جی ہوئی سی۔ ایس سوچدے کہ جے کچھلے
 سٹھ سالوں وچ ایس دیکھی دا کجھ نہیں وگڑیا، تاں ہُن کیہ خراب ہو جانا ہے۔
 ساڈی لاپرواہی کر کے ایس دے نگر سریر اُتے کلتن وٹیا کوچھا جو بن آ گیا سی،
 جس دے ایس عادی ہو گئے ساں۔

اک دن ساڈا اک مٹر اوتار زیروی بمبئی توں سانوں ملن آیا۔ اوس نے
 فلماں وچ کئی گیت لکھے سن تے اک دو کرارے عشق وی کہتے سن۔ اوس دی
 ریشمی قمیض دی جیب وچ سو سو دے نوٹ سن۔ اوس نے کناٹ پلپس وچوں
 پیسٹریاں تے کیک خریدے تے ٹیکسی وچ بیٹھ کے سانوں ملن آیا۔ ایس اوس
 نوں چھیاں پا کے ملے تے جھٹ چاہ پین لئی آکھیا۔
 ساڈے نکلے کمرے دے باہر ویزھاتے رسوئی سی۔ میں چلھے اُتے دیکھی وچ
 پانی اُبلنا رکھ دتا۔

اوتار نے رسوئی وچ کھنڈے بھانڈے تے پلپیاں تے پھیر دھوا نکھی ہوئی
 دیکھی دیکھی۔ بولیا، ”اوائے کنجرو! دیکھی اپنی گندی کیوں رکھی اے؟“
 میں آکھیا، ”بمبئی جا کے تُوں کجھ زیادہ ہی شوقین ہو گیا ایس۔ دیکھی جی
 پُرانی، اُتنی چاہ سواد!“

اوتار بولیا، ”میں نہیں پچواں گا ایس وچ چاہ۔“ تے ایہہ دکھاؤن لئی کہ بمبئی
 جا کے اوہ بدلیا نہیں سی، اوس نے اپنی ریشمی قمیض دیاں باہواں چڑھایاں تے
 بدوبدی دیکھی نوں چلھے اُتوں لاہ کے پانی ڈولھن لگا۔ میں اوس دا ہتھ پھڑ لیا تے

آکھیا، ”کیوں بنی بنائی چاہ دا ناس مارن لکیا ایں۔ بہار وچ کال پیا ہویا اے، بنگال وچ بلوے ہو رہے نیں، تے تُوں قوم دا نقصان کرن لکیا ایں۔ ایہہ بمبئی دے ایرانی ہونٹاں دی چاہ توں تاں سو درجے چنگی اے۔“

میں پھیر او سے طرحاں اُبلدی دیکھی نوں چلھے اُتے رکھ دتا۔

اوتار دے جان چکھوں دیکھی دی اوہی حالت رہی تے ساڈی اوس توں وی

خستہ۔

بے رزگاری توں تنگ آ کے دیوِ ندر سنگھ جوش نے انگریزی دا ٹائپ سیکھ لیا تے اوس نوں اک وکیل نے شام ویلے چار گھنٹے روزانہ کم کرن واسطے رکھ لیا۔

اتنے وچ مینوں وی نوکری مل گئی۔ صابن بناؤن والے اک کارخانے وچ کلرک دی تھاں خالی سی۔ میں او تھے بھرتی ہو گیا۔ کارخانے دے سیلنڈر پارٹمنٹ وچ بہت ساریاں گڑیاں وی کم کر دیاں سن۔ گدام وچوں، ساڈے کمرے وچوں تے کپڑیاں وچوں صابن دی تنگتیں جیہی مہک آؤندی، جس توں اسیں سارے نفرت کردے ساں۔

ادھی چھٹی ویلے میں چھولے کُچھے کھاندا، تاں ایہناں وچوں وی صابن دی میل کڈھو خشبو آؤندی۔ مُونہہ وچ چھولیاں دے نال نال جھگ دا سواد وی آؤندا۔ اٹھ گھنٹے کم کرن چکھوں جدوں میں گھر پرتا تاں چاہ دا آند دگنا ہوندا۔ تنخواہ بُہتی نہیں سی۔ پہلے گجھ مہینے تاں نلڈ والے ہٹ بائیے دا حساب ہی چُکاؤندے رہے۔ بھانڈے مانجن والی مائی رکھن دی نوبت ہی نہ آئی۔ سگلوں دیکھی دی دُھواکھی ہوئی گڑت بن بھری مہک دے اسیں اتنے عادی ہو گئے ساں کہ کسے ہور تھاں دی چاہ سواد ہی نہیں سی لگدی۔

میرے دفتر وچ بڑی چلیبی جیہی گڑی سی..... رنگ سانولا، اکھاں موٹیاں تے شرارتی گدر جسم۔ اوس داناں لیلیا سی۔ اوہ سارے کلرکاں نال ٹھراں کردی، ہر اک نوں مذاق نال ”بھاپا“ جی آکھدی۔ بڈھے، سکڑ وخرانچی توں جدوں مہینے دی تنخواہ لین جاندی تاں اوس نوں وی مشکری کرنوں نہیں سی ملدی۔ اک وار تنخواہ لیندے ہوئے اوس نے اک نواں پیسہ بڈھے خزانچی دے گنجے سر اتوں وار کے اوس دی جھولی وچ سٹ دتا تے بولی، ”بھاپا جی رقم دا خالص دیسی گھولے کے کھا لینا۔ صحت بن جاوے گی۔“

سارے کلرک تے گڑیاں ہسن لگے۔

میں لیلیا نوں کئی ہفتے تاڑدا رہیا کہ ایس نال کس طرحاں دوستی چکی کیتی جاوے۔

اک دن دفتر دی چھٹی توں گجھ منٹ پہلاں ہی میں باہر نکل آیا تے اک چنگے جیہی سکوٹر رکشہ والے نوں ہاک مار کے روک لیا۔ اوس نے سکوٹر موڑیا تے میں اوس نوں پٹیل نگر چلن لئی آکھیا۔ دو چار منٹ میں اوس دا میٹر ٹھیک کرواؤن تے سگرٹ خریدن وچ لگا دتے۔ ایہہ سارا گجھ میں ایس چالاکی نال ویونٹیا سی کہ جدوں لیلیا بس پھرن لئی ایتھوں دی لنگھے تاں میں سہج سبھا ہی اوس نوں مل پواں۔

میں سکوٹر وچ پٹھن لگا تاں لیلیا اکھاں مٹکاؤندی کولوں دی لٹھی۔

بناوٹی حیرانی نال میں پچھیا، ”اتنی تیز تیز کدھر جا رہی ایں؟“

”بس پھرنی اے“ اوہ بولی۔

”کتنھوں لئی؟“

”دیونگر لئی..... گھر جانا اے۔“

میں آکھیا، ”میں پٹیل نگر جا رہیا ہاں۔ رستے وچ لاه دیاں گا۔ آ بیٹھ جا۔“
اوس نے بساں دے سٹینڈ ول نظر ماری، جتھے مسافراں دی لمی قطار لگی ہوئی
سی۔ رتا گوسوچ کے اوہ بولی، ”چنگا۔“
اوہ سکوٹر وچ میرے نال بیٹھ گئی:

سکوٹر وئی دیاں خستہ سڑکاں اُتے اُچھلدا ہويا جا رہیا سی تے گھڑی مُڑی میرا
موڈھاتے پٹ لیلانا لگدا۔ میرے سریر وچ سسر یاں دوڑن لکیاں۔
تھوڑی جیہی گل بات پچھوں میں اوس نوں آکھیا، ”آپاں دوویں اکٹھے کم
کردے ہاں، پر کدی رل کے چاہ وی نہیں پیتی۔ اج توں اپنی چھیتی گھر پہنچ کے
کیہ کرنا اے؟ چل میرے ول چلیئے، او تھے چاہ پپواں گے۔ نالے میرا گھر دیکھ
لوں۔“

اوس نے دو چار واری نانہہ نگر کیتی تے آخر من گئی۔ اوس ویلے سکوٹر سڑک
دے اک ٹوئے اُتوں بڑھکیا تے اسیں دوویں اُچھل کے اک دوجے نال ٹکرا
گئے۔ میرا خون تیز تیز سکوٹر دے پھیاں وانگ گردش کر رہیا سی۔
جدوں اسیں کروں باغ کول دی لنگھن لگے تاں لیلانا نے اک دم اپنا من
بدل لیا تے بولی، ”میں آپنے گھر ہی جاواں گی۔ تیرے نال چاہ پھیر کسے دن پی
لواں گی۔“

ایہہ فقرہ اوس نے اتنی اُبھڑواہی درڑھتا نال آکھیا کہ میں دیکھدا رہ گیا۔
میںوں کوئی گل نہ سنجھی۔ میں سکوٹر والے نوں دیونگر ول چلن لئی آکھیا۔
لیلانا نے سکوٹر وچوں اُتر کے میرا دھنواد کیتا تے کاہلی کاہلی چلی گئی۔ میں سکوٹر

وچ بیٹھ کے اکلا ہی اپنے گھر پہنچ گیا۔

گھر پہنچ کے روز وانگ جندر کھولیا، بٹریٹ نوں کھلی اُتے ٹنکیا تے دیکھی
وچ پانی بھر کے چلھے اُتے رکھ دتا۔ تھوڑے چر لئی میں منجی اُتے اداس لیٹ گیا۔
دماغ وچ رہ رہ کے لیلدا دیاں شرارتی موٹیاں اکھاں گھم رہیاں سن تے اپنے
آپ اُتے غصہ آ رہیا سی۔

دیکھی اُبل اُبل کے جھلی ہو گئی سی۔ میں چاہ بنائی تے پیالے وچ پا کے پین
لگا۔ پراج چاہ دا مزہ نہ آیا۔

دوجے دن لیلدا مینوں دفتر وچ ملی تاں میں شرارت نال پچھیا، ”میرے گھر
چاہ پین نہیں آؤنا؟“

لیلدا نے اسی شوخی نال آکھیا، ”ضرور آواں گی۔“

ایس پچھوں میرے تے لیلدا وچکار اکثر ایہو چاہ پین دی گل ہوندی، جس
نوں اوہ ایہہ آکھ کے ٹال دیندی، ”ضرور آواں گی۔“

اوس دے ایس جواب توں میرے دل وچ رٹک سگوں ودھیرے ہوندی
گئی۔ میں منصوبے بندھاتے ویونتاں گھڑدا کہ کسے دن ایس سالی دی مرک
ضرور بھننی ہے۔

اک دن بارش ہو رہی سی۔ میں موقع تاڑ کے سکوٹر والا جال وچھایا۔
چھٹی ہون توں کجھ منٹ پہلاں ہی میں دفتروں نکل آیا تے سکوٹر نوں گھیر
کے کھڑا ہو گیا۔ تھوڑے چر پچھوں ہی بارش توں بچن لئی سر اُتے اخبار رکھی لیلدا
بھجادی ہوئی کولوں دی لنگھی، تاں میں ہاک مار لئی، اوہ جھٹ سکوٹر وچ آ بیٹھی۔

سکوٹر دوڑن لگا تاں کہیاں توں بچن لئی اسیں اک دوجے دے ہور نیڑے

ہو بیٹھے۔ میں آکھیا، ”اج چاہ پین دا دن اے۔ چل، میرے گھر چلیے۔ اوتھے
چل کے گرم گرم چاہ پیاں گے۔“

لیلا بولی، ”منظور ہے۔“

کرول باغ آیا تاں میرا دل دھڑکیا، پراج لیلا نے میرے گھر جان دا فیصلہ
کر لیا سی۔ میں نش ساں۔

سکوٹر چکڑتے پانی نال بھرے ٹویاں وچوں دی چھٹے اڈاؤندا پھیتی ہی
میرے گھر پہنچ گیا۔

میں جنرا کھولیا تے رمانٹک انداز نال جھک کے لیلا نوں کمرے وچ
پرویش کرن لئی آکھیا۔

اوہ کمرے وچ ایس طرحاں داخل ہوئی جیویں اوس نوں ایس وچ پئی ہر چیز
دا پہلاں ہی پتہ ہووے۔ میں کچھلی کندھ والی کھڑکی دا ہرا پردہ تان دتا۔

کمرے وچ اک پُرانی میز تے دو گرسیاں سن، تے دو منجیاں اُتے دو
بسترے۔

لیلا نے پچھیا، ”دو جا بستر ا کس دا اے؟“

میں آکھیا، ”میرے دوست دا۔ اوس دی شام دی ڈیوٹی ہے، اوہ رات نوں
دیر نال آؤندا ہے۔“

”تاں پھیر تُوں کسے ساتھی نال رہ رہیا ایس؟“ ایہہ آکھ کے اوہ مُسکرائی۔
”تیری چلی بھیج گئی اے“ میں آکھیا، ”ایس نوں لاه کے آرام نال منجی اُتے
بیٹھ جا۔ ایس منجی نوں ہی گدے دار کا وچ سمجھ لے۔ میں اتنے وچ چاہ بناؤندا
ہاں۔“

اوہ چپلی لاه کے آرام نال منجی اُتے بیٹھ گئی۔ دوہاں بستریاں دے دوویں
سرہانے جوڑ کے اوس نے ڈھونگا لیا۔

میں رسوئی وچ گیا تے اگ بال کے دیکھی وچ پانی ابلنا دھر دتا۔ میرے
سریر وچ تئلیاں اڈ رہیاں سن تے میں نکلے نکلے منصوبے بنھ رہیاں کہ کس
طرحاں میں اوس دی چپلی چک کے چلھے اُتے سُکاواں گا۔ پھیر میں اوس دے
گلے والاں تے لگھاں اُتے ڈگے پانی دے قطریاں نوں پونجھن دی کوشش کراں
گا۔ پھیر اوس دے جھمکیاں نوں ہتھ لا کے دیکھاں گاتے پھیر.....

میں پیراں دی بڑک سنی۔ دیکھیا لیلانا نکلے پیریں رسوئی وچ آ گئی۔
”حالے چاہ نہیں بنی؟ مینوں اکلے نوں اندر ڈٹھا رکھیا اے“، پھیر اوس دی نظر
دیکھی دل گئی تے اوہ بولی، ”اُف! کئی کالکھ جی ایس ایس دیکھی اُتے۔ ایوں لگدا
اے جیویں صدیاں توں ایس نوں کدے کسے نے صاف ہی نہیں کیتا۔“
میں آکھیا، ”ایس وچ چاہ بہت سواد بندی اے۔ چپویں گی تاں یاد کریں
گی۔“

میں پلیٹاں پیالے میز اُتے سج دتے۔ پیپسی وچوں مٹھیاں کڈھیاں تے
نال امب دا اچار۔ تھوڑے چر وچ میں چاہ لے کے آ گیا۔ لیلانا او سے طرحاں
پسر کے منجی اُتے بیٹھ گئی تے میں کرسی اُتے۔

اسیں دوویں چاہ پین لگے، تاں میرا دھیان لیلانا دے جھمکیاں تے بھجے
ہوئے والاں دل سی۔ لیلانا نے پہلاں صابن دے کارخانے دے بڈھے خزانچی
دی گل چھیڑی، پھیر مہو بیگم فلم دی، پھیر چو یا گھر دے لنگوراں دی تے اخیر
مٹھیاں تے اچار دی تعریف کرن لگی۔

میں عشق دیاں گلاں سوچ رہیا ساں۔ پر سمجھ نہیں سی آؤندی کہ لنگو راں تے
 مٹھیاں وچوں محبت دی گل کیویں تو راں۔ میں اوس دے سڈول انگاں نوں تک
 رہیا ساں، جیہناں وچوں سیک آؤندا سی۔

چاہ دے تن پیالے پی کے تے چار مٹھیاں کھا کے اوہ اک دم بولی،
 ”میریاں چلیاں سک گنیاں تاں چک لیا۔ میں جانا ایں۔ بہت دیر ہو گئی۔“
 ”رتا ٹھہر جا۔ حالے کیہ کاہلی اے؟“ میں آکھیا۔

اوہ اٹھ کھلوتی تے بولی، ”نہیں، مینوں دیر ہو رہی اے۔ رکھتے ہے میری
 چلی؟“

اوس دا ایہہ رکھا جواب سُن کے میں رسوئی وچ گیا تے چلی لے آیا۔
 چلی پہن کے اوہ بولی، ”چاہ واقعی بہت سوادسی۔ شکریہ۔“
 بارش تھم چکی سی۔

میں اوس نوں چھڈن لئی باہر تیک آیا۔ اوس نے ساڑھی دے پتے نال سر
 کج لیا تے تیز تیز قدم پُدی چلی گئی۔

جدوں میں واپس کمرے وچ آیا، تاں آؤندے سار بسترے اُتے بندھاں،
 مُودھے مُونہہ ڈھے پیا۔ پھیر بے چینی نال اٹھیا تے کمرے وچ چکر کٹن لگا۔
 دل وچ کھلبلی جیہی مچی ہوئی سی۔ کمرے وچوں نکل کے رسوئی وچ جا وڑیا، جتھے
 چلھے لاگے دُھواکھی ہوئی دیکھی پئی سی۔

مینوں دیکھی اُتے غصہ آیا۔ میں ایس نوں چک کے ویڑھے وچ لے آیا تے
 ریت نال زور زور دی رگڑ کے مانجن لگا۔

ملاح دا پھیرا

سمندر دے کنڈھے لوکاں دی بھیر پئی ہوئی سی۔ ہر عمر دے لوک، ہر قوم
دے لوک، ہر دیس دے لوک۔

کئی لوک بڑی تانگھ نال سمندر دی چھاتی نوں اوتھوں تک ویکھدے پئے سن
جتھوں تک اوہناں دی بچھ جا سکدی سی۔ کئیاں دیاں اکھاں بھیر وچ ایس
طرحاں رُتھیاں ہونیاں سن، جیویں اوہناں نوں سمندر نال کوئی واسطہ نہیں سی۔ کئی
لوک مکئی دیاں بھجیاں ہونیاں پھلیاں کھاندے پئے سن، کئی مونگ پھلی چھلدے
پئے سن تے کئی ناریل پندے پئے سن۔ کجھ بچے اپنے نئے نئے ہتھوں نال
ریت دے گھر بناندے پئے سن۔

سمندر دی چھاتی اُتے کجھ جھلمل کرن لگ پیا۔ کئیاں لوکاں دے دل
دھڑکے۔ اسمان دی اک ٹکر نے اپنے ہتھوں وچ سورج دا پیالہ پھڑیا ہویا سی
تے اوس پیالے وچوں بہت ساری لالی سمندر دے پانی وچ ڈلھدی پئی سی۔

پانیاں نوں چیر کے آؤندی بیڑی دا ہُن وجود لہسن لگ پیا سی۔ کئی لوکاں
نے ایہہ گل نہ گولی، پر کئیاں دے ہتھوں مکئی دیاں پھلیاں چھٹک گئیاں، مونگ
پھلی ڈگ پئی تے ناریل دا پانی ڈلھ پیا۔

چھلاں کسے ساز وانگ وجدیاں پئیاں سن، چچوآں دی آواز اوہنوں تال
دین لگ پئی تے پھیر ملاح دا گیت کنڈھے ول آؤن لگ پیا۔

ملاح دا ایہہ گیت کوئی جاڈو چاڑھن دی تھانویں خبرے کوئی جاڈو لاہندا پیا سی، کنڈھے اُتے کھلوتے ہوئے کنیاں جوڑیاں دے ہتھ ہتھاں وچوں چھٹک گئے۔ جیوں جیوں ملاح دی آواز اُچی ہوندی گئی تے بیڑی کنڈھے ول آؤندی گئی، کنیاں دیاں اکھاں وچ دُھپ لشکی، کنیاں دیاں اکھاں وچ بدل آ گئے تے کنیاں دیاں اکھاں وچوں کنیاں لہہ پیاں۔ بہت سارے لوک ایہو جیسے وی سن جیناں نے ایس پاسے اکھاں ہی نہیں سن کیتیاں۔

بیڑی نوں کنڈھے اُتے لا کے ملاح نے لوکاں ول تکیا تے بلاوا دتا، ”ہے کوئی سواری؟“

ملاح دے مونہہ دی جھال نہیں سی جھلی جاندی، لوکاں نے اکھاں نیویاں پا لئیاں۔ تے ملاح کنڈھے دی ریت اُتے نوٹکلا بہہ کے ہتھ پین لگ پیا۔ سورج دا پیالہ مودھا ہو گیا تے سمندر نے منٹاں وچ اوہدی لالی ڈیک لا کے پی لئی۔ ہُن سمندر رات دے ہنیرے نوں گھٹ گھٹ کر کے پیندا پیا سی۔ لوک گھراں نوں تڑ گئے سن۔

ملاح نے ہتھ اک پاسے دھر دتا تے اُٹھ کے سمندر دے خالی کنڈھے نوں دیکھیا، پانی دی کوئی چھل ہمبھلا مار کے آؤندی سی تے ریت اُتے ڈگے ہوئے پھلیاں دے تئے، مونگ پھلی دے چھلڑ تے ناریل دے کپور ہونجھ کے کنڈھے دی ریت نوں سواہریاں کردی پئی سی۔ لوکاں دے پیراں دے نشان وی ہونجھے گئے سن، تے بالاں دے بنائے ہوئے گھر وی۔

ملاح نے دُور ناریل دے جھنڈاں وچ بنی ہوئی جھنگی ول دیکھیا۔ جھنگی وچ دیوا اُجے جگدا پیا سی۔ ملاح گینتیاں گندے پیراں نال اوس جھنگی ول تڑ پیا۔

”جاگتی ایں اہے؟“ ملاح نے جھگی دا ادھ بھیر یا یو ہا ٹھکوریہ۔

”دنگھ آ اندر! تینوں ہی پی اڈیکدی ساں،“ جھگی دے اندروں تینویں دی آواز آئی، ”بہہ جا استھے،“ تینویں نے پھیر آ کھیا تے جھگی دی نگرے وچھائی ہوئی بوری نوں اک واری پھیر جھاڑ کے وچھا دتا۔

”کوئی سواری نہیں ملی،“ ملاح نے ڈونگھا ساہ بھریا۔

”میں آ کھنی آں تُوں ایہہ روز دا بکھیڑا چھڈ کیوں نہیں دیندا؟ کدے تینوں کوئی سواری لہھی وی اے؟ چھڈ پرے سواریاں دی گل، ایہہ دس ناریل پیئیں گا؟“

”ناریل پیئیں ہی تاں آیا واں۔“

”دس کیہڑا لیاواں؟ پانی والا، ملائی والا کہ گری والا؟“

”اج میرا جی بڑا اداس اے، تُوں مینوں تنے ہی پیا دے۔ پہلوں زرے پانی والا، پھیر ملائی والا، تے پھیر موٹی گری والا۔“

تینویں نے ٹوکری وچوں تینوں ناریل آندے تے وارو واری توڑدی ملاح دے ہتھاں وچ پھڑاندی آ کھن لگی، ”کجھ مٹھے وی نکلے نیں کہ نہیں؟“

”بڑے مٹھے نیں،“ ملاح نے آ کھیا تے کچی گری دا ٹوٹا بھن کے اوس تینویں دے ہتھ پھڑاندا آ کھن لگا، ”لے تُوں آپ کھا کے وکھ۔“

”ایہہ وی ٹھمر اے جو تُوں گھڑی بند استھے آ جانا ایں، نہیں تاں میں ایہہ ناریل دے سارے رُکھ کٹ چھڈنے سن۔“

ملاح مسکرایا تے آ کھن لگا، ”تاناہیوں آ کھنی ایں میں ایہہ روز دا بکھیڑا چھڈ دیاں؟ جے میں سواریاں دی آس چھڈ دیاں، تے بیڑی لے کے کدی ایس کنڈھے نہ آواں تاں پھیر تُوں ایس دھرتی اُتے ایہہ ناریل دے رُکھ کاہنوں

”بیچیں گی؟“

”ایہہ تے تُوں سچ آکھنا ایں،“ تینویں نے ہوکا بھریا۔

”میںوں کوئی سواری نہیں لہدی، کدے کدے میں جدوں بھتا ہی اُداس ہو

جانا واں، میرا جی کردا اے تینوں آپنی بیڑی وچ بٹھا کے لے جاواں۔“

”ایہہ گل تے تُوں اگے وی کئی وار آکھی اے، پر ایہہ کوئی تیرے وس دی

گل تھوڑی اے۔“ تینویں نے اپنے دُپٹے دی کئی نال آپنیاں اکھاں پونجھیاں۔

”ایہو ہی تے دُکھ اے کہ ایہہ میرے وس دی گل نہیں،“ ملاح نے لمبا ساہ

بھریا۔

”ایہہ کہو جیہا نیم بنایا اے قُدرت نے۔“

”تینویں دے من وچ مرد واسطے سدِ یوی تاگھ تے مرد دے من وچ تینویں

لئی سدِ یوی کھچ۔ قُدرت دے ایس نیم نوں کیہڑا بھنے؟“

”پر تینویں نوں کدے وی اوہ مرد نہ ملیا، جیہدے نال اوہدی بھٹکنا مک

جاندی تے مرد نوں کدے وی اوہ تینویں نہ ملیا، جیہدے نال اوہدی ترشنا کھلو

جاندی۔“

”من دا ایہہ ایڈا وڈا سمندر کسے کولوں پار نہیں ہوندا، میں تا نہیںیں تاں ایہہ

بیڑی بنائی، پر سمندر دے پرلے پاسے زندگی دی ساری وادی سکھنی پئی ہوئی

اے، میںوں کوئی سواری ہی نہیں لہدی اوس پاسے لجان لئی۔“

”تے ایدھر دُنیا گر بل گر بل پئی کردی اے، رہن نوں گھر نہیں، کھان نوں

روٹی نہیں۔ تھاویاں وانگ لوک جمدے نیں، تے محتاجاں وانگ جیوندے نیں۔“

”پھیر وی سارے ایدھر ہی رہندے نیں، میں تاں روز بیڑی لے کے آؤنا

واں۔“

”تیرا بھاڑا کون چُکاوے؟ تُوں بھاڑا منگنا ایں ثابتا دلِ دا۔ اوہ وی کوئی چُکا دیوے، کنیاں کول ثابت دلِ نیں؛ پر نال تیری شرط وی انوکھی اے کہ تیری بیڑی وچ نہ کوئی تینویں اکلے جاسکدی اے، نہ کوئی مرد اِکلا۔ تینویں کول وی ثابت دل ہووے تے مرد کول وی ثابت دل ہووے، تے پھیر ایہہ دوویں سکے اِک دُوچے دے سر اُتوں وار کے تینوں دے دین تاں اوہ تیری بیڑی وچ بہہ سکدے نیں۔“

”میں تاں تینوں دسیا اے کہ میرا قصور کوئی نہیں ایہدے وچ۔ ایہہ نیم اے قدرت دا، نہیں تاں میں تینوں اِکلی نوں ایس بیڑی وچ بٹھا کے لے جاندا۔ زندگی دی وادی وچ تُوں بڑا سوہنا گھر بناؤنا سی۔“

”تُوں میریاں دُکھاں نوں ہُن کاہنوں پھولدا ایں؟ ہُن میری عمر ڈھل چلی اے۔ ہُن تاں میریاں یاداں دے زخم وی بھر گئے نیں۔“

”زخم ہی تے بھر دے نہیں جھلیے۔ تُوں کیہ سوچنی ایں ایہہ زخم صرف جوانی دے پنڈے اُتے لگدے نیں؟ ایہہ درد جسمان دا نہیں پگی، ایہہ رُوحاں دا درد اے تے رُوحاں دی عمر کدے نہیں ڈھلدی۔“

تینویں نے سر نیواں پالیا، جیویں اوہدی رُوح اُتے پئے ہوئے سارے زخم سم پئے ہون۔

”تینوں اوہ دن بھُل گیا اے جدوں اِک مرد تیرا ہتھ پھڑ کے میری بیڑی وچ بہن لئی آیا سی تے پھیر۔ پھیر اوہ کندھے اُتے کھلوتیاں ہونیاں گڑیاں دے مُونہہ ویکھ کے بھرم گیا۔ اوہدا دلِ ثابت نہ رہیا، اوہ میرا بھاڑا نہ چُکا سکیا تے اوہ

تیرا ہتھ چھڈ کے کنڈھے دی بھیر وچ گواچ گیا۔“

”بس کر بس کر، میرے زخماں نوں نہ اُچیر،“ تینویں رون لگ پئی۔

”اچھا، چُپ کر جا! میں کوئی نہیں اوہدی گل کردا۔ سنا تیرے شہر دا کیہ حال

اے؟ دُنیا آکھدے میں نا تیرے شہر نوں؟“

”میرے شہر دا حال تیرے کولوں کوئی گجھا اے؟“ تینویں نے سسکیاں بھر

کے آکھیا۔

”میں شہر وچ تاں کدے گیا نہیں، ایٹھوں کنڈھے کولوں ہی مُڑ جانا واں،

تینویاں اتے مرد کیویں رہندے میں آپو وچ؟“

”تینویاں نوں جھکھڑ جھانجے توں بچن لئی گھراں دی اوٹ چاہیدی اے، تے

مرداں نوں دن رات دی غلامی کرن والا تینویں توں چنگا کوئی غلام نہیں مل

سکدا؛ ایس لئی روٹی کپڑا دے کے مرد ایہہ سودا کر لیندے میں۔ ویاہ آکھدے

میں ساڈے شہر وچ ایہوں۔“

”ایس ویاہ نال اوہناں دی عمر رچی رہندی اے؟“

”رچی کاہنوں رہندی اے، ہا بڑی رہندی اے۔ کدے ہنیرے سویرے کوئی

مرد گھڑی بھر لئی کسے دی تینویں چڑا لیندا اے، تے کوئی تینویں گھڑی بھر لئی کسے

دا مرد کھوہ لیندی اے۔“

”کہندے میں ہُن تہاڈے شہر وچ بڑیاں سوہنیاں عمارتاں بن گئیاں میں،

اوتھے لوک رل کے بہندے، بڑے ہسدے، گاؤندے تے نچدے میں۔“

”تینوں تاں پتہ اے کہ پہلاں ایس سمندر دا پانی بڑا مٹھا ہوندا سی، پھیر

لوکاں نے آپنے جوٹھے قول قرار ایس وچ پانے شروع کر دتے، تے سمندر دا

پانی کھارا ہو گیا۔ ہُن لوک چولاں نوں تے پھلاں نوں کاڑھ کے کوئی پانی جیہا بنا لیندے نیں، اوس پانی وچ پتہ نہیں کیہ ہوندا اے، لوک پیندے نیں تے گھڑی بھر لئی اُچی اُچی ہسن لگ پیندے نیں، گون وی لگ پیندے نیں، نچن وی لگ پیندے نیں۔ پھیر اوس پانی دا زور لہہ جاندا اے تے اوہ پیلے بھوک ہو کے بہہ جاندے نیں۔“

”لوکاں دا تے حاکماں دا کیہو جیہا رشتہ اے آپو وچ؟“
 ”حکومت دی گُرسی پتہ نہیں کیہڑی لکڑ دی بنی ہوئی ہوندی اے، اکثر جیہڑا کوئی اوس گُرسی اُتے بہندا اے، اوہدا سر بھوں جاندا اے!“
 ”لوک محنتی کئے گون نیں؟“

”کئی تاں ہڈ توڑوین محنت کردے نیں، تے کئی اپنے انگاں نوں ہلانڈے وی نہیں؛ پر جیہڑے لوک اپنے انگ نہیں ہلانڈے، اوہناں نوں بڑی جاتج آؤندی اے، اوہ دوجیاں دی محنت دا سارا ملل آپ لے لیندے نیں۔“
 ”انصاف کوئی نہیں تہاڈے شہر وچ؟“

”کہندے نیں لوکاں نے اوہدے اُتے بغاوت دا فتوا لا کے اوہنوں اپنے شہروں کڈھ چھڈیا اے۔“
 ”پھیر انصاف ہُن رہندا کتھے وے؟“

”کئے لگیا چھپیا کسے دے من وچ رہندا اے، ہُن اوہ کچھریاں وچ نہیں رہندا۔“

”سُنیا اے لوکاں نے بڑیاں نویاں کاڈھاں کڈھ لیاں نیں؟“
 ”جیویں انجانے دے ہتھ وچ چھری آ جائے تاں اوہ کجھ گھرن دی تھانویں

وڈھی ٹکی جاندا اے۔ انج ہی پہلوں لوک نویاں کاڈھاں کڈھدے نیں تے پھیر
اودے نال دُنیا نوں ڈھان لگ پیندے نیں۔“

”ہور کیہ پُچھاں میں؟ جو کجھ پُچھیا اے، اوہی بڑا اے۔“
”کجھ نہ پُچھو! تے نالے تُوں تاں پُچھیں جے تینوں پتہ نہ ہووے۔ تُوں
سمھو کجھ جاندا ایں، بڑا نچرا اے۔“

”ہاں سچ، تہاڈے شہر وچ لکھاری وی تاں ہون گے؟“
”ہاں ہین تاں سہی، پر اوہ اُچا نہیں اُبھاسر سکدے، نہیں تاں لوک اوہناں
نوں وی شہروں کڈھ دین۔ چھاں سنکیتاں نال اوہ زندگی دی وادی دیاں گلاں
کردے نیں، تے ایس من دے سمندر دیاں گلاں تے تیریاں گلاں۔ تُوں ملاح
جو ہوپوں بیڑی دا۔“

”میرا ناں اوہناں نوں پتہ اے؟“
”تیرا ناں کوئی لکھا پُچھیا اے؟ سارے جاندے نیں تیرے ناں نوں سُنپنا!“
ملاح نے ہوکا بھریا تے آکھن لگا، ”پھیر کدے اوہ میری بیڑی وچ چڑھ
کے ایس سمندر نوں پار کیوں نہیں کردے؟“

”تیری شرط نہیں پُگدی کسے کولوں،“ تینویں نے ٹھنڈا ساہ لیا تے آکھیا،
”تن دے بوجھے وچ کتیاں کول من دا بھاڑا ہیگا اے دین لئی، پر اوہناں نوں
اوہناں دا ساتھی نہیں ملدا۔ تیرے گیت نوں اوہناں نے کئی وار گایا اے، پر
اوہناں دے ساتھی ایس گیت دا ہنگارا نہیں بھردے۔“

ملاح نے سر نیواں پالیا۔
”اک گل پُچھاں؟“ تینویں نے ہولی جیہی آکھیا۔

”پچھ۔“

”اوہدا کیہ حال اے؟ تُوں کدے ویکھیا ہووے گا اوہنوں؟“

”کیہنوں؟“

”کاہنوں مشکری کرنا ایں؟ اوہیو، جیہڑا اک دن میرا ہتھ پھڑ کے مینوں تیری

بیڑی وچ بٹھان لئی لیا یا سی۔“

”تُوں ہُن کاہنوں اوہدا حال پچھدی ایں؟“

”ایویں ہی۔“

”تُوں جیویں ناریل وپچدی ایں، اوہ چاہ وپچدا اے۔“

”کوئی تینویں اہدے کول ہووے گی؟“

”ہاں ہتھیریاں آئیاں تے ہتھیریاں گئیاں۔“

”اوہ کسے دا ہتھ پھڑ کے تیری بیڑی وچ کیوں نہیں چڑھیا؟“

”ہُن اوہدے بوجھے وچ بھاڑا کتھے وے مینوں دین لئی۔“

تینویں نے پھیرا کھاں بھر لئیاں۔

”میں جاواں ہُن؟“ ملاح نے پچھیا۔

”جیویں تیری مرضی۔“

”میری زنائی مینوں اڈیکدی ہووے گی۔ میری کلپنا۔“ تے ملاح اٹھ بیٹھا۔

تینویں نے اپنی جھگی دا بُوہا بھیر لیا۔ دیوا بچھا دتا۔ باہر سمندر دیاں چھلاں

ساز وانگ وجدیاں پئیاں سن، چچو آں دی آواز اوہنوں تال دیندی پئی سی، تے

ملاح دا گیت کندھے کولوں دُور جا رہیا سی۔

کہانیاں

1- گنتے کھٹسی کرنا

گنتے کھٹسی کرنا اک محاورہ اے۔ یعنی جیہڑا بندہ ایویں ای بے مقصد اوارہ پھردا رہوے۔ ایس کم نوں گنتے کھٹسی کرنا آکھدے نیں۔ میں باہروں گھر آیا۔ ماں پچھیا کتھے سنیں۔ میں کہیا گنتے کھٹسی پیا کردا ساں۔ بس فیر کجھ نہ پچھو میرے نال کیہ ہوئی۔ شام نوں اے کولوں وی واہوا پھرتروڑ ہوئی۔

2- کیہ تسی ایہتھوں دے ای او

اوسنے ٹیم دتا تن وے۔ میں تن وے اوس تھاں تے پہنچ گیا۔ اوتھے بندہ نہ بندے دی ذات۔ پنج وے نال پہلا بندہ آیا۔ تسی! ہاں، میں۔ کدوں آئے۔ میں تن وے آ گیا ساں۔ اگوں جواب ملیا۔ کیہ تسی ایہتھوں دے ای او؟ یاں کدھرے ہوروں آئے او؟ میں مونہہ چک کے اوہدے ول دیکھن لگ پیا۔

3- جھلا نہ ہووے تے

چانم چانی رات

تے دو پھل کراں دے

اساں جانا وزیراں باد

کیہڑے ویلے اپڑاں گے

میں کہیا تے ایہہ کیہڑی گل اے ہُنے ٹُر پینے آں اج نہیں تے کل تے
وزیراں باد اپڑ ای پواں گے۔ ٹُر دا رہیا۔ ٹُر دا رہیا۔ ہونٹھاں تے پھڑیاں تے
پیراں تھلے چھالے پے گئے۔ سڈا نہ چھڈیا۔ ٹُر یا، ٹُر یا، تے ٹُر یا ای رہیا۔ منزل
تے پہنچیا تے کسے نے ایس گل نوں نہیں سراہیا بلکہ اُلٹا مینوں لعن طعن کیتی۔
تینوں ایہہ کیہ سجھیا۔ جھلا نہ ہووے تے۔

4- اپچی نیچی

میں اپنے کسے دوست نال گل کر رہیا ساں۔ میں فون رکھیا تے میرا جوان
پُتر کہن لگا۔ ٹُسی اپنی گل دے دوران لفظ استعمال کیتا اے اپچی نیچی۔ ایہدا کیہ
مطلب اے! ایہدا مطلب اے سبھ گجھ کہہ دینا۔ زیر زبر تک۔ دُوبے دن میں
فون سُنیا۔ میرا پُتر اپنے دوست نوں کہہ رہیا سی۔ یار اک گل دا بہت افسوس
اے۔ ابا جی، دن بہ دن ہور وی زیادہ جاہل ہوئی جا رہے نیں۔

5- تاجر پیشہ

میں دکان کولوں لنگھیا

یار گدی تے بیٹھا سی۔ پچھیا، کیہ حال اے۔

کہن لگا، بخار ہو یا اے۔
 دُوجے دِن لنگھیا۔ پچھیا، ہُن کیہ حال ای۔
 بولیا۔ دوانی گُو ارام اے۔

6- فرق

دھی نوں ٹورن لکیاں ماں نے دھی دے کن وچ کہیا۔ جاندیاں ای اوس گھر
 تے چھا جائیں۔ سس نوں ہتھاں تے پالیں۔ سوہرے دی ڈھیر چا پلوسی کریں۔
 تے بندے نوں اپنے تھلے لا کے رکھیں۔
 سہیلی گھر آئی تے اوس نوں کہن لگی، بھیناں کیہ دساں جوائی بڑا بھیڑا ملیا
 اے۔ میری دھی نوں پچھدا کواندا ای نہیں۔ ساری آمدنی اپنی ماں دے ہتھ تے
 لیا رکھدا اے۔ میری دھی نوں تے بس اوہو ای دیندا اے۔ جیب خرچ دس ہزار
 مہینہ۔ سس وی سڑیاں گلاں ای کردی اے۔ میری دھی بڑی تنگ اے۔ دس کیہ
 کراں؟

7- کدو تے میں

میں ویہلا بیٹھا ساں۔ بیوی نے کہیا۔ ایہہ ذرا جا کے اک کلو کدو تے لے
 آؤ۔ میں کدو لے آیا۔ بیوی نے کدو دیکھے کہن لگی۔ سارے پکے ہوئے چُک
 لیائے او۔ اوہ بڑ بڑ کردی گئی تے کدو وٹا کے لیائی۔

تھوڑی دیر بعد اوہدی گواندھن آ گئی۔ گلاں گلاں وچ کہن لگی۔ میرا گھر والا

کہہ رہیا سی۔ بھا ہوری یعنی تیرا بندہ سیانا بندہ اے۔ اگوں میری زنانی کہن لگی۔
گھٹاتے سواہ سیانا اے۔ کدو لینے تے ہن تک آئے نہیں سو۔

8- قصائی دا مکالمہ

اسی کل تن جی ساں۔ میں تے میری بیوی تے ساڈی دو سال دی دھی۔
چھٹی آلا دن سی۔ میں گھر ساں۔ بیوی نے کہیا۔ ذرا جا کے گوشت تے لے
آؤ۔ میں گیا تے جا کے پا گوشت لے آندا۔ ایس گل نوں کوئی دو تن سال لنگھ
گئے۔ اک واری فیر گوشت لین گیا۔ اک پا گوشت تولدیاں ہویاں قصائی کہن
لگا۔ باؤ جی، کوئی جی اگے نالوں ودھے نہیں!

9- ایمانداری دا ہیضہ

میرے کول ویہہ ہزار روپیہ سی فالتو۔ میں اپنے جائو اک شیخ صاحب نوں
پیسے دتے۔ تے آکھیا۔ میں تہاڈے کولوں گجھ دیر بعد لے لواں گا۔ کجھ دیر لنگھ
گئی۔ میں گیا آکھیا۔ شیخ جی اوہ میرے پیسے۔ اوہناں کہیا۔ کیہڑے پیسے۔ میں
کہیا جناب فلاں وقت، فلاں دن میں تہانوں رقم وتی سی۔ اوہ مکر گئے۔ نہیں
منے۔ اپنی دیر نوں اوہناں دا ست اٹھ سال دا پوترا کھیڈدا اوتھے آ گیا۔ میں
اوہنوں ویکھ کے حوصلے وچ آیا۔ کیوں جے ایہہ بچہ اوس دن اوتھے ای سی۔ یعنی
رقم دین ویلے۔ میں اوس بچے نوں کہیا۔ بیٹا، توں اوس دن ویکھیا سی نا میں
تیرے دادا جی نوں پیسے دتے سن رکھن لئی۔ اوہنے کہیا ہاں جی بالکل۔ تساں ویہہ

ہزار روپیہ دادا جی نوں دتا سی۔ دادا جی لاجواب ہو گئے۔ الماری ول ودھے اوتھوں پیسے کڈھ کے مینوں دتے۔ نال ای اپنے پُتر نوں بلایا تے آکھیا۔ اوئے ایدکی عمرے تے جائیں تے ایس اپنے مُنڈے نوں وی نال لے جائیں ایس نوں کجھ زیادہ ای ایمانداری دا ہیضہ ہو یا ہو یا اے۔

10- گورگور

میرا گھر ریل دی پٹری دے لاگے ہے۔ ایس لئی میں اپنی سویر دی سیر ریل دی پٹری دے نال نال کرنا آں۔ میں ایہدے نال نال اک میل جنوب ول جانا واں تے فیر واپس آؤنا آں۔ ایس طرحاں ایہہ دو میل دی سیر ہو جاندی اے۔ ایس سیر دے دوران اک دو گلاں نیں تھوڑیاں جیبیاں عجیب۔ باقی تے سبھ نارمل ای اے۔ اک تے ایہہ جے رستے وچ اک نالہ آؤندا اے تے اوہدی پئی توں لنگھنا پیندا اے۔ پٹری ول جیہڑا ریل دے سیلپراں دا ودھا اے اوہدے تے ٹرنا پیندا اے۔ تھلے نالہ کافی گہرا اے تے سیلپراں دا فاصلہ واہوا اے۔ لنگھن لکھیاں چنگی بھلی سنبھال کرنی پیندی اے نہیں تے گیا بندہ سدھا تھلے۔ ہُن مینوں محاورہ ہو چکا اے ایس لئی میں روز آرام نال آ جالینا آں۔ دوجی اک تھاں ہور آوندی اے اوہ اے درختاں دا اک جھنڈ۔ درخت تے اساں پُٹ کے اوہ مارے نیں تے سارے شہر اساں ننگے نچے کر چھڈے نیں۔ ایس لئی ایہہ جھنڈ وکھ کے نظراں وچ تراوت آ جاندی اے۔

اصل وچ ایہہ کم ریلوے دے ای اک بندے دا کیتا ہو یا اے۔ اوہ ریلوے

دے سامان دی راکھی تے لایا گیا سی۔ اوہنے اوتھے پہلوں اپنا اک آہلنا بنایا فیر اوتھے لائیاں سبزیاں تے پھل۔ تے نالے اگائے چند پودے جیہڑے بعد وچ تناور درخت بن گئے۔ ایہناں درختاں دا اک وسب ایہہ سامنے آیا جے پرندے اوتھے آ کے بہن لگ پئے۔ سگوں اک کونل دی آ گئی۔ جدوں کولوں لنگھو آواز اوندی۔ ”گوو..... گوو.....“ من کھچویں ایس اواز دا میں دیوانہ ساں۔ سندا تے پرسن ہوندا۔

ایس دن سیر توں بعد جدوں گھر دے نزدیک پہنچیا تے میں اک کٹورا ویکھیا۔ بڑا من موہنا تے ملوک جیہا۔ میں کتے پالن دا شوقین تے نہیں پر ایہہ کٹورا پتہ نہیں مینوں کیوں چنگا لگا۔ ایہہ مینوں ایتھوں دا کاٹھا، دیسی نہیں لگیا۔ کوئی باہر دی نسل سی شید۔

گور..... گور

میری اواز سن کے اوس نے میرے دل کجھ لا پرواہی نال تکیا۔ پر فیر میرے دل آیا۔ میرے پیراں نال چمڑ گیا۔ میں اوہدے کولوں پچھا چھڈا کے اگے ودھیا۔ تھوڑی دُور اگے گیا تے ویکھیا اوہ تے میرے کچھے کچھے ٹری آ رہیا سی۔ اوہ میرے نال گھر تک آ گیا۔ میں اوس نوں اک فالتو برتن وچ دُدھ پا کے دتا اوہ پی گیا۔ فیر اوہ میرے کول ای رہن لگ پیا۔ پلن لگ پیا۔ گجھ چر بعد ویہندیاں ویہندیاں اوہ اک سوہنی اٹھان والا گُٹا بن گیا۔ میرا تابعدار تے ہر گل من والا بن گیا۔ اوہنے میرا دل چنگا پرچایا۔

اک شام نوں میرے کول اک مُنڈا آیا۔ ایہہ میرے اک یار دا پُتر سی۔ اوہ میرے لئی شکار دا گوشت لے کے آیا سی جیہڑا اوہدے ابے نے میرے لئی

بھیجیا سی۔ جان توں تھوڑی دیر پہلوں سُننا اوہدے کول آیا۔ اوہ اوہدے پیراں وِچ بہہ گیا۔ اِنج لگا جیویں کسے پرانے بیلے نے اپنے بیلے نوں سیہان لیا ہووے۔ اوہ جان لگاتے ایہہ اوہدے نال تڑ پیا۔ میں اوہناں پچکار کے واپس لیاؤنا چاہیا پر اوہ واپس نہ آیا۔ اوس مُنڈے نے اچانک اوہدے سچے کن نوں ٹوہیا۔ فیر مسکرا کے کہن لگا، ایہہ تے میرا گواچا ہويا جرمن شیفرڈ اے۔ ایہہ تہاڈے ہتھ کیویں لگا۔ میں اوس نوں کہانی دسی۔ اوسنے کہیا ایہہ میری کار دی کچھلی سیٹ تے بہندا ہوندا سی۔ اک دن میں کدھرے باہر گیا ساں۔ میرے کولوں شید کار دا کچھلا دروازہ تھوڑا جیہا کھلا رہ گیا۔ ایہہ باہر نکل گیا۔ مینوں پتہ نہیں چلیا۔ گھر آیا دیکھیا ایہہ کوئی نہیں سی۔ ایدھروں اودھروں پتہ کیتا۔ گجھ پتہ نہ چلیا۔ ایہہ دیکھو ایہدے سچے کن تے ایہہ گول سوراخ اے۔ میں اودوں ای ایہہ سوراخ بنایا۔ تاکہ نشانی رہوے۔ ایہہ نشان میں اوس چھوٹی جیہی مشین نال بنایا سی جیہڑی کہ ریلوے دے ٹکٹ چیکراں کول ٹکٹاں چیک کر کے ٹکن واسطے بنائی ہوندی اے۔ ایہہ پتہ نہیں کسے طرحاں میرے کول آ گئی سی، ہتھے لگ گئی سی۔ ایہہ دلچسپ گل سُنان توں بعد اوہ مُنڈا تڑ پیا۔ کہن لگا، رہندا جے تے تسی رکھ لو۔ پر کتھے جی گئے نے میرے دل پرت کے وی نہیں دیکھیا۔ اوہدے نال تڑ پیا۔ اوہ اوہناں ہتھاں دی خشبو نوں پچھان گیا سی۔ اوہ اپنے اصل مالک کول پہنچ گیا تے پالن والے نوں بھل گیا۔

11- وٹاندر

میں سُنیا سی تے دیکھیا وی سی جے دو مرد اپنیاں پگیاں اک دوجے نال وٹا

کے بھرا بھرا بن جانے سن۔ تے ایسے طرحاں دو بیسیاں اپنیاں چُنیاں اک دوجی نال وٹا کے بھیناں بھیناں بن جانیاں سن۔ میں سوچیا جے گل انج ای اے تے اک مرد تے اک زنانی اک دوجے دے محبوب تے محبوبہ کیوں نہیں بن سگدے۔ میں اوہنوں واج دتی، نی۔ اوہ اگوں بولی، کیہ آوے۔ اوہ اُرانہہ آئی تے میں چھیتی نال اوہدی چُنی لاه کے اپنے سر تے رکھ لئی پٹکے وانگر تے اپنی ٹوپی لاه کے اوہدے سر تے رکھ دتی۔ اوہ ہکا بکا جیہی رہ گئی۔ جدوں میں اوہنوں گل سمجھائی تے اوہ چُپ کر گئی۔ ایسے عُلیے وِج اسی دونوں اپنے اپنے گھر ول پرت گئے۔ تھوڑی دیر بعد اوہدے گھر دھراں دھراں دی واج آون لگ پئی تے ایدھر مینوں وی لتر کھڑکن لگ پئے۔

رُوم میٹ

رات دے جس پہر وی نیندر آدے، سورج نکلن توں پہلاں اوہدی اکھ کھل جاندی اے۔ دو چار کم ایسے نیں جیہناں دے بغیر اوہدا دن شروع نہیں ہوندا۔ سبھ توں پہلاں بسترے دی چادر جھاڑ کے دوبارہ وچھانا، فیر کتاباں دے ریک، الماری تے گُرسی توں گردا صاف کرنا تے کمرے دی صفائی دا جائزہ لینا۔ روز ایہہ کم کردیاں اوہ اپنے آپ نوں سوال کردا کہ اوہ ایہہ کھینچل کس واسطے کردا اے پر فیر آپ ہی جواب دیندا کہ کوئی ملن آ جائے تے گندہ کمرہ دیکھ کے کیہ سوچے گا پر کئی ورھیاں توں کوئی ملن والا نہیں آیا۔ اڈیک فیر وی اوہنوں کھور کھور پیندی جا رہی سی۔ ایس روز مرے توں اڈ، سردی ہووے جاں گرمی روز شیو بنانا تے نہاونا اوہنے اپنے اُتے فرض کیتا ہو یا اے۔ جس دن ناغہ ہو جائے، اوہنوں لگدا اے دن چڑھیا ہی نہیں۔

پر دن تے سورج نال چڑھدا اے تے سورج دی روشنی اوہدی مرضی دے خلاف اوہدے کمرے اچ آ وڑدی اے۔ اوہدے جُسے توں رات دی کالک دھون دی کوشش کردی اے۔ ساری رات اوہدیاں اکھاں وچ چُچھن والے اُنیندرے دے روٹ چلن دا آہر کردی اے۔ اوہدے کمرے دا اکلاپا سورج دیاں کرناں نوں جی آیاں آکھدا اے تے فیر غروب ہون تک سرڈا بلدا دن اوہدی رگ رگ وچ لٹھ جاندا اے۔ اوہ سارا دن اکلاپے دی کسی نال دن دی قبر پُٹدا رہندا اے۔ کمرے

دے باہر نکلے ویڑھے وچ اک کنالی چ باجرہ تے اک پلاسٹک دی کوئی چ پانی رکھیا ہوندا اے۔ سارا دن چڑیاں پُوبھدیاں باجرہ کھاندیاں تے پانی پیندیاں رہندیاں نیں تے جس دن باجرہ رکھنا بھل جاوے اوس دن کجھ انتظار مگروں اوہدے دروازے تے پچھاں مار کے یاد کراندیاں نیں۔ ایہہ کلی دستک اے جیہڑی اوہدے کنیں پیندی اے۔

اوہدے کمرے دے باہر شام وی انج ہی اتردی اے جیویں کوئی پرکھسی چڑی اڈن دی کوشش چ ڈگدی ڈھیندی تردی ہووے۔ سورج ذرا لسا ہوندا اے تے اوہ شام نوں ملن لئی پانی دا چھتا لے کے کمرے دے باہر لکڑی دی بنی گرسی تے جا پیٹھدا اے۔ گھٹ گھٹ پانی پیندیاں اوہنوں جاپدا اے اوہ پانی، پرکھسی چڑی ہار، شام نوں پیا رہیا اے۔ جوں جوں پانی اوہدے حلق توں تھلے لٹھدا اے اوہدے اندر دے زخم ہور سڑن لگ پیندے۔ شام ذرا گہری ہوندی اے تے اوہدیاں نظراں ساہمنے نکلن والا پہلا تارا وی لگدا اے کرچی کرچی ہو کے اوہدے جسے چ جاوڑے گا۔ لکڑی دی گرسی تے پیٹھ کے اوہنوں لگدا اے شام اوہدے ننگے پیراں پٹھ وچھدی جا رہی اے۔ سارا دن سورج دی تکھی روشنی جرن مگروں اوہنوں شام دا تے فیرات دا ہنیرا کجھ سکون دیندا اے۔ کجھ دیر بعد اوہ کمرے چ مُر آوندا اے تے بلب دا سوچج آن کردا اے۔ ایس بلب دی روشنی ہے تے بڑی نمی پر کمرے دی اک نگر چ کڑی دا جالا صاف نظر آوندا اے۔ جالا جدوں چھوٹا جیہا سی تے پتہ نہیں اوہنے اوہنوں صاف کرن چ آہلکس کیتی یا صاف کرنا ای نہیں سی چاہیا پر ہُن اوہ کافی وڈے گھیر چ اے۔

اوہدیاں نظراں جالے ول اٹھدیاں تے جالے دیاں بریک تاراں کروشینے

والے دھاگے بن جاندیاں۔ کدی پتلی سریے ہار، کدی دماغ دیاں رگاں جیہڑیاں
 اوس کدی نصابی کتاباں وچ دیکھیاں سن۔ اوہنوں روز ہی جالا صاف کرن دا
 خیال آونداتے اوہدا دل کردا پئی ڈھاٹگا پھڑ کے جالا صاف کردے پر بلب دی
 نمی روشنی بچ جالا جیہڑے رنگ دکھاندا اوہ دیکھدا رہ جاندا۔

کمرے دے باہر سڑک دے کنڈھے سرکاری پام دے درخت دا اک لما
 ٹاہن اے جس نے کمرے دی باری نوں اپنے کلاوے بچ بھریا ہویا اے۔
 سٹریٹ لائٹ آن ہون پاروں ایس ٹاہن دا عجیب جیہا پر چھانواں باری وچوں
 اندر جھاکداتے کمرہ اُداسی نال بھر جاندا۔ کمرے اندر لکڑی دے پرانے تخت پوش
 تے، جس نوں اوہدا بیڈ وی کہیا جاسکدا اے، بیٹھیاں بیٹھیاں اوہدے پیرسوں
 جاندے نیں تے جدوں اوہناں نوں نسل کرن لئی اوہ پیراں تے ہتھ دیاں
 اُنگلاں فیردا اے تے اڈی تے آیا زخم بڑا درد کردا اے تے ٹیس دل دل
 جاندی تے دل، اوہ تے پہلاں ای عشق سیونک دی نذر ہو چکيا اے۔ اوہنوں
 لگدا اے کہ پیر اوہدے دل نوں مڈھول کے رکھ دے گی۔ اوہنوں اُکا سمجھ نہیں
 آوندی کہ ایہہ دل دا درد اے یا جالے دی جکڑن۔ ایس ویلے کمرے دی نمی
 روشنی بچ درد دا نیلا رنگ وی شامل ہو جاندا اے۔ اوہدی سوچ، اوہدی بیت رہی
 زندگی ول ٹر پیندی اے۔

ملازمت دی مشقت، سچ بولن تے جھولی چکی نہ کرن دے انعام بچ تھاں
 تھاں دُر دُر۔ حق حقوق واسطے صلاح مشورے، جلوس، دھرنے، پھڑا پھڑائی تے
 رہائی۔ اپنے لئی گھٹ تے دوجیاں لئی دیکھے چوکھے خواب۔ گجھ خواب تے اوہ
 کاغذ تے لکھ لیددا اے کہ مُر سميٹنا مشکل نہ ہو جاوے۔ دوستیاں، نفرتاں،

دھوکھے تے توڑ نہ اپڑن والیاں پریتاں جیہناں دے گل تے پُھری پُھر گئی تے
 اوس کتاباں بچ پناہ لے لئی۔ کتاباں دی سیاہی نے اوہدیاں اکھاں دی روشنائی
 چٹ لئی۔ ٹریش توں فلاسفی تک سبھ کجھ پڑھدا سی اوہ۔ کتاب دا ایڈا شوق پیا
 کپڑے لٹے دی تھاں کتاب خرید لیندا۔ کتاب دا خیال آوند اے تے ریک وچ
 رکھیاں کتاباں وچوں راجھے دی گواچی بنسری، ہیر دیاں چیکاں، نیلی دے سُمّاں
 توں اُدے چنگیاڑے، شاہ حسین دی عاجزی تے تپدے تھلاں اچ بھدی ریت
 دی ہواڑ آوندی تے فیر کمرے دے دروازے ولوں ہولے ہولے قدموں دی
 چاپ سُنائی دیندی۔ اوہ بڑے غور نال، ساہ روک کے چاپ سُندا تے پچھدا
 کون؟ چاپ رُک جاندی اے، دروازے تیک آون والا جو کوئی وی ہے یاں
 نہیں، کدی دروازیوں اندر نہیں آیا۔ اوہدے دل وچوں ہاہ نکلدی، ”میں کیہری
 گھسن گھیری وچ پھسیاں ڈاڈھیاں ربا“۔

رب دا ناں زبان تے آوندیاں اوہ سوچدا کہ دُعا شوا منکن واسطے اک عدد
 رب دا ہونا وی ضروری اے۔ اوہ جاندا اے کجھ لوکاں نوں خدا ورتے بچ ملدا
 اے، کجھ نوں تنخے بچ، کجھ پُرا لیندے نیں تے کجھ فرض کر لیندے نیں تے کجھ
 تے خرید وی لیندے نیں بھانویں قسطن تے ای لین۔ اچ کل تے ”ہائے او
 ربا“ آکھنا کچھ اے پر ہُن تے گل آرٹی فیشنل انٹیلی جینس تک جا پڑی اے۔

رات ذرا ہور ڈونگھی ہوندی اے تے بلب دی نمی روشنی چوکی لگن لگ پیندی
 اے تے کمرے دے باہر پیراں دی بڑک نیڑے آوندی دُور ہو جاندی اے۔ پتہ
 نہیں اوہ کس دے بچر دیاں تنداں پُونی ہار وندا رہندا اے۔ نہ تانگھ مکدی اے
 نہ عمر۔ کئی وار اوہوں لگدا اے دروازے تے پہرہ لگا اے جو کسے نوں اندر نہیں

آون دیندا-

اوہ مُونہہ موڑ کے کنڈ دروازے ول کردا اے تے لکڑی دے تخت پوش تے
لما پے جاندا اے۔ پام دے ٹاہن دا پرچھانواں کمرے دی ادھی چھت تک پھیل
گیا اے تے باہر جدوں وی ہوا چلدی اے پرچھانواں اِنج پلدا اے کہ لگدا اے
چھت پل رہی اے۔ اوہ تخت پوش نوں گھٹ کے پھڑ لیددا اے، چھت توں
نظراں ہٹاندا اے تے سامنے جالا اے۔ ایس جالے بچ اوہنوں مکڑی کدی وی
نظر نہیں آئی۔ کدی تے اوہنوں لگدا جالا کمرے بچ لگی کوئی پینٹنگ اے، جیویں
جیویں اوہ جالے ول ویکھدا جالے دے اک دُوبے نال جُوبے چکور پھیل کے
وڈے ہو جاندا تے اوہ اوہناں وچ گواچا پتہ نہیں رکھے رکھے دی سیر کردا۔
بچپن بچ ویکھے راجباہ، سنگڑے تے پانی توں خالی جا پدے۔ باغاں وچ اڈن
والیاں تتلیاں گھڑی چکھوں سب بن جانداں۔ باغ تے پھل اِنج دی اوہدی پہنچ
توں باہر ای رہے سن۔ نہر کنارے والے درختاں دے پیلے پتے زمین تے
ڈگے، ذرا جیہی ہوا نال دُور دُور اُڈدے جانداے۔ درخت وی تھوڑے رہ گئے
نیں۔ دس باراں سال پہلاں والا ہرا بھرا شہر لوہے تے سینٹ دا وڈا سارا تندور
بن گیا اے۔ شہر دے وسنیکاں دے چہریاں اُتے خود غرجی تے منافقت کاہی
وانگ اُگ آئے نیں۔ اوہناں دا آپسی ملن ورتن کاروباری ہو گیا اے تے
اوہناں دی بولی بچ لفظ گھٹ تے پنے چوکھے ہو گئے نیں۔ ایہہ سارا گُجھ اوس
جالے دی دین سی۔ پر اوہدے دماغ بچ کوئی تصویر وی ہے جیہنوں اُلکین دی
آس بچ اوہ آپ ای ادھا رہ گیا اے۔ تصویر دی گل چھڈو اوہ تے اپنے خواب
وی کسے نال سانجھے نہیں کر سکیا۔ سُنن والے اوہدی دماغی حالت تے شک کرن

لگ پیندے نیں۔ رات دا کافی پہر اوہ نیندر دیاں منتاں سچ گزار دیندا اے۔
کدی اوہنوں لگدا اے جالا شالا کوئی نہیں بس کمرے اندر دے بن باس نے
اوہدے دماغ نوں جالا لا دتا اے۔ روز اوہ جالا صاف کرن دا پک کردا اے پر
رات ہوندیاں ای اوہنوں لگدا اے کہ جالاتے اوہدا رُوم میٹ اے تے جے
ایہنوں صاف کر دتا تے اوہ اُکا ای کلا رہ جائے گا پر جالا..... ہاں جالا۔
اوہ تے صاف کرنا ہی پے گا۔

پنچم
www.punham.com

سلامی

کسے مریدا دا خاتمہ دکھ والی گل اے۔ اک اجیہا کم جو کسے سماج وچ بھلیائی
دا آدھار بن گیا ہووے، اوہدا جاری رہنا بہت ضروری اے۔

پر مینوں ایہہ دسدیاں ہرکھ ہو رہیا اے کہ ساڈے شہر وچ اگلے سال اک
عظیم رسم نہیں دہرائی جائے گی۔ شاید تسیں آکھو کہ اوس اُتے لگی روک دا
ساریاں نوں رل کے وردھ کرنا چاہیدا اے۔ تے رسم دے پر بندھی دی گرفتاری
دی صورت وچ کسے ہور نوں اگے آؤنا پئے گا۔

نہیں، اجیہا کجھ نہیں جناب۔

نہ تاں کسے نے روک لائی اے تے نہ اتھے کسے ہور نوں پر بندھی بنن دی
لوڑ اے۔ سگوں پر بندھی تاں بدلیا ہی نہیں جاسکدا۔ ہر سال ایس رسم وچ پورے
اتشاہ نال سارا شہر شامل ہوندا اے پر ایہدی پورتنی اکو آدمی اُتے زبھر اے۔
اودھی تھاں کوئی دوجا نہیں لے سکدا۔

ہے نا عجیب گل!

تو میں تہانوں پوری وارتا سناؤندا ہاں:

ساڈا نکا جیہا شہر چوغطیاں دے راج وچ اک پرگنہ سی جو انگریزاں دے
سے سنگو کے تحصیل ہیڈ کوارٹر رہ گیا۔ ایسے شہر وچ اک چوک اے، جینوں سبھے
لال چوکھنڈی (ایہہ ناں کیوں پیا میں اگے جا کے دساں گا۔) آکھدے نیں۔

او تھے اک چو بارہ اے، جیہدی سوڑی جیہی کوٹھڑی وچ بیئڈ ماسٹر پیارے لال جی رہندے نیں۔ چو بارے دی باری توں پٹھاں باہر وار پھکی پے چکی لکھائی والا ’موجی بیئڈ‘ دا بورڈ لکھیا رہندا اے۔ (پہلا شبد اصل وچ فوجی اے۔ اُتوں بے دھیانی وچ تھکی پان دی پچکاری نے نقطہ اڈا چھڈیا اے۔) چھ نال ویکھیاں ہی ایہہ پتہ لگدا اے۔) کدے ویاہ شادی وچ جنجاں نال جاندے ہون گے۔ خیر۔ اساں تے نہیں ڈٹھا۔

پیارے لال جی برٹش انڈین آرمی وچ سن۔

راج پوتتاں دی ویکھا ویکھی دو میرزادیاں دے بھرتی ہون لئی چھاؤنی وچ انگریز ساہنے بہادری دا امتحان دین والا لطیفہ تساں سنیا ہووے گا؟ یقین منو اوہناں دو وچوں اک ساڈے ایہی پیارے لال جی سن۔ پتلون گندی ہون دے باوجود اوہناں نوں فوج وچ رکھ لیا گیا سی۔ پر انگریز افسر نے اوہناں دے ہتھ لوہے دی بندوق دین دی بجائے پتل دا دھوتا تھما دتا سی۔ اوہ ترقی کردے کردے بیئڈ ماسٹر بن گئے سن۔

اودھر دیس بھگتاں ولوں آزادی دی لہر وچ جوش آ گیا سی جیہدا لازمی اثر پیارے لال اُتے وی پیا۔ تے جدوں لہور وچ داسرائے دا پرجوش دھنناں نال سواگت کرن والی منڈلی وچ اوہناں دا ناں لکھیا گیا تاں اوہناں لارڈ نوں سیلوٹ مارن توں انکار کر دتا۔ نیم دی ایس اُلنگھنا پاروں اوہناں دی نوکری جاندی رہی سی۔

دیس بھگتی اوہناں دے ہر دے وچ گھر کر گئی سی۔ اوہ ہن میلیاں ٹھیلیاں وچ بھگت سنگھ دی گھوڑی گا کے سناؤندے:

آؤنی بھیناں رل مل گاویے گھوڑیاں

جج تے ہوئی اے تیار، وے ہاں

موت گروی نوں پرناون چلیا

بھگت سنگھ سردار، وے ہاں.....؛

آواز کجھ ایڈی سریلی نہیں سی پر لوکاں اُتے ایس گاؤن دے بول اثر

کردے۔ گذران جوگا ویلاں دی صورت وچ اوہناں نوں لہجہ ہی جاندا۔

کہندے نیں کہ اک میلے اندر موت دے کھوہ وچ پھٹے اُتے نچن والی اک

ٹیوار اُتے پیارے لال جی اپنا دل ہار بیٹھے سن۔ من وچ دیس بھگتی نالوں ہن پریم

بھگتی دی بھوانا ودھ سی۔ ویلاں وچ کماے دھن دا اک وڈا حصہ اوہ اگے ویلاں

وچ اڈا چھڈ دے۔ تے فیبر بھڑی شاہ رحمان دے میلے وچ جتھے پنہویں دن گتھ

ضرور وگدا اے، اوہناں اُتے ایہہ بھیت کھل گیا کہ ٹیوار دے بھیس وچ نچن والا

اصلوں اک منڈا اے۔

اوہ بڑے پچی ہوئے تے میلیاں ٹھیلیاں نوں سدالئی خیر باد آکھ دتا۔

ہُن پیارے لال جی نے سیاسی جلسیاں وچ گھوڑی گاؤن دا مٹھیا۔ پر اوہ

دوچتی وچ پے گئے کہ کانگرس دے اکٹھاں وچ جان یاں لیگ دے؟ اوہ دونوں

وچ وارو واری گئے تے جا کے ماحول دیکھیا تاں مُڑ آئے۔ دونوں پاسے دیس

بھگتی نوں دھرم دی پُٹھ چاڑھی جا رہی سی۔ پیارے لال جی نوں لکیا کہ اک

ناستک پودھے دا جس سنن نالوں ہزار ورھیاں دی مریدا والے دھرماں دی کتھا

سنن وچ لوکاں دی رُچی باہلی اے۔ اوہ کن دلھیٹ کے اپنے شہر پرت آئے۔

اوہ سدھے چوکھنڈی والے چوبارے اُتے اپڑے۔ ایہہ اصلوں ایس شہر دی

مشہور گانکہ نواب پری دے سازندیاں دا ٹھکانہ سی۔ ایس پری بارے مشہور اے کہ اوہ کسے دوجے شہر مجرا کرن گئی اک راتیں اکھاڑے وچوں اڈ گئی سی۔ (بہتیاں دا مننا اے کہ اوہ اپنے ویلے دے کسے دیو دی ڈھائے چڑھ گئی۔) سازندیاں دا دھندہ گانکہ دے الوپ ہون و جھوں ٹھپ ہو گیا سی۔ چوبارے وچ پیارے لال جی دی آمد اوہناں لئی شبہ ثابت ہوئی۔ اتھھے پیارے لال جی نے اوہناں نوں نال رلا کے ساڈے شہر دے سبھ توں قدیمی ’فوجی بینڈ‘ دی نینہہ رکھی۔ لارڈ نوں سلامی نہ دین والی دند کتھا سبھ نے سنی ہوئی سی تے جدوں ایس گھٹنا دے مہاں پاتر بینڈ ماسٹر پیارے لال جی نوں لوک اپنے وچکار ویکھدے تاں اوہناں نوں مان محسوس ہوندا۔ ہر کوئی اوہناں نال ہتھ ملاؤن وچ فخر سمجھدا۔ راجے، مہاراجے تے نواب اپنے ہتھیں جیہدیاں جتیاں سدھیاں کرن لئی اتاوالے رہندے، اوس ہستی نوں سلامی دین توں انکار پیارے لال جی دے ہتھ نوں واقعی مول وان بناؤندا سی۔

شاید ایٹھوں ہی پیارے لال جی نوں کئی ورھیاں بعد اک عظیم رسم دا مڈھ بنھن دا خیال آیا۔ اوہناں متھ لیا کہ اوہ ہر ورھے وساکھی والے دن شہر دی کسے اچھی ہستی نوں فوجی ڈھنگ نال سلامی پیش کرن گے۔

تے پہلی سلامی اوہناں مہاشے دیہی پرساد نوں پیش کیہتی جینے ونڈ نوں یقینی ویکھیاں آل دوالے دے پنڈاں دے کساناں دا بیاج معاف کرن دا اعلان کیتا سی۔ لوک دسدے نیں کہ مہاشے ہوراں ایس سلامی توں بعد اپنے سارے بہی کھاتے باہر چوک وچ رکھے تے تیل سٹ کے پھوک دتے۔ تے لوکاں نوں دسیا کہ ایہہ آدر مان والی دولت ہی میرے لئی کافی اے۔ کجھ مہینیاں مگروں اتھل

پتھل ویلے جدوں بندیاں دی رت نال چوکھنڈی دی سڑک لال ہوگئی سی تاں
اکلا مہاشے دہبی پرساد دا پرپوار ہی سی جیہنوں کسے بھیڑے توں بھیڑے لنگے وی
ہتھ لاؤنا پاپ جانیا۔

میں دس دیاں کہ چوک داناں ایسے رت ویہن والی گھٹنا توں لال چوکھنڈی
وجن لگا سی۔ اج کسے نوں وی ایہہ پتہ نہیں تے بپتے لوک بینڈ ماسٹر پیارے لال
جی دے ناں نوں ہی ایہدا آدھار سمجھدے نیں۔

سلامی والا سلسلہ لمبے سے توں چلدا آؤن پاروں ساڈے شہر دی مریدا بن
گیا سی۔ بینڈ ماسٹر پیارے لال جی بہت بڈھے ہون دے باوجود ایس پر میرا
نوں نبھاؤندے آ رہے سن۔ کئی وار اوہ ہسدے ہوئے دسدے کہ شہر وچ
انگریزاں دے سے دیاں بس دو ہی شیواں بچیاں ہن، اک ریل گڈی دا اسٹیشن
تے دو جا بینڈ ماسٹر پیارے لال جی آپ۔ سلامی والا سمنان حاصل کرن والیاں
دی اک لمبی فہرست اے۔ اوہناں وچوں بعض اج ساڈے وچ موجود نہیں۔

پچھلے کچھ ورھیاں دی گل اے، نویں ایڈمنسٹریٹو میونسپل کمیٹی دی ایس شہر بدلی
ہوئی۔ جیویں کہ کلونیل دور توں افسر شاہی دا رواج اے، اوس آؤندیاں ہی شہر
تے لوکاں دے بارے وچ جانکاری اکٹھی کیٹی۔ جدوں اوہنوں ایس سلامی والے
سمنان دا پتہ لکیا تاں اوہ وی ایہنوں حاصل کرن بارے سوچن لگا۔

اوہ اجیہا کیہ کرے کہ اوہ شہر وچ ورھے دی سبھ توں ودھیا ہستی مٹھیا
جاوے؟ کئی لوک پک نال چراں توں ایس جتن وچ لگے ہون گے! اپنی وت
موجب دوسریاں دے جیون وچ سکھال لیاؤن لئی جھوجھدے رہنا سوکھا کم نہیں۔
پر اوہ کچھ اجیہا کر دکھائے گا کہ سبھ توں اگیرا تے اُگھا ہونہڑے۔

اوہنوں اک انوکھی ترکیب کجھی تہاں مالی نوں سد کے حکم جاری کر دتا۔
 ایڈمنسٹریٹر ہفتے وچ اک وار لال چوکھنڈی وچ کھوکھے اُتے چاہ پین جان
 لگا۔ اوہدا مقصد بینڈ ماسٹر پیارے لال جی نال جان پچھان بناؤن داسی، جو اکثر
 اوتھے بیٹھے ملدے۔

پھیر اک دن شہر بھر وچ میونسپلٹی ولوں ’مفت سبزی‘ دا ہوکا دوایا گیا۔ اپنی لوڑ
 مطابق ہر کوئی سڑکاں دے وچکار کیاریاں وچوں، کچیاں گکڈنڈیاں دے نالوں
 تے میونسپل پارک توں ویلے دی سوغات ’ساگ‘ کھوہ کے لے جاسکدا سی۔
 چراں توں کجھ بندیاں دی مدد کردے آئے لوکاں وچ کسے ولوں اکو ویلے
 اپنے سارے جیاں لئی کوئی شے مفت ونڈن دی ایہہ گھٹنا واقعی انوکھی ہوسکدی
 سی۔ ایہی گن ایڈمنسٹریٹرنوں شاید سبھ توں وکھرا درساؤن لئی کافی ہووے گا!
 پورے شہر وچ منادی ایڈمنسٹریٹر دے نال نال ہوئی۔ سماں وی ٹھیک چنیا گیا سی،
 جدوں پنجاب وچ رہتل دیہاڑ منایا جا رہیا سی۔ اوہ اپنے دفتر وچ پینٹ کوٹ
 اُتے (لاچا بنھدیاں اوہنوں سنگا آؤندی) پگ بنھ کے سارا دن بیٹھا رہیا۔
 رہتل دیہاڑ اُتے ’روایتی کھابے‘ دا تحفہ شہر واسیاں نوں اچھنبھے وچ پا دیوے گا۔
 سویرے دفتر آؤندے ہوئے ایہہ وکھ کے اوہ تر بھک گیا کہ کسے نے اک
 مٹھ وی نہیں توڑی سی۔

”سرہوں نہیں، سر! ایہہ تارا میرا اے۔“ پنڈ توں آؤندے کلرک نے دسیا
 سی۔

ایڈمنسٹریٹر جو ایس بھلیائی دے بدلے سلامی دا سفنا ویکھدا رہیا سی کجھ کے سر
 کھرکن لگ پیا تے جدوں چھیر مین نے سرہوں تے تارے میرے دا فرق

سمجھاؤندیاں آکھیا کہ ایہدا تیل کھاج مٹاؤن دے کم آؤندا اے تاں اوس
جھب دے ہتھ تھلے کر لیا۔

ایس گھٹنا توں ایڈمنسٹریٹر اینا پچی ہويا کہ اوہ وساکی توں پہلے ہی اپنا تبادلہ
کروا گیا۔

سلامی دے لوبھ نے ریٹائرمنٹ دے لاگے اڑے اک تحصیلدار نوں رشوت
چھڈن لئی پریریا سی۔ شہر وچ ’وڈھی‘ نوں ’ہڈی‘ آکھن دا رواج اوہدی وجوں ہی
پیا۔ پیسہ بہت اکٹھا کر لیا سی پر آدر ماسا نہیں اوہدا۔ پھیر اوہنے بندہ بن کے
رہن دا سوچ لیا۔

ایہہ ویکھدیاں اک وکیل نے وی اشٹامپ پیپراں اُتے اپنا ’نوٹری پبلک‘ دا
ٹھپہ لاؤن دی موکھ چھڈ دتی۔ اوس اپنے کول آؤن والا ہر ورقہ ذمہ داری نال
پڑھن دا وچن کیتا۔ بھاویں ایس توں اگدوں لوکیں وڈھی دے کے کورے کاگت
اُتے وی اوہدے کولوں مہر لوا کھڑ دے سن۔

ایسے شہر دی بار کونسل دے صدر نے تاں ہماڑاں دے مقدمے مفت لڑن دا
اعلان کر دتا سی۔ ایس خبر والے پوسٹراں نال اوہنے لال چوکھنڈی وچ دکاناں
دیاں کندھاں رنگ دتیاں سن۔

بھاویں ایہہ سلامی ہن تیک کئی ہماڑاں لوکاں نوں وی ملی پر امیر لوکاں نوں
ایہدی لالسا بہتی رہندی۔ نماںیاں وچ تاڑی دی بھکھ نہیں ہوندی۔ اوہناں نوں
تاں ایہہ نرا آدر ہی چا پدا سی پر دھناڈ لوکاں لئی ایہہ شہرت تے مان دا کارن وی
سی۔ ایس سلامی پچھوں ہر کوئی تہانوں جانن لگدا سی۔ اوہ سارے اک دو جے دی
نظر وچ برابر ہوندے پر ورھے پچھوں اچن چیتی کوئی اک سبھ تھیں اڈ اُگھڑ

کھلوندا۔ اگلی اک شخص دی ہی نہیں سگوں پورے پریوار دی 'بلے بلے' ہو جاندی۔
ایہہ اوہ پچھان سی جیہڑی کدھروں مل نہیں ملدی سی۔

ایہہ سلامی شہر دے معتبر لوکاں دے سبھاں وچ سدھار دا سبب وی سی۔
اوہناں وچ ایس مان نوں کھٹن دی تانگھ ودھدی گئی۔ تے انج ایہہ عوامی گارڈ
آف آزر ایس نکلے جیسے شہر دا سبھ تھیں اچھا کارا ہونہڑیا۔

سلامی دے لوہی افسر بھلیائی انج کردے کہ لوکاں نوں ایہہ احسان جاپدا۔
اپنی نوکری نوں ایمانداری نال کرنا تاں اوہناں دا کرتو ہویا۔ تے ایس سیوا بدلے
سرکار ہر مہینے اوہناں نوں پگھار دیندی اے۔ پیارے لال جی ایس گل توں خوب
واقف نیں۔ ایسے لئی ایجیے لوک اوہناں دے من نوں ذرہ نہیں بھاؤندے۔

پیارے لال جی نوں نت سدے آؤندے۔ کدے آگواں ولوں تے کدے
افسراں ولوں۔ ہر کارا گھل کے کھلیاں کچھریاں وچ رلت دی بنیتی کیتی جاندی۔
جے اوہ جاندے تاں پک نال موہرلی صف وچ کرسی ملدی، پر اوہ کدھرے
جاندے نہیں سن۔ آگولوکاں دے سیاسی ڈیریاں اُتے ہون والے عوامی اکٹھ وچ
اوہناں کدے پیر نہ دھریا۔ اوہ نرپکھ سن تے اوہناں دا موہ کسے خاص منکھ وچ
نہیں سگوں منکھتا نال سی۔

چچلی وساکی اُتے مھمدے موچی نوں شردھا نچلی پیش کیتی گئی سی۔ سرکاری
سکول دے ساہنے مایا دیوی دی ڈھٹھی ہوئی سراں دی کندھ نال بیٹھا اوہ بڈھا
اک عمر توں لوکاں دیاں ہتیاں چکاؤن توں دکھ بالاں دیاں کتاباں نوں مفت
جلداں کردا آ رہیا اے۔ اوہدے لکڑی دے صندوق وچ بنے رخنے اندر پیلے
پنیاں والی اک کتاب ہمیشاں موجود ہوندی اے۔ کتاباں جلد کروان آؤن والے

منڈیاں کولوں اوہ ایہدا اک بند ضرور سندا اے۔ منڈیاں کولوں ایس کتاب دے
شبد اوکھے ہی واپے جان دے نیں۔ کتاباں نوں تروپے بھردا ہويا بابا محمد بالان
دی نال لقتی اُتے سر پر جھوردا۔

بالان نوں ایہہ جان کے اچنھا ہوندا پئی اوہناں دیاں لھکنے ورقیاں والیاں
کتاباں نال رلدی ملدی اکھر پئی والی ایہہ پیلی کتاب اوہناں دے پرکھیاں دی
بولی وچ اے، جیہنوں سکولاں وچوں دھتکاریا گیا اے۔ محمد دسدرا کہ تہاڈی
سکھلائی دا آدھار کوئی او بھڑ بولی اے۔ ”جیویں میں تہاڈے لئی ان پڑھ ہاں
ایویں ہی تسیں پچڑا میرے لئی ان پڑھ ہو۔“ ایہہ آکھدا ہويا اوہ ہیر وارث شاہ دا
نسخہ مڑ صندوق وچ رکھ لیددا۔

اوس ورھے ماسٹر جی نوں لال چوکنڈی توں مایا دیوی دی سراں تائیں اک
لمبا چکر کٹ کے آؤنا پیا۔ اوتھے اپڑن تیک ایہہ جلوس دا روپ دھار گیا سی۔
اگے اگے سوئی گھماؤندے ہوئے بیڈ ماسٹر پیارے لال جی، کچھے ڈھولی، نال
پتل دے وڈے دھوتے والا اک ادھ کھڑ، مگر چھینے کھڑ کاؤن والا چھوہر جیہدے
سجے کھبے ٹریاں و جاؤن والے دو جنے۔ پنجاب دیاں لوک دُھناں و جاؤندا ایہہ
بیڈ راہ وچ رُک کے اپنے کچھے آؤندے مجمعے نوں لُڈی دی تھاپ اُتے نچن دی
کھل دیندا۔

سراں توں تھوڑا کچھے پیارے لال جی ولوں اشارہ ملدیاں ہی ڈھولی نے
تال بدل لئی تے ٹریاں والیاں نے آؤندیاں نصیباں نال ایہہ گھڑیاں، والی دُھن
چھیڑ لئی۔ محمد ایہہ دیکھن لئی اچے سنبھلدا ہويا اُٹھ ہی رہیا سی کہ دھوتے والے
نے تن وار اُچی دینی پوں پاں کیتا۔ ایہہ منزل تے سجن دا ہوکا سی۔ پیارے

لال جی اپنے بینڈ نے مہمدے موچی دے سائمنے جا کھڑے سی۔
 بینڈ نے اک وار پھیر دُھن بدلی۔ ایتکیں سازاں وچوں نکلدے راگ وچ
 اک ترنگ سی۔ مجمعے نوں پتہ لگ گیا کہ ایس ورھے دا سمنان بڈھے مہمد لئی
 اے۔

”بابا جی محمد دین!“ کسے نے اُچی دینی نعرے وانگ ایہہ ناں چیا تے
 ولدے وچ لوکاں دے ”زندہ باڈ“ آکھن سار پیارے لال جی نے فوجی ڈھنگ
 وچ اگانہہ ودھ کے بڈھے نوں پورے جوش نال سیلوٹ مار دتا۔
 جیون وچ شاید پہلی وار اوہنوں انج سر عام ”مہمدے“ دی بجائے ”محمد دین“
 پکاریا گیا سی۔ ایس سلامی وچ بڈھے موچی نوں واقعی آدر محسوس ہويا۔ چاء نال
 اوہدیاں اکھاں سلھیاں ہو گئیاں سن۔

پھیر کئی منٹاں تیک ڈھول دی آواز ڈھٹھی سراں دیاں کندھاں نال کھیہندی
 رہی تے جاپیا ایہہ شردھا نجلی مایا دیوی لئی وی ہے جیہنے صدیاں پہلاں اتھے تھکے
 ہٹے پاندھیاں دے وسرام دا مفت بنھ سبھ کیتا سی۔

میونسپل کمیٹی دے دو وار چئیرمین رہ چکے اچوں سبھڑ دے من وچ پیارے
 لال جی کولوں سلامی لین دی لالسا ودھدی گئی۔ دو بے کئی لوکاں وانگوں اوہ خود
 نوں ہر واری امیدوار سمجھدا سی۔ ساگ والی اوس محولی گھٹنا توں بعد اوہ وساکھی
 توں تن دن پہلاں حلوائی نوں سد کے پورے شہر لئی اپنے ڈیرے اُتے جلیبیاں
 دا لنگر لوادن لگ پیا سی۔ پر ایس دان دا لاجھ اوہدی پارٹی دے کجھ لوک ہی
 کھدے۔ ورودھی دھراں ایس چاشنی دا سواد لین توں پرہیز ہی کردیاں سن۔ کئی
 آنکھی لوک تاں اوہدے ڈیرے اُتے جا کے کھان نوں پنن ورگا سمجھدے۔ پر

اجموں ولوں ایہہ عام اعلان سی۔

وسا کھی توں ٹھیک پہلے اک طرحاں اپنے سخی ہون نوں درساؤن والا ایہہ
اُپرا لال پیارے لال جی نوں کدے پر بھات نہیں کر سکیا۔

چیتر دے اخیر لے ہفتے جدوں بینڈ ماسٹر دی وردی دیسے دھوبی کول آؤندی
تاں اوتھے شہر دے کئی دھناڈ لوکاں دے پیٹ کوٹ، شیروانی تے اچکن وی
اڑن لگ پیندے۔ کیہ پتہ وسا کھی والے دن ماسٹر اپنے بینڈ سمیت اچن چیتی
اودے بوہے اُتے پہنچ جاوے؟ اپنے ولوں اکو ویلے شہر دے کئی لوک گھراں وچ
تیار بیٹھے رہندے۔

پر بہتیاں دی آس چھیتی ہی مک جاندی۔ لال چوکھندی وچوں بینڈ دُھناں
بکھیر دا بے کر بے مڑیا تاں باقی دشاواں وچ رہن والے امیدوار اوس ورھے
اڈیکنا چھڈ دین گے۔ اگلے ورھے بے ماسٹر کھبی لاہم مڑ گیا تاں بے پاسے
دیاں وسنیک دھراں دی سلامی والی آس مک ویسی۔

انج ہی ہوندا سی۔ وسا کھی والے دن سرگھی ویلے میونسپلٹی ولوں شہر دیاں
سڑکاں اُتے صفائی پچھوں پانی دا ترونکا لایا جاندا۔ افسراں سمیت لوک انگریزی
کلینڈر دے نال ہُن دیسی مہیاں تے تریخاں دا حساب وی رکھن لگ پئے سن۔
عام طور تے سویرے دیر نال جاگن والے اوس دن چھیتی اٹھ کھلوندے۔ بچے
ماواں نال ضد کر کے سکولوں چھٹی کر لیندے تے سوہریاں توں فون کر کے ویاہتا
کڑیاں اپنے مایاں کولوں پچھدیاں کہ ایدکیں ساڈے شہر دا سمنان کیہنوں ملیا
اے؟

پیارے لال جی دی چون اُتے کئی وار اچنھا ضرور ہوندا پر ایہہ کوئی نہیں سی

آکھ سکدا کہ غلط بندے نوں سمنان بھینٹ کیتا گیا۔ ایس گل اُتے سبھ دی خموش
 سہمتی سی کہ بینڈ ماسٹر جیہوں سلامی دیوے گا، اوہ شہر بھر دے آدر دا حقدار اے۔
 کئی لوکاں نوں ساڑا ضرور ہوندا پر ہر تھاں اوس بندے دی لازمی عزت کیتی
 جاندی۔

اک سال کیتھو لک گرے دے پادری نوں سلامی دتی گئی۔ پادری صاحب
 کول زہر چوین والا منکا سی تے اوہ شہر تے اوہدے آل دوالے دے پنڈاں
 وچوں آؤن والے سڳے لوکاں دا مفت علاج کردے سن۔ پیارے
 لال جی دے ایس فیصلے اُتے کسے نے اعتراض نہیں کیتا۔ پادری صاحب جیہناں
 دی پہلوں ہی تھیری عزت سی، دا آدر ہور ودھ گیا سی۔

نت دے چھڑے چھانڈ پیارے لال جی لئی ایس شہر وچ سبھ کجھ مفت اے۔
 پر اوہناں لوڑتوں ودھ دا کدی لالچ نہیں کیتا۔ اوہ جیہڑے مرضی ہوئل توں جیویں
 دا چاہن اک دمڑی دتے پنا رنج کے کھا سکدے نیں۔ موسم بدلدیاں ہی شہر دا
 مشہور بزاز دو جوڑے سوا کے کلی اُتے تنگ جاندا۔ گرمیاں وچ اوہ جلدھر چپل
 سٹور والیاں دی جُتی پہندے تے سردیاں وچ 'باٹا شو کپنی' دا مقامی ڈیلر آپ
 چوبارے اُتے آ کے گرم بوٹاں دی جوڑی رکھ جاندا۔ سگریٹ نوشی توں پیارے
 لال جی پرہیز کردے۔ دارو دی مناہی نہیں سی پر پیندے اوہ صرف چاہ، دیہاڑی
 وچ تن وار۔ لال چوکھنڈی وچلے کھوکھے والے دی بوہنی سویر سار چوبارے اُتے
 چاہ اپڑان نال ہوندی اے۔ دوپہر تے شام دی چاہ پیارے لال جی آپ کھوکھے
 دے تھڑے اُتے بیٹھ کے پیندے نیں۔

اول تاں اوہ بیمار ہوندے نہیں سن پر جے کدی دوائی لئی ہسپتال جانا پئے تاں

سارا عملہ اوہناں دی سیوا کرن وچ مان محسوس کردا اے۔ اک وار پوہ وچ بیمار ہو گئے تاں لال چوکھنڈی والے چوبارے اُتے اوہ لوک دی پتہ لین آئے جیہناں کدے اپنے سکیاں دی سار نہیں لئی۔ اوہناں روپے پیسے دی شکل وچ سیوا کرن والیاں نوں سختی نال ہٹک دتا۔ ایس مگروں نکى جیہی کوٹھڑی پھل فروٹ دیاں ڈالیاں نال بھر بیچ گئی۔ تے اوس ورھے مائی اللہ رکھی دی درگاہ دے ملنگاں نے بینڈ ماسٹر پیارے لال جی دی مہربانی نال زندگی وچ پہلی وار رب دیاں اوہ اوہ نعمتاں چکھیاں جیہناں دے بارے وچ اوہناں کدے سوچیا وی نہیں سی۔ کجھ اک نوں تاں ساوی دے لورے وچ اپنے سورگ وچ ہون دا بھرم وی ہویا۔ بے کر اوتھے حورائں دی تھوڑ (جیہناں لئی اوہ ڈاڈھے تر سے ہوئے نیں) نہ دسدی تاں شاید اوہناں دا بھرم یقین وچ بدل جاندا۔

وساکھی آؤن تیک پیارے لال جی نوں برنوں ہو گئے۔ کوئی ویکھ کے گوڑ نہیں لاسکد اسی کہ بڈھا سو ورھیاں نوں ٹپ کھلوتا اے۔ اوہناں دے کئی شاگرد آئے تے گئے پر اوہ اوتھے ہی قائم دائم سن۔

دیما دھوبی پرانی وردی دی تھاں بینڈ ماسٹر دی کلف لگی نوں وردی بینگر سمیت کلی اُتے ٹنگ گیا سی۔ بے اوہناں نوں پتہ لگ جاندا کہ ایہہ احموں سیہڑ نے دھوبی نوں بھجوائی اے تاں اوہ کدے نہ پہندے۔ احموں سیہڑ نوں اپنے من وچ پک سی کہ ایڈیکس سلامی سر پر اوہنوں ہی ملنی اے۔ تے اوہ نہیں سی چاہندا کہ اوہدے ڈرانگ روم دی کندھ اُتے جتن والی تصویر وچ اوہنوں سیلوٹ کر رہے بینڈ ماسٹر پیارے لال جی دی وردی لشکدے پینٹ کوٹ دے مقابلے وچ بد رنگ تے پچھکی نظر آئے۔ ایس سلامی نوں ہر طرحاں شاندار ہونا چاہیدا اے۔

ڈبھکل کیمریاں دا دور آ گیا سی۔ اجموں سیہڑ نے شہر دے سبھ توں ودھیا کیمرہ
میں نوں چپ چپیتے سائی پھڑا چھڈی۔

پیارے لال جی نے بہت گوہ کیتا پر اوہناں نوں کوئی جی اجیہا نظر نہیں آیا
جیہوں ایس ورھے دی سلامی پیش کیتی جاوے۔ شہر جیویں منافق تے لوبھی لوکاں
نال بھریا پیا سی۔ چنگے بندے تاں سارے لد گئے سن۔ پر جد تیک پیارے لال
جیوندے نیں ہر ورھے کسے اک ہستی نوں اوہ شردھا نچی ضرور بھینٹ کرن گے۔
خیر۔ ایہدا اوہناں بنھ سبھ کر لیا سی۔

وساکھی والے دن دی ہر کسے نوں اڈیک سی۔ سویر ہوئی۔ پیارے لال جی
دے لتھن توں پہلے ہی چوکھنڈی وچ ہل جل شروع ہو گئی سی۔ سبھ توں اگدوں
چاہ والے کھوکھے اُتے کیمرہ مین اپڑیا۔ تھڑیاں اُتے بیٹھے بندے پچھلے سالوں
وانگوں ایڈیکس وی ایس ورھے دے سلامی دے جیتو ناں اُتے شرطوں لا رہے
سن۔

اک آدمی نے بھونیں اُتے کر اس دا نشان واہیاتے سبھ نوں متوجہ کر کے پچھن
لگا کہ دسو بھلا ایہہ چوکھنڈی وچوں ایڈیکس بیڈ ماسٹر کیمہڑی لاہم نوں نکلے گا؟

”سجے۔“ کیمرہ مین جھٹ دینی بول پیا۔

”شرط لاؤندا ایں؟“ کسے نے کہیا۔

کیمرہ مین نوں پورا یقین سی کیونجو اجموں سیہڑ دا گھر چوبارے ول مونہہ کر
کے کھلو تاں چوکھنڈی وچوں سجے ہتھ ہی پیندا اے۔ اوہنے شرط لاؤندیاں چر نہ
لایا۔ کھوکھے اُتے موجود بندے گنے گنے تے سلامی توں بعد ہارن والے دے
پلیوں ساریاں نوں مُڑ چاہ پیاؤن دا وعدہ کیتا گیا۔ ہر وساکھی اُتے شہر وچ

اجیہیاں ہی چھوٹیاں چھوٹیاں شرطاں لگدیاں سن، جیہناں نوں تسیں جوا نہیں آکھ سکدے۔

چوبارے اُتے پیارے لال جی جدوں وردی پا رہے سن ٹھیک اودوں شہر دے دکھ دکھ کونیاں وچ کئی بندے اپنے گھراں وچ بن پھب رہے سن۔ جیہناں وچوں چار بندیاں نوں تاں اپنے ولوں جیویں وشواس سی۔ ریٹائرڈ تحصیلدار، بار کونسل دا صدر، نوٹری پبلک والا وکیل تے چیمبر مین احموں سیہڑ۔

بار کونسل دا وکیل تاں پچھلے پنڈراں دناں توں لگاتار شامیں لال چوکھنڈی والے کھوکھے اُتے چاہ پین آ رہیا سی۔ تے اوتھے موجود پیارے لال جی نوں سناؤن لئی وساکھی والے دن میں گھرے ہونداں گھٹوگھٹ اک وار ضرور بولدہ۔ مطلب کہ بینڈ ماسٹر پیارے لال جی اوہنوں کچھری وچ نہ لھدے پھرن۔

دس بجے دے لاگے جدوں چوکھنڈی وچ بالاں دی چوکھی بھیڑ جمع ہوگئی سی، پیارے لال جی نوں نکور وردی وچ اپنے بینڈ سمیت تھلے اترے۔ سبھ توں پہلاں دھوتے والے نے اک وار لمبا سارا پُوں پان کیتا۔ پھر ڈھولی نے ڈگا ماریا تے مڑ چھینیاں دی تال وچ تڑیاں والیاں نے بھگت سنگھ دی گھوڑی دی دھن وجائی۔ ایہی رواج سی۔ ہر سال مڈھ انج ہی بچھدا۔

کرناء دی واج وانگوں دھوتے والے دی لمبی پُوں پان شہر دے ہر کونے وچ سُنی گئی۔ سلامی والے قافلے نال رلن لئی لوک گلیاں بازاراں وچوں باہر سرکاں اُتے آ گئے۔ دھناں بکھیر دے بینڈ نے ایدکیں کسے اک لاہم نوں مونہہ کرن دی بجائے سوٹی گھاؤندے ہوئے بینڈ ماسٹر دے پچھے چوکھنڈی وچلے دارے دا چکر پورا کیتا۔ چوبارے دی سیدھ لین توں پہلاں ڈھولی نے اپنی

تھاپ راہیں بالاں نوں بھنگڑے دے آہر لا دتا۔ آؤندیاں نصیباں نال ایہہ گھڑیاں، والی دھن شروع ہوندیاں ہی لوک چوکھنڈی ول نوں دوڑ پئے۔ اوہناں دے اوتھے آؤن تیک دھوتے والے نے چھیکڑا لاسر پھونک دتا سی۔

بینڈ ماسٹر پیارے لال جی دے سوئی کھبی کچھ وچ دبن توں پہلاں ہی چوبارے دی چھت اُتوں دس بائی ویہہ دی ایڈھی صاحب دی تصویر والی فلیکس تھلے لہک پئی۔ چوکھنڈی توں سبے پاسے ٹریا جاندا کیمرا مین ایہہ دیکھ کے ’عبدالستار ایڈھی‘ دے نعرے لاؤندا مڑیا۔ بینڈ ماسٹر پیارے لال جی نے اگانہہ ودھ کے پوری شردھا نال ایڈھی صاحب نوں سلامی پیش کر دتی۔ ایہہ پہلی واری سی کہ ’زندہ باد‘ آکھدے مجمعے دے ہتھ وی آپ مہارے سلامی لئی اُٹھ گئے سن۔

یو ایس ایس آر ولوں ملے لینن امن پرائز دی تلنا وچ ایڈھی صاحب نوں بینڈ ماسٹر پیارے لال جی ولوں بھینٹ کیتا گیا سمنان بھاویں بڑا چھوٹا سی پر ایہہ شہر بھر دے پاکھنڈیاں نوں لوکاں دیاں نظراں وچ بہت پینا کر گیا، خاص کر اجموں سیہڑ نوں۔

وساکی توں پچھوں اک دن پیارے لال جی روز وانگوں مسیت جان لئی جھس مسے وچ تھلے اترے تاں بھونیں تے پیر رکھدیاں ہی کیلے دے چھلکے اُتوں تلک پئے۔ سنہلن لئی اوہناں سبے ہتھ دا سہارا لیا تاں اوہناں دے اپنے بھار نال ہی گٹ ٹٹ گیا۔

چانگرسن کے دور نیڑے دے گلی محلیاں وچوں لوک اکٹھے ہو گئے، سوائے لاگے ہی رہن والے اجموں سیہڑ دے۔

پیارے لال جی نوں چک کے کھڑا کیتا گیا۔ اوہ بانہہ اتانہہ کردے تاں سجا

ہتھ لیلے دے کن وانگوں لمک جاندا- ہسپتال لے جان توں پہلاں کئی وار تے
 تاء اوہناں دا گٹ چاڑھن دی کوشش کیتی گئی- ڈاکٹراں نے ایکس رے توں بعد
 دسیا کہ ہڈی ٹٹ گئی اے، جڑ جاوے گی پر شاید گٹ چاڑھن دے چکر وچ ہتھ
 نوں وار وار ہلاؤن وجہوں پٹھا کٹ کیتا اے- اوہدا کوئی اپاء نہیں- اوہ سک
 جاوے گاتے ہتھ سدائی بیکار ہو گیا اے-
 تے انج ساڈے شہر وچ اک مریادا دا خاتمہ ہو گیا-

ککھیرو

احمد پور شرقیہ توں لہور دا پینڈا تھکا دین والا سی۔ خالد جدوں یتیم خانے دے چوک کول لاری اڈے تے اُتریا۔ اوس ویلے رات دے نو وَج چُکے سن۔ چودھویں دے چن نے انھیری رات وچ ہر پاسے چاننی کھلیری ہوئی سی۔ ایہہ دسمبر دے اخیر دین سن اُتے واء اینی ٹھنڈی سی کہ اوس دی تک اُتے گھاساں، بس توں باہر نکلدے ای برف ہو گئے۔ اوہنوں آپنے مومنہ توں نکلدا ساہ بھاپ دی شکل وچ دکھائی دے رہیا سی۔

”بھراوا، بُرا نہ مناویں، کیہ جے توں مینوں دس سکدا ایں اتھے رہن لئی مینوں کوئی سستی تھاں لہج سکدی اے؟“

اوس کنڈیکسٹرتوں آپنا بکسا پھڑدے ہوئے پچھیا۔ کنڈیکسٹر، جیہڑا بس دی چھت تے چڑھیا مسافراں دا سماں چھیتی چھیتی تھلے لٹکا رہیا سی، نے اوس نوں کوئی جواب نہ دتا اُتے آپنے کم وچ لگا رہیا۔ خالد اتھے ای کھلوتا رہیا۔ اوس بھاویں سویٹر پایا اُتے لوئی دی بُلکل وی ماری ہوئی سی پر اوہ فیروی پالے نال کنب رہیا سی۔ اوہدی جبین دی پینٹ سی تے موٹی پر ایہہ ٹھنڈوں نہیں دُک رہی سی اُتے اوس دیاں لتاں سُن ہو رہیاں سی۔ اوس دے پتالو وی سکوٹ کے کاٹھے اخروٹ بن چُکے سن۔ اوس دے پرانے بُوٹاں اُتے سوتی جراباں دا وی ایہو حال سی؛ اوس دے پیراں دیاں اُنکلاں وی سُن سن۔

کنڈیکٹر جدوں سارا سماں بس دی چھت توں تھلے لاہ کے آپ وی تھلے اُتریا
 تے اوس خالد نوں، اوہدے پنڈراں منٹ پہلے پچھے سوال دا جواب دتا۔
 اتھے نیڑے تاں ایسی کوئی تھاں نہیں پر ملتان روڈ تے یتیم خانہ چوک دے
 دوویں پاسے ہوٹل وی نیں اتے کجھ لوکی آپنے گھراں دے کمرے وی کرائے
 تے دیندے نیں۔ ایہناں وچ فرحت ہاؤس سستا وی اے اتے مشہور وی۔ چوک
 توں کسے نوں وی پچھیں گاتے اوہ تینوں دس دیوے گا..... ایس دی مالکن اک
 زنائی اے۔“

اخیری گل کہندے ہوئے اوس دے مُونہہ تے مسکان سی اتے اوس دی کبھی
 اکھ ادھی دبی ہوئی وی سی۔ اوس یتیم خانے دے چوک ول اشارہ کیتا۔ خالد
 اوس نوں دھنے واد آکھیا اتے بکسا چکلی اوس پاسے چلنا شروع کر دتا۔ خالد
 پہلاں کدے لہور نہیں آیا سی اتے اتھے کسے نوں جاندا وی نہیں سی۔ اوہ ایس
 شہر وچ رُزگار لئی آپنی قسمت ازماون آیا سی۔

خالد نے آپنے علاقے دے نادرا دفتر توں کجھ ای چر پہلاں آپنا شناختی
 کارڈ بنوایا سی۔ اوس حالی مڈل پاس ای کیتا سی کہ اوس دے پیو نوں فالج ہو
 گیا اتے اوہ منجی نال لگ گیا۔ ایس مجبوری کارن خالد نوں سکول چھڈنا پیا اتے
 آپنے پیو دی ہٹی سانجھنی پئی۔ ایہہ دُکان کیہ سی، اک چھوٹا جیہا کھوکھا سی جیہڑا
 بازار وچ بساں دے اڈے توں ہٹ کے کجھ دُور سی۔ اوہ ڈھائی ورھیاں توں
 ایس ہٹی نوں چلا رہیا سی۔ اوہ ویہلا ہو کے میٹرک دیاں کتاباں پڑھدا رہندا۔
 ایہناں کولوں تنگ پیندا تے کوئی ڈائجسٹ یا کہانیاں دی کتاب پڑھن لگدا؛ اوہ
 ایہہ کتاباں والی اوس دُکان توں اُدھار لیاندا جیہڑی بساں دے اڈے کول سی۔

امیس دُکان وچ سکول دیاں کتاباں، کاپیاں توں وکھ کہانیاں دیاں کتاباں اَتے رسالے وی ملدے سن۔ میٹرک دیاں کتاباں اوہنوں زبانی یاد سن پر اوہ سائنس نال میٹرک کرنا چاہندا سی۔ ایہدے واسطے اوس نوں کسے اجیہی اکیڈمی نوں پیسے دین دی لوڑ سی جیہڑی اوس دا داخلہ ریگولر پڑھیا دی حیثیت نال بھیج سکے۔ اوس نوں دُکان توں ایسے پیسے بیچ ای نہیں رہے سن۔ اوس دی ماں احمد پور شرقیہ دے ای اک زمیندار دے گھر کم کردی سی۔ اوہ سویرے جاندی اَتے شام نوں پرندی۔ خالد توں نکلی صغراں آپنے توں نکلیاں بھین بھراوں نوں سامبھدی ہوئی گھر دا کم کاج، ہانڈی روٹی اَتے منجی تے پئے پیو دا وی دھیان رکھدی سی۔ صغراں خالد توں اک سال نکلی سی تے اوس بیچ جماعتاں پڑھیاں سن۔ صابر تیجے نمبر تے سی اَتے اٹھویں وچ پڑھدا سی۔ دو نکلیاں حالے تیجی اَتے دو جی وچ سن۔

جینناں دناں وچ خالد آپنا شناختی کارڈ بنا رہیا سی، پیو دوا دارو نہ ہون کارن پورا ہو گیا۔ خالد نے ماں نال صلاح کیتی، صابر نوں سکول توں اٹھایا اَتے آپنے نال دُکان تے لے جانا شروع کر دتا۔ اوہدا خیال سی کہ اوہ تن چار مہینیاں وچ صابر نوں دُکان سامنھن دے قابل کر کے، ایہہ اوس دے وس پا، آپ قسمت ازمان لئی کراچی، ملتان یا لہور چلا جائے گا۔ ایہو وجہ سی جے اوہ ہُن لہور آیا سی؛ لوکاں اوس نوں لہور جان دا ای مشورہ دتا سی۔

یتیم خانے دے چوک اپڑ کے اوس اک راہ جاندے بندے نوں فرحت ہاؤس بارے پچھیا۔ اوہ آپ مسافری اَتے علاقے نوں نہیں جاندی سی۔ اوہ خالد نوں گھج نہ دس سکیا۔ اوس فیر اک دو بندیاں توں ہور پچھیا، اخیر اوس نوں فرحت

ہاؤس دا پتہ مل ای گیا۔ ایہہ ملتان روڈ تے رسول پارک دی بہتی وچ اک بند گلی دا اخیرى مکان سی۔ ایہہ اک ہنیری گلی سی۔ لوہے دے کالے گیٹ دے نال تھم اُتے پنج واٹ دے بلب دے چان تھلے اک پھٹی تے مکان دا نمبر اُتے فرحت ہاؤس لکھیا سی۔ ایس توں اگے پنج چھ فٹ دا ویڑھا سی۔ ایس توں اگانہ مکان دی تن منزلہ ہنیری عمارت اوس دے سامنے سی جس دے متھے اُتے چن دی روشنی پے رہی سی۔ متھے تے اگے ودھیاں لکڑی دیاں محرابی باریاں سن جیہناں تے کندہ کاری ہوئی سی اُتے رنگ برنگے شیشے لگے سن۔ ایہناں چوں بہت سارے کچھ ٹٹے ہوئے سن۔ مکان نوں وکھ کے انج جا پدا سی کہ ایہہ کدے چوکھا چنگا رہیا ہووے گا پر ہن کھنڈر لگ رہیا سی۔ خالد نے گیٹ کھڑکایا۔ مکان خموش کھلوتا رہیا۔ دو تن منغاں بعد خالد فیر یو ہا کھڑکایا۔ ایس دفعہ سامنے نظر آون والے اک کمرے وچ چانن ہویا۔ خالد نوں انج لگا جیویں اوس دی باری وچ اک پنجرہ لکھیا ہووے جیہدے وچ اک طوطا آپنی مچھ نیویں کیتی انج بیٹھا سی جیویں دانہ چُگ رہیا ہووے۔ یو ہا کھلن دی واج آئی اتے فیر اوس اک چوڑی چکلی موٹی عورت نوں یوہے توں باہر آندے ویکھیا۔ اوس ویڑھے دی بتی بالی اُتے رُدی ہوئی گیٹ دے کول آئی اُتے بولی:

”کون اے؟“

”جی، میرا ناں خالد اے۔ میں ضلع بہاولنگر دے قصبے احمد پور شرقیہ توں آیا ہاں۔ لاری اڈے توں مینوں تہاڈا پتہ ملیا اے۔ مینوں رات گزارن لئی تھان چاہیدی اے۔“

ایہہ سُن کے اوس موٹی عورت نے گیٹ دے اک پاسے بنے نکلے یوہے

نوں کھول دیتا۔

”دنگھ آ۔“

خالد نوں نیکے یو ہے توں سر نیواں کر کے اندر جانا پیا؛ اوہ لئے قد دا جوان سی، ویسے تے اوہ سوانی وی گٹھی نہیں سی۔ اوس آپنے کپڑیاں اُتے اونی شمال و لھیٹی ہوئی سی۔ اوس بُوہا بند کیتا اُتے مکان دے اوس بُوہے ول ٹُر پئی جس وچوں اوہ باہر آئی سی۔ اوس دے کولھے بھاری سن جیہڑے اوہدے ٹرن نال ہل رہے سن۔ اوہ اک پیر دبا کے رکھ رہی سی۔ خالد اوس دے چکھے چکھے ٹرن لگا۔ اندر اک نکلی گلپاری سی جس دے اک کونے وچ اک نکلی میز اُتے اک گُرسی پئی سی، دُو بے کونے وچ پوڑیاں اُپر جا رہیاں سن۔ اوہ میز کول جا کے رُک گئی۔ اوس آپنی چدر اُتار کے میز تے رکھی اُتے اوس تے پئے کھاتے نوں کھول کے خالد ولے ودھا دیتا۔ خالد نے اوس ولے ویکھیا کہ اوس دیاں چھاتیاں وی وڈیاں سن۔ اوہدا رنگ اینا چٹا سی جیویں اوس نے آپنے مُونہہ اُتے گردن اُتے میدے دا لپ کیتا ہووے۔ خالد نے اپنی چٹی زبانی پہلے کدے نہ ویکھی سی۔ اوس دے آپنے علاقے وچ زنانیاں یا تے کنک رنگ دیاں سن یا فیر اوہناں دا رنگ ایس توں وی ودھ پکا سی۔

’ایہہ عمر وچ میرے توں گھٹو گھٹ دُونی تے ہووے گی، خالد سوچیا۔ اوہ سون والے کپڑیاں وچ سی۔

”ایس وچ آپنا ناں، پتہ لکھ دیو۔“

خالد ہچکچاندے ہوئے بولیا؛ ”ٹسی کراہیہ کیہ لوو گے؟“

”تن سو روپے روز..... ایس وچ ناشتہ شامل اے۔“

خالد نے دماغ وچ حساب جوڑیا، ’مہینے دے نو ہزار روپے، ایہہ اوس نوں
 بوہت زیادہ لگے۔ اوس جیب وچ اوس پرچی نوں ٹٹولیا جس تے اوس بندے دا
 ناں اُتے دفتر دا پتہ لکھیا ہویا سی، جس نوں اوس اگلی سویر جا کے ملنا سی۔ ایہہ
 اوہدے اک گواہنڈھی نے دتا سی۔ اوس گواہنڈھی دا خیال سی کہ اوہ خالد نوں کوئی
 کم دوان اُتے رہن لئی ٹھکانے دا بندوبست کرن وچ مدد کر سکدا سی۔

’چل، اج دی رات تے میں اتھے ای کٹنا واں، باقی سویرے ویکھیا جائے
 گا۔‘ خالد سوچیا اُتے کھاتے دے نال نھے بال پوائنٹ نال کھاتے دے گھلے
 ورقے تے آپنا ناں پتہ لکھن لگا۔ ایس اُتے پہلاں ای تن جیاں دے نال
 پتے لکھے ہوئے سن۔

غنی بشیر اتے فاروق بشیر

ڈاکخانہ خاص، شاہ پور، یوسی-41، تحصیل حاصل پور، ضلع بہاولنگر

عفت بیگ

ڈاکخانہ خاص، چک R-6/124، فقیر والی، ضلع بہاولنگر

خالد نے ناں پتہ لکھ کے جیب توں شناختی کارڈ کڈھیا اُتے نمبر پڑھن لگا
 تاں جے ایس دا نمبر وی کھاتے وچ لکھ سکے۔

’رہن دیو، ایہدی لوڑ نہیں،‘ زنائی بولی۔

خالد نے کارڈ جیب وچ واپس رکھ لیا۔

’ڈٹسیں اڈے توں سدھے اتھے ای آئے او؟‘

’ہاں جی، ایس توں پہلاں کہ میں ٹھنڈ نال جم جاندا، میں کسے ایسی گرم

تھاں اپڑنا چاہندا ساں جتھے میں ارام نال سوں سکاں۔‘

”ایہدا مطلب اے، تسی روٹی ٹکر وی نہیں کھادا ہووے گا؟“ زنانی نے اپنے سبے ہتھ نال دھون اتے کھبی کچھ وچ گھر کدے ہوئے آکھیا۔

”مینیوں بھکھ نہیں..... میں سونا چاہندا آں..... سارے دن دے سفر نے مینیوں بُری طرحاں تھکا دتا اے۔“

”مینیوں اندازہ اے..... پر کجھ کھادے پیتے بغیر سونا وی چنگا نہیں۔ میں روٹی کھا چکی آں..... نہیں تے..... پر..... میں تہانوں ڈبل روٹی نال انڈا اتے چاہ بنا دینی آں..... میں سویر دے ناشتے لئی انڈے، ڈبل روٹی کجھ چر پہلاں ای لے کے آئی آں..... خیر چلو میں پہلاں تہانوں تہاڈا بستر دکھا دیواں۔ تسی آپنا بکسا اوتھے رکھ کے مونہہ ہتھ دھولو۔“

اوہ گلیاری وچ پوڑیاں ولے ودھی۔
میرے لئی اپنی کھچل چکن دی لوڑ نہیں۔ میں بس سونا چاہواں گا، خالد زنانی دے پچھے پچھے پوڑیاں چڑھدے ہوئے بولیا۔ ہُن اوس نوں چنگی طرحاں پتہ لگ گیا کہ اوہ سجا پیر دبا کے اڈیاں اُتے پیر رکھ رہی سی اتے اوس دا سجا گولھا کبھے نالوں ذرا چھوٹا اتے گھٹ بھارا سی۔

”تسی کنے سال دے او؟“ زنانی پچھیا۔

”اگلے ورھے مئی دے مہینے اُنی (19) دا ہو جاواں گا۔“

”دغنی وی اٹھاراں داسی..... فاروق وی..... اوہ دوویں جوڑے سن پر اوہناں دیاں شکلاں آپس وچ رل دیاں نہیں سن..... خورے اوہ ماں دے ڈھڈ وچ دو کھری کھری تھیلیاں وچ ہون گے..... عفت اوہناں توں تن ورھے وڈا سی، پر تے تیرے وانگوں ای جوان، نگڑے اتے گھڑوسن۔“

جوڑے..... شکلاں نہیں ملدیاں سن..... ڈھڈ وچ دو دو تھیلیاں.....، خالد
 نوں کجھ سمجھ نہ آیا۔

اوہ اُتلی منزل تے اپڑ گئے سن۔ زنانی نے اک کمرے دے بوہے دی ہتھی
 گھمائی، کمرے دی بٹی بالی۔ اندر اک پلنگ وچھیاسی جس دے گدے اُتے
 چٹی چدر وچھی ہوئی سی۔ اوس اُتے چٹا سرہانا اُتے گوڑھی نیلی رضائی وی پئی سی۔
 کول ای نیکی میز اتے اک کرسی وی سی۔ سامنے غُسل خانے دا بوہا ادھا گھلا
 سی۔ اندر ہنیرا سی۔

”اتھتھے آپنا بکسا رکھو اتے مُونہہ ہتھ دھو کے تھلے آ جاؤ۔ اپنی دیر وچ میں
 تہاڈے لئی توں سیکنی آں تے نال آلیٹ اتے چاہ بنانی آں.....“
 ایس توں پہلاں کہ خالد اوس نوں روکن لئی کجھ آکھدا اوہ پوڑیاں اُتے
 دھب دھب کردی اُتردی گئی۔

خالد نے آپنا بکسا میز تے رکھیا، اوس چوں تولیا کڈھیا، لوئی لاہی، بسترے
 تے رکھی اتے غُسل خانے وچ وڑ گیا۔ کمرے وچ بکی بٹی دا چانن غُسل خانے
 وچ وی آ رہیا سی، اوس غُسل خانے دی بٹی نہ بالی۔ تاویے دا نلکا کھولیا۔ اوس
 پہلے بانہواں دھوتیاں فیر مُونہہ تے پانی دے دو تن پچھے مارے، وال وی گلے
 کیے، ٹھنڈے پانی دے پچھے اوہنوں چنگے لگے، صابن لا کے جس ویلے مُونہہ
 دھوتاتے اوس نوں احساس ہويا کہ اوس رستے وچ چوکھی مٹی کھادی سی۔ اوہ جس
 ویلے تولیے نال آپنا مُونہہ، بانہواں اتے وال خشک کیے تے اوس نوں نرماتا دا
 احساس ہويا نال ای لگا کہ اوہ بھکھا سی۔ اوہ تمیض دیاں بانہواں تھلے کیے بغیر
 ای باہر نکلیا، کمرے دی بٹی بند کیتی، تھلے اُتریا اُتے اوس کمرے وچ گیا جتھے بٹی

دا چان سی۔

ایہہ اک وڈا کمرہ سی۔ ایس دے اک پاسے باورچی خانہ سی؛ زنانی اوتھے کھلوتی آلیٹ، چارٹوس اُتے چاہ دے دوکپ اک ٹرے وچ رکھ رہی سی۔ کمرے دے دوجے پاسے اک ہور کمرے دا بُوہا سی جیہڑا بند سی۔ اوہ ایس کمرے وچ پئی ڈائنگ ٹیبل دی اک گُرسی تے بیٹھ گیا؛ ساہمنے آتش دان اُتے کئی پکھیروں؛ مینا، کوئل، بلبل، کبوتر اُتے دو گلہریاں وی سن۔ ایہہ دیکھن وچ جیوندے لگدے سن پر بُت وانگوں ساکن سن۔ انج لگدا سی جیویں کسے بال نے کھیڈ کھیڈ وچ اوہناں نوں سٹیچو کر دتا ہووے۔ اوس دی نظر باری ولے گئی جتھے طوطا پنجرے وچ بیٹھا سی، جس نوں اوہ اندر آن توں پہلاں دی ویکھ چکيا سی؛ اوہ پہلے وانگوں سر نیواں کیتی بیٹھا سی۔

زنانی نے ٹرے میز اُتے رکھی۔ توں اُتے آلیٹ اوس دے ساہمنے رکھیا۔ چاہ دانی وچوں چاہ کپاں وچ پائی اُتے اک کپ وی اوس اگے رکھ دتا فیر دوجا کپ چکيا اُتے اوس گُرسی تے جا بیٹھی جیہڑی خالد دے پلکل ساہمنے پئی ہوئی سی۔ اوہ خالد نوں لگاتار گھور رہی سی۔ خالد نے وی اوہنوں اک دو واری نظر بھر کے دیکھیا؛ اوس نے قمیض تھلے بندھی نہیں پائی سی؛ اوہنوں لکيا جیویں اوہدی سچی چھاتی دی لکئی کمان وی کبھی توں ذرا نکلی ہووے۔ آلیٹ دی خشبو اوہدے تک نوں چڑھی اُتے اوہ کھان وچ لگ گیا۔

”دئس کھاتے وچ آپنا ناں کیہ لکھیا اے؟“ اوس چاہ دا اک گھٹ بھر دے

ہوئے آکھیا۔

”خالد۔“

”خالد..... سچی!..... تُوئی آپنے ابدی ہون تے یقین رکھدے او؟“
 ”ابدی؟“

”آہو، ابدی یا ازلی..... خالد دا مطلب تے ایہو ہوندا اے.....“

”اوہ، اچھا، مینوں ایہہ پہلاں نہیں پتہ سی..... نہیں..... میں ابدی کیوں ہو سکدا آں۔ ابدی تے بس رب دی ذات اے..... میں تے ہُن تیک اجیہا کجھ وی نہیں کیتا جس تے میں فخر ای کر سکاں.....“ اوہ شرمندگی نال بولیا۔ اوہدی اکھاں اگے آپنے پیو دی شکل آگئی جیہڑا علاج نہ ہوون پاروں ایہہ جہان چھڈ گیا سی۔

”دُئی ٹھیک آکھدے او، کوئی وی ابدی نہیں ہوندا..... غنی، فاروق اتے عفت وی تہاڈے ورگے شینہہ جوان اتے گھڑوسن..... پر.....“

”مینوں تہاڈے کھاتے نوں دیکھ کے اندازہ ہویا کہ غنی، فاروق اتے عفت صاب وی اتھے رہے۔ اوہ کدوں گئے؟ اوہ میرے ای علاقے دے نیں..... ہُن اوہ کتھے نیں؟..... میں اوہناں نوں ملنا چاہواں گا..... خورے اوہ میرے کجھ کم آسکن۔“ خالد نے تُوں دے اخیرى ٹوٹے نال بچیا کھچیا انڈا کٹھا کیتا اتے بُرقی مُونہہ وچ پاندے ہوئے آکھیا۔

”ہاں ہاں، کیوں نہیں..... اوہ تہی منزل تے نیں۔“

”میں جدوں اندر آ رہیا سی تے تہاڈے طوطے نے مینوں دھوکھا دتا: میں اوس نوں جیوندا سمجھ بیٹھا پر ہُن ایس کمرے وچ دُوبے پرندے اتے جانور دیکھ کے اندازہ ہویا اے کہ ایہناں نوں بہوں چنگی طرحاں حنوط کیتا گیا اے۔ ایہناں نوں دیکھ کے لگدا ای نہیں کہ ایہناں وچ بھوسا بھریا ہویا اے،“ اوس اک واری

مصری میاں بارے اک مضمون ڈائجسٹ وچ پڑھیا ہویا سی۔

”میںوں جیہڑا جاندار وی چنگا لگدا اے، میں اوس نوں پال لینی آں اتے اوس دے مرن تے آپ ای اوس نوں حنوط کر کے آپنے ای گھر وچ سجا لینی آں۔“

”تسی آپ ای حنوط کردے او؟“

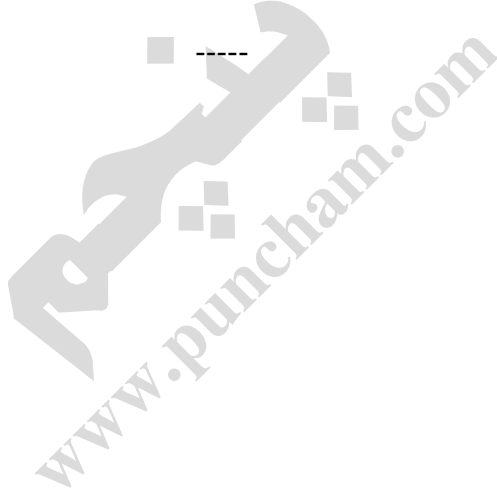
”آہو، میں ایہہ ہنر آپنے اے کولوں سکھیا اے۔ اوہ ایس فن وچ ماہر سن۔ میں اوہناں دے حنوط کیتے چرند پرند اوہناں دے کمرے وچ حالے وی سانجھ کے رکھے ہوئے نیں۔ اوہناں دا کمرہ وی تیجی منزل تے ہے۔“

خالد نے جدوں چاہ مکائی، اوہ زنانی اٹھی، اوس کپ اتے پلپٹاں ٹرے وچ واپس رکھیاں؛ اوہ آپنا کھبا ہتھ بہتا ورت رہی سی۔ اوس ٹرے نوں چکن توں پہلاں خالد دیاں تنگیاں بانہواں تے ہتھ پھیریا، فیر اکھاں بند کر کے اوس دے چہرے نوں دوہاں ہتھناں نال انھیاں داگوں ٹٹولیا۔ خالد دے جسم دے وال کھلو گئے، اوس دے خون وچ اُبال آیا اتے اوس دا پنڈا کنب گیا۔

غنی اتے فاروق دی چمڑی وی بچیاں ورگی سی..... اتے تہاڈی وی گجھ ایسی ای ملائم اے۔ پر عفت دی گجھ کھروی سی۔ زنانی نے اکھاں کھولدے ہوئے آکھیا۔

خالد اٹھیا اتے آتش دان دی بتی تے رکھے پرندیاں کول جا کھلوتا اتے آبنیاں اُنگلاں نال اوہناں دے پراں تے ہتھ پھیرن لگا۔ اوس نوں پراں پٹھ بریک چمڑی محسوس ہوئی۔ اوس گونج دے پر ہٹائے تے اوس نوں تھلے سرمئی چمڑی نظر آئی اتے بھوسا وی محسوس ہويا۔

زنانی ٹرے باورچی خانے وچ رکھ کے واپس آئی اتے خالد کول آ کے وڈی
 ساری اباسی لیندے ہوئے بولی:
 ”سوون دا ویلا لنگھدا جا رہیا اے۔ چلو، جا کے سوئیے..... کل چوکھے کم
 کرنے ہوں گے..... میرا کمرہ اوہ اے“، اوس بند کمرے ول اشارہ کیتا۔
 خالد ایہہ سُن کے پلٹیا اتے گلپاری دی پوٹیاں چڑھن لگا۔
 زنانی اوس نوں اتے جاندا ویکھدی رہی..... اوس نے فیر ساریاں بتیاں بند
 کر دتیاں۔

مسی دیہاڑ

غلام رسول آ گیا ایں! میں تینوں ای اڈیکدا پیا ساں۔ چھیتی کر آپاں رل
کے روٹی کھا لینے آں۔ وڈے ویلے مسی دی پہلی ترخ اے ”مسی دیہاڑ دا میلہ
اے۔“

توں شکا گو دا ناں کدی سُنیا اے جے نہ وی کدی سُنیا ہوئے تے فیر کیہ
ہویا۔ گولیاں چلن دی واج تے سُنی ہوئی اے نا توں میلے تے گولیاں نہیں
چلدیاں؟ گولی اپنی وڈیائی نوں اُچا کرن لئی چلائی جاندی اے۔ تاں جے نِکے
تے کمی کین رُعب تے دباء وِچ رہ سکن نالے وڈیرے، سرمایہ دار اگے اکھ اُچی
نہ کرن۔ جان تے ساریاں نوں پیاری ہوندی اے۔ گولی چلے تے کامے اُرانہہ
پرانہہ کھلر جاندے نیں

”آخو یار سارا گجھ پتہ اے“ غلام رسول سوڑا پے کے بولیا۔ پرتوں کیہ گولی
چلن دی گل کر کے میرا تراہ کڈھن ڈیہہ پیا ایں گولی تے لاڑھے دی سواری
اگے وی چلائی جاندی اے جدوں اوہ اپنے سوہریاں دے گھر جنج لے کے ڈھکن
جاندا اے۔ ہوائی فیر وی ہوندے نیں۔ پٹاکے وی چلائے جاندے نیں۔ لڈیاں
وی پائیاں جاندیاں نیں۔

میں مسوسیا جیہا مُونہہ بنا کے آکھیا، چل آ دوویں روٹی کھا لینے۔ کل وڈے
ویلے چھیتی اٹھاں گے تے تاں ای ویلے سر میلے تے اپڑاں گے نا۔ روٹی کھا

کے چاہ وی پیتی۔

غلام رسول اٹھن لگا۔ میں کول بٹھایا، اوئے توں میری گل اُتے گوہ ای نہیں
کردا پیا۔ میں اوہنوں ٹھاکیا۔ وکھ توں کہ شکاگو وچ مزدوراں نے اپنی مزدوری
ودھان لئی تے نالے کم دا ویلا مُتھن لئی تے اپنے حق دی منگ کرن لئی اکھ کیتا
تے نعرے لائے۔ نعرے بڑے اُچے اُچے لائے۔ اوہناں اُتے تابڑ توڑ گولیاں
چلا دتیاں گئیاں!!

کیڈے جگرے والے سن اوہ لوک اوہناں نوں اپنی جان توں ودھ اپنے حق
دا مان سی۔ اپنے حقوق لین دی سک بُہتی سی۔ بندیاں دے حقوق توں بنا جیونا
اوہناں نوں چنگا نہیں سی لگدا۔ اوہ نعرے لائی جانے سن تے گولیاں کھائی
جانے سن۔ اوہ کیڈے مہان سن جگرے آ لے سن سوچ ذرا؟

چنگا چل سوں جانے آں جلسے وچ وی جانا اے۔ تے غلام رسول لما پے
گیا۔ اوڑک پاسا پرت لیا اوہنے۔ تے میں سوچیں پے گیا۔ شکاگو والی گل نوں
لے کے کجھ چر پہلاں اک تھان جلسے وچ اک سیانا بندہ اپنی تقریر وچ دس
رہیا سی۔ پڑھیا لکھیا بندہ سی۔ کہن لگا، ایس راہ تے تُون لئی علم دی لوڑ ہوندی
اے تے نالے یاں فیر بُہتی تے ڈاڈھی بھکھ ننگ ہوئے۔ ایڈے خراب حال
ہون کہ بندہ مرن مارن نوں اٹھ کھلوئے ہوو کجھ سچھے ای نہ۔ پر علم بندے نوں
عقل تے اُشکل دسدا اے علم عقل نوں مانجھدا اے۔ علم دی برکت نال بندہ اپنے
آپ نوں تے دوجیاں نوں سیہان سکدا اے۔

بُہتی بھکھ ننگ تے تھوڑے علم نے رل کے اوہناں نوں اکٹھیاں کیتا۔ ایس
اکٹھ نال جگرا بنیا۔ نعرے لائے تے گولیاں سینے تے کھادیاں تے جاناں قربان

کیتیاں- آون والیاں نسلاں لئی سوکھ پیدا کیتی- ایس ہمت تے بہادری دا مان
 کرن لئی ایہہ دیہاڑ منایا جاندا اے اجکل ساڈے لئی بڑیاں اسانیاں نیں-
 پگڈنڈیاں دی تھان شرکاں بن گئیاں نیں- دریاواں تے وڈے پل، تے وڈے
 وڈے بھارے بھارے ٹرالے ہر ویلے نظریں پیندے نیں- دریاواں وچ سٹیم،
 تے بیڑیاں ہونڈیاں نیں- ہڑھ آن توں پہلاں اطلاع وی ہو جاندی اے- ہر
 تھان ہر ہنر ہر کم وچ وادھا ہو رہیا اے اج بھکھ ننگ والی گل نہیں ہے کہ بندہ
 جیون جوگا نہ رہوے- تے مرن مارن نوں پے جاوے سمجھو گیلی سک نہیں سکدی
 وتر کھا گئی اے نالے لف گئی اے- جیہدی پینگھ بنا کے جھوٹے لے رہے آں-
 سارا و اتارن بدل گیا اے دُنیا اوہ نہیں جیہڑی پہلے ہونڈی سی- اج علم وی
 چوکھا اے اسیں سارے One World Order دے غلام ہو گئے آں- پٹرول
 دی قیمت ودھاؤ تے قرضے دی کشت ملے گی سارے عوام آں پر نوکر شاہی دیاں
 سہولتاں ول نگاہ کرو- جے اوہ وی عوام بن جان؟ ایس ویلے دُنیا وچ
 Sustainable Development and تیبھی لام ہونڈی پئی اے- کدوں تک
 چلے گی سینت اخیر تک چلے!!
 اخیر تک؟؟

بغاوت تے محبت (پرکاش وتی یشپال نال اک ملاقات)

ام: پرکاش وتی جی! بغاوت تے محبت تہاڈی زندگی دے دو واقعات، ہندوستان دے اتہاسک واقعات ہن۔ اج تہاڈے مونیوں سُننا ہے کہ دل دا پہلا سرا ہندوستان دی کرانٹی لہر نال جُویا کہ یشپال جی دے عشق نال؟

پر: جس ترتیب نال تہاڈے مونیوں نکلیا ہے امرتا! ٹھیک ایسے ترتیب نال۔ میں جی امرتساں، پر پٹی تے پڑھی لہور وچ۔

ام: تہاڈے لہور والے گھر دا اک دُھندلا جیہا چیتا میرے ذہن وچ ہے، میرے گمٹی بازار والے گھر توں کوئی دو گھر چھڈ کے اک مکان ہوندا سی، شاید تن منزلہ، لوک کدے کدے اوس مکان ول اُنکلی کر کے، تہاڈا ذکر کردے ہوندے سن.....

پر: ہاں، پر اوس توں چکھوں اسیں لوک شاہی محلے چلے گئے ساں، جتھے نالو نال لگدے ساڈے تن مکان سن..... لوک کیہ ذکر کردے سن؟

ام: ایہی کہ جدوں تہاڈے ویاہ دی بارات آئی، گھر وچ میل جُویا ہویا سی..... تے تسی گھر دی چھت اُتے جا کے، نال لگدے گھر دیاں پوڑیاں اتر کے اوس گھروں ہمیشہ لئی چلے گئے.....

پر: اوہ اصل وچ شاہی محلے دی گل ہے۔ پر اوہ ویاہ دی بارات نہیں سی، میری منگنی دی رسم سی، جیہدے لئی گھر وچ کجھ میل جیہا جڑیا ہو یا سی.....

آم: پر میں ایہہ سارا تصور، تہاڈے او سے پہلے گھر دی چھت ول وکھ کے کردی ہوندی ساں۔ سو ابھی تہاڈا تے یشپال جی دا سبھ توں پہلا بغاوتی قدم سی؟.....

پر: صرف میرا! اودوں تک میں یشپال جی نوں ملی نہیں ساں۔ لہور تلیاں والی گھوہی دے آریہ سماج سکول وچ پڑھدی ساں، جدوں ساڈی ٹیچر پریم وتی نے سانوں کانگرس لئی کم کرن دی لگن لا دتی سی۔ اوس ویلے کانگرس نوں پیسے دی لوڑ ہوندی سی، تے اسیں گڑیاں پیسے اکٹھے کرن دا کم کردیاں ساں۔ کدے گھروں چوری کر کے وی لے جاندیاں ساں۔ ہولی ہولی باراں لڑکیاں تے لڑکیاں دا اک گروپ جیہا بن گیا سی، جو کانگرس لئی سہراں نوں تلیاں اُتے رکھن لئی تیار ہو گیا سی۔ ساڈا ساریاں دا لہو جدوں اُبلدا سی، سوچدے ہوندے ساں کہ گھر بار چھڈ کے، پوری طرحاں کانگرس دا کم کیتا جائے۔ ایس سلسلے وچ اک دوجے نوں خط وی لکھدے ساں اوہی خط سن، جو میری منگنی والے دن، کسے نے میری الماری وچوں کڈھ کے پڑھ لئے سن۔ میرے باپ نوں اوہی غلط فہمی ہوئی، جو ہر جوان گڑی دے باپ نوں ہوندی اے.....

آم: تے اوہناں نے تہاڈے بغاوت دے عشق نوں کسے مرد لئی تہاڈا عشق سمجھ لیا.....

پر: سمجھ وی لیا تے ایہہ گل اوہناں بھرے میل وچ آکھ وی دتی۔ ایس توں

میری خودی نوں اپنی سٹ لگی کہ میں ساریاں دی نظر بچا کے، گھر دی چھت اُتے چلی گئی، تے اوتھوں ننگے پیریں دُوبے گھر دی چھت اُتوں پوڑیاں اُتر کے، سدھا دُرگا بھابی کول چلی گئی کہ میں گھر چھڈ کے، کانگرس دا کم کرن لئی آ گئی ہاں.....

اُم: ایہہ دُرگا بھابی کون سن؟

پر: ریوولیوشنری مومنٹ دی اوہ ورکر جینے بمبئی دے گورنر اُتے گولی چلائی سی۔ ایہہ اوس بھگوتی چرن ووہرا دی بیوی سی، جو چکھوں ہتھ وچ پھڑے بمب دے پھٹن نال شہید ہو گیا سی..... اوہناں دناں وچ قلعہ گجر سنگھ وچ اک مکان ہوندا سی، جتھے پارٹی دے ممبر رہندے سن، دُرگا بھابی نے مینوں اوتھے بھیج دتا۔ اوتھے یشپال جی نال پہلی ملاقات ہوئی سی، اوہ وی ایس سلسلے وچ کہ اوہناں میرا اک انٹرویو جیہا لیا سی کہ جے میں گھر چھڈ کے چکھوں پچھتا سکدی ہوواں، تاں بہتر ہے کہ ہنئے گھر پرت جاواں۔

اُم: ماں باپ نوں تہاڈی سُوہ لگ سکی کہ نہیں؟

پر: نہیں! ایسے توں بچن لئی مینوں پارٹی نے چھیتی لہور توں دلی بھیج دتا سی۔ پر میں آپنا اتہ پتہ دے بنا اک خط ضرور ماں باپ نوں لکھ دتا سی کہ اوہ میرا فکر نہ کرن۔

اُم: یشپال جی دا ناں لہور کانسپیرسی کیس نال جُودا سی، اوہناں واسرائے دی گڈی پٹھاں بمب رکھیا سی، دلی وچ ہتھیاراں دی سکھلائی اوہناں کولوں لئی؟

پر: پستول چلان دی سکھلائی چندر شیکھر آزاد کولوں لئی سی، چکھوں یشپال،

واستائن تے میں رل کے بمب بناندے ہوندے ساں۔ دلی جھنڈے والا
 وچ اک گھر دا اُملاجھہ کرائے تے لیا سی جیہدے باہر صابن فیکٹری دا
 ناں لکھ دتا سی ہمالین سوپ فیکٹری، اسیں تے باہر سامان خریدن واسطے
 نہیں ساں جاندے، اوہ سانوں اک ہور ورکر وِل پرشاد جین خرید کے لیا
 دیندا سی۔ سلفیورک ایسڈ تے جو وی ہور چاہیدا ہوندا سی۔ اوہ پانی اپنا
 زہریلا ہوندا سی کہ میریاں آکڑیاں ہویاں اُنکلاں روٹی دی گراہی نہیں
 سن توڑ سکدیاں.....

اُم: پھیر ایسے سلفیورک ایسڈ کول بہہ کے محبت دے آب حیات دا پیالہ مُونہ
 لایا؟

پ: ہاں امرتا! آب حیات ضرور پیتا، پر محبت دا اقبال نہ کردے میری زبان
 تے آیا، نہ یشپال جی دی زبان تے۔ ایہہ گجھ ایس طرحاں ہو یا سی جیویں
 لوہے نوں تے مقناطیس نوں نیڑے نیڑے رکھ دیو، تاں اوہ آپے ہی اک
 دُوبے نوں مل جاندے ہن.....

اُم: مقناطیس پرکاش نوں آکھاں کہ یشپال نوں؟ پر شاید دوہاں نوں آکھیا جا
 سکدا ہے۔ اک دُوبے دا لوہا، اک دُوبے دے مقناطیس ول آپے کھچیا
 گیا..... پھیر شاید یشپال جی دلی کانسپیر ایسی کیس وچ پھڑے گئے سن؟

پ: بھگت سنگھ نوں جیل وچوں چھڈان دی پوری کوشش سی، اودوں یشپال ہی
 پارٹی نوں اگوائی دے رہے سن، کہ دلی دیاں دیواراں اُتے وڈے وڈے
 پوسٹر لگ گئے، جیہدے وچ یشپال دی تصویر چھپی ہوئی سی، یاتی فرار
 ساتھیاں دے ناں لکھے ہوئے سن، میرا ناں وی، تے سانوں پکڑن لئی

سرکار نے انعام دا اعلان کیتا ہو یا سی..... میں کدے کسے دے ساہنے
 نہیں ساں آئی، ایس لئی کسے سرکاری خُفّیے نوں میری پہچان نہیں سی، پر اوہ
 لوک یشپال نوں پہچاندے سن، ایس لئی اوہ دلی توں الہ آباد چلے گئے۔
 او تھے اک مٹر عورت سی آئرس، ایسے مومنٹ وِچ، یشپال اوہدے کول
 پناہ لین لئی گئے سن کہ دوجے دن اوس مکان دے چارے پاسے پلس دا
 گھیرا پے گیا، تے یشپال پھڑے گئے.....

اُم: اودوں اک تہلکہ مچیا ہو یا سی تہاڈے ناں دا کہ اک حسینہ بمب بناندی

ہے.....
 پُر: حُسن تے جوانی دا قرض دینا ہوندا ہے امرتا! کئی وار بڑا ہی ناواجب۔
 پارٹی وِچ بہت سارے جوان مرد سن، جیہناں نے ٹہمتاں دی حد تک آپنی
 آپنی محبت دا اظہار کیتا، ایتھوں تک دی بدلے خوری تک پہنچے کہ یشپال
 نوں قتل کروا دتا جائے، کیونکہ اوہ پرکاشو دی محبت وِچ پے کے پارٹی دے
 کم دا نہیں رہیا..... اوس ویلے دُرگا بھابی نے میرا ہتھ پھڑ کے یشپال
 دے ہتھ وِچ دے دتا کہ تسی آپنا ویاہ ڈکلیسر کر دیوتا کہ پارٹی دے کم وِچ
 کوئی تریڑ نہ آ جائے۔ چندر شیکھر آزاد تک وی لوکاں نے ساڈی محبت دا
 رُوپ وگاڑ کے پیش کیتا سی.....

اُم: یشپال جی نوں کسے سالاں دی سزا ہوئی سی؟

پُر: چوداں سال دی۔ جان لکیاں ساڈے وِچ صرف دو فقرے اچکھنچ ہوئے
 سن، یشپال نے کہیا ”ہو سکدا ہے میں واپس آواں، ہو سکدا ہے نہیں“
 تے میں آکھیا سی ”کوئی گل نہیں، جتھے جاؤ گے، میں او تھے آ جاواں گی۔“

ام: تھا ڈا رسماً ویاہ شاید جیل وچ ہو یا سی.....

پ: ہاں بریلی جیل وچ۔ میں دلی ست دریا گنج دے مکان وچ اک کمرہ کرائے تے لے کے رہندی ساں، جدوں اک دن اچانک پلس نے اوس گھرنوں گھیر لیا۔ ہر بوجے باری اگے وی پلس سی، چھت اُتے وی۔ جدوں دیکھیا کہ نکلن دا کوئی راہ نہیں، اودوں میں پستول نوں میلے کپڑیاں وچ سٹ کے سکھنے ہتھیں پلس نوں پھڑائی دے دتی۔ اوہناں میری تلاشی لئی، کمرے دی وی، پر میلے کپڑیاں نوں پھولن توں اُکائی کر گئے۔ میں پھڑی گئی، پر اودوں تک دوویں کیس ختم ہو چکے سن، لہور کانسپیرسی والا وی، تے دلی کانسپیرسی والا وی، ایس لئی میرا ٹرائل نہیں سی ہو سکدا۔ صرف اک سال لئی دلی توں باہر چلے جان دا آرڈر ملیا..... اودوں میرے وکیل نے تے ہور خیر خاہاں صلاح دتی کہ بیشپال نال میرے ویاہ نوں قانونی کر لیا جاوے۔ مسٹر ہیڈ لے اوتھے ڈپٹی کمشنر سی، اوہنوں درخواست دتی۔ اوہنے منظور کر لئی، تے میں، بیشپال جی دی ماں، تے دو تین ہور دوست، دسے وقت اُتے کچھری پہنچ گئے۔ اودھروں بیشپال جی نوں جیل وچوں لیاؤنا سی، پر سرکار نے اوہناں نوں خطرناک مجرم قرار دتا ہو یا سی، ایس لئی ہتھکڑیاں تے بیڑیاں وچ لیاؤن دا حکم ہو یا۔ اوس ویلے بیشپال جی نے نانہہ کر دتی کہ میں ویاہ کران لئی کچھری وچ ہتھکڑیاں پا کے نہیں جاواں گا۔ ہُن مسٹر ہیڈ لے لئی آپنی دتی اجازت دا سوال سی، اوہنے ویلا رکھ لیا۔ کچھری آ کے مینوں آپنی گڈی وچ دٹھا کے جیل وچ لے گیا، ماں تے باقی دوست اک ٹیکسی کر کے جیل

بچنے، تے اوتھے جیل دے اک کمرے نوں کچھری بنا کے، مسٹر ہیڈ لے
نے آپ ساڈا ویاہ کیتا۔

آم: تے ویاہ دی کورٹ فیس؟

پر: اودوں اک رُپیہ چار آنے کورٹ فیس ہوندی سی، جو ساڈے کولوں جیل
وچ ہی لئی گئی۔ میرے والے پاسیوں گواہاں دے دستخط کرن لئی میرے
نال گئے دوست سن، یشپال دی ماں سی، پر یشپال جی ولوں جیل دے دو
قیدی بلوائے گئے۔ اسیں تھوڑی جیہی مٹھائی لے گئے ساں، اوہ جیل وچ
وٹ ڈتی گئی۔ تے پھیر کمرے توں باہر سی. آئی. ڈی. دے آدمی بہہ گئے،
تے سانوں مسٹر ہیڈ لے ولوں اک گھنٹہ کمرے وچ بہہ کے گلاں کرن
دی اجازت مل گئی۔

آم: سو سی. آئی. ڈی. دے پہرے والا اک گھنٹہ تہاڈا تے یشپال جی دا ہنہی
مُون سی.....

پر: پر ایہو جیہا ویاہ ہندوستان وچ آخری وار ہویا۔ ایہہ خبر سارے دیس دیاں
اخباراں وچ وی چھپی، تے باہر لے دیساں دیاں اخباراں وچ وی، جس
توں گھبرا کے برٹش سرکار نے قانون لاگو کر دتا کہ اگوں توں کسے سیاسی
قیدی دا جیل وچ ویاہ نہیں ہووے گا.....

آم: یشپال کسے سالوں چچھوں باہر آئے؟

پر: ستاں سالوں چچھوں۔ پر جیہڑا صحت مند یشپال جیل وچ گیا سی، اوہ پھیر
کدے نہیں پرتیا۔ کئی سال پہلاں روہتک وچ جدوں یشپال جی نے
بمب بنان دا تجربہ کیتا سی، اودوں پتہ نہیں لگا، پر اوس گیس دا اثر اوہناں

دے پھیپھڑیاں اُتے، تے ساہ دی نالی اُتے ایس طرحاں ہو چکا سی، کہ
جیل وِچ اوہناں دے مُونہ وِچوں اکثر خون آؤن لگ پیا سی۔ اینا کہ
سارے بدن وِچوں خون نُچر گیا سی.....

اُم: تہاڈے رل کے کڈھے اخبار وِپلو دی تے یسپال جی دیاں کتاباں دے
پرکاشن دی جدوجہد جگ جاندا ہے پر ایہہ دسو کہ تہاڈے جنم دی اتہاسک
تاریخ کیہ ہے پرکاش جی؟

پر: امرتسر جی ساں، 31 جنوری 1914 نوں، اوس دن بسنت پنچمی سی، ایس
لئی ٹکی ہوندی نوں سارے پیارنال بسنتی بُلانڈے ہونڈے سن.....

اُم: تے اوہ بسنتی جدوں پرکاش وتی ہو کے، ننگے پیریں کرانتی دے خطرناک
راہ اُتے تڑ پئی؟

پر: ایہہ سمجھو کہ اوہ میں وساکی منائی سی، 1930 دا اپریل مہینہ سی.....

اُم: اودوں کہینے سوچیا ہووے گا کہ سولہاں ورھیاں دی حسینہ دا ایہہ قدم
برٹش راج نوں اُلٹان لئی اک تواریخی قدم ثابت ہووے گا..... تے جیل
دا کمرہ کس تاریخ نوں ویاہ دی کچھری بنیا سی؟

پر: اوہ تاریخ بڑے کولے اکھراں وِچ میرے دل اُتے لکھی ہوئی ہے..... 7
اگست 1936.....

تواریخ نوجوان بھارت سبھا

(6)

روسی بالشویک پارٹی تے حکومت ولوں راس والی تے سامراج برخلاف لام
بندی نوں ویکھ کے میرا اُلا ر سانجھ ورتن و بہار ول ہو گیا سی۔ کانپور سازش
معاملے دامینوں پتہ لگا جو ایہہ تاں ہندوستان نوں آزاد کران دا جتن سی۔ ایہدی
پاروں میرا روسی پارٹی تے حکومت ول مہاڑ ہور وی ودھ گیا۔ لہوروں ہفتہ وار
محنت کش شروع ہون لگا تاں میں جھٹاپٹ ایہدی دن تنخواہوں ایڈیٹری کرن تے
من گیا۔ ایہہ میرا کرتی میل دے آزادی جتن وچ سیر ہوسی۔ حکومت نوں ایس
پرچے راہیں لوکاں وچ اُتھل وچاراں دے اپڑن توں بڑی اچویں لگی۔ ایس لئی
حکومت نے مینوں محنت کش دے پہلے ای مکھ بول تے پھڑ لیا۔

ایس توں پہلاں فروری 1926 وچ سنٹو کھ سنگھ ہوراں مہینہ وار کرتی چھاپنا
چھوہ دتا ہویا سی۔

سنٹو کھ سنگھ سانجھ ورتن و بہار دی پڑھائی کرن لئی امریکہ توں سدھے ای
روس تاری بنھ گئے سن۔ ہندوستان اوہ روس توں آئے۔ آوندیاں نوں ای پھڑ لیا
گیا۔ پلیس اوہناں دی پُچھ گچھ تے چڑھ پئی گچھ چر اوہناں نوں اندر وی دتی
رکھوئیں۔ پلیس اوہناں اُتے مقدمہ چلاؤ سی پر ہوم پولیٹیکل فائل توں پتہ لگدا

اے جو قانونی سیانیاں آکھیا بھادویں حکومت نوں سنتو کھ سنگھ دے سوویت حکومت نال سازشی سا تمکیاں دی سُوہ اے پر اپنی گل اُتے اوہناں اُتے قانونی کاروائی نہیں سی کیتی جاسکدی۔ حکومت نے اوہناں نوں جیلوں کڈھ کے پنڈ وچ جوہ بند کر دتا۔ مگروں کجھ نکلیاں موٹیاں ہٹکاں لا کے آزاد وی کر دتا۔

لفظ کامریڈ دا بدل

سنتو کھ سنگھ نے آپ یا ندر پارٹی نے اوہناں راہیں مہینہ وار کرتی چھاپنا چھوہیا۔ کرتی سانجھ ورتن وچاراں دے پرچار لئی سی۔ پر ایہدے وچ سکھی نال جوے لفظاں دی ورتوں توں چھٹکارے دا کوئی راہ نہیں سی پیا اوہڑا۔ سکھ دھرم وچ لفظ بھائی دا چوکھا آدر اے۔ ایہدے سنتاں تے شہیداں نوں بھائی آکھیا جاندا اے جیویں بھائی منی سنگھ، بھائی تارو تے کنہیں ہور۔ کرتی وی اپنے لکھن والیاں دے ناواں نال بھائی ای لکھدا۔ نویں لہریں انجیے دھارمک لفظ دی ورتوں اصولوں ای ان ڈھکویں سی۔

اساں بیلیاں سہی کیتا جو بھائی لفظ توں کامریڈ دے معنے تاں اُکا نہیں

نکلدے۔

”رفیق“ اُنج ای اوکھا لفظ سی۔ اسیں کامریڈ دے وگویں لفظ دی بھال وچ لگ پئے۔ میرے تے مقدمہ چلیا تاں میں ڈسٹرکٹ جیل لہور دی جوڈیشیل حوالات وچ بند اپنے مقدمے دی سُوئی دی اڈیک بچ ساں۔ اک گورکھا سپاہی آیا تے اوس نے اپنے بیلی نوں ساتھی آکھ کے سدیا۔ مینوں اک دم لگا جو ساتھی کامریڈ لئی بڑا ای سُوٹ لفظ اے۔ جیلوں میں آیا تاں میں کرتی دے سدھی

نوں خط پایا تے کامریڈ لئی ساتھی لفظ ورتن دا سبھا دتا۔ ایہہ خط او سے مئی ستمبر 1928 دے کرتی پراگے وچ چھپ گیا۔ انج ہولی ہولی کر کے ساتھی بھائی لفظ دی تھال لیندا گیا تے سدن کوان لئی ساتھی تے کامریڈ لفظاں دی ورتوں ہوون لگ پئی۔

پنجاب نوجوان بھارت سبھا کانفرنس

1928 دا سال نوجوان بھارت سبھا دی چڑھت دا سال سی۔ وچار لیہہ دے فاندے وچ اساں نوجوان بھارت سبھا کانفرنس امرتسر دی پردھانی دیو داس گاندھی توں نہیں سی کردائی۔ سبھا دے جلسے وچ اساں ہندوستان نوں آزاد سوشلسٹ ریپبلک بناون دا ہوکا دتا سی بی اسیں ایس کم لئی چنے ویلے ساتھوں سرے ورتاں گے۔ اساں نویں گل کیتی سی بی اسیں کھری قوم بندی تے ادھار واد نال مذہب نوں سیاست توں وکھ رکھاں گے۔ ایس اخیری گل نے احمد دین ورگے نویں رلے بچناں نوں چٹاوند وی کر دتا۔ سبھا نے ایہہ وی کھل کھلا کے صاف کر دتا جو سبھا گھٹ گنتیاں نوں انیائیاں چھوٹاں نہیں دیوے گی۔ ایسے سال ساڈے کرتی کسان پارٹی نال سانگے ہور وی پکے ہوئے۔ تاہیوں تاں کرتی پرچے نے کاکوری مقدمے دے انقلابیاں اُتے مضمون لکھن پاروں جیلوں میری رہائی اُتے لکھیا سی، ”سانوں ایہہ جان کے خوشی ہوئی اے جو کامریڈ رام چندر بی اے نیشنل سہجاری سوڈھی ہفتہ وار محنت کش نوں جیل توں رہا کر دتا گیا اے۔“

کامریڈ نے ”خون ناحق“ دے سرناویں توں اک مضمون لکھیا سی جیہدے وچ کاکوری دے قیدیاں نال ہمدردی کردیاں حکومت ولوں دتیاں پھانسیاں تے

قیدیاں دیاں سزاواں نوں بدلہ لین دیاں کاروائیاں دیاں سی۔ حکومت نے کامریڈ اُتے ایہہ مضمون لکھن پاروں مقدمہ بنایا تے مجسٹریٹ نے دو سال قید سخت دی سزا دتی۔ ہائی کورٹ جج اپیل نال قید دی سزا چھ مہینے گھٹ ہو گئی تے 24 فروری 1928 نوں اوہناں نوں چھڈ دتا گیا۔ کامریڈ رام چندر مزدوراں کساناں دے دردی نیں تے اوہناں نال ہون والے ظلم تے ناانصافی دے دلوں وروڈھی نیں۔ اوہناں نوں ایہہ انیاں نہ پروان ہون پاروں سزا دتی گئی ہندوستان وچ جتا کوئی بندہ غریباں نال پیار کردا اے اوڈا ای وڈا حکومت اوہنوں گناہی سمجھدی اے۔ کامریڈ اصلوں جوان تے نیشنل کالج دے بی اے پاس نیں۔ قوم نوں تے کرتی کساناں نوں اوہناں توں بڑیاں چوکیاں آساں نیں۔ سانوں پک اے اوہ غریب کیرے میل نوں اُتے چکن تے جتھے بند کرن لئی چوکھے سرٹ نال کم کردے رہن گے۔ اج بے نیشنل کالج ہوندا تاں اپنے تیار کیسے نوجواناں دی قوم تے ملکہ لئی سیوا ویکھ کے مان نال بھر جاندا۔

اسیں کامریڈ رام چندر نوں ودھائی دیندے آں جو اوہناں بہادری نال جیل کٹی اے۔ ساڈی دُعا اے جو اوہ قوم تے ملکہ لئی ہور قربانیاں توں وی چکھے نہیں ہن گے۔ رب اوہناں دی جیل نال پریت ہور ودھاوے۔“

کرتی دے ایہہ وچار اتھے لکھن دی لوڑ تاں نہیں سی پر اگے جا کے نوجوان بھارت سبھ تے کرتی آگواں وچ جو پاڑ بنے اوہناں نوں مُمران لئی ایہہ اتھے لکھے گئے نیں۔

صوبہ نوجوان بھارت سبھا دے جلسے دی ایس بیٹھک وچ اسماں ندر، ببر اکالی، کاکوری تے ہور اُتھلو قیدیاں دیاں قربانیاں نوں سلاہیا تے دیس دی

آزادی لئی سبھے ڈھنگ ورتن دے متے اُتے زور دتا۔

کسان مورچے دی جت

نوجوان بھارت سبھا کانفرنس امرتسر دی سبھلتا مگروں سبھا تے کرتی کسان پارٹی نے رل کے سوکے تے جھونے دی فصل دے مارے جان تے کساناں توں معاملہ تے آبیانہ منگن تے حکومت دے ورودھ روس رولا جھوہ دتا۔ اگے وڈھو کانگریسی وی ساڈے نال رل گئے۔ گورنمنٹ ڈرگٹی۔ ایہہ رولے اگے گوڈے ٹیک گئی تے ایہنے دوآبے دے علاقے تے منگمری وچ معاملہ تے آبیانہ گھٹانا من لیا۔

جون 1928 وچ نوجوان بھارت سبھا نے بردولی دے کسان ستیہ گرہ دا ساتھ دتا تے ایہنوں برطانوی لٹ دے وڑدھ کسان نابری آکھیا۔ ایہنے ستیہ گرہ واسطے پیسہ تے ہور جوگھ وی مدد امداد ہو سکدی سی اکٹھی کر کے دتی۔

کرتی بڑے جوش تے چاء نال نوجوان سبھا نال جڑ گئی ایس دی سلاہنا پاروں سوہن سنگھ جوش نوں امرسر برانچ دا پردھان چنیا گیا۔

لگ بھگ اگست وچ کرتی پارٹی نے صلاح دتی جو ستمبر 1928 دے اخیری دناں وچ جدوں پنجاب صوبہ کانگریس نے لائلپور وچ کانفرنس کرنی اے اودوں ای نوجوان بھارت سبھا کانفرنس تے پہلی کرتی کسان صوبہ کانفرنس وی اکو ویلے ای کیتیاں جان۔ کرتی لوکاں نال ساڈی واہ ورتن بڑی ودھیا سی ایس لئی ایسں جھٹ ایہدے تے من گئے۔ فیصلہ ہو یا بی میں کانفرنس دی جی آیاں کمیٹی دا پردھان ہوساں تے چیئرمین دا خطاب پڑھساں۔ ایس اے ڈانگے کانفرنس دے

پردھان ہوسن- ڈانگے تے سپریٹ نوں کرتی لوکاں نے لیانا سی۔ اصلوں اخیرى ویلے پتہ لگا جو ایہہ دوویں بندے نہیں آوندے پئے۔ او سے ویلے فیصلہ ہويا جو پرنسپل چھبیل داس کانفرنس دی پردھانی کرن۔ ایڈا ویلے سر دن تے دی چھبیل داس ہوراں کوئی نہ ٹکر نہ کیتی تے راضی خوشی پردھانی تے من گئے، امرتسر کانگریس واکن ای کانگریس دی لائکپور سوگتی کمیٹی نے ساڈے نال بھرویں مل ورتن کیتی۔ اسان وی اپنی واری تے کانگریس والے پنڈال وچ ای اپنی کانفرنس کیتی۔

ترنگے دی تھال لال جھنڈے دی منگ

کرتی نومبر 1928

کرتی کسان کانفرنس نے کہیں متے پاس کیتے۔ اک متے وچ اسلحہ ایکٹ ختم کرن دی منگ سی۔ ترنگے دی تھال جھنڈے دا رنگ لال ہونا چاہیدا اے۔ اک ہور متے وچ نہرو کمیٹی دی ہندوستان وچوں فرقو ونڈ مکان دے جتناں دی سلاہنا کیتی گئی۔ نہرو کمیٹی دی پورن آزادی دی تھال تے تاج برطانیہ دا ذیلی علاقہ بن کے رہن دی صلاح نوں ننڈیا گیا۔ کانفرنس نے قومی آگواں ولوں مزدور طبقے دے گھول، بجیے، جمشید پور، دھاریوال، لالوا، مدراس، کانپور تے نظام ریلوے وچ کیتیاں ہڑتالاں بارے گھیس وٹن دی کڑی ننڈیا کیتی۔ کانفرنس نے سائمن کمیشن نوں وی ردیا تے ایہدے نال امل ورتن کرن دی حمایت کیتی۔ کانفرنس نے ہوکا دتا جو برطانیہ جیہڑی لڑائی لڑن دیاں تیاریاں بچ لگا ہويا اوہدے وچ مزدوراں کساناں نوں اڈے لان دی چلاکی نہ کیتی جاوے۔

ایس کانفرنس وچ پرنسپل چھبیل داس، کامریڈ رام چندر، کامریڈ سوہن سنگھ

جوش، ایل کیدار ناتھ سہگل، منشی احمد دین تے سوامی بال سروپ نے بھرواں
حصہ پایا۔

تنخواہواں مٹھیاں جان

کرتی نے کانفرنس وچ میری کیتی تقریر 16 صفحیاں تے چھاپی۔ ایہنے پرنسپل
چھبیل داس دی لائپور کانفرنس وچ کیتی صدارتی تقریر وی چھاپی۔ پر کرتی نے
میری تقریر وچوں تنخواہواں اُتے کیتی ساری گل ای گول کر چھڈی تے ایہدا
بھوگ نہ پین دتا۔ میں آکھیا سی بئی گھٹ توں گھٹ تنخواہ 50 روپے تے ودھ توں
ودھ 500 روپے ہونی چاہیدی اے۔ ایس گل نوں کجھ کامریڈاں سودھاں دے
کھاتے وچ پا دتا ایس پاروں ایہہ اخباراں وچ چھپن دے قابل نہ سمجھی گئی۔ ایہو
ای صلاح میں کراچی وچ نوجوان بھارت سبھا دی سبجیکٹ کمیٹی اگے وی رکھی۔
سبھاش چندر بوس ساڈی کانفرنس دے پردھان سن اوہناں وی ایس صلاح نوں
سودھاں دے خانے وچ ای پا دتا تے ہنگارا نہ بھریا۔ اوہناں مینوں ایہہ متا
واپس لین دا کہیا۔ میں اوہناں دے آکھے دا پالن کردیاں ایہہ متا واپس لے
لیا۔ پر اوسے ای دن مہاتما گاندھی نے ایہو متا کراچی کانگریس کانفرنس اگے دھریا
تے منظور وی کروا لیا۔ شام نوں جدوں اسیں مُڑ ملے تاں سبھاش بوس ہوراں
افسوس کردیاں کہیا جو اوہناں بڑی سخت بھل کیتی جو تہانوں متا واپس لین تے
زور پایا۔ ایہتوں اوہناں نال میری دوستی پکی ہو گئی۔ میں اتھے دسدا جاواں بئی
بھاویں تاں اخباراں نے میری تنخواہ والی گھنڈی نوں گھاہ نہ پایا پر کانگریس ولوں
پنجاب دے پُرانے وزیر کھر بندا نے ”جاگرت“ لائپور وچ ایہنوں اپنی ٹچکر دا

نشانہ ضرور بنایا اوہناں لکھیا جو پنج سو روپے تنخواہ تاں ہووے گی ڈاکٹر ستیہ پال تے کامریڈ رام چندر دی تے پنجہ روپے ہوراں وچاریاں دی۔ پر جدوں ایہو میری صلاح کراچی اکھ وچ کانگریس نے منظور کر لئی تے کھر بندہ صاحب بڑے ڈھیٹھ ہوئے تے اوہناں نے میرے اگے شرمندگی منی۔

پنجاب دیاں اخباراں توں اڈ میری تقریر بنگال دے بہت سارے اخباراں چھاپی۔ اتھے ڈیلی فارورڈ کلکتہ وچ چھپی ٹوک حاضر اے۔ ایہہ اخبار سبھا دا ای سی۔

چیرمین دی تقریر مکمل انقلاب

29 ستمبر، لاکپور کرتی کسان کانفرنس دی سواگت کمیٹی دے چیرمین رام چندر نے آئے جتھیاں دا سواگت کردیاں پرچہ پڑھیا تے زوردار تقریر کیتی جیہدے تے لوکاں نے بے تحاشا تاڑیاں ماریاں تے بندے ماترم دے نعرے لائے۔

کامریڈ رام چندر نے نجی مل ملکھ، اُپجاؤ رچھاں دی مالکی تے کجھ گئے پئے بندیاں دی کیتی رزق ونڈ دے نتیجے وچ وسوں وسپے وچ پئے پاڑاں تے کواہراں توں گل چھوہی۔ اوہناں دہائی وئی جو وسپے دا چالو ورتارا وپہل پئے نوں مالو مال کردا اے۔ ایس ورتارے پٹھ مڑھکا چواء کے کم کرن والے بھکھے بھانے، بے چھتے تے تنوں ننگے نہیں جدوں کہ وسیب دے چالو ورتارے پاروں اُپجاؤ وسیلیاں دے اجارہ دار دھوکھے تے دھونس نال سر تے چڑھے وپہلے رہ کے وی دُنیا دی دولت دے بُلے لُڈے نیں۔ کئی دھروہی اے بی جیہڑے میہنیاں برفاں وچ

کناں اُگانڈے نیں فاقیاں تے بُرحالی نال دِن کئی کردے نیں۔ جیہڑے محلاں
 دی اُساری کر کے دیندے نیں اوہناں دے اپنے لئی سُر لُکائی دا آسرا نہیں۔
 ”ویلا آ گیا اے جو ہو کے ہاواں بھردے کساناں کرتیاں ایس انیاں دے
 برخلاف اُٹھ کھلونا اے تے وسیب وِچ نیاں دا ورتارا لاگو کر کے رہنا اے۔“

عقیدہ پرستی دے خلاف جہاد

بُلا رے گل جاری رکھیاں آ کھیا راسوالی ای لوکاں نوں بھکھیاں مارن تے
 غلام بنا کے رکھن دے مان نہیں سی جو اُتوں ایہنے اک ہور منصوبے بندی کیتی تے
 لوکائی نوں عقیدے دے جال وِچ لیا بھسایا ایس رچھ نال راسوالاں نے لوکاں
 دی غریبی دی دھار کھنڈی کر دتی جس نے اپنی ترکھ نال لوکاں نوں نابری ول
 کھڑنا سی۔ راسوالاں نے بے آسرے تے نراسے لوکاں نوں جھوٹی تسلی دے
 آہرے لا دتا۔ اوہناں دی سُر مت مار کے اوہناں نوں اصلوں ای ہتھل بنا
 دتا۔ زروالاں نے مانسی نیاں دا وچار ای چھیک کڈھیا۔ تکزئی دا پلا سدا لئی ای مل
 ماراں دے پاسے اُلا کر دتا۔ مانسی روے نوں سدا بے سُر ت رکھن لئی عقیدہ پرستی
 دے ماوے تے لا دتا۔ نیپولین آ کھدا اے، ”غریب بندہ جدوں کمبدا تے بھکھ
 نال تڑپھدا اے تدوں میں آتش دان کول بیٹھا اپنی زندگی دا سواد لیددا آں۔ تے
 جدوں غریب بندہ ننگے پنڈے کھج ہوندا اے میرے کول کپڑیاں دے بھرے
 ہوئے صندوق ہوندے نیں۔ ایہناں وِچوں اک واری پائے کپڑیاں دی کنیں
 کنیں واریں مہینیاں بدھی دوجی واری نہیں آوندی۔ جدوں ان اُگان والا واہک
 بھکھا مردا پیا ہوندا اے میں اپنے عیش ارام اُتے دولتاں اُٹاندا پیا ہوناں۔ ایہہ

کبھی شے اے جیہڑی اوہناں نوں اپنے نال ورتدی ہونی نوں قدرتی دسدی
 پئی ہوندی اے؟ عقیدہ پرستی- عقیدہ پرستی بڑی لاہے وند شے اے- ایس کر کے
 پادریاں نوں ہر ویلے لوکاں تے گرجیاں دے بُوہے گھلے رکھن دیو-“

انقلاب ضروری اے

”فری پریس“ فارورڈ کلکتہ ستمبر 1929

رام چندر ہوراں آکھیا، ”وسپے دے گل ڈچھرتے عینہاں نوں بدن دی لوڑ
 اے تے ایہدی تھاویں نویں دُنیا اُسارنی چاہیدی اے- ہندوستان تے ساری دُنیا
 نوں ایس ویلے وسیبی، سیاسی، معاشی تے سوجھوانی اُتھل دی گھنی لوڑ اے- اُتھل
 دا اک ای ویری اے تے اوہ اے بے ترس تے بے کرک پُرانی دُنیا- اُتھلکار
 نوں چاہیدائے چاؤ ووسپے نوں اصلوں پٹ کھوہ کے پرانہ سٹ دیوے-
 لوک اُتھل چاہندے نیں پر کیویں لیاون؟ راسوالی دا غلام بنایا ہویا ہندوستان
 اک ہور بہت وڈی بیماری وِچ پھسیا ہویا اے اوہ اے ایہدے اُتے بدلیسی
 طاقت دا فوجی قبضہ- کُجھ ہور کرن توں پہلاں ات ضروری اے جو ہندوستان نوں
 ایس بدلیسی قبضے توں چھڈایا جاوے- برطانیہ نے ہندوستان دی رت چوس لئی ہوئی
 اے تے ایہدے نین پران کھوہ لئے ہوئے نیں- ہندوستان ایس ویلے غربتی
 تے بیماری دا گھر اے-

کانگریس کچھلے 40 سالوں توں ہندوستان دی آزادی لئی پئی لڑدی اے ایس
 سارے ویلے جی جی جی جا گیا تے اوہنے آزادی دا جھنڈا اُٹھلایا اے- اج چین
 آزاد اے تے ہندوستان اے جے وی غلام- بُلار آکھدا اے آخر کدھرے تاں کوئی

کسر ہے ناساری گل وچ ایہناں 40 ورھیاں دے اجایاں ہون دا دوس آگواں
دے وچار ورتارے تے گھول دے ڈھنگ اُتے ای آوند اے۔ مُلکھ دی وڈی
لوڑ تاں غریبی مُکانا سی۔

”جے ارج ہندوستان دے کسان مزدور جتھے بند ہو جان تاں سرکاری ملازماں
دیاں یونیناں سنے چڑھدیوں لہندے تے اُبھیوں لے ہڑتال دا ہوکا دے دین
واہک بدیسیاں نوں معاملہ دینوں انکاری تھی جان تاں دھرو دھنگان تے لُٹ کھوہ
دی ساری مشینری ٹُٹ کے پھنجر اں ہو جاوے۔“

اخیر تے ہلار (رام چندر) نے کساناں مزدوراں توں منگ کیتی جو ادہ جتھے
بند ہو کے سوویت یونین ریپبلک دی جاگ نال پوری دُنیا دے گھاڑل
(انڈسٹریل) مزدوراں لئی چانن منارا بن جان۔“

چھبیل داس دی تقریر

ایس اے ڈانگے کرتی کسان کانفرنس دی پردھانی لئی اپڑ نہیں سن سکے ایس
کر کے چھبیل داس ہوراں نوں اکھ دا پردھان پُچن لیا گیا۔
موقعیا تے پنا تیاری بولدیاں اوہناں نے کہیا ”لائکپور وچ ایس کانفرنس
دے ہون دا جدوں اعلان کیتا گیا تاں سرکاری افسر ایہدے تے بڑے تپے
اوہناں ایس کانفرنس وچ کساناں نوں رلن توں ڈکن دی بڑی واہ لائی۔“

غریب پینڈواں نوں دسدیاں پردھان ہوراں آکھیا جو ایہہ کتھوں دانیاں
اے جو سرمائے دار تاں محلاں وچ سُکھالا جیون گزارن تے ایہناں دے منڈپ
ماڑیاں چھتن والے راج مزدور سر لکان دی گھی نہ ہوون پاروں فُٹ پاتھان

اُتے سون۔ ایہہ سارا زروالاں دی ٹھگی پاروں اے۔
 دیہاڑی وِچ وادھے تے کم کار دیاں سوکھاں لئی مزدوراں دے ہڑتال کرن
 دے حق دا دسدیاں ہویاں پردھان ہوراں آکھیا سرکار نوں مزدوراں دا ایکا نہیں
 پُجدا تے بے فضول ای مزدور جتھے بندیاں اُتے ہڑکاں لان ٹری ہوئی اے۔
 اوہناں نے مزدوراں نوں سرکار نال دیہرن تے اوہدے تیاں نوں مٹی وِچ ملان
 دی پرینا دتی۔“

 پنجم
 www.punjam.com

صوفی تے دائری

پینڈو و پاکستان وچ صوفی وادی مارکس وادی اُساری (دوجی تے ائلی ٹنگ)

صوفی وادی مارکس واد سانوں صبغت اللہ دیاں لکھتاں توں چوکھا اوہناں دے سیاسی کم وچ دکھالی دیندا اے۔ ملک اکبر نے مینوں دسیا، ’صبغت اللہ کرنی والا بندہ سی۔ اوہدا ایمان سی جو سُر ت نوں کم راہیں اگے ودھانا چاہیدا اے۔ بہہ کے سکھاں پھوکیاں، چاہواں پیتیاں تے دانشوری جھاڑیاں ایہوں فرق نہیں پیندا۔‘

اسیں دیکھدے آں جو اوہناں دے صوفی مارکس واد دے اثر پاروں کسان لہر زرا پھیلری ای نہیں سی، ڈونگھی وی ہوئی سی۔

اقتیاز عالم موجب صبغت اللہ دے سیاسی کم دا وڈا ٹھہریا اوہناں دی مکینکی دی دکان سی۔ جتھے اوہ شاگرداں مُریداں دے پیر، گروتے اُستاد سن۔ صبغت اللہ نے اُستاد شاگرد دے پُرانے تے ریتل ورتارے نوں پڑھائی سیکھائی دیاں نویاں سیدھاں دے دیتیاں سن۔ اوہ اپنے مُرید شاگرداں نوں زرا کم ای نہیں سیاست وی سکھاندے سن۔ اوہناں دی سیاسی سیکھائی دا ایہہ پکا پیڈھا انگ سی جو اوہ اپنے شاگرداں توں اُتھلک مضمون تے نظماں وی لکھواندے۔ ایہہ چیزاں

اوہ سارے لوک ایم کے پی دے اوتھو کے اکٹھاں وِچ پڑھدے۔ صبغت اللہ اپنے شاگرداں نوں آکھیا ہویا سی بئی اکٹھ وِچ کوئی وی اپنی شے پڑھن توں پہلاں اوہ اللہ دے اک ہون دا ہوکا سر پر دیویا کرن۔ دوجا اوہ اپنیاں لکھتاں وِچ قرآن شریف دے حوالے وی دیویا کرن۔ صبغت اللہ دی شاگرداں نوں تعلیم سی جو اُتھل وادی سیاست دا کم حق دی بھال کرنا اے۔ صبغت اللہ اپنے شاگرداں تے اوہناں دی سیاسی سکھلائی نوں کرنا دھیان دیندے سن ایہدا پتہ اوہناں دیاں ڈائریاں توں لگدا اے۔ ایم کے پی دیاں اوتھوکیاں پٹھکاں وِچ کبھدی کبھدی کیہ کارگزاری رہی اوہدا ویروا اوہناں لکھ کے کیتا ہوندا سی۔

صوفی وادی مارکس واد سا نجھا کرن لئی اُستاد شاگرد دا رشتہ زرا وسیلہ ای نہیں سی سگوں آپ اوہدا سروپ سی۔ صبغت ہوراں ایس سانگے دیاں تدریسی تے سیاسی ہونیاں دا گھیرا گھلا کردیاں ہویاں ایہوں صوفی مت دے پیر مُرید والے سانگے دا رنگ دے دتا۔ ایہوں طریقہ (جانے رستہ) آکھیا جاندا اے۔ صوفی سلسلیاں وِچ پیر ہوندے نیں جیہڑے مُریداں دی ایس راہ اُتے اگوائی کردے نیں تاں جو اوہ حق مطلب رب تیکن چُج سکن۔ ایس پینڈے پین دا سوکھا ڈھنگ ذکر ہوندا اے، جانے پیر دے پرچھاویں تھلے رب دے ناں دُہرائے جاندے نیں۔ صوفی سلسلیاں دے پیراں واکن صبغت اللہ وی اپنے مُریداں توں ورد کرواندے پر فرق قسم دا۔ اوہ ذکر دی تھاں انقلابی گل اگے دھر دیندے تے حق دی اجیہی سو بھا کرواندے جیہدے وِچ جاگیرداری مُکاون دی درڑھتا ہوندی سی۔ صوفی ریتاں وِچ انقلابی مُدّا ورتان دی پُٹھ بھاویں اوہناں نوں عبدالحمید بھاشانی توں لگی سی کہ جی ایم سیّد توں۔ جی ایم سیّد دا سودھیا ہویا صوفی

واد جیویں اسماں پہلاں دسیا اے صبغت اللہ کراچی ویکھ لیا سی۔ جی ایم سید دے بالکے ابراہیم جویو تاں اکثر سندھ دیاں درگا ہواں تے پڑھیاں دی حاضری دواندے سن اُچھا چدوں اوتھے عرس ہوندے۔ جیہناں پاک ہستیاں دے ایہہ عرس ہوندے اوہناں دے انقلابی ہون دی چرچا کیتی جاندی۔ حالاں جویو صوفی بھائی چارے نوں اصلوں رد کردے سن اوہ پوری مُریدی دے رشتے نوں وی اپدھرا تے ادھیگی دے اصلے والا آکھدے سن۔ صبغت اللہ نے مولانا بھاشانی واکن ایس رشتے نوں نویں معنے دتے۔ بھاشانی بیعت کردیاں مُرید توں رب رسول دے نال نال سوشلزم اُتے ایمان دی وی منگ کردے سن۔ شائیت صبغت اللہ تے بھاشانی نے سمجھ لیا سی جو مُریداں نال اوہناں دا پیار محبت دا رشتہ اگونی انقلابی سکھیا (تعلیم) نوں وی وادھے پاون دا کارن بنی۔

صوفی وادی مارکس واد دی تعلیم لین دے نال نال شاگرداں نے چکھانہہ اپنے پنڈاں وچ وی گیرا مارنا تے اوتھوں دے لوکاں وچ پرچار کر کے اوہناں نوں کسان لہر وچ رن دی پریرنا دینی ہوندی سی جو سیاسی کم دا پڑھور وی وڈا ہو سکے۔ صبغت اللہ دے پرچار پاروں 1975 وچ ایم کے پی وچ رن والے کسان عطا محمد خلتی (موت 2005) اک واری دسیا، ”اوہناں میری سیاسی سکھلائی کیتی۔ اوہ میرے مہاری سن۔ ایمان دے بڑے ای کپے بندے۔ سچے۔ اوہناں دے کول رہ کے میں بہوں گُجھ سکھیا ایہو وجہ اے اج میں ڈھیر سارا پڑھیا لکھیا اے تے سیاسی آہری بن گیاں۔ ڈھیر سارے لوک اوہناں نال دوستی پاروں شام نوں اوہناں کول جُودے سن تے اوہناں دی سیاسی گل بات توں سیاسی جاگرتی لیندے سن۔ جے میں اوہناں نوں نہ ملیا ہوندا تاں ہو سکدا اے اج میں جو گُجھ وی ہاں

اُکا ای ایہہ نہ ہوند۔ صبغت اللہ تے اوہناں دے بالکیاں دی تعلیم واسطے اے۔
 جیہڑا خلعتی دیاں لکھتیاں وچ اوہ وٹاواں رنگ بھر سکیا اے۔ جیہدی پاروں ہالیاں
 دیاں 40 کسان کمیٹیاں ہوند وچ آسکیاں نیں۔ ہر اک دے پنڈ وچ اک اک
 کمیٹی۔ پڑھیاراں تے اوہناں دے کسان ٹبریں نوں لہر وڈی کرن پاروں اپنے
 نال جوڑن لئی بڑے سارے مولویاں نوں سنگتی بنایا۔ ایم کے پی وی ایس جتھے
 نوں نال لے کے ٹردی سی پر اصل وچ صبغت اللہ پارٹی راہیں ای ایہناں
 سارے لوکاں نال جان پچھان بنائی سی۔ تاں وی ایہہ صبغت اللہ دی معاملیاں
 وچ پیر دھرن دی اپنی سیانپ سی جیہدی پاروں لوک پارٹی وچ آسکے۔ ایہہ
 اوہناں دا ایم کے پی نوں صوفی وادی مارکس واد دا لایا ہویا چوکھٹا سی جیہدی
 پاروں پارٹی مولویاں نوں ودھیرے من بھادندی سی ایہدے وچ عبید اللہ سندھی
 دے مانی وی سن، ہور تے ہور جماعت اسلامی دے اسلام پوج وی۔ جیہناں
 دیاں سوڑے وچاراں نال وی صوفی واد وچ جڑاں سن۔ صبغت اللہ نے مولویاں
 نوں ایہتوں تیکر منا لیا سی جو اوہ ریتل مذہبی رسماں دے اُلٹ روحانی تجربے
 چوں گزرن لئی وی پارٹی داکم ویکھن۔ ایم کے پی دے ضلعی دوریاں ویلے اوہ
 مقامی مولویاں نال گل بات کردے جیہڑے اوہناں دیاں گلاں سُنن مگروں
 آکھدے، الحمد للہ تہاڈی پارٹی داکم تاں بہت نیک اے۔ تہانوں ایہدا نماز
 توں وی چوکھا ثواب ملیس۔ اپنے شاگرداں واکن صبغت اللہ ایہناں مولویاں نوں
 وی ایم کے پی دے علاقہ اکٹھاں وچ سدے۔ اوہناں دی گنتی تے ناں بڑے
 دھیان نال اپنی ڈاڑی وچ لکھ لیندے۔ سٹے وجوں پارٹی ورھے چچھوں مولوی
 جلسے دا پر بندھ وی سوکھیاں کر لیندی۔ امتیاز عالم چیتے کردے نیں، پارٹی نے

صبغت اللہ دے سالانہ مولوی اکٹھاں وِچ جُون والے مولویاں نال جاگیرداری دے خلاف ہتھوں وِچ ہتھ پا کے عید میلاد النبی دے جشن وی منائے۔ مولویاں نے قرآن تے حدیث دے چانن وِچ جاگیرداری دے خلاف فتوے وی دتے۔ ایہہ کسان مٹاں اکثر عبید اللہ سندھی دے منن والے ہوندے سن۔ ایہناں دی گنتی ہزار توں اُتے ای سی۔

صبغت اللہ نے ایہناں کسان مولویاں نوں مخدوماں دی پختہ چھاں پٹھ چل دیاں مسیتاں توں آزاد اپنیاں وکھریاں مسیتاں بناون دا تھاپڑا دتا۔ صبغت اللہ دے چھوٹے ہوندیاں دے اک بیلے نے دسیا جو ایہناں مسیتاں وِچ خطبہ وی صبغت اللہ ای دیندے ہوندے سن۔ مخدوم جاگیردار غلام میراں شاہ ایہہ پنج مسیتاں شہید کروا دیتاں، سمجھ لو کہ اُتے کھلو کے، کیوں جو ایہتھوں کساناں نوں جاگیرداری دے خلاف نابری دی چُک ملدی سی۔ مسیتاں توں ہوکا ملدا سی جو جاگیردار دی بے انصافی کساناں دے گھراں توں ہُن رب دے گھر تیک اپڑ کھلوتی اے۔ پر چیتے رکھو اوہ دیہاڑے دُور نہیں جدوں رب دی دتی طاقت نال کسان جاگیردار دا گھر ڈھا دیں۔

شاگرداں، اوہناں دے گھراں والیاں تے کسان مولویاں دے لہر وِچ رلن نال لہر موکلی وی ڈھیر ہوئی تے ڈونگھی وی چوکی۔ مسیتاں اُتے لڑائیاں توں ای صبغت اللہ دی صوفی وادی مارکس واد والی سوچنی تے کرنی نے اسلام اُتے جکیرداری دی اجارے داری نوں نیویاں پا دتا سی۔ اسلام وی سوشلزم، کمیونزم نال جوت دے دعوے کھرے ثابت ہوون لگ پئے سن۔ ہور وقوعیاں نال ایہہ گل ہور وی بتر پئی۔ 1976 وِچ جدوں کسان لہر اپنی چڑھت تے سی مخدوم جکیردار

دے گھر پوترا ہويا جيهدا ناں اوہ صبغت اللہ رکھنا چاہوندا سی۔ صبغت اللہ دے معنی نيس اللہ دارنگ۔ جگير دار نے بڑا زور ماریا جو صبغت اللہ اپنا ناں وٺا کے گجھ ہو رکھ لوے۔ بڑا جھيڑا پيا ایس گل دا۔ صبغت اللہ دا ناں صبغت اللہ امی رہیا۔ جگير دار دے پوترے دا وی ایہہ امی ناں رکھیجا۔ ایہہ دو ناواں دا ٺاڪرا ہُن اسلام دا ٺاڪرا بن کھلوتا۔ کساناں دا تے جگير دار دے بندیاں دا۔ صبغت اللہ دے بیٹی کساناں جدوں گل کرنی تاں اوہناں آ کھنا ساڈے صوفی وچ اللہ دا خالص رنگ اے۔

مخدوماں دے صوفی اسلام تے صبغت اللہ دے صوفی وادی مارکس واد دا پاڑ تاں اودوں ہو وی چوکھا ودھ گیا جدوں مخدوماں نے سندھ دے پیر پگاڑو توں کسان لہرنوں درزن لئی مدد منگ لئی۔ امتیاز عالم موجب پیر پگاڑو مخدوماں ول ویاہیا ہويا سی ایس کر کے اوہنے چار سو دے لاگے تاگے اپنے ہتھیار بند مُرید مُر کسان و بیہرنوں دباون لئی تُوڑ دتے۔ صبغت اللہ تے اوہناں دے سنگتیاں نے نہ چھڑا ایس بلے نوں پوری سپھلنا نال ٹھلایا سگوں جیویں جیویں بھیڑ رُدا رہیا کسان اُتلے میلاں دے صوفی واد دا دھروہی تے لوکاں نال ڈاڈھ ورتاؤ وی ثابت کر دے گئے۔

لہر دے لے چوڑے تے دُونگھیاں ہون پاروں ایہدیاں منگاں وچ بھانجھڑ مچ گیا۔ کسان پہلاں تاں اپنی بے دخلی دا خاتمہ مزیرگی دی رکھ، وٺائی دانیوں منگدے سن پر ادھ 1970 وچ اوہناں بھوئیں تے قبضہ کر لیا تے وٺائی دین توں انکاری ہو گئے۔ صبغت اللہ دے پنڈ وچ گھول امتیاز عالم دے لکھے موجب پنجاب دے وڈے بگڑے گھولاں وچوں سی۔ کساناں اصلوں وٺائی تے ہو ر چٹی

دینی ٹھپ کر دتی سی تے کسان کمیٹیاں نوں چوکھا تگٹریاں کر دتا سی۔ ایہناں
 ویہراں تے کسان سٹھاں نوں پکیاں کرن توں اوہناں دے جگیر داری نوں
 دھروہی تے لوٹو منن دے پک دی دس پیندی سی، اوہ سمجھدے سن جگیر داری دی
 سودھ نہیں ہوسکدی ایس لئی ایہدی جڑھ ای مار دینی چاہیدی اے۔

مزیرے دیکھدے پئے سن جگیر دار اوہناں دیاں نکلیاں نکلیاں تے حقّی منگاں
 پوریاں کرن دی تھاں گجھے ڈھنگ نال اوہناں دی لہر ٹھپیندے پئے سن۔ پھر
 پگاڑے جیہی وڈی صوفی گدی وی اوہناں جگیر داراں نال رل کے مورچہ مٹی
 کھلوتی سی۔ کساناں دا صبغت اللہ دے مارکس وادی صوفی واد اُتے بھرواسا ہوو
 وی پکا ہو گیا اوہناں نوں چائن ہو گیا جو جگیر داری دا اصلا ای کھوہ دھرو اے۔
 ملک اکبر دے لفظاں وِچ مزیریاں نوں شیشہ ہو گیا جو چالو ورتارا جیہدے وِچ
 جیہناں کول زمین اے اوہ اوس زمین دے سرتے بے زمینیاں اُتے راج
 کردے نیں تے ایہہ ورتارا رب دا نہیں زمینداراں دا رب دی مرضی دے
 خلاف بنایا ہو یا اے۔ ایہہ سمجھ آ جان نال مزیرا لہر اک ہوو پڑا وِچ جا پڑی جتھے
 اوہناں نوں یقین بجھ گیا سی جو اوہ جگیر داری نوں پٹ کے سٹ وی سکدے
 نیں۔ مزیرے ہُن سودھاں یا جگیر داری دا دھرو گھٹاون دی منگ نہیں سن کردے
 سگوں ایہدے اُکا خاتمے دی منگ کردے سن۔ ”تپے دے کسان ہُن جگیر داری
 دے وُردھ اُٹھ کھلوتے نیں“، صبغت اللہ نے اوس ویلے سار کرائی، ”تے ایم
 کے پی دی اگوائی پٹھ جتھے بند پئے ہوندے نیں۔“

قبائلی گڑ بڑ

تیکھاج پاروں لہر اُتے بہوں ڈاڈھا ہلا ہو یا۔ مزیرے ونڈائی دینوں ویہرے

تاں بلوچ تے مخدوم جکیر داراں پنڈاں نوں ویڑھ لیا تے دھنگان نال جھاڑ چا لیا
گجھ مزیرے ٹبر بے دخل وی کر دتے تے اوہناں دی تھاں دیہاڑی دارکامے
لے آندے۔ بہوں سارے ٹبر زخمی ہوئے گجھ کسان آگواں نوں قتل وی کر دتا
گیا۔ 1977 وچ جدوں جنرل ضیاء الحق (موت 1988) نے فوجی بغاوت راہیں
بھٹو دی حکومت دا تختہ اُلٹ دتا تاں اگے وڈھولہراں دے خلاف پکڑ دکھڑتے مار
دھاڑ وچ وادھا ہو گیا۔ ریاستی سختی، کساناں نوں دتے نیکے موٹے لالچاں، تے
انقلابی متے بارے ایم کے پی دے آگواں دی بے اتفاقی نے پارٹی دی بھن
تروڑ کر دتی تے اخیر پارٹی دا اُسار بھونیں تے آن ڈھٹھا۔ صبغت اللہ گجھ ورھے
تاں پہلاں واکن اپنا سیاسی کم کردے رہے۔ مزاری زمیندار دے کھلہارے آسی
نوں چونوں وچ ہرا کے صبغت اللہ اپنے پنڈاں دے چیئرمین (ناظم) وی بن
گئے۔ اخیر فوجی حکومت اوہناں دے چچھے پے گئی تے اوہناں نوں مجبوری دس
کراچی بھجنا پے گیا۔

فوجی حکومت ڈگی تاں پھیر کدھرے صبغت اللہ پرتے اوہناں اپنے سیاسی
آہر پاہر مُر کے چھوہے۔ 1991 وچ اوہناں نے انجمن بنو مزاری (بنو مزاری
ایسوسی ایشن) بنائی ایہہ اوہناں دے ماؤ وادی مارکسزم تے صوفی وادی سانجھ
نال بنے صوفی وادی مارکس وادی ورتوں کردی سی۔

جتھے بندی دی شکل ٹابری والی دی سی۔ صبغت اللہ دی ٹابری (بنو مزاری)
تے ای ایہداناں سی تے ایہدا نشانہ ایس ٹابری دے عامان لوکاں نوں ای جوڑنا
تے جتھے بند کرنا سی۔ ایہدے توں صبغت اللہ دی سوچ تے چھٹا دا جوہ وادی ہونا
صاف وِسدا سی۔ 1980 دے وارے بولی ورگ پچھان دی پریرنا دا وسیلہ ہونوں

گھٹ گئی تے لے پنجاب (دکھن پنجاب) دے بہوں سارے اگے ودھو آہری
 سوجھوان مُلکھ دیاں ہورناں تھاواں واکن نسل وادول اُلا رہ گئے۔

جنرل ضیاء الحق نے پورے مُلک وچ جتھے سارے کھبے کچھ نال سختی ورتی
 اوتھے دکھنی پنجاب دے جگیرداراں نوں اوہناں دیاں جگیراں تے لمیاں چوڑیاں
 زرعی چھوٹاں دتیاں۔ اوہناں دے ملکیتی رقبے کنیں گُنا ودھا دتے۔ بھٹو دیاں
 بھوئیں سودھاں تے 1970 دیاں مزیرا لہراں پاروں ہورناں زمینداراں واکن
 بلوچ تے مخدوم جگیردار وی اپنے راہکاں مزیریاں نوں اپنیاں زمیناں توں بے
 دخل نہیں سن کر سکدے پر اوہناں نوں نال ایہہ کھل وی دے دتی گئی سی جو اوہ
 اپنی زمین اُتے اپنا پیسہ وی لاسکدے نیں تے دیہاڑی دار مزدوری وی کروا
 سکدے نیں۔ پر 1990 دے پوند سسے دکھن پنجاب دے بھوئیں والاں واکن
 ہورناں جو ہواں دے زمینداراں دی زمین ٹھیکے تے دینی چھوہ دتی۔ ٹھیکہ نہ چھڑا
 ورھے دے ورھے نواں ہوندا سی سگوں کساناں نوں وی ہُن مزیرے دی تھاں
 ٹھیکیدار آکھیا جاندا سی۔ انج اوہناں نوں 1887 دے ایکٹ ادھین جیہڑی رکھ
 ملی ہوئی سی اوہ وی نہ رہی۔ مزیرگی دے مُکن نال ویلے دی بانہہ وی جانندی
 رہی۔ انج 1970 دیاں سودھاں وچ جیویں مزیرے میل نوں بچاون تے لاہہ
 اڑاون دے جو ڈھنگ بنائے گئے سن ہُن اوہناں دی کوئی وقعت نہیں سی رہی
 تے ایہناں واسطے کوئی جتن بھل ای ہو سکدا سی۔ صبغت اللہ ہوریں ٹاہری والی
 دی پدھر اُتے آکے لوکاں تے اپنی جوہ نوں طبقاتی لڑائی دا بھر جائو کرنا لوڑ دے
 سن۔ ”اوہناں نے ٹاہری وال سیاست نوں اک ہور سیدھ دے دتی۔“ ملک اکبر
 دسیا، ”بولی تاں بھوویں بدل گئی سی پر دلوں اوہ حالے وی سانجھ ورت سن۔ ایہہ

جڑوتاں جوڑ کے وی صبغت اللہ ٹابری وال سرداراں نوں ونگار دے پئے سن۔

جُو ہوی جانکاری توں دکھ مالک سرداراں نوں ونگارنا اوہناں دی درڑتا سی اوہ
ایس نشانے لئی اجیہا سانجھا مورچہ اڈنا چاہوندے سن جیہوں صوفی وادی مارکس
واد دی چُٹھ لگی ہووے۔ ”بنومزاری توں باہر اجیہے لوک ہین۔ جیہڑے سُر تے تے
اگے وڈھوئیں۔“ اوہناں نے اپنی جڑوتل دے دستور وِچ لکھیا، ”اسیں اوہناں
نال ساویریں پدھرتے سانجھا مورچہ بنانا چاہسائیں۔“ صبغت ہوراں ساریاں
ٹابریاں دے اک دوجی نال تے ہر ٹابری دے اندر وار برابری دی پدھر اُتے ایکا
بناون دی لوڑ اُتے زور دتا۔ ایہہ گھنڈی اوہناں نوں جگت منیائی واد تے لینتی
ماؤ واد دے سانجھے مورچے لئی صوفی وادی درڑتا دی سُبھائی ہوئی سی۔ جس ڈھنگ
نال اوہ ایہہ ایکتا بناونی لوڑ دے سن اوہ وی ایسے سانجھی وراشت نوں ای ثابت
کردا سی۔ پہلی گل مٹھی سن نہیں جو ایہہ مورچہ ان سیاسی تے ان دھارک ہوئی
جانے ایہہ پارٹی یا مذہبی مہاڑ پاروں کسے نال وٹڈ وکرا نہ کریسی، ایہہ چھڑا لوک
مہاڑا یا لوک کپھی ہوئی۔ ایہہ اجیہی سمجھ آہی جیہڑی ایم کے پی تے لوکائی دی
سیاست دی اُپجائی ہوئی سی تے صبغت اللہ دے صوفی واد دا وی ایہدے وِچ وڈا
حصہ سی جو منیائی واد اُتے زور دیندا سی۔ دوجا ہائی مورچہ تنھاں دی نینہہ اُتے
چھڑا سیاسی کم کریسی نہ جو سُنیاں سُنائیاں گلاں اُتے، ایہدے لئی رائے گنتی
کروائی جایا کرسی۔ ایم کے پی دا ایہہ ورتارا ماؤ وادی درڑتا دی دس پاوندا سی جو
سیاست و سببی مالی معاملیاں بابت بھرویں پڑچول اُتے کیتی جاسی جیکن صوفی واد حق
دی کھری ڈھونڈ ای ہوندا اے۔ اخیر تے ایہہ ٹابریاں وچالے تے اک اک
ٹابری اندر ایکتا بنائی رکھن والے ورتاریاں دی پابندی کریسی۔ جتھے بندی وِچ

پورن لوک چارا ہوسی۔ پڑچول تے آپ پڑچول اُتے کوئی ہٹک نہ ہوسی۔ پر اک واراں بے کوئی سبھ دی راء نال فیصلہ تھی ونبے تاں ہر بندہ اوہدا باندھ ہوسی۔ ایہہ کم ایم کے پی دے ورتارے ساویں سن اُچھا جیویں آپ پڑچول اُتے زور دتا جاندا سی، ایہہ اجیہا کم سی جیہڑا لوک چاری مرکز واد دے ادھین ماؤ وادی پارٹی نوں دوجیاں پارٹیاں توں نکھیڑدا سی۔

اوہناں دے بندیائی لئی صوفی ڈھنگ دی چون توں ای پتہ لگدا سی جو اوہ ٹاہریاں قبیلیاں دی آپسی ایکتا دے حق وچ نیں۔

سانجھا مورچہ بنان تے ایہوں چلدا رکھن کیتے صبغت اللہ نے چاہیا جو زمینداراں دی قبیلے برادری دی اُچھے نیویں ہون والی ونڈ لانجے رہوے۔ صوفی دے بلیں دے بلی ماسٹر سجاد نے دسیا، ”صبغت اللہ دا نشانہ ہالیاں تے ماکاں دیاں دو دکھ دکھ ٹاہریاں جاں قبیلے بنانا سی۔“

جتھے بندی دے پہلے پڑ وچ جکیر داراں نال ٹاہری بند گھول کھلہا کرن لئی سانوں صبغت اللہ دے صوفی وادی مارکس وادی ویاکھیا ہور موکلی ہوندی نظر بندی اے۔

صبغت اللہ پیو پردھان وس تے نر دھنگان نوں بھوئیں وال طاقت دا انگ ہی جاندے سن۔ گھول راہیں ایہدے نال پوند متھا وی ایہناں ای ڈاہیا۔ بھوئیں والی جنے جنی دوواں نال ای دھکا دھرو کردی سی۔ ایہو اوہدی بندیائی دی اُلنگھنا سی۔ دکھنی پنجاب تے مسلمان دُنیا دیاں ہور ناں تھاواں تے اکثر لڑائی جھگڑے دا مڈھ زمین اتے زبانی (زمین زن) ہوندی اے۔ قبیلے دا ایکا تے عزت ایہناں دوواں پر نے ای ہوندی اے۔ ایس لئی کوئی ایہناں نوں ای اُلگھ سکدا اے۔ جنی

دی جنس نوں اُلنگھنا والی تھاں جانا جانداے ایس لئی اپنے جنے توں اڈ جے اوہدے اُتے کسے ہور جنے نال جنس کرن دا دوس لگ جائے تاں اوہ کالی گئی جاندی اے تاں اوہدی سزا قتل اے (جیویں صبغت اللہ دی پہلی ترمیم نال ورتی)، کالی نوں بانھی پاروں ویچیا وی جاسکدا اے تے اوہدا وٹا سٹا وی کیتا جا سکدا اے ایہہ ساریاں سزاواں کالی یاں غیرت قانون دیاں ٹکاں نیں۔ کالی قانون دی ورتوں جرگے راہیں ہوندی اے۔ جرگہ کونسل اے جیہدی پردھاگی وڈا زمیندار کردا اے۔ اوہ ای ایس قانون نوں اسلامی رنگ دے کے لاگو کردا اے۔ صبغت اللہ ولوں ایس قانون دا گھلا گھلا وروده نہ چھڑا اُچ میلیے اسلام، بھوئیں وال زورادری، ٹابری وال حاکمی نوں ای نہیں سگوں جنی اُتے جنے دی کھسمائی نوں وی ونگارن سی۔ بھیڑ پاروں صبغت اللہ دا صوفی وادی مارکس واد تیرھویں صدی دے صوفی درویش ابن العربی والا رنگ پھڑ گیا سی۔ صبغت اللہ دا منسیائی لئی سرٹ اوہناں نوں سبھ انساناں دی مُڈھلی برابری دی گل تے لے آیا سی۔ ایہدے وچ زرناری دا ونگرا نہیں سی۔

منسیائی یا بندیائی دے نال نال صبغت اللہ ولوں کالی قانون دی کاٹ وی اوہناں دی حق سچ دی پڑچول دے صدق پاروں ای ہوئی۔ اوہ ایس قانون نال ہر تھاں بھڑن تے ڈٹ گئے ہور تے ہور اپنی ہالی برادری نال وی۔ اوہناں ننڈیا کردیاں کہیا جو کالی قانون دے اوہلے وچ جنے جنیاں نال ہر ون دی ڈاڈھ کردے نیں۔ جیہڑیاں دوہٹیاں چنگیاں نہیں لگدیاں اوہناں نوں وڈھ دیندے نیں نافرمان دھیاں نوں سزا دین لئی نواں ویاہ کر لیندے نیں۔ صبغت اللہ تے عورتاں نوں صفائی دا حق نہ دتے جان نوں وی سختی نال بنددے سن تے

آکھدے سن جو اوہناں تے لگے دوش دی پوری پڑچول وی کیتی جانی چاہیدی اے۔ سچ دی بھال تاں اُنج ای اوہناں دے تے ایم کے پی دے حق دی بھال والے صوفی واد دا پکا انگ سی۔ اوہ آکھدے سن حقیقت دی بھال نہ کرن نوں اوہ لوک جو مرضی پئے آکھن اسلام توں باہر اے۔ ایہہ زمانہ جاہلیت دی چیز اے۔ غیرت قانون دا ورودھ کردیاں اوہ بھونئیں وال سرداراں تے نہ پردھانی نوں وی ونگا دے پئے سن۔ صبغت اللہ دا نشانہ حق سچ دی جت اُسارنا سی۔

کالی قانون نال لڑن دا مطلب سی بھونئیں والاں، سرداراں تے نہ پردھان ساٹگیاں نال لڑنا ایس لئی ایہہ کوئی سوکھا سولاً کم نہیں سی۔ ایہہ اُمُل صبغت اللہ نوں اپنی حیاتی نال تارنا پیا۔ 1990 دے ادھ وچ صبغت اللہ دی جتھ بندی بنو مزاری دی اک ترمیت دے بچاء لئی کھلو گئی۔ ترمیت دے سوہرے نے اوہدے اُتے کالی ہوون دا دوس لایا سی۔ ایہہ صبغت اللہ دا رشتے دار وی سی۔ دوس دی چُہن چھان کیتی گئی ایہدی گواہی وی کوئی نہ لہی تاں اوہناں اوہ ترمیت لکا دتی۔ صبغت اللہ اُتے اوہدے رشتے دار ولوں بھار پین لگ پیا اوہ ترمیت نوں قتل کرنا چاہوندا سی ایس لئی اوہدی واپسی منگدا سی۔ بنو مزاری دا اک چھوٹا موٹا سردار عظیم خاں وی ایسے گل دے چکھے سی۔ 2000 وچ اک دن سویرے صبغت اللہ اپنے گھر دے نیڑے ای بکریاں پیا چاردا ہووے تاں اک بندے اوہنوں گہاڑی نال تھان مار دتا۔ اوہ چھپنجاں 56 ورھیاں دا ای سی اے۔ پنڈ وچ ہر کوئی سمجھ گیا ہی ایس قتل چکھے عظیم خاں تے مزاری ٹابری دے بندے نیں۔ اوہناں نوں صبغت اللہ اُتے قہر سی جو اوہ کالی قانون تے جتا پردھانی دے برخلاف لڑائی نوں اصولوں اسلامی ثابت کردے سن۔ جدوں دلیل دا ایہہ پڑتاں اوہناں جروانیاں

ادھیناں دی پڑچول توں لھیاں گلاں دے سرتے وارکار رنجیت گوبا دیل
دیندا اے جو ہندوستان دا اشراف میل، کمیونسٹ پارٹیاں دی گھلی کچھوالی سنے وی
لوکاں نوں اُنج رام نہیں کر سکیا جو اوہناں توں اپنی این منواسکدا-

اوہ آکھدا اے جو ایہہ سانجھ ورتاں دی نکارگی اے جو اوہ واہک وسوں دی
اگوائی کرنوں آتر رہے نیں۔ کمیونسٹ پارٹیاں ہندوستان تے پاکستان دوواں وچ
ای مذہب دی آزادی دوان دی طاقت توں انکاری رہیاں نیں۔

ایم کے پی دا صبغت اللہ ورگے ادھیناں نال سانگا سانجھ ورتن تے کسانیاں
دے اک وٹوئیں رشتے دی دس پاوندا اے۔ جیہدے وچ سانجھ ورتن والے کسانیاں
دے مذہبی وشواساں نوں گھٹ ای چھیڑدے سن۔ علاقے دے بہوں سارے
کمیونسٹ آگواں دے اُلٹ ایم کے پی دے آگُو دیسی سجاواں نال ماؤ وادی
سلاہتا رکھن پاروں مذہب دے لوک کچھی تہت دیاں سکلتاں سنجاندے سن۔ اسلام
نال تاں بھادیں اوہناں دا سانگا سیاسی لوڑ دا ای سی پر ایہدے ول اوہناں دا
گھلا پن صبغت اللہ جیسے ادھین میل واہکاں یا کساناں نوں اسلام تے کمیونزم
وچالے اپنے رنگ دا رشتہ بناون دا تھا پڑا دیندا سی۔ لوک وشواساں نوں وسارن یا
لانجھے کرن دی تھاں ایم کے پی دے آگواں نے ایہناں وچوں نویاں سکلتاں
بھالن دا جتن کیتا۔

صبغت اللہ دی پارٹی دی ماؤ وادی سوچنی تے کرنی نال واقفی اوہناں نوں
اسلام دے تلوڑے ول لے گئی۔ ماؤ وادی لوک سیدھ والی سیاست تے کرنی

بابت سوچنی تاں بہوں ای اُچھی سی کیوں جو ایہدے راہیں دیسی انگ دا کمیونسٹ جگت واد چلایا جاسکدا سی۔

ایس گل دی سمجھ نے صبغت اللہ نوں ویہرُ و صوفی واد تے مارکس واد وچالے جوڑ بناون دی اڈی لائی۔ ماؤ واد دی دیسی سوچنی پاروں صوفی مت وچ پیر دھرن والے صبغت اللہ نوں انجیسے جگت گیرت لہہ پئے جیہناں نال اوہ صوف واد تے مارکس واد نوں اکٹھا کرن جوگا ہو گیا۔ تاں جو اوہ وچلے سٹھ کھلھی حقیقت تیک پُج سکے۔ اک کتڑا گوہا سی جیسے دھرم زر پکھتا تے میل مکتی لئی مذہبی سُر تے دا آگو ہون مٹھیا سی۔ صبغت اللہ نے مذہبی سُر تے دی جو ہاتھ لئی اوہ زری اُتھلک میل سُر تے لئی وچول گیری کرن والی نہیں سی سگوں حقیقت تیک پُج لئی اودھی پوری بانہہ بیلن سی۔

صوفی صبغت اللہ نے اپنا صوفی وادی مارکس واد اپنی سیاسی کرت وچ ورتایا اوہناں اپنے صوفی رنگ دے مولوی شاگرداں نوں انقلابی مُریداں پج ڈھال دتا۔ اوہناں دے سالانہ اکٹھ کیئے۔ جاگیرداراں زمینداراں دیاں مستیتاں دے مقابلے تے ہالیاں، پالیاں تے پاہیاں دیاں مستیتاں کھلھیاں کر دتیاں۔ اوہناں نے مردواں کچھ پُردے غیرت قانوناں نوں وی ونگاریا۔ اوہناں دی صوفی وادی مارکس واد دی سوچالی نے بھاویں ایم کے پی دی کسان لہرنوں بے حسابا کھلار پساتے ڈوگھ بختیا، اسلام اُتے بھوسیں والاں دی اجارہ داری گھٹائی تاں وی اخیر تے ایہہ پارٹی دی ٹٹ بھج تے کھبے دھڑے اُتے بھٹو دے چھوہے تے ضیالحت دے سکھر نوں اڑائے ریاستی جبر ہتھوں سرے نہ چڑھ سکی۔ پھیر وی اوہناں دے صوفی وادی مارکس واد نے اوہناں دے اللہ بخش جیسے اگے آون والیاں لئی

اپنیاں اُگھیاں پیڑاں چھڈیاں۔ جیہناں پکھلی ہوئی ورتی دا جھورا لائے بنا اجیہی
بھلک دے سُفنے سُجھائے جیہدے وچ مذہب تے مذہبی زپکھٹنا دا سانجھا ورتارا
ہوسی تے جواج دی ونڈی ہوئی دُنیا نوں آزادی دی ورتوں لئی اک کر دیسی۔

پنچام
www.punham.com

پنجابی کلاسیکی تے اجوکی شاعری دی جڑوت

آؤ ذرا شاعری نوں دیکھیے۔ شاعری تے بندے دی جڑوت کیہ اے۔ بندہ بولیا تے بولی نے رنگ پھڑیا لگدا اے بندے تے شاعری دا اودوں دا ساتھ اے۔ اجے لکھت نہیں سی آئی بندہ شاعری بولدا دسیا جاندا اے۔ پہلوں پہلے دی شاعری کسے اک دے ناویں وی نہیں۔ مونہہ زبانی (Oral Tradition) پیڑھیو پیڑھی ٹردی رہی۔ ایہہ مونہہ زبانی بولن دی ریت توڑو توڑ ساڈے نال ہی چلدی نظر آندی اے۔ کسے آکھیا اگلے سنی اگے ٹوری اگوں ہور اگے۔ شاعری تے بندے دا جوڑ اجیہا ہی رہیا۔

کہندے نیں شاعری گاؤن دے رنگ وچ ہوئی جیوں گائی جاوے نال چیتے وی رہوے۔ رگ وید لکھی تے سنسکرت وچ گئی پر ہے ایسے دھرتی دی اے۔ کوئی اک لیکھک نہیں۔ سروتی (Sruti) جیہڑی سنی جاوے سمرتی (Smriti) یاد کیتی جاوے۔ بولی جاوے تے پیڑھیو پیڑھی پینڈا کردی اگانہہ ودھے۔

ایلیڈ اوڈیسی گل جگ دی کلاسیکی منی مٹھی گئی۔ ہومر دے ناویں لگی پر دسدے نیں ایہہ وی چکھوں آوندیاں کہانیاں سن۔ ہومر سُنیاں سوتریاں تے لکھیاں تے اودے ناویں چڑھیاں۔ تے کیہ فیر گل ہومر توں شروع کریئے؟ نہیں اوس توں پہلاں دھرتی وچوں پھٹیاں تہذیبیاں توں وی شروع ہو سکدی اے۔ سمیرن بابل نینوا مصر سندھ وادی ہڑپہ دی تہذیب۔ رہندے دسدے لوک

نچدے وی سن گاوندے وی سن تے لکھدے وی سن۔ ہڑپہ موہنجوداڑو دی لپی
 اچے تائیں پڑھی نہیں گئی پر پرانی مصری لپی وی تے 19 ویں صدی عیسوی وچ
 پڑھی گئی۔ آس ہے جے ساڈی ایہہ لپی وی پڑھی جاوے گی تے ڈھیر رمزیاں
 کھلن گیاں۔ ایسے طرحاں یونانی ادب کلاسیک موجود سی پر ارسطو دا کم اکیناس
 (Thomas Aquinas) نے سائنس بنایا تے یورپ اپڑیا صدی کیہڑی 13 ویں۔
 ساریاں پرانیاں لکھتاں نال ایہہ گل جڑی ہوندی اے۔ قصے کہانیاں گلاں کئی
 صدیاں مۇنہہ زبانی (Oral Tradition) ہوندیاں نیں تے فیر کوئی ہومر ایلیڈ تے
 اوڈیسی دا لیکھک نیا جاوندا اے۔ لیکھک دا حصہ کننا تے چکھلیاں دا کننا ایہہ گل
 ہمیشہ گوہ کرن والی رہی۔

بابا فرید ساڈے پہلے وڈے شاعر منے جاندے نیں۔ صدی بارھویں تیرھویں
 عیسوی پر اوہناں دی شاعری دی پکیائی ڈونگھیائی تے زبان ایہہ صاف پئی دسدی
 اے جے اوس ویلے پنجابی زبان کس مقام تے کھلوتی ہوئی سی۔ اوس ویلے ہور
 وی لکھن والے ہونے نیں جیہڑے سانجھے نہیں گئے۔ بابا جی دا کمال اپنی تھاں
 پر لکھاری اپنے ویلے دا گواہ وی ہوندا ای اے تے نال ہی اپنی پچھو کڑ تے ویلے
 نال جُویا ہو یا اک جی وی۔ اساں ایس جُوت نوں ہی ویکھنا تے بھالنا اے۔ بابا
 فرید تے اوہناں توں بعد آون والیاں وڈیاں پنجابی شاعراں دی شاعری دا تت
 کیہ اے تے اجو کے پنجابی شاعراں نال اوہدی کیہ جُوت اے۔ شاعری دی شکل
 اوہدا مہاندرا کجھ وی ہووے رنگ رُوپ جو وی ہووے قصے داراں دوہڑے
 ڈیوڑھ کافیاں بیت شلوک شاہنامے جنگ نامے نظماں غزلاں ہور جو کجھ وی کسے
 جیوندی زبان وچ ہو سکدا اے سبھے کجھ ایس زبان دی شاعری وچ ہے پر آؤ

دیکھئے ایہدی اصل جڑت کتھے بندی اے۔

تکینے تے صاف نظر آوندا اے ایہدی جڑت دھرتی آل دوال تے اوہدے
وسنیکاں نال ہے پر ایہہ تے دوجیاں ساریاں شاعریاں وچ وی دس پیندی
اے۔ فیر خاص گل کیہ ہوئی؟

خاص گل ایہہ جے ساڈی شاعری دے وڈے کلاسیکی شاعراں دی گوڑھی
جڑت ایہدے بندیاں تے بندیاں دی پیڑ نال اے بندے وی کیہڑے ماڑے
میل دے ہماڑے۔ دوجی گل ایہدا سدھا سادا سچا انگ ہے گل پچپدار وی اے پر
نیل بوٹے آرائشاں توں پاک۔ کاریگر اک توں اک ودھ پر گل اپنی کاریگری
وچ گواندے نہیں۔ زریاں لفظاں دیاں پھلجریاں نہیں چلاوندے سکوں گل بڑے
سچ سبھا نال سمجھاوندے تے عام بندے تک اپڑاوندے نیں۔

اک ہور گل جیہڑی اگھڑ کے سامنے آوندی اے پنجابی زبان دی شاعری وچ
قصیدے دا نہ ہونا۔ دوجیاں زباناں وچ قصیدیاں دا اک خاص حصہ اے۔ اوہ
شاعراں دی روزی روٹی دا مسئلہ وی سی۔ بادشاہواں دے قصیدے امیراں دے
قصیدے پنجابی وچ قصیدہ بردہ شریف دا ترجمہ تے لہجہ پوے گا پر بادشاہاں دے
قصیدے نہ ہون برابر جے کسے لکھیا وی تے عامان دی منظوری نہ چڑھیا تے
ویلے دی مٹی اوہنوں کھا گئی۔ ساڈے بابے بادشاہواں امیراں توں کنارہ ہی
کردے رہے۔ بابا فریدئی کیہ اوکھا سی جے سلطان بلبن نال جڑدے تے فقیری
نال امیری وی پاوندے۔ تعلق تے اوہناں دا بلبن نال لکھدے نیں۔ پر اوہ تے
امیری کیہ مشہوری نوں وی تیاگ کے آوسے اجودھن پاکپتن۔ ایہہ دکھری گل
اے اوہ مشہوری توں بچے پر اپنے کم تے نیک نامی راہیں امر ہو گئے۔ اپنی کرنی

پاروں لکھتاں پاروں۔ جُوت رکھے رکھی رب نال اصلوں رب دی مخلوق نال عام
تے ہاتر میل نال۔

روٹی میری کاٹھ کی لاون میری بھکھ
جیہناں کھاویاں چو پڑیاں گھنے سہن گے دُکھ
ایس دوہڑے دے مطلب جو مرضی پئے کڈھینے جُوت بابا جی دی بھکھے نال
ہی ہے۔ تے فیر

فریدا خاک نہ تندیئے خاکو جیڈ نہ کوئے
جیوندیاں پیراں تھلے مویاں اوپر ہوئے
دیکھ لو خاک کیہ اے تے اُپر تھلے کیہ۔
کوٹھے منڈپ ماڑیاں اُساریندے بھی گئے
گُوڑا سودا کر گئے گوریں آن پئے
جے منڈپ ماڑیاں گُوڑا سودا اے تے سچا سودا کیہڑا ہویا۔ دیکھو میل رکھے
پئے جوڑ دے جے۔

ہُن پندرھویں سوھویں صدی دے شاعر بابا نانک نون دیکھینے۔
بابا سکھی دھرم دا موڈھی جس اپنا سارا سنیہا شاعری راہیں اپڑایا۔ پندرھویں
سوھویں صدی دا ویلا نانک اپنے شلوکاں بارہ ماہ سوہلے سدھ گوشت تے دوجیاں
صفناں راہیں ذات پات نون ردیا اپنا سنیہا: ونڈ چھکو کرت کرو نام جیو سرت دا
بھلا تے سچ بولو۔ عام لوکائی تائیں اپڑایا۔ لوکائی کیہڑی دھرم ذات پات وچ
ونڈی ہوئی۔ حاکماں دے بھار تھلے مدھی ہوئی۔ سو بابا نانک دی جُوت عام
لوکائی نال ہی بندی اے تے نانک اک نویں سماج دی عینہہ رکھدا اے۔

اگے رنگ مادھو لال حسین دا۔ شاہ حسین کیہ آکھدے نیں۔

مینڈی جان جو رنگے سورنگے

مستک جیہناں دے پئی فقیری

بھاگ تہاں دے چنگے

سُرت دی سوئی پریم دے دھاگے

پیوند لگے ست سنگے

کہے حسین فقیر سائیں دا تخت نہ ملدے منگے

تخت تے تخت والیاں کول سن۔ رکتھے کیتی جُوت کیہ ہوکا پئے دیندے نیں۔

کیہ تخت اپنے لئی پئے منگدے نیں کہ عام لوکائی لئی۔

فیر ہیر بن پئے آکھدے نیں۔

کہے حسین فقیر سائیں دا کھیڑیاں دے ہتھ ڈور

ایہہ کھیڑے کون ہوئے؟

استھے اسی دمور داس گلہاٹی نوں کیویں بھل سکدے ہاں۔ قصہ ہیر لکھیا۔

ہیر دا پاتر اجیہا اُلکیا جے اوہ زنانہ دھر وچوں ہو کے دی پرچلت سماج نوں

لکار دی نظر آوندی اے۔ عورت بھاویں راٹھاں دی دھی بھین ہووے ہوندی تے

ماڑے میل وچوں ای اے۔ دمور اپنے وقت دا آل دوال دکھاؤندا پر جُوت اوس

دی ماڑے میل نال ہی دسدی اے۔

اگے ٹرے بکھے شاہ (1680-1757) ہوری آن کھلوتے جے۔ ایہناں دا

اپنا ویلا اپنا زمانہ ستارھویں اٹھارویں صدی دا مار دھاڑ لٹ مار گھر و گھر سردار اندر

دی مار اے باہریاں دی وی دھاڑ اے۔

پار چھاؤں جنگل پیلے
 اوتھے خونی شیر بگھیلے
 جھب رب مینوں ماہی میلے
 ایس فکر وِچ کھلی آں

مار دوٹی اے تے نال ہی مُلا خانقا ہواں دے دھرو دا نظام وی پکا سپڈھا ہويا
 بیٹھا اے۔ بکھے شاہ ہوری جلالی رنگ وِچ آکھدے نیں
 پُھوک مصلیٰ بھن سٹ لوٹا نہ پھڑتسی عا صا سوٹا
 عاشق کہندے دیدے ہوکا، ترک حلالوں کھامردار
 تے اگے:

پڑھ پڑھ نفل نماز گزاریں
 اُچیاں بانگاں چانگھاں ماریں
 منبر تے چڑھ وعظ پکاریں
 کیتا تینوں حرص خوار
 ہکو الف تیرے درکار
 علوم بس کریں او یار

نری تگڑی دِھردی مار دھاڑ ہی نہیں مُلا دی حرص خوارنوں وی پئے بند دے
 نیں۔ جڑے جے عام خلقت نال اوہناں نال جیہناں تے بھرنی پئی اے ایہہ
 سلسلہ رُردار ہندا اے مگدا نہیں۔

بڑے ہور ناں نیں اگے ٹرنے ہاں پر ایہتھے جے میں وارث شاہ نوں چھڈ
 جاواں تے گل نہیں بندی۔ ہیر بڑیاں لکھی اُتے دمودر دی گل کر آیاں چراغ

اعوان پیلو، شاہجہان مقبل تے ہو رکئی تے اے وی کئی پئے لکھدے نیں ساڈیاں
 پنڈاں تھواواں تے پر جیہڑی وارث شاہ لکھی اجیہی لکھی ہیر وارث ہوئی۔
 کاریگری اجیہی جے ایس توں ودھ کیہ ہونی اے۔ اپنا ویلا آل دوال ڈھیر سوہنے
 ڈھنگ نال دکھایا۔ زنانی ہے تے ماڑا میل اے پر ہیر دا پاتر ایسا بنایا جے توڑ
 پورے قصے وچ ہیر ہی دسدی اے پورے سماج نوں پئی لکاردی تے ونگاردی۔
 ہیر دے رُوپ پاتر وچ آپ سمائے تے جُوت کیتی نیں ماڑے میل نال۔

اک ہور گل بڑی سوادی اُگھڑ کے ساہمنے آوندی اے جے ساڈے ساریاں
 قصیاں دا ہیر و زنا نہ میل ای ہے۔ ہیر سوہنی سہتی سسی ان جھک اگانہہ ودھن
 والیاں ساریاں گٹھریاں زنائیاں پر اک گل چیتے رکھن والی اے جے زنانی بھادیں
 راٹھاں گھر جمی ہووے، ہوندی ماڑا میل ای اے۔ جیہدے کول نہ تے اپنی پسند
 مرضی دی گھل تے نہ ہی مال وراثت وچ حصہ پر ساڈے شاعر قصہ کار ساڈی
 زنانی دے گلوں ایہہ پنجالی لاہندے نظری آوندے نیں۔

اک لمی لائن اے ہور ہر کڈھویں شاعراں دی خواجہ فرید، میاں محمد بخش،
 باہو، حافظ برخوردار، ہاشم شاہ پر آؤ ہُن نویاں شاعراں ول تریئے گل سمیٹئے دیکھینے
 ایہناں دی جُوت رکھے بندی اے۔ دیہویں صدی چڑھ پئی۔ پہلاناں اُگھڑا اے
 موہن سنگھ ساوے پتر والا (1905-78)

جتھے ویر ویراں نوں کھاندے

بروں مار دُھپے سٹ جاوندے

جتھے لکھ مناں دا لوہیا

زنجیراں ہتھکڑیاں ہويا

جتھے مذہب دے ناں تھلے
 دریا کئی خون دے چلے
 جتھے شاعر بول نہ سکے
 دل دیاں گنڈھاں کھول نہ سکے
 میں نہیں رہنا ایسی تھاں

نواں ویلا اے نویں پواڑے نیں پر جُوت عام بندے تے اوہدیاں اوکڑاں
 نال اے نویں دور دا شاعر پابند ہی سہی پر نظم پیا لکھدا اے۔

تھوڑا ہور اگے شریف کجباہی (1914-2007) اُردو دا وڈا شاعر فیض بھاویں
 انقلابی سی پر اوس نوں اپنی بولی نال جُوت دی سمجھ نہ آئی۔ شریف کجباہی تے
 فیض اکو ویلے دے شاعر نیں۔ دوویں نویں جاگرتی دے۔ جتھے فیض کھنجیا شریف
 نہیں کھنجیا۔ اوس اپنی بولی راہیں اپنی جُوت عام بندے نال کیتی۔ نویں رنگ
 دیاں سوہنیاں نظماں لکھیاں۔ سدھی سوہنی بولی جس آون والی شاعری نوں نویں
 ویلے دا رنگ دکھایا۔

ویلا پرت گیا سی دھرمی ونڈ پاروں پنجاب ونڈیا گیا۔ چڑھدے پنجاب دے
 اپنے رولے پر اہندے پنجاب دیاں اپنیاں اوکڑاں۔

ایدھر پورے زور نال بھلیکھا پایا گیا کہ مسلمان پنجابیاں نوں اُردو پڑھنی تے
 لکھنی چاہیدی اے۔ بہت گراہے پئے انج تے پہلاں ہی ایہہ کم پے چکيا سی۔
 اک مسلمانی دا جوش تے اُتوں علیگڑھ یونیورسٹی دا اثر پنجاب وچ اُردو دی چڑھتل
 ہوگئی۔ پر کجھ جی نہ منے سدھ پدھرے ہو کے پنجابی زبان نال جُو گئے جیویں
 شریف کجباہی، شفقت تنویر مرزا، بابا فقیر محمد فقیر۔

کنیاں آپ پنجابی بھادیں نہ لکھی پر نوایاں نوں ہلاشیری دین لگے۔ صفر
میر، مسعود اللہ خاں جیے۔

ونڈ مگروں لہندے پنجاب وچ جیہڑا ناں سبھ توں پہلاں اُگھڑ کے سامنے
آوندا اے اوہ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر دا اے۔ ڈاکٹر صاحب نہ صرف پنجابی رسالہ کڈھیا
سگوں ڈھیر پنجابی کلاسیک نوں اکٹھا کر کے سوہنے نویں ڈھنگ نال سانھیا۔ دسیا
جاندا اے جے ڈاکٹر صاحب اُردو دی آبیاری کردے پنجابی لکھیاراں شاعراں
کولوں ترلے کر کر لکھواندے رہے تے چھاپدے رہے۔

اگوں آوندے ناداں وچ پنج دریا والے افضل خاں تے پنجابی ادب والے
آصف خاں ہوری دس پیندے نیں۔ ایسے ویلے اک ہور ناں جیہڑا ڈلھکاں ماردا
نظریں آوندا اے اوہ شفقت تنویر مرزا دا اے۔ مرزا صاحب دی پوری زندگی وی
پنجابی زبان دی سیوا وچ لنگھی۔ 60 سال توں ودھ پنجابی اُردو انگریزی راہیں
پنجابی تے پنجاب دے مددے لئی جُٹے رہے۔ پنجابی ادبی سنگت، پنجابی ادبی
اکیڈمی، مجلس شاہ حسین سبھاں دے موڈھی ممبرن۔ لورکا سارتر دے ترجمیاں توں
اڈ ڈھیر کتاباں بابیاں داکم کلاسیک سچے رنگ نال نویں سہریوں ورتاندے رہے۔

مومے تے جنازے تے آئے نجم حسین آکھیا بے شک شفقت تنویر مرزا
ساڈی پنجابی تحریک دے جھنڈا چک (Standard Bearer) سن۔

جھٹ مگروں نجم حسین سید، افضل احسن رندھاوا تے آصف خاں اجیے کئی ہور
رل پئے۔

1936 دا جم نجم حسین سید اپنی پوری حیاتی پنجابی نوں وتی بیٹھا اے اج وی
نوبرنو۔ پنجابی دے بھنڈار وچ ڈھیر حصہ پایا تے اے جے وی چل سوچل۔ شاعری،

پرکھ پڑچول، ڈرامہ تے ہور بہت کجھ خبرے پچاسی (85) توں اُتے کتاباں ہور گنیاں۔ سارے کم دی جڑت توڑو توڑو ماڑے میل نال ہی ہے۔ مثالاں کیہ دیاں آپ لے کے پڑھ لوو۔ ساریاں سچیت کتاب گھر توں ملدیاں نیں۔ اُتوں اک ہور وڈا کم 1974 توں چلی سنگت اج وی پئے چلاوندے نیں تے پیڑھیو پیڑھی جاگ پئے لاوندے نیں۔ اجیہی جاگ جے مقصود ثاقب جیہاں پوری حیاتی پنجابی دے ناویں لاچھڈی اے۔ ہور جیناں تے سنگت دا رنگ چوکھا چڑھیا نادر علی، اکرم وڑانچ، منظور اعجاز، زبیر احمد، عباس صدیقی، ہما صفر، عائشہ نادر علی تے کئی ہور وگتک پنجابی زبان دے کامے تے ڈھنڈورچی بنے پھر دے نیں۔

وگئی لئی اک نظم دا حصہ دے جاناں۔

میں جو کجھ ہاں

اوہ تہ نہ ہون کر کے ہاں

جے تہ ہوویں

تے میں نہ ہوواں

اپنے ہون دی مینوں سرت سار نہیں کوئی

میرا اپنا ہون کجھ نہیں جے جیہڑا میں آکھاں پئی ہے

پر نہ ہوون تھیں ڈردا تیری بھال نہیں کردا

ایسے سنگت وچ بہن والا اک ہور شاعر علی ارشد میر جس تھوڑا لکھیا پر سوہنا

لکھ گیا ماڑے میل دا تگڑا بندہ۔ جہلمی شاعر نصیر کوی آکھیا ارشد میر منتر پڑھدا

اے۔ وگئی دے رہیاں:

مارو پچیا کیہڑے شہر وچ آگئے ہاں

جتنے لوہا چنڈا تیل

تے نظم مکاوند اے:

اکھ وِچ طور ظہور پھیرے زم زم نال ٹکور

آپاں کچھلا گیک دی ہاں تے اج دی نوں ٹکور

ہور وی بڑے شاعر سر کڈھی کھلوتے نظر آوندے نیں۔ جیویں پروفیسر
شارب، عابد عیسیٰ، مشتاق صوفی، رشید الزمان، سلیم جہانگیر، فیاض باقر، افضل
راجپوت، مظہر ترمذی، عرفان ملک، محمود اعوان تے گجھ ہور ناں جیہڑے میں بھل
رہیاں ساریاں دے ناں تے کلام نمونے نہیں دے سکدا۔

پنجابی نوں اوہدا اصل حق دوان دے یڈھ وِچ ہوراں وی حصہ پایا تے پئے
پاوندے نیں۔ گجھ ناں دے جاناں: میجر اسحاق، سبط الحسن ضیغم، راجہ رسالو، فخر
زمان، پروین ملک، لخت پاشا، جمیل پال، الیاس گھمن، اقبال قیصر، فائزہ رعنا،
سرمد فروغ، حسن جنید، آصف بی، منیر ہوشیار پوریا، سعید بھٹہ، زاہد حسن تے اجیہے
کئی ہور۔

انجے ای گجھ ہور پاپولر شاعر وی جے اوہناں نوں یاد نہ رکھیے تے خبرے گجھ
گھاٹ رہ جاسی۔ اُستاد دامن، سائیں اختر لہوری، منو بھائی، انور مسعود، عبیر
بوذری، بابا نجمی بھوویں رنگ پرانا ہی پر گل دی کاٹ تے انگ بھرواں عام لوکانی
وِچ مشہوری وی بہتی نیں اوہ ایسے لئی جے جوت عام بندے نال ہی کردے نیں
اسلوب سادہ تے بھرواں ایسے لئی اکثر مشاعرے لٹ لیدے سن۔

گجھ ہور شاعراں دی پنجابی وِچ حصہ پایا ایہہ دو بولیئے (Bilingual) شاعر
ایہناں دوجی زبان اُردو وِچ لکھیا پر اپنی ماں بولی نوں وی مان دتا۔ شاعر تے

ہے سن بولی بارے اوہناں دی اپنی راء جیہدے نال اختلاف ہو سکدا اے پر اوہناں دی گل وی لوکاں تائیں اپڑی۔ منیر نیازی، ظفر اقبال، غلام حسین ساجد، سلیم شہزاد، توقیر چغتائی، زاہد مسعود، اقتدار جاوید، تنویر قاضی، ناصر بلوچ تے کئی ہور ایسے ماہنی وچ آوندے نیں۔

زنانیاں وچوں نسرین انجم بھٹی خبرے ایسے کھاتے چڑھدی اے پر اوس پنجابی وچ جو لکھیا لوکاں قبولیا۔ زنانہ میل وچ ہما صندر، انجم قریشی، طاہرہ سرا، ثمنینہ اسماء ایہناں وی بولی دے بھنڈار وچ حصہ پایا۔ ہما صندر تے دوڑی لگی اے تھیٹر راہیں وی عام لوکائی نال پئی جڑدی اے۔

نویاں وچوں وی کجھ ناں اگھڑدے نیں شاعر براڈ کاسٹر افضل ساحر، شاعر کہانی کار اعجاز، صابر علی صابر، نعیم ساڈھو بولی لئی سر ڈاہی بیٹھے نیں۔

اپنی بولی دی منگ تے ودھالئی نکلیاں شہراں تے پنڈاں وچ وی یار بن جئے رہے تے اے وی جُورے ہوئے نیں۔ بھوویں اوتھے وی بولی نوں ڈھا لگی پئی پر عام خلقت دی آپسی بول چال اے پنجابی ای ہے۔ اک یار بن اک واری آکھیا سی ساڈی بولی نوں ان پڑھتا بچا گئی۔ اک کچھوں ایہہ گل ایڈی غلط وی نہیں پنڈتھاواں جتھے سکول اپڑے خاص کر جھوٹھے انگلش میڈیم اوتھوں پنجابی بول چال نوں دیس نکالا دیون دی کوشش کیتی جاندی اے۔ ایہہ مار پورے پنجاب وچ توڑو توڑو وگی ہوئی اے۔ ایہہ وکھری گل اے ساڈی بولی دیاں جڑاں دھر دھرتی وچ نیں تے ایہناں کوڑ کاریاں نال ممکن نہیں لگی۔

شاعری لوک بابیاں دا کلام قصے سبھ کجھ اے وی کسے نہ کسے رنگ وچ ساڈے شہراں تے پنڈاں دی رہتل وچ شامل ہن۔

وزیر آباد میری جمن بھومیں اندر حفیظ خلجی، طاہر وزیر آبادی پنجابی سنگت بنا کے آل دوالے دے شاعراں لکھاریاں نوں اکٹھا کردے رہے۔ عبدالغنی شوق ہیر والا، بابا صادق ڈیوڑھ والا، سائیں سردار، ڈاکٹر حفیظ، شریف فیاض تے ہور کئے ہی جی پنجابی شاعری تے بولی دی سیوا پئے کردے نیں۔ طاہر وزیر آبادی دی حیاتی وچ تے ایہہ اکٹھ مشاعرے وگوتگ ہوندے سن۔ گجرات، گوجرانوالہ، حافظ آباد، لالہ موسیٰ تے ہور آل دوالے توں شاعراں ادیبان ایہناں اکٹھ مشاعریاں وچ شامل ہونا تے رونق لاوئی۔ اے وی کسے نہ کسے ڈھنگ نال کم جاری اے۔ عبید اللہ توحیدی، زیڈ اے زلفی تے ہور جن آہر سر بندھ کردے رہندے نیں۔ ایہہ تے اک سنگت دی گل کیتی اے۔ اجیہیاں سنگتاں پنجاب دے ہر شہر قصبے وچ رونق لائی بیٹھیاں نیں۔

لہور شہر وچ وی کئی سنگتاں اپنی بولی دے ودھائی کم کر رہیاں نیں۔ ایہہ سبھ کجھ اپنی تھاں پر ایہہ گل وی سچ اے جے اے بہت کم دی لوڑ اے۔ دربار سرکار تے سُوائی کوئی نہیں۔ سگنوں اوتھے تے ماڑو دیہار اے۔ خلقت نوں راہے پاوَن والا کم سانوں آپ ہی کرنا پینا اے۔

آؤ ہُن گل گنجینے تے دیکھینے سانجھ کیہ بندی اے۔

میرے بھانے کلاسیکی تے اجو کے شاعراں دی جُوت دھرت تے اوہدے وچوں پنکڑی پیڑ دی اے۔ پیڑ ہنڈھاوَن دی۔ انیائے دھرو دیاں پپڑاں پیڑھیو پیڑھی ساڈے نال ٹردیاں نیں تے ساڈی سُر تے بتر وچ رچ رچ جاندیاں نیں۔ ایسے لئی عام بندے دا دکھ توڑو توڑو ساڈی شاعری دا تے رہیا اے۔

ساڈے بابے کلاسیکل شاعر ماڑے میل نال جُوے تے ماڑے دی گل

کردے رہے اوہ اپنے ویلے دی نویرں جاگرتی دے بندے سن تے ایس کوڑے
کار و بہار انیائے دھرونوں بند دے تے رد کردے رہے۔ ایہناں نوں زرا تصوف
مذہب دے کھاتے نہیں پایا جاسکدا۔

اج دا سُبجّا شاعر اپنی نویرں جاگرتی نال اج وی ماڑیاں نال ہی کھلوتا دِسدا
اے۔ ایہو ساڈی کلاسیکی تے اجوکی شاعری دی جڑت اے تے ایہو ساڈی پنجابی
شاعری دا تے۔

پنچام
www.punjam.com

شریف گنجابھی جی

کدے کدے گل شروع کرنی مشکل ہو جاندی اے۔ ایہدا مطلب ایہہ کہ
 کہ گل وچ گھنچلاں ہوندیاں نیں جس باجھوں سہرا لہنا مشکل ہو جاندا اے۔
 سگوں ہوندا ایہہ ہے کہ جدوں یاداں وچ بھاجڑ پے جاندی اے تے ایہناں
 یاداں نوں لفظاں وچ پروندے پروندے ساہ چڑھ جاندا تے جدوں ایہہ یاداں
 پردیس وچ آون تے اُکا ای دلوں نہیں اُتر دیاں۔ ایہہ ویہل دے ویلے بندے
 دے چھڑ چڑھ کے ایس طرحاں بہہ جاندیاں نیں کہ رہ داناں۔ سگوں
 جدوں بندہ روزگار دے چکر نوں چلا رہیا ہوندا اے ایہہ کڑکی پا کے اوس چکر
 نوں گھڑی گھڑی روک دیاں نیں۔ اودوں تے ایہہ ہور شور پاؤندیاں نیں جدوں
 دُور پاروں اپنے کسے پیارے دے گزر جان دی خبر آوے۔
 پچھلے کجھ دناں توں لگدا اے جیویں زندگی دی کٹائی دا موسم آ گیا ہووے۔
 دُنیا نوں سمجھاں تے عقلاں دین والے اک اک کر کے پتراں وانگر جھڑدے
 جاندے نیں۔

پچھلے دناں شریف گنجابھی صاحب

میں وَن داسنگھنا بُوٹا

ٹھنڈیاں میریاں چھاواں

مٹھیاں میریاں پیلو

بھکھن بھانیا مانڈیا
 آ جا جھٹ بنا لے
 میریاں پیلو کھالے
 میری چھانویں بہہ لے
 ایہہ چھاواں چار دیہاڑے
 چار دیہاڑے جو بن
 مڑ پتراں نے جھڑنا
 اج آ لے بہہ لے تھلے
 اوہوا جھٹ سہانے
 جیہڑے چھاواں بیٹھ و ہانے

کہندے کہندے مٹی دے تھلے چلے گئے۔

گنجابھی صاحب پنجابی شاعری دے اوس پور دے تھماں چوں نیں، جیہناں
 نے پنجابی شاعری نوں اک نواں فکری موڑ دتا۔
 گنجابھی صاحب اُردو لپی دے وچ لکھن والے پہلے پنجابی شاعر نیں جیہناں
 نے بے قافیہ شاعری شروع کیتی یعنی آزاد نظم نوں رواج دتا ایہناں توں پہلے
 موہن سنگھ نے ”ساوے پتر“ تے ڈاکٹر دیوان سنگھ ہوراں ”وگدے پانی“
 (1934) نوں آزاد نظماں وچ رچیا۔ دراصل اوہناں دی شاعری گرمکھی وچ
 سی۔ جیہڑی پاکستان وچ اوس ویلے پڑھنی مشکل سی۔

سو ایس حساب نال ایہہ سہرا گنجابھی صاحب دے سر سجدا اے کہ اوہناں
 پاکستان وچ پڑھن والیاں لئی اُردو لپی وچ پنجابی دی آزاد شاعری شروع کیتی۔

دوسری جنگِ عظیم توں پہلاں لکھی ہوئی اک نظم ”مولا خیر گزارے“ دے دو شعر
پیش ہن:

نال اوہناں دے لکیاں ہوئیاں
گٹھ گٹھ نالوں لمیاں چھلیاں
ڈھا کے لاکے بال ایانے
ہوون جیویں ٹیاراں کھلیاں
کیہ اوہناں تے اسماناں اُتوں
ون گے انگیارے
مولا خیر گزارے

انج جاپدا کہ اوہناں دا ناں ”شریف“ اوہناں دے خون وچ گھل گیا سی
تے ایس خون نے اوہناں دیاں عاداتاں تے رویے نوں وی بہت نرم تے حلیم بنا
دتا سی۔ اوہناں دے سسٹم وچ Feed ہو گیا سی پئی غصے دی حالت وچ وی
دُکھ دین والے لفظ نہیں بولیدے (ورنیدے)۔
اوہناں دی اک نظم ”ویرتوں گُنجہ دا ایں“۔ ایہہ اوں ویلے دے نظام دے
لاگو درد نال بھری ہوئی اے۔ جتھے عورتاں نال دھکے تے زوراوری ہوندى سی:

ویرتوں گُنجہ دا ایں
تیراناں شریف اے
اگے ای آکھدی ساں
لگداتے اوہوا اے
اج کیا نیک دیہاڑا اے

ایس نظم دا آخری حصہ پیش اے:

ایس دے پیو میرے پیو دی بانہہ نپ لئی

مرن لگا ایس نوں زبان اوہ دے گیا

ٹھیک اے جے میرا اوہدا عمر وچ ہان نہیں

پر ویرا آپ تُوں سیانا ایں

جیہڑی دھی نوں مایاں دی کیتی دی پچھان نہیں

اوہ بھی انسان نہیں

میں تے لے کے بہہ گئی ساں ایس خیال نوں

جاگ لائی سوکن دے پیتے ہوئے دُدھ دے ہنگال نوں

رب میرا صبر قبول کر رتا اے

مینوں ایہہ جن جیہا پُت دے دتا اے

شریف صاحب نے اپنی زمین تے اتھے دے سماجی مسئلیاں نوں اپنے

ویڑھے واڑیا۔ ایہناں دیاں نظماں وچ رشتیاں دے حوالے ملدے نیں:

کھیڈ لے نی میریے بھولئیے دھینے

کھیڈ لے گڈیاں نال

عورت ذات۔ ایہہ جیون پینڈا

تھاں تھاں۔ ٹپے ٹوئے۔ تھاں تھاں کنڈے بیجے ہوئے

پر اوہ ویلا جد آؤنا ایں..... آ جانا ایں

اج کیوں چھنا کرئیے۔ اج کیوں ہسو کے بھرئیے

خورے اوس ویلے نوں ساڈیاں پرت جان تقدیراں

بدن جیون چالے..... ایس کر کے

تُوں لمیاں سوچاں لانجھے دھر کے

کھیڈ لے میریئے بھولئیئے دھیئے

کھیڈ لے گڈیاں نال

گنجابھی صاحب جدوں وی گجراتوں لہور آوندے تے ملاقات ہو جانندی سی۔
کدے کدے میرے غریب خانے تے تشریف لیاندے مینوں لکھن دی تاکید
کردے۔ اک واری میں باقی صدیقی تے اک مضمون لکھیا۔ پڑھ کے کہن لگے،
”تُوں لکھیا کرے۔“

پڑھن والا کدے کدے اوہناں گھونجیاں تے پہنچ جاندا اے۔ جیہڑے
لکھاری توں اوہلے رہ جاندے نیں۔ گنجابھی صاحب آکھیا ایس طرحاں پڑھن والا
کدے کدے لکھاری نوں اوہدے اپنے اُتے دریافت کرن وچ مدد دیندا اے۔
شریف صاحب بہت سارے کم کیتے پر کدے ڈھول یا نگارے نہیں وجائے۔
وڈے وڈے کم کیتے پر وڈیائی دا جُبہ نہیں پایا۔ پنجابی زبان تے تحقیق کردیاں عمر
گذاری۔ پر کسے نوں اپنی علمی قابلیت نال ڈرایا نہیں۔

1975 وچ اورینٹل کالج وچ ایہناں نے پنجابی دی ڈکشنری بنان دا کم شروع
کیتا۔ اوہناں دے ساتھی آصف خاں صاحب تے عباس جلاپوری صاحب
ہوندے سن۔ میں کدی کدی شرارت کردی تے اوہناں کولوں اجیہے لفظاں دے
معنی چُکھدی جیہناں نوں میرے نانی ہوری بولدے سن۔ میرے خیال موجب اوہ
الفاظ متروک ہو چُکے ہوندے سن۔ پر شریف صاحب نہ صرف معنی دسدے سگولوں
مینوں کہندے اگلی واری نانی دے ہور لفظ لے کے آئیں۔

شریف گنجہی صاحب رگ وید دا پنجابی تے اُردو دونوں زبانوں وچ ترجمہ
 کیتا..... مینوں رگ وید دی اک کوٹیشن اج وی یاد اے۔ اوہ ایس طرحاں اے:
 ”شعر دا خیال میرے ذہن وچ ایس طرحاں آندا اے۔ جیویں مچھڑا دُدھ
 پین لئی گاں ول بھجدا اے۔“

گنجہی صاحب دا اک ہور وڈا کارنامہ اوہناں دی تصنیف ”Punjabi
 Influence on Scandenavian Languages“ گنجہی صاحب نے ایہہ
 کتاب انگریزی زبان وچ لکھی۔

اوہناں دا وڈا کارنامہ قرآن پاک تے پنج سورۃ دا پنجابی وچ ترجمہ ہے۔
 گنجہی صاحب ایجیے قلمکار نین جیہناں اپنے علم دا رولا نہیں پایا تے نہ ای
 اوہ علمی دہشتگرد بنے۔ کہندے نین:

ہنڈاں گھوہ دیاں والا معاملہ اے بھریاں جانڈیاں اوہ کدوں تیک رہیاں
 مگدی گل جے ہن نہیں جرن جوگے۔ بڑا چر جریاں بڑا چر سہیاں
 کدوں تیک سوارو سوار چلسی
 اوڑک پیٹھلی اُتے وی آونی اے
 اساں مدتاں دے ہوئے دیندیاں نین
 مھیٹ لے کے کھیڈ مکاؤنی اے

سے آساتے نراسا

پوڑی

اک کند مولا 1 چُن کھا ہے / ون کھنڈ 2 واسا
 اک بھگوا 3 ولس 4 کر ہے / پھر ہے جوگی سنیا سا 5
 اندر ترسنا 6 بہت / چھادن 7 بھوجن کی آسا 8
 برتھا 9 جنم گواہ ن گرہی 10 ن اُداسا
 جمکال بہروں ن اترے / تہیدھ 11 منسا 12
 گرمی کال ن آوے نیڑے / جا ہووے داسن داسا
 سچا سب سچ من / گھر ہی ماہ اُداسا
 نانک سنگر سیون آپنا سے آساتے نراسا 13

(وار ماجھ کی - محلا 1)

- 1- کند مولا: مولا (کند: گاجر، مولا، گونگوا، سبزی جو زمین دے اندر پیدا ہوندى اے)۔
- 2- ون کھنڈ: جنگل دے گوشے وچ (ون: جنگل)۔ 3- بھگوا: گیروا۔ 4- ولس: لباس، وسٹر۔
- 5- سنیا سا: تیاگ۔ 6- ترسنا: لالچ۔ 7- چھادن: کپڑا، کپڑے۔ 8- آسا: لالسا، لالچ۔
- 9- برتھا: بے معنی، بیکار۔ 10- گرہی: گریہ۔ 11- تہیدھ: تنن قسماں دی، جڑگنی۔
- 12- منسا: واسنا۔ 13- سے آساتے نراسا: خواہشوں بے خواہش ہو جانا۔

ایس پوڑی دیاں پہلیاں تن سطراں وچ گرو صاحب کجھ پکھنڈیاں دے
 پکھنڈ اُتے چانن پاندے نیں آکھدے نیں اک اوہ نیں جیہڑے وسیب واسا

چھڈ کے جنگل دی کسے کھونجے جا ڈیرہ لاوندے نیں۔ تے اوتھے آپ اگسے کند
 مول جانے جڑھی اگاس گا جراس مولیاں تے گونگواں نال ڈھڈ بھردے نیں تے
 جنگل دی اوس گٹھے ڈیرہ جمائی رہندے نیں۔ اک نیں جیہڑے گیرا بانا پا کے
 جوگی سنیا سی ہون دا سانگ بھردے نیں دعویٰ ایہناں دا وی وسپی جیون چھڈن دا
 ہوندا ہے۔ ایہہ تے سی ایہناں دا باہرلا بہروپ جیہدے نال ایہہ لوکاں نوں ایہہ
 دس پاندے نیں جو وسیب وچ بدیاں تے خرابیاں نیں ایس کر کے اوہناں وسپا
 چھڈ دتا ہے تے انج اوہ وسپی جیون دے طمعے تے لالچ توں ملکت ہو گئے نیں
 اوہناں وسیب دی کھادھ خوراک وی چھڈ دتی ہے تے وسیب دا کپڑا وستر وی
 تیاگ دتا ہے ایہہ دوویں شیواں اوہناں دے موہ مایا توں ملکتی پا جان دا نشان
 ہن اوہ اپنے آپ نوں اپنی ایس کرنی نال جیہڑی دوواں سطران وچ گرو صاحب
 نے دکھائی ہوئی ہے وسیب دیاں بدیاں جانے لوہھ موہ کام کرودھ ہنکار توں
 ملکت جی ثابت کردے نیں۔

ترتیگی سطر اوہناں دے ایس وکھلیندے دعوے دی نانہہ کردی ہے۔ گرو
 صاحب اوہناں دے ویس تے کھادھ اُتے نہیں وشواس کردے اوہ اوہناں دے
 اندر جھات گھت کے دسدے نیں ایہناں جیہڑیاں دو شیواں نال اپنے آپ نوں
 کوئی مہاپدکھ دسن دا جو آہر کیتا ہے اوہ زرا ڈام تے پکھنڈ ہے ہومے نال بھرے
 ہوئے نیں۔ ایہناں دے اندر ترسنا ہے۔ ایہہ اگ ہے کدیں نہ مجھن والی اگ۔
 لالچ دی اگ نال ثلنا بہوں ڈھکویں ہے۔ جیویں اگ بالن کھا کھا نہیں رجدی
 سگواں ہی لالچ ہے ایہدی حتی مندے جاؤ ایہہ اونا ہی ودھدا ہے تے ہور ہور
 دی منگ کردا ہے۔ گرو صاحب بہوں صاف لفظاں وچ اوہ دوویں شیواں ہی

سایمنے لیاندے نیں جیہناں نوں ایہہ تارک تے جوگی چھڈ بیٹھے ہون دا دکھالا
 بناندے نیں گرو صاحب آکھدے نیں ایہہ ہک تے چھادن ہے تے دوجی
 بھوجن۔ مطلب ایہہ جیہناں نوں چھڈن دا جتا اچا دعوا پئے کردے نیں اونا ای
 چوکھا ایہناں اندر وستران تے کھانیاں دا لالچ و سدا ایہناں جو پکھنڈ پھڑیا ہویا
 لوکاں نوں دکھاون کیتے بی سانون تے کھان ہنڈان دی کوئی غرض ہی نہیں ایہہ
 اُتنا ہی چوکھا ایہناں شیواں دی آس لائی بیٹھے نیں۔

چوتھی پٹی وچ پھیر ایہناں بہروپیاں دی ہی گل ہے گرو صاحب کہندے نیں
 ایہناں ایس پکھنڈ کرن پاروں اپنا جیونا بے فائدہ ہی گویا ہے لوکاں نوں ٹھگن لئی
 ایہناں جو کجھ وی کیتا اوہ ایہناں نوں روڑھ گیا۔ ایہہ نہ تاں تیاگی بن سکے تے
 نہ ہی وسبی۔ ایہناں حیاتی جیہی نعمت نوں انجے ہی گوڑ کر چھڈیا لوبھ لالچ دے
 آہر لگ کے۔ کال جانے موت ایہناں دے سراں تے چڑھ بولدہ جمکال موت
 دا فرشتہ دیکھ کے ایہہ روندے پھدے پئے نیں ایہناں اوہ آہر ہی نہیں کیتا
 جیہدے نال ایہناں دا جم سوں میل چُک جاندا۔

ایہناں گرمت لئی ہوندی تاں ایہناں دی جمکال نال ملن دی گھڑی ہی نہیں
 سی۔ ایہناں نوں اپنے جیون دے ارتھ سمجھ آ جانے سن کیونجو گرمت تاں ایہہ
 آکھدی ہے جا کے داسن داس ہو جاوو۔ ماڑیاں توں وی ات ماڑیاں دے
 سیواکار ہو جاوو۔ اپنا جیون پکھنڈ بازی بچ پے کے برتھا گواون دی تھاں ارتھ
 بھرپور کر لوو۔ داساں دے داس ہوون کوئی ٹھگی ٹھکوری دا کم نہیں۔ سگوں ایہہ
 سُر ت کماون دی گل ہے جو اُچان نوان رب نوں سُبُدا ورتارا نہیں ایس وسیب
 نوں کراہ کے تھلے توں تھلے والی پدھر تے سواہرا کرن دی لوڑ ہے ایہہ نہیں جو

اُتلیاں نوں تھلے کر کے تھلے والیاں نوں اُتے لیا بٹھوانا چاہیدا ہے اِنج اُچ جھک جانے اوچ نیچ تاں اوتھے ہی رہی مکی تاں کوئی نہ۔ اصل مسئلہ ایس کواہر نوں اُکا سواہر وِچ بدلنا ہے۔

ایہہ سمجھ سبد نوں سچ من کے اوہدے مُوجب ہون توں آوندی ہے تے وسب وِچ چلدے مایا ویہارتوں گھر بیٹھیاں مُکتی ہو جاندی ہے گھر بار تیاگ کے کدھرے اُجاڑ پُجاڑ ملن دی لوڑ ہی نہیں پیندی۔ ماملہ اصل وِچ اندر نوں سودھن دا ہے۔ موہ مایا دی میل تاں اندر جمدی ہے تئیں ایہنوں اندروں صاف کرن دی تھاں اُجاڑیں جا بہن تے تیاگی کھانا کھاون بنا لوتو تاں اوہدے نال اندر زل نہیں ہوندا اندر تاں پاک صاف ہوندا ہے گرو دے سبد اوہدی آکھی نوں دل وِچ وسایاں۔ ایہہ دل وِچ وسے تاں ایہو ہی اوس اندر بیٹھی طمے دی حرص لاچ دی میل نوں ہٹا کے اندر نوں اُجرا کر دیندا ہے۔ تے اخیر سطر وِچ نانک صاحب نے سدھا نثارا کر دتا ہے ہی اپنے سنگر نوں جے سیویا جائے اپنی ہستی دے کے اوہنوں اپنی ہستی بنایا جاوے تاں آسا نال آس لاون والیاں نوں خانہشاں دی خانہش توں وی پھڑکارا مل جاوے۔

ریاست

ریاست حاکی دی اک جتھ بندی اے ایہہ وسیب دی میل وٹڈ نال جُوی اے۔ ریاست رزق پدھر تے دباؤ میل دی سیاسی پڑ اے۔ ایہہ اوس میل یا ورگ دے ہتھ چ جبر دا، ڈنڈے دا، جیل، پھانسی دا پُرزہ ہوندى اے، جیہنوں ایہہ میل دپیل ورگ اُتے ورتدا اے۔ ایہدے چ فوج، پُلپیس، عدالتاں، جیلاں، میڈیا سارے ای رلے ہوندے نیں۔

ریاست حاکم ورگ دا ہتھ ہتھیار اے جیہدے نال اوہ بے حاکمیاں نوں گوڈے تھلے کردا اے۔ ریاست سرداراں، خاناں، جکیر داراں، سرمائے داراں تے ایہناں ساریاں دے گوٹھی (امریکہ) دے مفاداں رہتتاں دی چونکدار ہوندى اے۔ ریاست دے تھم جانے عدالتاں، فوج، اسمبلی تے میڈیا ایہناں میلاں، ورگاں دی خدمت گزاری کردے نیں۔

ایس ریاست دا رُوپ بھائیں باتشای والا ہووے، بھائیں مارھلائی، بھائیں لوک چاری ای کیوں نہ ہووے۔ (لوک چاری = جمہوری)۔

ریاست وسیب دی اپنی اُنچ اے ایہہ باہروں نہیں مڑھی گئی۔ ایہہ گھمب واکن اچن چیت آپو ای زمین چوں نہیں نکل آوندی۔ ایہہ تاں وسیب اُسارے دے اک اُچھے پڑاء اُتے سر چک کھلوندى اے۔ ایہدی تاں سکاہری (مسلل،

لگاتار، وگ تنگ) وار (توارنخ) اے۔ ایہہ پوندتوں نہیں سی۔ نہ ای ایہنے سدا رہنا اے۔ پُرانیاں زمانیاں سچ رت دے سانگیاں دا وسیب ہوندا سی۔ بولی، وشواس تے اٹھنی بہنی سبھ دی اکو جیہی ای ہوندی سی۔ منس وستیاں وساوں توں اگیتے کسے جوہ یاں حد بنے تیک ای نہیں سن ہوندے مینہیاں دا چچھا کردے ہوئے یا ڈاڈھیاں رُتاں دے عذاب توں بچن لئی، کدیں اتھے تے کدی اوتھے ٹنڈ پھو ہڑی وچھا لیندے سن۔ اودوں لہو دے رشتیاں دی ایہہ وسوں میلاں ورگاں وچ نہیں سی وڈی ہوئی۔ ایس لئی حاکم محکوم والا معاملہ نہیں سی۔ ایسے کر کے پلس جیل نہیں سی۔

جیوں جیوں وسیب اگیرے ودھدا گیا تاں میل وی بن گئے۔ کوئی امیر ہوندا ہوندا بھارو تے جروانا بن گیا تے رہندی وسوں نگھردی گئی۔ بھارو میل چراگاہ، پانی تے پشواں اُتے قابض ہوندا گیا تے ہور وسوں ایہناں تھیں ہتھل ہوندی ٹری گئی۔ مطلب جدوں سردار، خان، جکیر دار نہیں سن تدوں ریاست سی ای نہیں۔ ریاست اوس ویلے جمی جدوں منس اپنی لوڑوں واڈھو اُپچاون لگ پیا۔ تدوں جروانے تے چا تر بندے نے اُچھ وسیلے ٹنڈ (قبضے سچ کر) لئے۔ اوہناں اُتے اپنی ملّ بنائی رکھن لئی اوہنوں پاہر و دی لوڑ پے گئی۔ ہُن پردھان یا امیر یا ملّ ملکہ والے میل نوں اپنی پردھاگی ستھاون لئی زور تے ٹل دی لوڑ پئی۔ اودوں پلس تے لیویز جانے اُگراہیے بنانے پئے۔ اپنی ملکہ دی سمھال لئی ویہر و یا نابرنوں ڈکن لئی جیل خانے بنانے پئے۔ اپنے حق وچ فتوے دوان لئی اوس نے ملا محکمہ گھر لیا۔ شاعر توں اپنے حق سچ گاؤن جُوان تے اپنی مرضی دا نیاں لین لئی بھاڑا دے کے اپنا حمایتی جرگہ جانے عدلیہ جوڑ لئی۔ اک اک کر کے ہور وی

ادارے بنانے پے لگئیں۔ ایہناں ساریاں اداریاں دے اکٹھ نوں ریاست یا سٹیٹ آکھیا جاندا اے۔ انج بھیت بکل وچ لگے دیوتیاں ورگے سردار تے باتشاہ دی ریاست تڑ پئی۔

دو جے لفظیں ریاست میلاں جانے ورگاں، شیرینیاں دی گھڑت اے۔ ایہدا کم اے حاکم میل دی پردھانی نوں سدا اُساری کھلھاری تے سنبھالی رکھنا۔ حاکم میل بھوایں باتشاہ ہووے یا مُلا شاہی، بھوئیں وال یا راس وال یا رل ورت ریاست اوس دی سیوا کرسی۔ ریاست دی شکل بھوایں شاہی، ملوانی یا مارشلائی ہووے اوہنے اپنا مُڈھلا ورتب کیتی رکھنا اے۔ جانے حاکم میل دی چاکری۔ ریاست میل بند اداریاں (ستھان) دا جٹھ ہوندی اے۔ میل بند ہوندی اے۔

ریاست ثبوت ہوندی اے جو ایہہ وسیب اپنے ای ان نہڑویں دُ پھیڑاں چ پھس گیا اے۔ جیہناں چوں اوہ آپ نہیں نکل سکدا۔ مطبل میلاں دی آپو وچ صلح صفائی نہیں رہندی تداں ریاست ہوند چ آوندی اے۔

ریاست سارے وسیب دی چکی تھتی مہاندر ہوندی اے۔ ایہہ اک مجموعے دی شکل چ ایس دی دکھالی دینی دس ہوندی اے۔ ایہدا مطبل اینا ای سی جو ریاست اوس میل یا ورگ دی سی جیہڑا اوس ویلے پورے وسیب دی مہاند پیا کردا سی۔ چرکال چ ریاست ہاتھے گیراں دی سی۔ سرداری واہ ورتن چ سرداراں دی ہوندی اے۔ بھوئیں والی (جکیر داری) چ باتشاہواں دی تے راس والی وچ ریپبلک۔

وسیب نسر دا گیا تاں ریاست وی نوین ہوندی گئی۔ پر اوہدی مُڈھلی واپل نہ بدلی۔ اجوکی راس والی وچ عام جرگے دی تھان بھرپور عدالتاں آ گئیاں نیں۔

اک ڈھلم ڈھلے قبائلی لشکر دی تھاں بدھی جڑوی فوج کھلھار دتی گئی اے۔ پارلیمنٹ بنی۔ اخبار تے ریڈیو توں ودھدیاں ودھدیاں میڈیے نے ٹی وی چینلاں تے سوشل میڈیا دی شکل وچ کُمنّا جا ملیا اے۔ اتے ایہہ سارے راس والی دا پانی بھر دے نیں۔

ریاست ولوں راس والی دی ایس خدمت گزاری دا معنی اے وردھی میلاں جانے ہالیاں، گھالیاں تے سُجھواناں نوں دبلّنا تے اوہناں دی لہرنوں درڑنا۔

اج دی نوین ریاست اجارے داریاں دے ہت وچ ورتن (رزقالی) نوں وس وچ رکھدی تے چلاوندی اے۔ انج کرن نال ریاست نہ چھڑا اجارے داریاں نوں ایہہ وانک دیندی اے جو اوہ نہ چھڑا آپو اپنی راس (کیپٹل) نوں اپنے لاجھ لئی ورتے سگوں اوہ اوہناں نوں ریاستی خزانے دی ورتوں کرن دا سوب لواندی اے، جیہڑا وسوں اُتے ٹیکس (کر) لا لا کے بھرتیجا رہندا اے۔ مطیل ہو یا نوین ریاست وڈے توں وڈے منافعیاں نوں کھین (پمپ کرن) دی مشین اے۔ ریاست ہر شے نوں راس والاں تے امیراں کبیراں دی نظروں ویکھدی اے، ایہناں اُتے مہربانیاں دیاں برساتاں لاوندی اے تے سارے حق وی ایہناں نوں ای بخشدی اے۔ اوہ مُلکھ دا پر بندھ اوہناں نوں سونپ دیندی اے تے اوہناں مزدوراں نوں فسادی دسری اے جیہڑے اپنے حقان لئی اُٹھ کھلوندے نیں۔ آکھن نوں تاں ریاست آکھدی اے اوہ ماکاں تے مزدوراں دوواں نوں اپنے دل نال ساواں لا کے رکھدی اے دوواں دھراں دی بھلیائی لوڑدی اے پر انھیاں نوں وی پتہ اے ایہہ زریاں سکھیاں تے پھوکیاں گلاں نیں۔

ایس کر کے ریاست ہاری ساری بندے دی ماں نہیں ہوندی ایہہ زری پُری

اُتلے میلاں لئی ماں ہوندی اے۔ لوکاں لئی، تھلڑے دینل میل لئی تاں ایہہ ڈائن ہوندی اے۔

سرپر نہیں جو ریاست تے قوم دیاں سرحداں اک ای ہون۔ جیویں جرمن قوم چراں تیک دو آزاد قوماں وچ ونڈیجی رہی۔ ایہا حال ویت نام دا ہے۔ ریاست دے حدود اربعے ودھدے گھدے رہندے نیں ونگی پاروں اج ہندوستان دیاں سرحداں اوہ نہیں جیہڑیاں 1947 توں پہلوں سن۔ پاکستان دیاں سرحداں وی کیہڑیاں اوہ نہیں جیہڑیاں 14 اگست 1947 نوں سن۔ پر سرحداں دے اُلٹ قوماں تے اوہناں دے سنگھڑپ دیاں حدوں بڑیاں اوکھیاں ای بدل دیاں نیں۔

بعضیاں ریاستاں وچ اک ای قوم رہندی اے جیویں جاپان وچ جاپانی قوم، اٹلی وچ اٹالین قوم تے فرانس وچ فرنچ قوم۔ انج دیاں ریاستاں نوں اک قومی ریاستاں آکھدے نیں پر بعضیاں ریاستاں وچ اک توں چوکھیاں قوماں وسدیاں نیں جیویں کینیڈا وچ برطانوی تے فرانسیسی قومڑیاں۔ پاکستان وچ بلوچ، پشتون، سندھی (تے پنجابی.... مری صاحب نے پنجابی نہیں سی لکھیا)۔

اجوکی ریاست اک افرشاهی مریلا اے جیہڑا محنتی میل دی اُپجائی دولت دا بہت وڈا حصہ جھپ جاندا اے۔ ریاست کھو دھرو دا اک بے کرک رچھ اے۔ محنتی ریاست نوں اپنے ہتھ وچ لین دے جتن وچ ہوندے نیں۔ نشانہ نجی ملکہ نوں مکانا ہوندا اے۔ ہالی کرتی میل بُرجوازی نوں کھدیڑ کے اپنا سیاسی وس لاگو کرن دا گھول کردے نیں۔

براجے واہ والے کہندے نیں ریاست نوں کجھ نہ آکھو کیونجو ایہہ واڈھو

گھڑت تے نکر می کل (مشین) اے۔ براجے وان آکھدے نیں ایہہ پلینت شے
 اے ایس لئی ایہہ ہتھ نہیں لانا چاہیدا۔ بُرجوازی ایہہ نوں پاک دسدی اے ایس
 لئی ایہہ ہتھ نہیں لانا چاہیدا۔ دوویں آکھدے نیں ایہہ نوں نہ چھو دو۔

پر اُتھلک آکھدے نیں ایہہ نوں نرا چھوونا ای نہیں سگوں اپنے ہتھوں وچ
 کرنا چاہیدا اے۔ ایہدے اُتے ملن ماری جاوے۔ ایہہ نوں اپنے میل بند فائدیاں
 لئی ورتیا جاوے تاں جو نچی مالکی مکائی جا سکے تے محنتی یا گھال کار میل اپنی چند
 خلاصی کروا سکے۔

مختیاں دا سیاسی راج پرچلت بُرجوا ریاست دے اُلٹ اصلوں لوک راجی
 ریاست تھلویاں شرطان دے اِدھین لوڑیندی اے:

1- موڑ لیاون دا حق لوکائی نوں دے کے سارے افسراں نوں آزاد چوناں
 راہیں چُنیا جاوے۔

2- ہنری مزدورتوں کسے دی افسردی تنخواہ چوکھی نہ ہووے۔

3- فوج دی تھان ہتھیار بند لوک ملیشیا ہووے۔

ایس لئی پرولتاریہ دی سٹیٹ اصل چ سٹیٹ نہیں ہوندی۔ اوہ ایس لئی ہی
 بُرجوا سٹیٹ تاں اپنے آپ نوں لوک تھیں بگائیاں کردی جاندی اے، لوکائی نال
 وروده کردی اے۔ لوکائی نوں بھارو میل دے تھلے رکھدی اے۔ پر پرولتاریہ
 ریاست لوکائی دے ہتتاں دی پورتی کردی اے ایہہ ادھ ریاست ہوندی اے۔
 ایہہ ریاست بھلک نوں کمیونسٹ ریپبلک جانے آپ پر بندھ لئی تھان چھڈ جاسی۔
 تے ایہہ تیک جو ایہدی ہستی ای نہ رہ جاسی۔

جانے جدوں ریاست سچی مچی پورے وسیب دی مہاند بندی ہے تاں اوس

ویلے اوہدی لوڑ نہیں رہ جاندى کیونجو اجیہا کوئی میل نہیں رہندا جیہنوں دبیل بنا کے رکھیا جا سکے۔ میل بند داباتے جیو جی حیاتی دے جیوندے رہن دا جتن تاں اُتج دے برابے پاروں ہوندا اے۔ ایہدے نال ای ایہدی گکھوں جمن والے جھکڑے، ٹکراء تے ودھیکیاں سبھ مک جانیاں نیں۔ کوئی اجیہی شے نہیں رہ جاندى جیہدے تے دھگان کیتی جاوے۔ ایس کر کے ریاست جروانی طاقت ہوں پاروں اخیرى کم ایہہ کردی اے جو وسیب دے ناں تے سارے اُتج وسیلے سانہہ لیندی اے۔ ریاست پاروں ایہہ ای اوہدی اخیرى سیوا اے۔

ہن وسیبی سانگیاں وچ ریاست دا دخل ان لوڑیندا ہوندا اے۔ ایس لئی آپنے آپ ای مرٹک جاندى اے۔ بندیاں تے حاکمی کرن دی تھان معاملیاں دا بست و بند اُتج دا پر بندھ تے اوہدی سمھال ہون لگ پیندی اے۔ پر ریاست اکو ویر نہیں پوری ہو جاندى سگوں ایہدا بوٹا ہولی ہولی سکدا جھڑا مکدا اے۔

کرتی میل ریاست توں جتا چر وی کم لیندا اے موکھ (آزادی) لئی نہیں سگوں ویریاں دا مکوٹھپن لئی لیندا اے۔ جدوں ای موکھ سَر دی دِن لگ پوندی اے ریاست پاروں ریاست مک جاندى اے۔

ایہہ وارا اگو تک سانجھ ورتن و بیہار دا ہوسی۔ جتھے اوس ویلے ریاست رکھنڈن پُندن دے حال توں اپڑ جاندى اے جدوں مخلوق مُڈھلے توریاں تے اپنے آپ تَرن دی ہیلک ہو جاندى اے تے اوہ اپنیاں گُناں موجب کم کردی پئی ہووے تے اُتج دی ونڈ اوہدیاں لوڑاں موجب ہوندى پئی ہووے۔

کلبوت (form) تے ست (content)

ماچس دی ڈبی۔۔۔۔ تیلاں نیں ست تے کلبوت اے ماچس۔ ماچس تے تیلاں اُچھی شکل، گنتی تے ترتیب چ پنیاں نیں۔ ڈبی ئوں چھڑا ایہدی باہری شکلوں نہیں پچھاتا جا سکدا۔ لوڑ ہے تیلاں وی دیکھیاں جاوے۔ تیلاں کلبوت دا فیصلہ کردیاں نیں۔ جے ڈبی چالیہ تیلاں دی ہے تاں ایہدے وچ دو سو تیلاں پائیاں وچن تاں ڈبی پاٹ ویسی۔ جے پاٹے نہ وی تاں ایہدے کلبوت دی شکل وٹ ویسی۔

ماچس وچ تاں چلو تیلاں باہروں پیندیاں نیں پر جے آٹھا ہووے تاں گل اکھی تھی ویسی، کیونجو چوچا اندروں دی وڈا ہوندا رہندا ہے۔
آٹھے دا کھوڑ کلبوت ہوندا ہے تے چوچا ست۔

آٹھے دے کھوڑ وچ چوچے جوگی سکھالی تھان تے خوراک ہوندی ہے۔ چوچا اوہدے اندر دودھا پھلدا رہندا ہے۔ ایہہ ودھن پھلن تاں چوچے دا وصف ہویا۔ آٹھے دے کھوڑ وچ ای ایہہ سارا کچھ وردا پیا ہوندا ہے۔ پر آٹھا شوہدا چندرا ہے جو کیشیم کاربوریٹ نال بنیا ہویا اوہدا کھوڑ ترمیت دے ڈھڈ ہارگولا تے لکواں نہیں ہوندا۔ آٹھا بیکر وڈے ہوندے ہوئے چوچے دے نال نال اپنے آپ ئوں وی پھلا دین جوگا ہوندا تاں کھوڑ دی ٹٹ بھج نہ تھیدی۔ پر

آنڈے دے بھیرے لیکھ جو اوہدا کھوٹل جانے کلبوت اپنی شکل بچ بدھاتے ان وٹواں ہے۔

ایس کر کے ویلا آوندا ہے جدوں چوچا کھوٹل وچ نہیں ماوندا، ہن ایہہ تاں نہیں تھی سکدا جو چوچا کھوٹل وچ رہن لئی ودھنا چھڈ دیوے۔ اوس دے تت یا اصلے نے تاں ودھنا ای ہے، تاں پڑا آوندا ہے جدوں چوچا (ست) کھوٹل (کلبوت) تروڑ کے اوہنوں بھن کے بنے آ ویندا ہے جانے کلبوت نوں بھاویں کلبوت چاہوے نہ چاہوے اوہنوں ست دا ودھارا جرننا پوندا اے۔ کلبوت اوہا پچدا ہے جو ودھدے اُسردے ست دا ساتھ دیندا ہے۔ جانے ست ای ہے جیہڑا کلبوت دی حیاتی مٹھدا ہے۔

ست اوہناں تیاں (اجزاواں) تے اوہناں دی کرنی دا گل اے جیہڑے کسے چیز دا مُڈھ بندھدے ہن جیہڑے اوہناں دے کلبوت دی اُساری تے ودھارا مٹھدے ہن۔

کلبوت جوت دا اندرلا میلاپ تے ڈھنگ بناوندا اے۔ ایہہ کلبوت تے ست دے تیاں تے کارگزاریاں دا آپسی تے آل دوالے نال واہ ورتن دکھالدا ہے ایس لئی ایس ست نوں ای سبھ کجھ نہیں من سکدے سگوں سچی گل تاں ایہہ ہے جو کلبوت دُکھواں ہووے تاں ست نوں وی ودھن بچ بہوں نگترا آسرا جودا ہے۔

ایہدا مطلب ہے جو کلبوت تے ست شیواں دی اِکائی، پورتی تے ودھن پُھلن دے اندر کے سوے دکھال دے نیں۔ روپ تے ست وکھ وکھ شینیں ہوندىاں ہویاں وی اِکائی ہن۔ ست باجھ کلبوت نہیں تے کلبوت بنا ست نہیں۔

کلبوت ست دی مہاند (سپوکس مین شپ) کردا ہے تے ست کلبوت دا زنا یا
 نیڑا۔ پر جدوں تیکر کلبوت اُدی رہندا ہے اوہدی پوہ وی رہندی ہے۔

کلبوت بھوویں ست اُتے ہوندا ہے پر ایہہ بہوں اُدم نال ست اُنوں تئبدا وی
 ہے۔ ایہدے ودھاء پھلاء وچ مدد کردا ہے۔ آندے دا کھولڑا چوچے دی اوٹ
 یا اوہلا ای نہیں ہوندا سگوں اوہنوں باہروں واء تے سن (نمی) وی دتی رکھدا
 ہے۔ پر پکی تھتی ایہو ہے جو ہک ویلا آوندا ہے جدوں کلبوت ست دی بے
 اوڑک اُساری لئی ڈکا بن لگ پوندا ہے۔ پوند ماڑا ماڑا تے وت چوکھا زوراور ہو
 کے۔ ارتھ ہونے جو کلبوت ست نال راس ہووے تاں اوہدی پال پوس کردا ہے
 تے اوہنوں وادھرے پاوندا ہے۔ پر جیوں جیوں کلبوت پُرانا تھیندا ویندا ہے تاں
 اوہ ست نال وتر رکھنوں آرتھتی ویندا ہے۔ اوہدی چلھ لمی تھیدی ویندی ہے اوس
 دے ورتارے تے نرمیش وچ آکر آ ویندی ہے۔ کیونجو اوہ اپنے واء توں آرت
 ہوندا ہے ایس لئی ست دی اُساری نال سڑوکا وڈ گھندا ہے۔ اوہنوں ٹھکن دا حیلہ
 کریندا ہے تے ویڑھن دا جتن۔ اوس دا شریک بن بہندا ہے۔ تدوں اوہ ست
 دی اُساری دے راہ دا اڑیکا بن ویندا ہے۔ پھیر ہک پڑاء اُتے دوواں وچالے
 جیوں مرن دی بازی لگ کھلوندی ہے۔

ایہہ چھڑا کرسی دی لڑائی نہیں ہوندی، ایہہ حیاتی دی بھڑاند ہوندی ہے۔ ہٹے
 تڑے کلبوت تے بھرویں، اُدی تے اُسردے اُسردے ست وچالے مرن جیوں
 دی بازی۔ جیوندا کون کجسی؟ ست کجسی، کیونجو ست حیاتی ہے، حیاتی دا اُسارا نسا
 ہے۔ ست ہون تھیوں دی عینہہ ہے، نسا ست دے اصلے وچ رچیا ہویا ہے۔
 کلبوت شوہدا تاں ہری ہوئی لڑائی لڑیندا ہے۔

ایس بھیڑچ ہو یا مکلیا، بھگا بھریا، ان ودھنا کلہوت جھڑ ویندا ہے۔ انج
بھرواں ہوندڑ ہیل ست اپنے ودھارے وچ بنی اڑتل ہٹاون وچ پھل تھی ویندا
ہے۔

ثابت تھیا جو کلہوت تے ست دا ایکا ان سد یوی تے ڈنگ ٹاواں ہوندا ہے۔
دوروں اوہ ہک چند دو سریر جا پدے ہن پر ایہناں دی ایہہ اک مک آپسی
دُپھیڑاں نال بھرتی پئی ہوندی ہے۔

کلہوت آپوں وی وٹے پنا نہیں رہندا۔ وناہ ول ایہدا پنڈھ ہلیا رہندا ہے۔
پر ایہہ وٹا کلہوت نوں اجایاں کر کے ایکا وگا مارن ول نہیں ٹر پوندا۔ ایہہ
کلہوت تے ست دے آپتی دُپھیڑاں دے ہولی ہولی ترکھے ہوندے رہن نال
اگے ودھدا رہندا ہے۔ ہور ایہہ بنی ست نال سدھیاں ساہویاں جڑیاں باہر
وارلیاں واپریاں، تھہ (facts) تے سانگے (ریلیشنز، رشتے) وی کلہوت دے
وٹا نوں پوہندے (اثر دے) نیں۔

کلہوت دی آزادی سچوڑ (relative) آزادی ہوندی اے۔ آزادی دی ایہہ
سچوڑ تا کلہوت دے جھینے پینے ہوون توں واڈھو ہوندی ہے۔ پوند کلہوت دی ستھرتا
یا پکیائی اجیہا کارن ہوندی ہے جیہڑا ست دی رُکے رُکے اُساری نوں پکیاں
کریندا ہے۔ پر ویلے دے لنگھن نال ایہہ ست لئی ستھرتا نہیں رہندا سگوں ہک
بھار، جنجال تے جوکھوں بندا جاندا ہے۔ اخیر ایہہ پُراتن دا سمھالو بن کھلوندنا ہے۔
پُرانا تے پُران دا پاہرے دار۔ ست تے کلہوت اتھے اڑ کے ہک دُونے دے
ویری تھی ویندے ہن۔

جیویں گل ہوئی ہے ہک صفتی یا گنا تمک حالتوں لنگھ کے پُرانا کلہوت یا تاں

ردیا ویندا ہے یا اوہ اپنی شکل و ثناء گھندا ہے۔ پر پُرانے کلبوت نوں اودوں تیک پھیکیا نہیں جاسکدا جدوں تیک اوہدے اپنے اندر نوایاں لوڑاں تے ددھیر چنگے کلبوت بنن دے کارن نہیں پُھٹ پوندے، جانے کلبوت دی ایہہ موت اتے اوس دی ایس نکاسی دا کم دولا ہے جس وچ پُرانا کلبوت اصلوں اجایاں کر کے ہکے ہتھ سٹیا نہیں جاندا تے نوں کلبوت تڑنت مڑھیا نہیں جاندا سگوں ہولی ہولی بھارو ہوندا رہندا ہے۔

کدیں کدائیں معاملہ پُٹھا وی تھی ویندا ہے۔ کلبوت تے ست دے قانون دے اصلوں اُلٹ۔ دُشمنی دی ایس کھیڈ سچ ست لئی مارو دھڑکا وی بنیا رہندا ہے۔ پُرانے کلبوت دے ایہہ مُونہہ مہاندرے پکھلے پیریں دودھ پون دے وی سٹنا وان ہوندے ہن۔ ایہہ پُرانے کلبوت نوں مڑ وی سرتے اسوار کر سکدے ہن۔ اسماں سانجھ ورتن دے سوویت یونین نوں وت راسوال روس بندیاں وی ڈٹھا ہے۔

کلبوت تے ست والا قانون وسیب اُتے وی پھردا ہے۔ وسیب کیہ ہے؟ ایہہ اُچھ تے ایہدے نال جڑے میل بند سانگیاں تول بندا ہے۔ اتھے اُچھ تے ایہدے نال جڑے میل بند سانگے ست بن تے سیاست، کلاتے مذہب کلبوت۔ ایہہ کلبوت کسے ڈھنگ وی چلھاتے نکرمان نہیں ہوندا۔ ایہناں سچ ہی تے ایہناں راہوں ہی بندیاں یا منسیائی دا سچیت جیون چلدا ہے۔ پر ایہہ سبھے ست دے متھاج ہن۔

وسیبی سینس (سائنس، وِگیان) وچ بھوئیں والی اُتے وی کلبوت تے ست دا بچا لاگو ہوندا ہے۔ جے اُچھاؤ رچھاں دے ناں والا ست اُساری کریندا ونجے تاں

اُچّاؤ ساڳے جانے کلبوت ہک حد توڑیں تاں اوہدے نال موڈھا لاسی پر پھیر اوہ اوہنوں ڈھاسنا دتی رکھنوں چکھے ہندا جاسی۔ اوڑک ایہہ کلبوت جانے اُچّاؤ ساڳے اپنے ست جانے اُچّاؤ طاقتاں (گھال طاقت تے اُچّاؤ رچھ) دی اُساری وِچ اوکڑ بن ویندا ہے۔ تدوں اُچّاؤ رچھ تے گھال طاقت اپنے اُساری وصف ہتھوں کلبوت دا پھٹا مونہدا مار دیندے ہن۔

بلوچستان وِچ صدیاں تھیں بھوئیں وال ورتارا ٹھکیا ہویا ہے، صدیاں تھیں ہی بھوتار (زمیندار) تے راہک دے اُچّاؤ ساڳے (کلبوت) اُچّاؤ طاقتاں جانے اُچّاؤ رچھ، تے گھال طاقت نامک (واہی نیجی) دی اُساری دا راہ ماری کھلوتے نیں۔ مطلب جو کلبوت (بھوئیں والی) چر کال توں ست (اُچّاؤ رچھاں تے گھال طاقت) دے ودھن پھلن دا ساتھ نہیں دیندا پیا۔ اوہ بھوئیں والی ہنڈھی پُرانی تے نرچند تھیدی ویندی ہے تے بلوچستان وِچ ودھدے پھلدے ہوئے ست (اُچّاؤ رچھ تے گھال طاقت) دی ہور اُساری تے ودھا پھلا چ اڑیکا بندی پئی اے۔ ست تاں اپنا ودھنا پھلنا چھڈ نہیں سکدا۔ تے ودھن پھلن پاروں اوہ اپنی اُساری تاں کیتی ہی آوندا ہے۔ ہن اُچّاؤ رچھاں تے گھال طاقت جانے ست دی اُساری نے تاں کھلونا نہیں ایس لئی سر پر ہے جو اڑتل یا اڑیکا جانے کلبوت جانے بھوئیں والی تڑے۔ ایہدے باجھ وِسی اُساری سر نہیں سکدی۔

بلوچستان وِچ اوڑک ہک نویں کلبوت نے ہوند وِچ آونا ہے جیہڑا ست دے ودھارے دا چوکھا چر ساتھ دیوے۔ جانے بھوئیں والی دے کلبوت نے تڑنا اے۔ نواں کلبوت ٹھکسی جیہنوں راسوالی آکھسائیں۔ پر راس والی دا کلبوت وی

ہولی ہولی نکما ہوندا ویسی تے ول اوہ وی برباد تھی کے نویں کلہوت نوں تھال
دیسی۔ جیس کلہوت داناں رل ورتن ورتارا ہوسی۔

سانجھ ورت جُوڑی (پارٹی) وی کلہوت تے ست دے گئیے اُتے کم کردی
ہے جُوڑی اوہدا سُر ت پدھر تے اوہدی ٹھک بندی کلہوت نیں۔ اُتھلہ
تگادے (منگال، ڈیمانڈز) اوس دا ست (کانٹینٹ) نیں۔ وسیب وچ کلہوت
(جُوڑی، پارٹی) تے ست (اُتھلک، اُتھلہ تگادے) دوویں ای لوڑ نیں۔ تے
اُتھلک جُوڑی (کلہوت) بھاویں چنے وی نعرے مار لے بھاویں چنے وی نویں
نکور جھنڈے تے دھج پئی جھلاوے تے بھاویں چنے وی جوشیلے ترانے یا گاؤن
پئی گنویں پر اٹلی کارتاں ایہو اے ہی کلہوت (جُوڑی) اپنے ست لئی کم کردا
رہسی۔ اپنے آپ نوں اوہدی ڈھالے ڈھالدا رہسی ایہا اوہدی ہونی ہے۔ جُوڑی
اول نہیں اول تاں اُتھلک لوڑ ہے جُوڑی دا کم ہے جو اوہ ایسے لوڑ موجب اپنے
آپ نوں وٹاندی بدلاندی تے سواردی رہوے۔

(ماہتاک سنگت دے تھورے سیتی)

پنجم جہات

لیاقت علی ایڈووکیٹ

تماہی پنچم دے ڈاک راہیں ملن بچ جے گجھ ڈیر ہو جائے تو دھڑ کو جیہا لگ جانداے کہ خیر ہووے سہی پرچہ ملیا کیوں نہیں تے نال ای مقصود ثاقب دی صحت ول دھیان جاندا اے جیہڑے اج کل ڈھلے مٹھے رہندے نہیں۔ میری پنجابی تعلیم دا ذریعہ پنچم اے جیہڑے تول میں تھوڑی بہت پنجابی پڑھن تے سمجھن دی کوشش کردا رہناں واں۔

پنچم راہیں پنجابی زبان و ادب دے اجوکے معاملے تے مسئلیاں دی جانکاری ملدی اے۔ مقصود ثاقب دے لئی پنچم کوئی عارضی مشغلہ نہیں مستقل مقصد حیات اے جیہڑے لئی سبھو گجھ کرن لئی تیار رہندے نیں۔ اوہ عاجز تے نمانے انسان نیں جیہناں نوں کوئی لوبھ لالچ تے مول تول دی سک نہیں۔ اوہ کسے انعام تے سرکاری تھاپنا دے اڈیکینہار نہیں۔ اوہ کسے بندے گروپ دی بندیا یا وڈیائی لئی پنچم نہیں چھاپدے اوہ تے اک مشن دے تحت ایہوں چھاپدے تے ونددے نیں تے اوہ مشن اے پنجابی زبان نوں پنجابی لوکائی دی زبان منوانا۔

مقصود ثاقب پنجابی زبان دے مددے نوں پنجابی صوبے تے پاکستان دی مجموعی سیاسی صورت حال نال جڑیا مسئلہ سمجھدے نیں۔ اوہناں دے وچاراں مطابق زبان دا مسئلہ ملکہ دی عمومی سماجی تے طبقاتی صورت حال نال جڑیا مسئلہ

اے تے اوہناں نالوں دکھ کر کے اوہنوں نہیں دیکھیا جاسکدا ایسے پاروں پنچم
 وچ اوہ لکھتیاں اُچھیاں چھاپدے نیں جیہڑیاں ماڑے میلاں دی جدوجہد تے
 اوہناں دے حقان تے مسئلیاں دا پتہ دسدیاں نیں۔ اوہ پنجابی زبان و ادب نال
 پیار ای ایس واسطے کردے نیں کیوں جے پنجاب دے 90 فی صد ماٹریاں
 پنجابیاں دی زبان اے کیوں جے گکڑے پنجابیاں نے تے اُردو تے انگریزی نال
 گھٹ کے چھٹی پائی ہوئی اے ایہہ چھٹی دی بدولت اوہناں پنجابی لوکائی توں
 اوس دے سارے حق حقوق کھوہ لئے نیں۔ مقصود دوجیاں زباناں دے مخالف
 نہیں اوہ تے اوہناں دے حقان دے حامی تے ہلارے نیں۔ مقامی زبان
 بھادیں کوئی وی ہووے اوہنوں بولن اوہدے وچ لکھن اوہنوں سرکار دربار دی
 زبان بنانا لوکائی دی بھلائی دا پر بندھ ایسے لڑائی دا مدعا نیں۔

تازہ پنچم وچ میجر اسحاق محمد دا مضمون ساڈا بابا شرنارتھی ہو گیا وارث شاہ دی
 ہیر دے پس منظر وچ پنجاب نوں اوہدی زبان کلچر تے رہن سہن توں وانجن دیاں
 کوششاں دے چکھے مقاصد دا ویروا اے۔ میجر صاحب جے عملی سیاست وچ
 تھوڑا گھٹ حصہ لیندے تے پنجابی ادب ول توجہ زیادہ دیندے تے اوہناں دا
 ناں پنجابی دے مکھ لکھاریاں وچ ہوندا۔ میجر صاحب نے کیوں جے انگریزی
 ادب تے پنجابی کلاسیک پنجابی ادب دا گورھا مطالعہ کیتا ہو یا سی ایس لئی اوہناں
 دیاں پنجابی تحریروں توں ایہناں دے اثرات نمایاں نیں۔ میجر صاحب دی انقلابی
 سیاست دے جانکار چند لوک نیں پر اوہناں دیاں پنجابی لکھتیاں جانن والیاں دی
 تعداد بہت ودھیری اے۔

تماہی پنچم دے مکھ پتے تے بی بی رگھبیر کور دی تصویر اے۔ ساڈے والے

پنجاب وچ بی بی رگھیر کور شائد ای کوئی جاندا ہووے کم از کم مینوں اوہناں دی سیاسی جدوجہد بارے پہلی واری پنچم راہیں پتہ چلیا اے۔ پنجاب کسان تحریک وچ پنجابی عورتاں دے رول بارے گھٹ نہیں بلکہ کجھ وی نہیں لکھیا گیا۔ بی بی رگھیر لگدا اے پہلی کسان تحریک دی لیڈر سی۔ اوہناں دا تعلق کجھ دھڑے دی سیاست نال سی تے اوہدے ولوں ای اوہ امرتسر توں 1937 دی چونوں وچ پنجاب اسمبلی دی رکن منتخب ہوئیاں سن تے 1946 تک اوہ اسمبلی دی ممبر رہیاں سن۔ اوہناں پنجاب دے کساناں نوں زمین دی مالکی دے حق دوان لئی اپنے مرد ساتھیاں دے نال جدوجہد کیتی تے کئی واری اوہناں نوں جیل وی جانا پیا سی۔ بی بی رگھیر دے نال اک ہور پنجابی عورت فاطمہ بی بی دی شخصیت بارے وی دسیا گیا اے جیہڑی سانگے دے اک درزی دی سوانی سی تے رگھیر کور دے نال کساناں دی جدوجہد وچ شامل سی۔

شوذب رضا ہوراں جنوبی پنجاب دے سرحدی علاقے توں تعلق رکھن والے کسان کارکن صبغت اللہ مزاری دی حیاتی اتے اوہناں دی کسان حقان وچ جدوجہد نوں ماؤ ازم تے اسلامی صوفی لہر دے تال میل دے پس منظر وچ بیان کیتا اے۔ کیا ماؤ ازم (مارکس ازم دی چینی شکل) اور صوفی اصطلاح دا اک دوجے نال باہمی تال میل ممکن اے اور اگر ممکن اے تے کس حد تک اور اوہدی عملی شکل و صورت کیہ ہووے گی یاں ہو سکدی اے ایہدے بارے ہور ڈونگھیاں نال گل کرن دی لوڑ اے۔ جدوں سماج واد کسے وی مذہبی عقیدے نال تال میل بناندا اے تاں سماج واد نوں چکھے ہٹ کے مذہبی عقیدے نوں ڈھیر ساری سپیس دینی پیندی جیہدے نال سماج چکھے تے مذہبی عقیدے دھ کے لوکائی دے ذہناں

اُتے قبضہ کر لیدے نیں۔ صبغت اللہ مزاری دے نظریاتی ارتقاء بارے جانکاری بہت اچھی تے اُچھی اے۔ بس دیوبند تحریک دی ضرورت توں زیادہ تعریف تھوڑی کھڑکدی اے۔

پنچم دا شاعری والا حصہ میں گھٹ ودھ پڑھناں کیوں جے پنجابی شاعر بابیاں نے اپنا کو پرسن کر دتا اے کہ پنجابی شاعری پڑھن تے جی نہیں کردا ہاں کدی کدرا سُن ضرور لئیدی اے کیوں جے ایہہ مجبوری اے۔

راشد جاوید احمد

پاکستان دے سٹھ فیصد توں چوکھے لوکاں دی ماں بولی پنجابی اے تے دُنیا دیاں وڈیاں بولیاں ایج ایہدا نمبر اکتالیواں اے۔ افسوس دی گل تے ایہہ ہے کہ اسیں پنجابی بولن والیاں آپ ہی اپنی ماں بولی دی قدر نہیں کیتی تے اپنے بالان نوں وی ایس دے نیڑے نہیں لگن دتا۔ پر ایہہ کم بڑے اُچھے طریقے نال مقصود ثاقب نے اپنے ذمے لایا ہويا اے۔

مقصود ثاقب دا پہلا پیار ای پنجابی سی تے ہُن تیک وی ایہو ای اے۔ جناب نجم حسین سید، پروفیسر محمد آصف خان تے سید علی عباس جلاپوری توں لیا ہويا فیض، مقصود ثاقب دی ہر لکھت، کہانی ہووے یا مضمون یا اُتارا یا اُتھا، سبھ وچ نظر آندا اے۔ میں تے آکھناں مقصود ثاقب اوہ کھرا پنجابی اے جہدے جُسے تے پنجابی دی مہر گزرتے لگی ہوئی اے۔

ماں بولی نال ایس گُوڑھے رشتے پاروں مقصود نے 1986 ایچ پنجابی رسالہ ”ماں بولی“ کڈھنا شروع کیتا جہڑا 1997 تک نکلدا رہیا تے فیر 1998 وچ

اوس دا ناں بدل کے ”پنچم“ کر دتا جیہڑا اج تیک نہ صرف باقاعدگی نال شائع ہوندا اے بلکہ ہر پرچہ پہلے نالوں ودھیا سبھا دا ہوندا اے۔

اپریل توں جون 2022 دا پرچہ میرے ساہمنے ہے تے ایس دے مکھ تے پنجاب دی ان تھک دیس بھگت بی بی رگھیر کور دی مورت اے۔ اندر لے صفحیاں سچ بی بی بارے چرخی لال کنگنی وال دا لیکھ اے جیہڑا لہی اُتار مقصود ثاقب آپ کیتا اے۔ ایس توں پہلاں ”مکھ بول“ پٹھ ”سرے تے گنڈھ“ بڑے گوہ نال پڑھن آلیاں سطراں نیں۔ مارکسی سوجھ ول ودھن دی گل بات جگجیت سنگھ آند راہیں ایس پرچے اچ ملدی اے۔ شاعری آلے حصے سچ پنجابی شاعراں، بلبیر مادھوپوری، راجہ صادق اللہ، صفدر ڈوگر، ہما صفدر دیاں نظماں توں اڈ اُردو لکھاریاں تنویر قاضی، محمود احمد قاضی تے ڈاکٹر طاہرہ کاظمی دی پنجابی شاعری وی پڑھ سکدے او۔ مینوں ذاتی طور تے بلبیر تے ہما صفدر دیاں نظماں واہوا پسند آئیاں نیں۔ ڈاکٹر طاہرہ کاظمی دی نظم ”آپے جیتی ہوئی“ ساڈے پدر سری سماج دے مونہہ تے زوردار جیتی ہے۔ تے دوسری نظم ”سچ نہ کھولیں“ ایسے سماج سچ جبر دے راج دی مونہہ بولدی تصویر اے۔

امرتا پریتیم ہمیشہ پنجابی سچ لکھیا۔ امروز دے بقول اوہ اُردو پڑھ تے سمجھ لیدی سی پر لکھ نہیں سی سکدی تے اتھے کئی لوکاں اوہناں دیاں کہانیاں تے ناول تے کتاب ”رسیدی ٹکٹ“ وی اُردو سچ چھاپ کے نوٹ کماے۔ امرتا ہوراں دی اصل پنجابی لکھت وی ایس ”پنچم“ سچ ویکھی تے راج سواد آیا۔

کہانیاں اچ، ”عذرا وقار، افضل راجپوت تے مدر بشیر ہوراں دیاں کہانیاں پڑھن لائق نیں۔ قیصر نذیر خاور ہوراں ہندوستان دے اک لکھاری سیوان پلائی

دیاں دس کلیاں کہانیاں راہیں اوہناں دا تعارف کروایا اے۔

ایس وار دے پنچم چ لڑی وار ”تواریخ نوجوان بھارت سبھا“ دی پنجویں لڑی شامل ہے تے آخر وچ بھگت سنگھ دا وی ذکر ہے۔ ”صوفی تے داتری“ پاکستان چ صوفی واد تے مارکس واد بارے اک بھرواں لیکھ ہے تے بڑے گوہ نال پڑھن والا اے۔

بہت چر پہلاں روزنامہ ”امروز“ پنجابی ادبی صفحہ وی چھاپدا سی تے اوہدے وچ کہانیاں توں اڈ اُچھپے مضمون وی شامل ہوندے سن۔ او سے زمانے پاکستان مزدور کسان پارٹی دے صدر تے میرے لیڈر میجر اسحاق محمد دا وارث شاہ بارے اک لیکھ وی قسطن چ چھپیا سی۔ پنچم دے تازہ شمارے چ ”ساڈا بابا شرنا تھی ہو گیا“ دے سرناویں بیٹھ ایہہ پورا لیکھ پڑھ سکدے او۔

”نغم محنت دی دلجوئی اے

سر کٹھڑی، موٹڈھے لوئی اے

گئے چولے بوچھن لانگھے نیں“

خواجہ غلام فرید دی ایس کافی نوں ہما صدر ہوراں بڑے چنگے سبھا نال اسان کیتا اے تے پڑھ کے رنج سواد آیا اے۔

ماں بولی ہووے یا پنچم، سارے پنجابی پیاریاں واسطے اک وڈا پرچہ اے تے ایہدے تے کیتی گئی مقصود ثاقب تے اوہناں دے ساتھیاں دی محنت دا اسیں مل نہیں دے سکدے۔

مقصود جی جیوندے رہو تے لگے رہو۔

جیہناں رتیا سچ

[ایہہ کھیال اے، وار نہیں پڑوار، ویلا ایہدا سن اُنی سوتریہہ توں لاء اُنی سوستر تائیں
اے لگ بھگ-]

کلی 1

[کوٹھی سرکاری افسر سپرینٹن دی- الہ آباد توں پنجاب وچ آئے
نوں ڈھیر چر ہو گیا اے- پنجاب وچ ضلعو ضلعے پھر یا اے- ویاہ
جہلم وچ کینوس- سبھ نال اُردو وچ گل کریندا اے یا انگریزی
وچ- ووہٹی رمل نال اوہدے رنگ دی لوک بولی لیندا اے- پُتر
ایرک آکسفورڈ وچ دو ورھے پڑھ کے اج پرتدا اے پیا- کمرہ
اوہدا تیار پیا ہوندا اے]

سالمو: ماں دا لاڈلا آؤندا اے پیا اج جھکی، سویر دی توں اتھے تڑی
ہوئی ایں- مینوں تے ساہ نہیوں لین دیندی اوہ
جھکی: اوہا اے آ کے رنگ وٹاسی ایہدا
سالمو: مینوں تے لگدائے اوہنے آ کے ماں دا وی چو ہو جانا اے
جھکی: نہیں سالمو- ایہہ ہور اوہ ہور
سالمو: ایہدا جایا پالیا نہیں اوہ، کسے گوانڈھن دا اے؟

- رنگو رنگِ نینِ قدرت دے بھیت : جھکی
- بھلا پک اے تینوں جھکینے اودے تے۔ عاشق لگنی اے اودہی : سالو
- کٹھے پلے کھیڈے آں۔ ماں میری وی اتھے ای کم کریدی ہی نا : جھکی
- (بُو ہے وِچ) تُوں اتھے دُئی بیٹھی ایں سالو۔ میں کچن وِچ پئی : رمل
- دیکھنی آں
- جی میڈم، کم دسو : سالو
- میں دساں، آپ نہیں پتہ تینوں؟ بھانڈے کہنے مانجھے نیں؟ : رمل
- گلاں وِچ لا گھندی اے نا جھکی۔ ایہدا تے کم ای ایہا ہويا۔
- جھ ایہدی نہیں تھکدی، کن تینڈے نہیں پکدے
- جُلوشیں، میں آئی میڈم (رملن رُگئی اے) : سالو
- ہاں، کرگل پوری جھکی، تُوں ایہدے پتر دا دسیندی ہائیں پئی
- ادھا ای بھانڈا دھوسی میڈم رملن دا : جھکی
- تے میں کیہ کریاں : سالو
- موجاں۔ تینڈا وی اوہ دھو دیسی : جھکی
- دھو کے وانڈھے نہ مینوں ٹور دیوے : سالو
- پتہ اے تینوں سالو، بھانڈے دس ہوندے نیں تن وِچ۔ نوں تے : جھکی
- ہر جی آپو اپنے دھوندا اے۔ میں دسویں دی گل پئی کرینی آں۔
- اوہ کناں دی سنی، نک دی سگھی، اکھاں دی دیکھی، مونہہ دی چکھی
- تُوں کٹھی کر کے من وِچ دھریندا اے، دلِ دماغ وِچ۔ اُتھاں
- ایہہ ساری سمجھ سوچ بن ویندی اے۔ جے سنی دیکھی سگھی چکھی

پرکھی نہ جاوے تاں سمجھ سوچ من وِچ جُڑ کے کُوڑ بن ویندی اے،

میل - ایہہ پرکھن ای دھوون ہوندا اے دسویں بھانڈے دا

تے ایہہ جیہڑا آؤندا اے پیا ایہہ اوہ پارکھ دھوبی اے : سالو:

آہو، مینڈی جاچے- تُوں آپے جاچیں : جھکی:

اُڈیکنی آں (نِکل گئی اے کمرے وچوں) : سالو:

کلی 2

- سالمو: میڈم، جھکی کتھے گئی اے
- رَمَل: نکل گئی اے اوہدے نال ای
- سالمو: کیہدے
- رَمَل: جیہڑا آئیے آئییاں اڈکیاں چکھوں۔ دو دن نہیں نکلیا ساڈے کول
- سالمو: کتھے ٹر گئے
- رَمَل: خبرے۔ گھر وچ تے دل ای نہیں لگدا اوہدا۔ چنگی نوکری ملی
- اے، چنگی تنخواہ تے۔ پر نالو نال ای اپنے سیاسی یاراں نال مل
- کے گجھ ہور کری آوندا اے
- سالمو: کوئی کرخانہ چلیندے نیں؟
- رَمَل: آہو ویہلڑاں دا کرخانہ۔ ویہلیاں کھاندے نیں تے بہہ کے گلاں
- بنیندے نیں حکومت نوں۔ تے مُر جیلاں بھوگیندے نیں۔ پوڑ
- نیں سارے گلاڈر۔ ساڈے پُتر نوں وی خراب کیتو نیں، تنخواہ
- ساری اوہناں اگے دھر دیندا اے تے اپنے لئی پوٹا نقدی اوہناں
- کنوں گھندا اے
- سالمو: چلو جھکی نال اے۔ خیال رکھیں
- رَمَل: سواہ خیال رکھنا اے اوہنے، گلاڈراں دی ماسی نے۔ کن کھا کے

اودھے پئی رَجسی - توں اپنا خیال رکھ- کم ہُن سارا تینڈے تے
ای او

سالمو: میں تے جُھاڈا دسیا ای کرنا اے- تے کرنا وی اوویں اے جیویں
تُسیں کروانا اے

رَمَلن: (سالمو دے سر تے ہتھ پھیر یوں) جیوندی رہو

کلی 3

[جیل - ایرک سپرین تے شیدا ڈاکو اکو کمرے وچ]

شیدا: ایرک باؤ اک گل تے دس

ایرک: کیہ

شیدا: اسیں تے ہوئے نائٹ کھانے - ساڈا تے ہويا ایہہ ریسٹ

ہاؤس - پھیرا پاونڈے ای رہنے آں - تُوں اتھے کیویں آوڑیوں

ایرک: میں گالھ کڈھی ہی وزیر تُوں

شیدا: کوئی گھیبہ کھبھڑ ہوئی آپو وچ

ایرک: نہیں - اسیں سیاست دا کم جو کرینے آں

شیدا: الیکشن وچ آہموسا ہما ہو گیا کتے

ایرک: نہیں، اسیں الیکشن نہیں لڑیندے

شیدا: تے ہور کیہڑی سیاست - تاش کھیڈدے او پیسے لا کے (ہسیا اے،

جھٹ ٹھہر کے آکھوس) ایہہ گن گن کیہ پیا کرینا ایں - گاون تے

دل ای تے گا

ایرک: مینوں گانا نہیں آؤندا - ہیر سُنن دا ٹھرک اے - اوہا سی گن گن

میری

شیدا: ہیر گاون دا تے ول نہیوں ساٹوں، بولی سُننی آ، تے سنا دینے

آں

اَپرک: میلیاں تے سُنیاں نیں بولیاں، اپنا ای رنگ اے اوہناں دا،

ٹوکواں وی تے پریواں وی

شیدا: (گنویں) چاٹو، چاٹو

جمیا تے گھٹ کے کھواون لئی سیں

وڈا ہوویوں تے بن گیوں ڈاگو

وے شیدا، شادا شے

اَپرک: آہا۔ (گن گن) پورا ناں کیہ اے تینڈا یار

شیدا: ماپیاں تے رکھیا ہئی عبد الرشید۔ اوہ تے گیا گواتا۔ ہُن تے شیدا

ڈاگو ای آہندے نیں سارے۔ اپنا ناں وی پورا دس چھڈ

اَپرک: اَپرک سپرین۔ اَپرک ای آہندے نیں

شیدا: کالا انگریز (ہاسا)

اَپرک: نہ ساڈی کوئی جات قوم، نہ دین دھرم

شیدا: تے ساڈا کبھڑاے۔ کم ای قوم تے کم ای دین دھرم۔ جیویں ہُن

ساڈا ڈاکہ

اَپرک: ساڈا کم اے مل وانی ہونجھن۔ اسیں سانجھ ورتارا چالو کرنا اے۔

جیبہ دے وچ نہ کوئی مالک ہووے نہ مزیرا

شیدا: آہا، نہ کوئی پیسے والا ہووے تے نہ کوئی ڈاگو۔ کوئی سوکھا کم اے

ڈاکہ مارن۔ دینہہ رات چند تلی تے دھری پھرنے آں، پلس دی

پکڑ ولاوندے

اَپرک: پلساں وی تے پیسے والیاں دے حکم بیٹھ ای ہوندیاں نیں
 شیدا: پلساں اوہناں دیاں، کچھریاں اوہناں دیاں
 اَپرک: تے جیلاں وی اوہناں دیاں
 شیدا: جیون وی اوہناں دے کھیسے وچ تے موت وی
 اَپرک: اساں اوہناں دی ورتائی موت تُوں جیون کر کے پرتاونا اے جی
 جی تُوں

شیدا: بس، اج توں میں وی تہاڈی ستھ وچ:

ڈاکیوں پھا کا 1، رل پھکیا بھورا پھا گا 2
 چا گھو 3..... چا گھو.....

اوپا کھاوے جو سارے کھاون

اوپا پاوے جو سارے پاون

کیوں سوٹے لاوے تباہو 4، گُرسی تے چڑھ شیدا

کیوں سوٹے لاوے تباہو.....

1- پھا کا = فاتحہ - 2- پھا گا = انند دیون والا (پھاگ = انند، سکھ، موج) - 3- چا گھو = چاکھنہار،

(چاگھن = پرکھن) ویکھ چاکھ کے کم کرنہار - 4- تباہو = 1) تباہ کرن والے، 2) تماگو، سگر بیٹ -

کلی 4

[دُکھی رات- ساملو اُٹھ بیٹھی اے اُبھڑا ہے]

ساملو: جھکی؟

[جھکی بلاں تے اُنکل دھر کے سہتر نال ساملو نوں اُٹھالیوں-

دوئے ملکڑے نکل آئیاں نیں۔ چوکلیدار نوں جھکی مُسکار کے

سر ہلویا اے۔ اوہ وی مُسکاریا اے]

ساملو: (رُدیاں) کدے پئیاں وینیاں ہن اسیں

جھکی: اُدے ای جدے اوہ وسیندا اے

ساملو: تینوں کیوں پتہ اے۔ دس گیا اے تینوں؟

جھکی: نہیں، مینڈا اپنا راہ جو ادا ہویا

ساملو: ٹھیک ای ہانہ گویڑ مینڈا، عاشق ایں اوہدی

جھکی: ایس راہ دے سارے راہی عاشق ہوندے نیں

ساملو: مینوں وی اندر اپنا کجھ ہور جیہا ہوندا چا پدا اے۔ اوہدی جھاک

وی مُڑ مُڑ آوندی جیہڑا مال منال تے افسری والا گھر چھڈ چھڈا کے

نکل پیا اے ایس پاسے، تے تینڈی وی۔ کیڈی بے پرواہ ایں

ایس راہ دیاں اڑنگیاں کنوں

جھکی: (ہتھ پھد چُمپوس ساملو دا) رُل جیہا اڑنگا ولا کے نکل پئی ایں

تے مل پیاں ہاں اساں

سالمو: جگ تے حکومت تے رَملاں دی ہوئی۔ کیہڑا گھر اے سَکھالا

جیہدی ڈوری اوہناں دے ہتھ نہیں

جھکی: آ کوئی آہر کرے،

سالمو: کیہ

جھکی: رَملاں ایہہ رَملاں رہن ای نہ

سالمو: کیہ ہو جاؤن

جھکی: جو اصل وِچ نیں

سالمو: کیہ

جھکی: ڈھوراں دیاں پیراں دے اَیر

سالمو: وڈیاں بھونیں والاں دیاں ڈھوراں دے؟

جھکی: رانجھیاں دی ہیک تے ٹریندیاں جھیں گائیں دے

سالمو: (نچی اے) آ رل کرے آہر

رَملاں ہیہراں ہوون

(جھکی وی رلی اے) مگن وچھوڑے ازلاں دے

کھالے سیراں ہوون

[دوئے نچ چال وِچ ٹریندیاں گئیاں نیں۔ اگوں ڈھول دا واچ]

سالمو: (ہسی اے) ایہہ ساڈے کپتے پیا وِجدا اے

جھکی: ایہہ جھوک عنایت اے۔ اتھاں روضہ اے

سالمو: کیہناں دا

جھکی:

صوفی شاہ عنایت دا

سالمو: میلہ لگا ہویا اے اتھاں تے، کون آہے اوہ

جھکی: جُل ویکھنیاں

[اک جنا آیا اے۔ گل وِج جھولا س۔ جھولے وِچوں مُٹھ مُٹھ

شیرنی دوہاں دیاں ہتھاں تے دھر گیا اے]

جھکی: (اک لنگھدی جنی نال) بھینے کیہ ناں اے تینڈا

جنی: پھجلاں

جھکی: میں آں جھکی تے ایہہ سالمو اے۔ لہروں آئیاں سلام کرن

پھجلاں: دو پل اتھائیں کھل ونجو۔ جیہڑے بھاگاں والے ملک دی بھوئیں

اے دوالے، اوہدا گھلیا چڑھاوا ایہہ سرکار دے چرئیں دھر آواں،

ول تہا کوں کھڑساں۔

جھکی: (جاندی ٹوں) تھورا تینڈا بھین پھجلاں

[کھلو اڈیکدیاں نیں، پرتی اے پھجلاں]

پھجلاں: آؤ بی بی

جھکی: اسماں اندر جا کے زیارت کرنی اے روضے دے

پھجلاں: بی بی سوانیاں گوں اندر جاون دی اجازت نہیں۔ تئیں سردل تے

متھا ٹیک کے دُعا منگ لینی۔ اسماں تے ہونیاں مڑیرناں۔ وڈیاں

وڈیاں میر زادیاں وی باہروں ای زیارت کریندیاں نیں

سالمو: ہے کون سن چکھوں ایہہ صوفی عنایت

پھجلاں: ولی اللہ، برکاتاں کراماتاں والے، جیویں لہور وِج نیں، شہر داتا

صاحب تے چھاوئی میاں میر صاحب

سالمو: بھین جی تئیں لہور بارے سُنیا ہونائے بہت گُجھ

پھجلاں: میں آپ رہ کے آئی آں اوتھے بی بی، مہینہ دو مہینے کنیں واری

سالمو: اوتھے تہاڈی رشتے داری اے؟

پھجلاں: مینڈی نہیں، ساڈے ملک صاحب دی اے۔ بیگم سرکار اوہناں

دی چکھوں لہور دے نیں کشمیری۔ پھیرا پوندا رہندا اے اوہناں دا

پیکیاں ولے۔ اسیں خذمتیاں وی نال ہو آونیاں۔ وڈی حویلی

اے۔ کشمیری دروہے۔ دیکھی ہونی اے تساں بی بی

سالمو: اساں شہر دے اندر گھٹ ای جانیاں

پھجلاں: بی بی اپنا شہر تاں وکھ لئو پہلاں۔ پھیر ای دُو بے پنڈ گراں وی

دسن نا تہاٹوں

جھکی: سچ پئی آہنی ایں بھین پھجلاں۔ اپنا پتہ پووے تاں ای دُو جیاں دا

وی ہو سکدا اے

پھجلاں: اپنا پتہ وی پھر کے ای لگدا اے اندر باہر تے شہراں دا وی

جھکی: اپنی بیگم سرکار نال تے ملا دیو سائوں

پھجلاں: اوہناں تہانوں پراہونیاں کر لینا اے تے وت اساں خذمتی

تہاڈیاں وی

جھکی: (ہتھ گھٹوس پھجلاں دا) اساں تہاڈیاں

پھجلاں: جے ہر کوئی ہک بے دا خذمتی ہووے تاں جگ بہشت نہ تھی

ونجے۔ مٹھا ہووے کول تے تہاڈیاں موناں ج رکھاں

سالمو: رکھی تے آوندے او- گلاں تہاڈیاں مٹھا ای نین
پہنچلاں: اوہ ویکھو نا- دسری بے نا لوء حویلی دی- چلو ہن اودھر

پنچام
www.punham.com

کلی 5

[حویلیوں کچھ اُرے اک بڈھڑا سر تے پرنا ولی بہاری پیا پھیردا
اے۔ پھجلاں لے کے پئی آوندی اے جھکی تے سالو ٹوں۔
سینتر نال اوہنوں کول سدیسوں]

- پھجلاں: کیوں بابا سوندھی؟
سوندھی: کون نی ایہہ
پھجلاں: لہوروں آئیاں نیں میلہ ویکھن۔ میں آکھیا بیگم سرکار نال ملاو نی
آں
سوندھی: ایہوں ای پرت چکھا نہہ تے چھڈ آ جتھوں آدیاں نی
پھجلاں: کیوں بابا سوندھی
سوندھی: پلسیئے آئے ہوئے نی اندر۔ ایہناں دے لہڑے لہاؤنے نی؟
پھجلاں: لوہڑا، کیہ آکھاں ہُن ایہناں ٹوں
سوندھی: گھاٹا اے تینڈے کول دلاویاں دا؟ مینڈا متھا نہ بھوا ایس
عمرے۔ مڑ چکھا نہہ
پھجلاں: (گڑیاں کول آ کے) چلو پھیر سہی۔ آؤ میلے ول ای
چھکی: کیوں پھجلاں جی، کیہ گل اے؟
پھجلاں: پروہنے ہوو آئی بیٹھے نیں اندر۔ بیگم سرکار کول و بہل نہیں ایس

ویلی

جھکی: ہونہہ (تریوے چچھانہہ پرتیاں نیں)

پھجلاں: جھوک والی سرکار ای سرکار اے

سر سردل ٹوں پک کریندی اے

ساملو: آہا۔ اج دی رات اوہدے لئی اے، ساٹوں ہور سرکاراں نہیں

ٹونیاں چاہیداں

پھجلاں: وکھو کون پیا آوندا اے ملن تہاٹوں

[شیدا آیا اے]

شیدا: پھجلاں، فضل فضل (گلوکڑی)

پھجلاں: رشیداہیہ نی جھکی تے ساملو۔ ایرک دے گھر کم کریندیاں نیں

شیدا: ایرک دا گھرتے ہن ایہہ جھوک اے

پھجلاں: آہندیاں سن اسان زیارت کرنی اے عنایت سرکار دے روضے دی

اندروں۔ میں دسیا عورتاں ٹوں مناہی اے روضے دے اندر جاون

دی

(شیدا ہسیا اے، پھجلاں دی رلی اے)

شیدا: نی ساتھو، عنایت سرکار روضے وچ تے نہیں، اوہ تے اپنی کر وچ

نیں

پھجلاں: ساہ ساڈا عنایت دی کرت اے

رملن: [دُوروں واج] جھکی..... ساملو.....

ساملو: (نیڑے ہوئی اے) جی میڈم

رَمَل: اوہ ہُن کوئی نہیں۔ میں رَملی آں۔ جدو گیاں گئیاں ہوتسیں، میں
 کملی ہوئی پھرنی آں۔ سوڑیاں گلیاں وچ وڑ وڑ دیکھنی آں
 جنانیاں نال ہوندى ورتدى۔ مینوں سچ سہی پئی ہوندى اے تہاڈی
 تے اَپرک دی کیتی

(نچی اے) تَساں دھیاں اوہ پُتر، نہیں،

تسیں سیاں اوہ بیلی

رَملی کملی میں نی سیو

ہُن گلیاں ای ساٹوں حویلی

[اَپرک سُن کے آ رلیا اے]

اَپرک: ماتا دھرت مہت، ایہہ ساٹوں ہُن کدھونیں ایہتوں

رَمَل: ایہہ مت نہیں نا ایہناں ٹوں، سبھ جائیں ہکا ای نیں، کیہ ریلوں

کیہ جیلاں

شیدا: چنٹا گھیری بیٹھی اے ایہناں ٹوں رَمل جی، ماڈیاں چتاں وچ نچن

لگ پئی اے سانجھ سچ دی آس۔ ایویں ہوندى گئی تے ساٹوں

پٹ کدھنا اے ایہناں، جداتاں بھر جانیاں نیں ساڈیاں

رَمَل: کدھنا نہیں رلا لینا اے اپنے کم وچ۔ نہ حاکی رہنی اے نہ نوکری

شیدا: ایہہ دھرکا ودھدا اے پیا پلو پل

اَپرک: اسماں گئے تے ایہہ کم ساڈے نال ای تے نہیں ٹر جانا، رہنا اے

استھے، رنگ وٹائی آونائے

[جئے جنیاں نچ گاوندیاں آیاں نیں دُکڑ نال:

آؤ فقیرو میلے چلیئے عارف کا سُن وَا جَا رے
 انہد سب دَسُو بہو رَنگی تَجِیئسے بھیکھ بیَا جَا رے
 انہد وَا جَا سرب مِلَا پئی زرویری سرنَا جَا رے
 میلے باجھوں میلَا اُوتر رُڑھ گیا مُول وِیہَا جَا رے
 کٹھن فقیر رستہ عاشق کام کرودھ من باجَا رے
 بندہ رب بھییو اِک بُلکھا پڑا جہان برَا جَا رے
 [اِیرک رَمَن پھجلاں شیدا چھیکی ساملو وی رلے نیں]

www.puncham.com

کلی 6

[سیالکوٹ مشن کالج دا ہوسٹل۔ سپرنٹنڈنٹ ٹیسلر دی رہائش۔ دو کمرے، اک پیٹھن دا، اک سمن دا۔ ایرک سندھوں نکل اتھے اپنے سجن ٹیسلر تے اوہدی وہٹی شیدا کول آ ٹھہریا اے۔ ایرک شیدا دامسیر اے]

شیدا: میں چاء لیاونی آل
ٹیسلر: پلس مگر لگی ہوئی اے ایہدے۔ پہلاں اوہدا اُپاء تے سوچ لیتے.....

[پوٹیاں توں بوٹاں دا کھڑاک]

آ گئے نی

شیدا: (ایرک نوں) میرے نال آ جا دوجے کمرے وچ (ایرک اوہدے نال ٹر گیا اے۔ دو پلسیئے آئے نیں، ٹیسلر باہر آ کے اوہناں نوں ملیا اے

اک پلسیا: ایرک سپرینٹنٹ نوں لین آئے آں
ٹیسلر: سندھ گیا ہويا اے اوہ تے

دوجا: اوتھوں پرت آیا اے۔ سیالکوٹ۔ تہاڈے کول ای ہونا چاہیدا اے
اوہنوں

ٹیسلر: مینوں تے ملیا ای نہیں

پہلا: چلنے آں اسیں (دوئے پوڑیاں ول ہوئے نیں)

دوجا: ایہہ نالدا کمرہ وی تہاڈا ای اے؟

ٹیسلر: جی، میری پوی اے اندر

[پلسیئے بوبا کھڑکایا اے، اندروں ادھ ننگی شہلا جھاتیوس]

شہلا: کپڑے پئی بدلنی آں

پہلا پلسیا: اوہو..... ماف کرنا۔

[دوئے پلسیئے پوڑیاں لہہ گئے نیں۔ ایرک شہلا تے ٹیسلر کمرے

وچ پرتے نیں]

ٹیسلر: ہُن لہور چلنے آں تے اُتلیاں نال گل مُکاوونے آں۔ تُوں

پڑھاوون دا کم کر اوتھے تے سیاست تُوں گھر وچ ای رکھ

شہلا: آہو۔ جس گھر وچ میرے جیہی سیاست رہندی ہووے اوتھے

پولیس کیویں آسکدی اے (ہاسا)

کلی 7

[لہور- شاہ حسین کالج- ترے گھلے کمرے- اگے برانڈا تے گھلا
کچا ویڑھا-

ایرک سپرین برانڈے وچ بیٹھا کتاب پیا پڑھا اے- جھکی
تے سالو آئیاں نیں- ایرک اٹھ ملیا اے دوہاں ٹوں- تریوے
آہوساہمنے بہہ گئے نیں]

ایرک: کیہ خبراں نیں ملتان دیاں
ساملو: اسیں تے تہاڈی خبر لین آئیاں ہاں
ایرک: آہو چنگی طرحاں خبر لو ایہدی- کتے بکدا ای نہیں
جھکی: (ہسی اے) اسیں گتیاں ساں اسلامیہ کالج- پتہ لگا ٹسیں چھٹی
کر گئے او

ایرک: میں تے نہیں کیتی، کرا دتی اے کالج دیاں مالکاں
جھکی: دو ٹپڑ تے کڈھے اوہناں یونین وچ کم کرن پاروں، پرتسیں.....
ایرک: مینوں کڈھو نیں یونین وچ کم نہ کرن پاروں
جھکی: ساڈے جیہیاں پٹھے پاسے پنیاں دی خبر نہ لین پاروں (ہاسا)
یونیناں داکم تے دستوری ہو یا نا

ایرک: نوکریاں چوں کڈھے جاوے والیاں ٹوں کھاوے پاون لئی کوئی آہر

تے کرنا ای پوندا اے

سالمو: اسیں تے ٹیوشناں کر کے کھائیاں

ایرک: ایہہ وی ٹیوشن سینٹر ای سمجھو

سالمو: اسیں تے کالج سمجھ کے داخلہ لین آئیاں ساں جھکی.....

ایرک: ایہہ کالج ہے وی اے تے نہیں وی

جھکی: بس اسیں تے ایتھوں اوہا پڑھنا اے جیہڑا پڑھایا نہیں جاندا

سالمو: ایرک جی، کالج تے دن ویلے لگدے نیں نا- شاماں ویلے دن

دے پڑھے ئوں ان پڑھیا کر اون لئی داخلہ لیڈیاں ہونیاں نیں

ایتھے

ایرک: کجھ تے اوہ آوندے نیں ایتھے جیہناں ئوں کتے داخلہ نہیں ملدا-

پر کجھ اوہ وی جیہڑے وڈیاں کالجوں ئوں چھڈ کے ایتھے آ ویندے

نیں- بنایا تے کالج ای سی، پر اسان لوک بولی ئوں اگیرے کیتا

تے ایہہ لوک رہریت دا کھاڑا بن گیا- اوہا پڑھائی اوہا سیاست

جو پڑھت سوکرت

جھکی:

[ترے منڈے تے دوکڑیاں نالدے کمرے وچوں نکل توالی

کرن لگ پپیاں نیں- باہروں پنج ست ہور وی آ رل پئے نیں

چھوہر چھوہراں]

گھڑیالی دیو نکال نی

اج پی گھر آیا لال نی

گھڑی گھڑی گھڑیال و جاوے

رین وصل دی پیا گھاوے
 میرے من دی بات جو پاوے
 ہتھوں چاٹے گھڑیاں نی
 اج پی گھر آیا لال نی
 انہت واجا وجے شہانہ
 مُطرب سگھرو اتان ترانہ
 بھل گیا صوم صلات دوگانہ
 مدھ پیالہ دھن کلال نی
 اج پی گھر آیا، آہا، پی گھر آیا لال نی
 مکھ ویکھاں تاں عجب نظارہ
 دُکھ دلدر اٹھ گیا سارا
 رین ودھے کائی کرے پسارا
 دن اگے دھرو دوال نی
 اج پی گھر آیا لال نی
 گھڑیالی دیو نکال نی اج پی گھر آیا لال نی
 [وچوں اک کڑی باہیں چا کے گرہ لاوندی اے]
 نہ میلا نہ دھندلا نہ بھگوانہ کچ
 نانک لالو لال ہے
 ساریاں: نانک لالو لال ہے
 چّے رتا سچ

[قوالی دھمال ہو گئی اے]

گھڑیالی دیو نکال نی

اج پی گھر آیا لال نی

مینوں اپنی خبر نہ کائی، کیا جاناں میں کت ویاہی

ایہہ گل کیونکر چھپے چھپائی

ہُن ہو یا فضل کمال نی

پڑھن پڑھاؤن تے ہکا ای ہو یا پیا اے اتھاں : چھکی

اسیں وی پڑھنے پئے ہوئے آں : ایرک

[اُٹھ دھالیں رلیاں نیں چھکی تے سالو۔ ایرک وی]

ٹُونے کامن کرے بہتیرے

سحری آئے وڈے وڈیرے

ہُن گھر آیا جانی میرے

لکھ ورھے رہی ہوری نال نی

گھڑیالی دیو نکال نی

بکھا شوہ دی چھیج نیاری

نی میں تارن ہارے تاری

کیویں کیویں ہُن آئی واری

وچھٹرن ہو یا محال نی

اج پی گھر آیا لال نی

پنجابی لوک ریت

چونکا:

گھر وِچ روٹی پکاؤن تے کھان دی تھان۔ گھر وِچ کھانا، روٹی یا بھوجن بناون لئی وکھری رسوئی توں اڈ اک چونکا وی ہوندا اے۔ ویڑھے دی کسے گٹھ چار کاراں واہ لئیاں جاندیاں نیں تے اوس تھان نوں گنو دے گوہر (گوہے) نال لب پوچ کے پوتر جانے پاک بنا لیا جاندا سی۔ ایس تھان نوں چوکا یا چونکا کہیا جان لگا۔

چونکے دے اندر اگنی دیوتے، جل دیوتے تے ان دیوتے دا نواس (واسا، وسپا) منیا گیا اے جس کر کے چونکے نوں ہمیشاں پاک پوتر رکھیا جاندا اے۔ ماہواری تے چنپے دے دناں وِچ تینویں چونکے اندر پیر نہیں پاندی۔ چونکے وِچ چڑے دی جُتی نہیں لیائی جاندی۔ جے جُتی غلطی نال چلی جاوے تاں سارے چونکے نوں گوہے دا لپن دے کے پوتر کیتا جاندا اتے رسوئی دے سارے بھانڈے مانجے جاندے نیں۔ چونکے وِچ ہی بیٹھ کے بھوجن کھادھا جاندا ہے، پر شہراں وِچ اجیہی بندش نہیں۔ چونکے تے رسوئی وِچ لوک جُتیاں سنے وی چلے جاندے نیں۔

اگ دینا:

پنجاب وِچ، پراجین کال توں ہی رات ویلے اگ بجھان دی تھان دین دا

رواج چلیا آ رہیا اے۔ اج کل وی رُوڑھی وادی اکانت پنڈاں وِچ، کئی سوانیاں رات نوں اگ بُجھان دی تھاں سواہ وِچ بلدی لکڑ دب دیندیاں ہن اتے سویرے اُپروں سواہ جھاڑ کے، مُڑ نوں اگ سلگا لیندیاں ہن۔ دیس دی ونڈ توں پہلاں دھنی پوٹھوہار دے کئی پنڈاں وِچ اگ دبن دا رواج عام سی اتے کئی گھرانیاں وِچ پڑھیاں توں زمرتر اگن پرواہ چلیا آ رہیا سی۔ چلھے دی ایس پرپراگت اگ نوں پوتر منیا جاندا سی۔ جیناں دے گھر دی اگ کسے وڈ کے توں چلی آ رہی سی، اوہ گل دیوتے دے سماں ہی اوس اگ نوں پوجدے سن۔

پہلیاں وِچ، جدوں کوئی نواں پنڈ بھدا تاں وڈکا آپنے مُول پنڈ توں اگ لیا کے اک وڈی ساری ڈھانڈی بالدا۔ پھیر ایس اگ نوں پوج کے، نوں پنڈ وِچ دس والے سبھ پرواراں وِچ ایہہ پاون اگنی ونڈ دتی جاندی اتے ہر پروار، اگوں پڑھی در پڑھی اوسے اگ نوں چلھے وِچ دب کے سنبھالی رکھدا۔ اوس اگ دی زرداری پتراں تے گل دیوتیاں دی زرداری دے تل سجھی جاندی سی۔

ایسے طرحاں لوہڑی دے دن رات ویلے جو ڈھانڈی بالی جاندی سی اوس وچوں کئی رُوڑھی وادی لوک تھوڑی جیہی اگ گھر لے جاندے اتے اوس نوں دب کے اگلی لوہڑی تک ورتدے سن۔ ایس اگ نوں وی بڑا پوتر منیا گیا ہے۔ دھارنا ہے کہ جیناں چلھیاں وِچ لوہڑی دی اگ بالی جاوے اتھے کدے اُن دا گھاٹا نہیں ہوندا۔

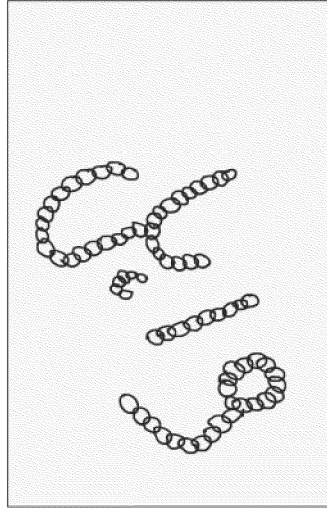
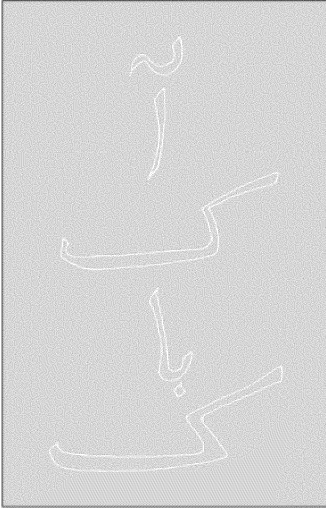
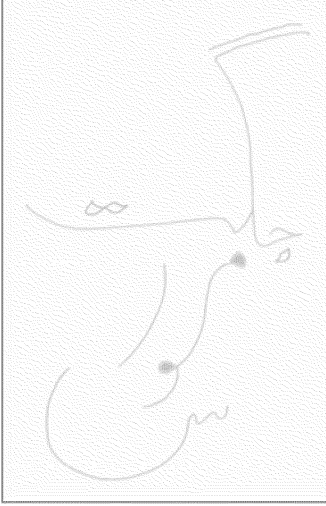

Quarterly **PANCHAM** Jul To Sept 2022

11-Sharaf Mansion, 16-Queens Rd. LAHORE Ph: 36308265

E-Mail: suchet2001@yahoo.com

www.puncham.com

سچیت کتاب گھر

11- شرف مینشن، 16- کوئینز روڈ، چوک گنگارام، لاہور